

प्रदेश सभा
प्रदेश नं.-५, बुटवल
विधेयक सङ्ग्रह
तेस्रो अधिवेशन

प्रदेश सभा सचिवालय
बुटवल

प्रदेश सभा

प्रदेश नं. ५, बुटवल

तेस्रो अधिवेशन
(२०७५/०८/२६-२०७६/०१/२२)

श्री पूर्ण बहादुर घर्ती - सभामुख

श्री कृष्णी थारु - उपसभामुख

प्रकाशन तथा सम्पादन मण्डल

श्री दुर्लभ कुमार पुनमगर - प्रदेश सभा सचिव

श्री श्याम प्रसाद श्रेष्ठ - उपसचिव (कानून)

श्री दिनेश अधिकारी - अधिकृत आठौं

श्री विवश बोहरा - कम्प्युटर अपरेटर

प्रकाशक : प्रदेश सभा सचिवालय, प्रदेश नं. ५, बुटवल, नेपाल

वितरण : निःशुल्क

प्रकाशन प्रति : १००० प्रति

प्रकाशन मिति : २०७६, आषाढ

सर्वाधिकार : प्रदेश सभा सचिवालयमा सुरक्षित

मुद्रण : प्रकाश अफसेट प्रेस, बुटवल

विषय सूची

क्र.सं.	विधेयकको नाम	पेज नं.
१.	प्रदेश नं. ५, प्रशासकीय कार्यविधि (नियमित गर्ने) सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न बनेको विधेयक	१
२.	प्रदेश नं. ५, जाँचबुझ आयोगको गठन तथा काम, कर्तव्य र अधिकारको सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न बनेको विधेयक	२
३.	प्रदेश नं. ५ दाना पदार्थको सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न बनेको विधेयक	८
४.	प्रदेश नं. ५, भवन निर्माण कार्यलाई व्यवस्थित एवम् नियमित गर्ने सम्बन्धमा बनेको विधेयक	१२
५.	प्रदेश नं. ५, प्रदेश आकस्मिक कोष सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न बनेको विधेयक	२३
६.	प्रदेश नं. ५ बीउ बिजन सम्बन्धी व्यवस्था गर्न बनेको विधेयक	२८
७.	प्रदेश नं. ५, प्रदेश प्रसारण सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न बनेको विधेयक	३९
८.	प्रदेश नं. ५, अन्तर प्रदेश बासिन्दाको समान सुरक्षा, व्यवहार र सुविधा सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न बनेको विधेयक	४९
९.	प्रदेश नं. ५ मल व्यवस्थापन सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न बनेको विधेयक	५३
१०.	प्रदेश नं. ५, पशु स्वास्थ्य तथा पशु सेवा सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न बनेको विधेयक	६३
११.	प्रदेश नं. ५ प्रदेश पशु वधशाला तथा मासु जाँच गर्ने सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न बनेको विधेयक	७२
१२.	प्रदेश नं. ५ संघ संस्थाहरूको दर्ता सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न बनेको विधेयक	७८
१३.	प्रदेश नं. ५, जिल्ला सभा तथा जिल्ला समन्वय समिति सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न बनेको विधेयक	८६
१४.	प्रदेश नं. ५ तथ्याङ्क सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न बनेको विधेयक	९९
१५.	प्रदेश नं. ५, खानी अन्वेषण र व्यवस्थापन सम्बन्धी बनेको विधेयक	११८

१६.	प्रदेश नं. ५, प्रदेश पर्यटन सम्बन्धी व्यवस्था गर्न बनेको विधेयक	१२९
१७.	प्रदेश नं. ५ सहकारी सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न बनेको विधेयक	१४८
१८.	प्रदेश नं. ५, खेलकूद विकास सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न बनेको विधेयक	२०८
१९.	प्रदेश नं. ५, प्रदेश स्वास्थ्य संस्था स्थापना, सञ्चालन, नवीकरण तथा स्तरोन्नति गर्न बनेको विधेयक	२२१
२०.	गाउँ सभा/नगर सभाको कार्य सञ्चालन सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न बनेको विधेयक	२३५
२१.	प्रदेश नं. ५ बालबालिकाको हक अधिकार संरक्षण सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न बनेको विधेयक	२८३
२२.	प्रदेश लोक सेवा आयोगको गठन, काम, कर्तव्य र अधिकार सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न बनेको विधेयक	३११
२३.	प्रदेश नं. ५, औद्योगिक व्यवसाय सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न बनेको विधेयक	३४३

प्रदेश नं. ५, प्रशासकीय कार्यविधि (नियमित गर्ने) सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न बनेको विधेयक

प्रस्तावना : प्रदेश नं. ५, प्रशासकीय कार्यविधि नियमित गर्नको लागि आवश्यक नियम, निर्देशिका, कार्यविधि, मापदण्ड आदि तर्जुमा गरी लागू गर्नका लागि अधिकार दिन वाञ्छनीय भएकोले,

प्रदेश नं. ५, प्रदेश सभाले यो ऐन बनाएको छ ।

१. **संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ** : (१) यो ऐनको नाम “प्रदेश नं. ५, प्रशासकीय कार्यविधि (नियमित गर्ने) ऐन, २०७५” रहेको छ ।

(२) यो ऐन तुरुन्त प्रारम्भ हुनेछ ।

२. **नियम बनाउने प्रदेश सरकारको अधिकार** : (१) आर्थिक, प्रशासनिक लगायतका प्रदेश सरकारका सबै कार्यहरू सुचारु रूपले सम्पादन गर्न र विभिन्न मन्त्रालय तथा कार्यालयहरूले अपनाएका सबै प्रशासकीय विषयका कार्यविधि नियमित गर्नका लागि प्रदेश सरकारले आवश्यक ठानेको विषयमा नियम, निर्देशिका, कार्यविधि, मापदण्ड आदि बनाउन सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) अन्तर्गत बनाइएका नियम, निर्देशिका, कार्यविधि, मापदण्डले प्रशासकीय कार्यविधि सम्बन्धी प्रचलित प्रदेश कानूनलाई खारेज गर्न अथवा संशोधन गर्न सक्नेछ ।

३. **बचाउ** : यस ऐन जारी हुनुपूर्व भए गरेका कामहरू यसै ऐन बमोजिम भएको मानिनेछ ।

सभाबाट पारित मिति: २०७५/०९/०९

प्रमाणीकरण मिति: २०७५/०९/१९

प्रदेश नं. ५, जाँचबुझ आयोगको गठन तथा काम, कर्तव्य र अधिकारको सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न बनेको विधेयक

प्रस्तावना : प्रदेशभित्र सार्वजनिक महत्वको विषयमा जाँचबुझ गर्न जाँचबुझ आयोगको गठन र त्यस्ता आयोगको अधिकारको व्यवस्था गर्न वाञ्छनीय भएकोले,

प्रदेश नं. ५ प्रदेश सभाले यो ऐन बनाएको छ ।

१. संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ : (१) यस ऐनको नाम "प्रदेश नं. ५, जाँचबुझ आयोग ऐन, २०७५" रहेको छ ।

(२) यो ऐन तुरुन्त प्रारम्भ हुनेछ ।

२. परिभाषा: विषय वा प्रसङ्गले अर्को अर्थ नलागेमा यस ऐनमा,—

(क) "अध्यक्ष" भन्नाले जाँचबुझ आयोगको अध्यक्ष सम्झनुपर्छ ।

(ख) "आयोग" भन्नाले दफा ३ बमोजिम गठन भएको आयोग सम्झनुपर्छ ।

(ग) "अदालत" भन्नाले उच्च अदालत र जिल्ला अदालतलाई सम्झनुपर्छ । सो शब्दले साविकको पुनरावेदन अदालतलाई समेत जनाउनेछ ।

(घ) "तोकिएको" वा "तोकिए बमोजिम" भन्नाले यस ऐनअन्तर्गत बनेको नियममा तोकिएको वा तोकिए बमोजिम सम्झनुपर्छ ।

(ङ) "प्रमाण" भन्नाले सरजमीन समेतलाई सम्झनुपर्छ ।

(च) "सरकारी वा सार्वजनिक निकाय" भन्नाले यस प्रदेशका सरकारी वा सार्वजनिक निकाय सम्झनु पर्छ ।

(छ) "सदस्य" भन्नाले जाँचबुझ आयोगको सदस्य सम्झनुपर्छ ।

३. आयोगको गठन : (१) प्रदेश भित्रका कुनै सार्वजनिक महत्वका विषयमा जाँचबुझ गर्न प्रदेश सरकारले जाँचबुझ आयोगको गठन गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको जाँचबुझ आयोगमा अदालतको पूर्व न्यायाधीश वा प्रदेश सरकारका बहालवाला सचिव वा पूर्व सचिव अध्यक्ष र सम्बन्धित विषयका विज्ञ सहित अन्य बढीमा दुई जना सदस्य रहनेछन् ।

(३) आयोगको गठन सम्बन्धी सूचना प्रदेश राजपत्रमा प्रकाशित गरिनेछ ।

(४) आयोगका लागि आवश्यक जनशक्ति र बजेट प्रदेश सरकारले उपलब्ध गराउनेछ ।

४. आयोगको काम, कर्तव्य र अधिकार : (१) आयोगको काम, कर्तव्य र अधिकार आयोगको गठन सम्बन्धी सूचनामा तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

(२) आयोगको गठन सम्बन्धी सूचनामा तोकिएको अवधिभित्र आयोगले जाँचबुझको काम सम्पन्न गरी प्रदेश सरकार समक्ष आफ्नो राय सहितको प्रतिवेदन पेश गर्नु पर्नेछ ।

(३) आयोगको गठन सम्बन्धी सूचनामा तोकिएको अवधिभित्र प्रतिवेदन पेश गर्न नसकेको कारण खुलाई अवधि थप गर्नको लागि आयोगले अनुरोध गरेमा आवश्यक अवधि थप हुन सक्नेछ ।

(४) आयोगलाई देहायका कुरामा प्रचलित नेपाल कानूनबमोजिम अदालतले पाए सरहको सबै अधिकार हुनेछः-

(क) कुनै व्यक्तिलाई आयोग समक्ष उपस्थित गराई बयान लिने,

- (ख) कुनै व्यक्तिलाई कुनै लिखत पेश गर्न आदेश दिने,
- (ग) प्रमाण बुझ्ने,
- (घ) कुनै सरकारी वा सार्वजनिक निकाय वा अदालतबाट कुनै लिखत वा त्यसको नक्कल झिकाउने, र
- (ङ) यस प्रदेशको क्षेत्राधिकार बाहिरका कुनै पनि सरकारी वा सार्वजनिक निकायबाट सूचना तथा प्रमाण झिकाउन सक्नेछ । यसरी प्रमाण झिकाउँदा मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयसँग समन्वय गर्नुपर्नेछ ।

(५) उपदफा (४) बमोजिम कुनै व्यक्ति उपस्थित गराउन, कुनै लिखत पेश गर्न लगाउन वा कुनै प्रमाण बुझ्नका लागि आयोगले उचित सम्झे बमोजिमको समय तोक्यो म्याद जारी गर्न सक्नेछ ।

(६) उपदफा (४) मा उल्लेख भएका अधिकारहरूका अतिरिक्त आयोगले आवश्यकता अनुसार देहायका अधिकार प्रयोग गर्न सक्नेछः-

- (क) जाँचबुझको विषयसम्बन्धी कुनै वस्तु वा लिखत कुनै व्यक्तिका साथमा वा कुनै खास स्थानमा छ, भन्ने आयोगलाई विश्वास हुने कारण भएमा प्रचलित नेपाल कानूनका अधीनमा रही त्यस्तो व्यक्ति वा स्थानको तलासी लिने वा प्रदेश सरकार अन्तर्गतका कुनै राजपत्राङ्कित अधिकृतद्वारा त्यस्तो व्यक्ति वा स्थानको तलासी गर्न लगाउने र फेला

परेमा त्यस्तो वस्तु वा लिखत कब्जा गर्ने वा गर्न लगाउने वा त्यस्तो लिखतको पूरै वा आंशिक नक्कल लिने वा लिन लगाउने, र

(ख) खण्ड (क) र उपदफा (४) मा उल्लेख भएको अधिकारको प्रयोगसँग सम्बन्धित प्रचलित संघीय र प्रदेश कानून बमोजिमको अन्य अधिकारहरूको प्रयोग गर्ने ।

५. साक्षीले आयोग समक्ष बकेको कुरा निजका विरुद्ध प्रमाण नलाग्ने :

(१) कुनै व्यक्तिले साक्षीको रूपमा आयोग समक्ष व्यक्त गरेका कुनै कुरालाई लिएर निजका विरुद्ध कुनै मुद्दा वा कानूनी कारवाही चलाइने छैन । त्यस्तो कुरा कुनै अर्को मुद्दामा निजका विरुद्ध प्रमाण समेत लगाइने छैन ।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भएतापनि कुनै व्यक्तिले आयोग समक्ष व्यक्त गरेको कुनै कुरा आयोगले सोधेको प्रश्नसँग सम्बन्धित नभएमा वा जानाजान झुठ्ठा बकेको कुरा प्रमाणित भएमा सो कुराका आधारमा प्रचलित नेपाल कानून बमोजिम निज उपर मुद्दा वा कानूनी कारवाही चलाउन वा सो कुरा निजको विरुद्ध प्रमाणमा लगाउन यस दफाले बाधा पुऱ्याएको मानिने छैन ।

६. आयोगको अवहेलना र सजाय :

(१) आयोगको काम कारबाहीमा बाधा पुऱ्याएमा आयोगको अवहेलना मानिनेछ । (२) आयोगले आफ्नो अवहेलनामा कारबाही चलाउन सक्नेछ, र आयोगको अवहेलना ठहऱ्याएमा रु. दश हजारसम्म जरिवाना गर्न सक्नेछ ।

तर आयोगलाई सन्तोष हुनेगरी अभियुक्तले क्षमायाचना गरेमा निजलाई आयोगले माफी दिन वा सजाय तोकिएको भए सो सजाय माफ गर्न सक्नेछ ।

७. आयोगको विघटन : (१) दफा ४ को उपदफा (२) बमोजिम प्रतिवेदन पेश भएपछि वा आयोगको गठनसम्बन्धी सूचनामा तोकिएको अवधि वा दफा ४ को उपदफा (३) बमोजिम अवधि थपिएकोमा त्यस्तो अवधि समाप्त भएपछि आयोग विघटन हुनेछ ।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भएता पनि आयोगको औचित्य नरहेको भन्ने मनासिब आधार विद्यमान भएमा प्रदेश सरकारले प्रदेश राजपत्रमा सूचना प्रकाशित गरी जुनसुकै बेला पनि आयोग विघटन गर्न सक्नेछ ।

८. आयोगको कार्यविधि : यो ऐन र यस ऐनअन्तर्गतका नियमहरूको अधीनमा रही आयोगले आफ्नो कार्यविधि आफै व्यवस्थित गर्नेछ ।

९. आयोगको काम कारवाही गोप्य रहने : आयोगको सम्पूर्ण काम कारवाही गोप्य रहनेछ ।

तर नेपालको सार्वभौमसत्ता, भौगोलिक अखण्डता, राष्ट्रियता र स्वाधीनता वा विभिन्न जात जाति वा सम्प्रदायहरू बीचको सुसम्बन्ध खलल पर्ने तथा मित्रराष्ट्रसँगको सम्बन्धमा प्रतिकूल असर पर्ने विषय बाहेक प्रतिवेदनका अन्य अंशहरू प्रदेश सरकारले सार्वजनिक जानकारीका लागि प्रकाशित गर्नेछ ।

१०. काम कारवाही बढेर नहुने : आयोगको कुनै सदस्यको स्थान रिक्त रहेको वा निज अनुपस्थित रहेको कारणले मात्र आयोगको काम कारवाही बढेर भएको मानिने छैन ।

११. असल नियतले गरेको कामको बचाउ : यो ऐन वा यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियम बमोजिम असल नियतले गरेको वा गर्न खोजिएको कुनै काम कारवाहीको निमित्त प्रदेश सरकार, आयोग, आयोगका कुनै सदस्य वा आयोगको निर्देशनमा काम गर्ने कुनै व्यक्तिको विरुद्ध कुनै मुद्दा वा कानूनी कारवाही चलाइने छैन ।

१२. आयोगको सदस्य राष्ट्रसेवक मानिने : आयोगको अध्यक्ष, सदस्य र आयोगले नियुक्त गरेको वा काम गर्न अख्तियार दिएको प्रत्येक व्यक्ति भ्रष्टाचार निवारण सम्बन्धमा बनेको नेपाल कानूनको तात्पर्यका लागि मात्र राष्ट्रसेवक मानिनेछ।

१३. नियम बनाउने अधिकार: (१) यस ऐनको उद्देश्य कार्यान्वयन गर्नका लागि प्रदेश सरकारले नियमहरू बनाउन सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) ले दिएको अधिकारमा प्रतिकूल प्रभाव नपर्ने गरी ती नियमहरूमा खासगरी देहायका कुराहरूको व्यवस्था गर्न सकिनेछ:-

- (क) आयोगका सदस्यहरूको सेवाको शर्त तोक्ने,
- (ख) आयोगले यस ऐन अन्तर्गत बनाउनु पर्ने जाँचबुझको सम्बन्धमा अपनाउनु पर्ने कार्यविधि व्यवस्थित गर्ने, र
- (ग) आयोगले प्रयोग गर्न पाउने अरू अधिकार तोक्ने ।

सभाबाट पारित मिति: २०७५/११/२६

प्रमाणीकरण मिति: २०७५/१२/१०

प्रदेश नं. ५ दाना पदार्थको सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न बनेको विधेयक

प्रस्तावना : दाना पदार्थमा अवान्छनीय मिसावट रोक्न र दाना पदार्थमा रहेको कुनै स्वाभाविक गुण र उपयोगिता घटाउन वा भिन्न नपाउने गरी दाना पदार्थको उचित गुणस्तर बनाई राख्न वाञ्छनीय भएकोले,

प्रदेश नं. ५ प्रदेश सभाले यो ऐन बनाएको छ ।

१. **संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ** : (१) यस ऐनको नाम “प्रदेश नं. ५, दाना पदार्थ ऐन, २०७५” रहेको छ ।

(२) यो ऐन तुरुन्त प्रारम्भ हुनेछ ।

२. **परिभाषा** : विषय वा प्रसंगले अर्को अर्थ नलागेमा यस ऐनमा,-

(क) “दाना पदार्थ” भन्नाले पशु, पन्छी र माछाले खाने, पिउने वस्तु वा त्यस्ता वस्तुहरूको समिश्रणबाट बनेको अरु कुनै खाने पिउने वस्तु सम्भन्नु पर्छ ।

(ख) “दाना निरीक्षक” भन्नाले दफा ५ बमोजिम नियुक्त भएको वा तोकिएको दाना निरीक्षक सम्भन्नु पर्छ ।

(ग) “दूषित दाना पदार्थ” भन्नाले देहायको कुनै अवस्थाको दाना पदार्थ सम्भन्नु पर्छ:

(१) दफा १० बमोजिम निर्धारित गरिएको गुणस्तर भन्दा कमसल हुनेगरी प्रमुख अंकको परिमाण घटाइएको वा अर्को कुनै पदार्थ समिश्रण गरिएको दाना पदार्थ,

(२) पशु, पन्छी र माछालाई हानीकारक हुने गरी सडेको, गलेको वा फोहोर मैला वा विषादी अवस्थामा राखिएको वा तयार गरिएको दाना पदार्थ,

(३) केही वा सम्पूर्ण भाग कुनै रोगी वा रोग कारक पशु, पन्छी वा हानीकारक वनस्पतिबाट बनेको दाना पदार्थ,

(४) यस ऐन अन्तर्गत बनेको वा जारी गरिएको नियम वा आदेशमा तोकिएको न्यूनतम आवश्यक गुणस्तर भन्दा घटेको वा अधिकतम गुणस्तर तोकिएकोमा सो भन्दा बढेको दाना पदार्थ ।

- (घ) “मन्त्रालय” भन्नाले प्रदेश नं. ५ को कृषि, पशु स्वास्थ्य तथा पशु सेवा सम्बन्धी कार्य जिम्मेवारी रहेको मन्त्रालय सम्भन्नु पर्छ ।
- (ङ) “तोकिएको” वा “तोकिए बमोजिम” भन्नाले यस ऐन अन्तर्गत बनेको वा जारी गरिएको नियम वा आदेशमा तोकिएको वा तोकिए बमोजिम सम्भन्नु पर्छ ।
- (च) “सचिव” भन्नाले प्रदेश नं. ५ को कृषि, पशु स्वास्थ्य तथा पशु सेवा सम्बन्धी कार्य जिम्मेवारी रहेको मन्त्रालयका सचिव सम्भन्नु पर्छ ।

३. दूषित दाना पदार्थको उत्पादन, बिक्री, वितरण, निकासी, पैठारी तथा संचय गर्न नपाइने : कुनै व्यक्तिले दूषित दाना पदार्थको उत्पादन, बिक्री वितरण, निकासी, पैठारी वा संचय गर्न हुँदैन ।
४. ढाँटी भुक््याई दाना पदार्थको बिक्री वितरण गर्न नहुने : कसैले कुनै दाना पदार्थलाई अर्को दाना पदार्थ हो भनी वा कुनै कम गुणस्तरको दाना पदार्थलाई माथिल्लो स्तरको दाना पदार्थ हो भनी ढाँटी वा भुक््याई बिक्री वा वितरण गर्न हुँदैन ।
५. दाना निरीक्षकको नियुक्ति र अधिकार : (१) यो ऐनको प्रयोजनका निमित्त मन्त्रालयले दाना निरीक्षक नियुक्त गर्न वा तोक्न सक्नेछ ।
(२) यस ऐनको अन्य दफाहरुमा लेखिएदेखि बाहेक दाना निरीक्षकको काम, कर्तव्य र अधिकार तोकिए बमोजिम हुनेछ ।
६. दाना पदार्थ रोक्का राख्न सकिने : (१) कुनै दाना पदार्थ दूषित हो भन्ने शंका लागेमा दाना निरीक्षकले त्यस्तो दाना पदार्थ सिलवन्दी गरी सोको धनीलाई नै जिम्मा लगाई त्यसको भरपाई निजबाट लिई रोक्का राख्न सक्नेछ ।
(२) उपदफा (१) बमोजिम रोक्का भएको दाना पदार्थ दूषित हो भन्ने अनुसन्धान प्रयोगशालाको परीक्षणबाट ठहरिएपछि दाना निरीक्षकको आदेशले सो दाना पदार्थ जफत हुन सक्नेछ र त्यस्तो दाना पदार्थ नष्ट गर्नुपर्ने रहेछ भने त्यसको नष्ट गर्न लाग्ने खर्च समेत दाना पदार्थको धनीले व्यहोर्नु पर्नेछ ।
७. अनुज्ञापत्र लिनुपर्ने : (१) तोकिएको दाना पदार्थ उत्पादन वा बिक्री वितरण गर्न चाहने व्यक्तिले तोकिएको अधिकारीबाट तोकिए बमोजिम अनुज्ञापत्र लिनु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भएतापनि सिलबन्दी भएका दाना पदार्थका हकमा अनुज्ञापत्र प्राप्त उत्पादक वा थोक विक्रेताबाट तोकिए बमोजिम जमानतपत्र प्राप्त खुद्रा विक्रेताले यस दफा बमोजिम अनुज्ञापत्र लिनु पर्नेछैन ।

८. दण्ड सजाय : यो ऐन वा यस ऐन अन्तर्गत बनेको वा जारी गरिएको नियम वा आदेशको उल्लंघन गर्ने व्यक्तिलाई पहिलो पटक पाँच हजार रुपैयाँदेखि पच्चीस हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना र दोस्रो पटकदेखि प्रत्येक पटक पच्चीस हजार रुपैयाँदेखि पचास हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना हुनेछ ।

९. फर्म वा संगठित संस्थाले गरेको अपराधको दायित्व : कुनै फर्म वा संगठित संस्थाले यो ऐन वा यस ऐन अन्तर्गत बनेको वा जारी गरिएको नियम वा आदेश उल्लंघन गरेमा फर्मको हकमा सो फर्मको धनी वा साभेदार र कुनै संगठित संस्था भए सो संस्थाको कामकाज गर्ने मुख्य प्रशासकीय अधिकारी दफा ८ को प्रयोजनका लागि सजायको भागी हुनेछ ।

तर आफू धनी, साभेदार वा त्यस्तो प्रशासकीय अधिकारी हुनुभन्दा अगावै गरेको काम कुराका हकमा वा सो उल्लंघन भएको कुरा थाहा पाउन नसक्ने स्थिति थियो भन्ने प्रमाणित गरेमा सो व्यक्ति त्यस्तो सजायको भागी हुने छैन ।

१०. दाना पदार्थको गुणस्तर तोक्ने अधिकार : कुनै दाना पदार्थमा कुनै पदार्थको गुणस्तर वा मात्रा कुन परिधिभित्रको हुनुपर्छ भन्ने कुराका सम्बन्धमा प्रदेश सरकारले समय समयमा प्रदेश राजपत्रमा सूचना प्रकाशित गरी आदेश दिन सक्नेछ ।

११. दाना पदार्थको जाँच : कुनै दाना पदार्थ दूषित हो वा होइन भन्ने कुराको परीक्षण तोकिएको अनुसन्धानशालामा समयमै गराई सो अनुसन्धानशालाको सम्बन्धित अधिकारीबाट प्रतिवेदन लिइनेछ ।

१२. दानाको गुणस्तर निर्धारण समिति : मन्त्रालयले आवश्यकता अनुसार दानाको गुणस्तर निर्धारण गर्न तोकिए बमोजिम एक दानाको गुणस्तर निर्धारण समिति गठन गर्न सक्नेछ । उक्त समितिको काम कर्तव्य अधिकार तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

१३. प्रदेश सरकार वादी हुने : यस ऐन अन्तर्गतको मुद्दा प्रदेश सरकार वादी हुनेछ ।

१४. मुद्दाको तहकिकात र दायरी : (१) यस ऐन अन्तर्गतको मुद्दाको तहकिकात दाना निरीक्षकले गर्नेछ र तहकिकात पूरा गरी निजले मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष मुद्दा दायर गर्नेछ ।
(२) उपदफा (१) बमोजिम मुद्दा तहकिकात र दायर गर्दा दाना निरीक्षकले सरकारी वकिलको राय लिन सक्नेछ ।
१५. मुद्दा हेर्ने अधिकारी : यस ऐन अन्तर्गतको मुद्दा मामिलाको शुरु कारवाही र किनारा गर्ने अधिकार मन्त्रालयले तोकेको अधिकारीलाई हुनेछ ।
१६. पुनरावेदन : दफा १५ बमोजिमको मुद्दा हेर्ने अधिकारीले गरेको निर्णयमा चित्त नबुझे व्यक्तिले एक्काईस दिनभित्र सो निर्णय उपर मन्त्रालयका सचिव समक्ष पुनरावेदन गर्न सक्नेछ ।
१७. नियम बनाउने अधिकार : यस ऐनको उद्देश्य कार्यान्वयन गर्न प्रदेश सरकारले नियमहरू बनाउन सक्नेछ ।
१८. बचाउ : यस ऐन जारी हुनुपूर्व भए गरेका कामहरू यसै ऐन बमोजिम भएको मानिनेछ ।

सभाबाट पारित मिति: २०७५/११/२६

प्रमाणीकरण मिति: २०७५/१२/१२

प्रदेश नं. ५, भवन निर्माण कार्यलाई व्यवस्थित एवम् नियमित गर्ने
सम्बन्धमा बनेको विधेयक

प्रस्तावना: सरकारी तथा निजी भवनको निर्माण कार्यलाई व्यवस्थित र नियमित गरी भूकम्पीय जोखिम वहन गर्ने क्षमताको विकास, यसबाट हुने भौतिक तथा मानवजन्य क्षतिको न्यूनीकरण लगायत भूकम्प, आगलागी, बाढी, पहिरो, आँधीहुरी जस्ता प्राकृतिक तथा मानव सिर्जित विपदबाट भवनलाई यथा संभव सुरक्षित राख्न, राष्ट्रिय भवन संहिता बमोजिम भवनको नक्शा स्वीकृती तथा नियमन गर्न र सो विपरित बनेका भवनलाई कानूनी दायरामा ल्याउन वाञ्छनीय भएकाले,

प्रदेश नं. ५, प्रदेश सभाले यो ऐन बनाएको छ ।

परिच्छेद-१

प्रारम्भिक

१. **संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ:** (१) यस ऐनको नाम “प्रदेश नं ५, प्रदेश भवन ऐन, २०७५” रहेको छ।
(२) यो ऐन तुरुन्त प्रारम्भ हुनेछ ।
२. **परिभाषा:** विषय वा प्रसङ्गले अर्को अर्थ नलागेमा यस ऐनमा,—
 - (क) “कार्यालय” भन्नाले भौतिक पूर्वाधार विकास मन्त्रालय अन्तरगतको शहरी विकास तथा भवन कार्यालय सम्झनुपर्छ ।
 - (ख) “गाउँपालिका” भन्नाले प्रचलित कानून बमोजिम गठन भएका गाउँपालिका सम्झनुपर्छ ।
 - (ग) “नक्सा” भन्नाले भवन निर्माण सम्बन्धी सम्पूर्ण रेखाचित्र, विवरण र अन्य कागजपत्र सम्झनुपर्छ ।
 - (घ) “नगरपालिका” भन्नाले प्रचलित कानून बमोजिम गठन भएका नगरपालिका सम्झनुपर्छ र सो शब्दले

महानगरपालिका र उप-महानगरपालिका समेतलाई जनाउँछ ।

- (ङ) “प्रचलित कानून” भन्नाले संघीय संसदबाट पारित भै नेपालको समग्र भूभागमा लागू हुने गरी जारी भएको ऐन तथा प्रदेश सरकारले बनाएको नियमावली समेत सम्झनुपर्छ ।
- (च) “भवन” भन्नाले आवासीय, औद्योगिक, व्यापारिक, सरकार तथा अन्य क्षेत्रका कार्यालय, शिक्षण संस्था, सभागृह, अस्पताल, शीत भण्डार, गोदाम घर वा अन्य कुनै प्रयोगका लागि बनेका कुनै भौतिक संरचना सम्झनुपर्छ र सो शब्दले त्यस्ता संरचनाका कुनै भागलाई समेत जनाउँछ ।
- (छ) “भवन निर्माण” भन्नाले नयाँ भवन बनाउन, पुराना भवन भत्काई पुनःनिर्माण गर्नु, तला थप गर्नु, मोहोडा फेर्नु वा साविकका भवनमा झ्याल, ढोका, बार्दली, कौशी, दलान आदि थपघट गरी बनाउन वा सोसंग सम्बन्धित अन्य कार्य सम्झनुपर्छ ।
- (ज) “भवन संहिता” भन्नाले नेपाल सरकारबाट स्वीकृत राष्ट्रिय भवन संहिता सम्झनुपर्छ ।
- (झ) “मन्त्रालय” भन्नाले भौतिक पूर्वाधार विकास मन्त्रालय भन्ने सम्झनुपर्छ ।
- (ञ) “समिति” भन्नाले दफा ३ बमोजिम गठन भएको भवन निर्माण व्यवस्था सुदृढीकरण समिति सम्झनुपर्छ ।
- (ट) “सरकारी निकाय” भन्नाले प्रदेश सरकारका मन्त्रालय, सचिवालय, निर्देशनालय तथा कार्यालय सम्झनुपर्छ र सो शब्दले प्रचलित कानून बमोजिम गठन भएका आयोग, परिषद् र समिति समेतलाई जनाउँछ ।

परिच्छेद-२

संस्थागत व्यवस्था

३. भवन निर्माण व्यवस्था सुदृढीकरण समितिको गठन: (१) भवन निर्माण सम्बन्धी व्यवस्थालाई सुदृढीकरण गर्नका लागि प्रदेश सरकारले भवन निर्माण व्यवस्था सुदृढीकरण समिति गठन गर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको समितिको गठन देहाय बमोजिम हुनेछ :

(क) सचिव, भौतिक पूर्वाधार विकास मन्त्रालय
- अध्यक्ष

(ख) प्रतिनिधि, प्रदेश योजना आयोग -सदस्य

(ग) रा.प.द्वितीय श्रेणीको प्रतिनिधि, आन्तरिक मामिला तथा कानून मन्त्रालय -सदस्य

(घ) प्रमुख, प्रदेशमा गुणस्तर तथा नापतौल सम्बन्धी कार्य हेर्ने निकायको प्रमुख
-सदस्य

(ङ) रा.प. द्वितीय श्रेणी वा सो सरहको प्रतिनिधि, मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषदको कार्यालय
-सदस्य

(च) प्रदेश भित्र रहेका ईञ्जिनियरिङ्ग क्याम्पसका प्रमुख वा प्राध्यापकमध्येबाट मन्त्रालयले तोकेको एक जना
-सदस्य

(छ) भवन निर्माण सम्बन्धमा विशेष ज्ञान भएका व्यक्तिहरूमध्ये मन्त्रालयले मनोनित गरेको एक जना महिला सहित बढीमा तीन जना व्यक्तिहरू
-सदस्य

(ज) महाशाखा प्रमुख, आवाश, भवन तथा शहरी विकास सम्बन्धी कार्य हेर्ने, भौतिक पूर्वाधार विकास मन्त्रालय -सदस्य सचिव

(३) समितिले आवश्यक देखेमा सम्बन्धित स्वदेशी वा विदेशी विशेषज्ञ वा अन्य कुनै व्यक्तिलाई समितिको बैठकमा भाग लिन आमन्त्रण गर्न सक्नेछ ।

(४) उपदफा (३) बमोजिम विदेशी विशेषज्ञलाई आमन्त्रण गर्दा मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयको स्वीकृती लिनुपर्नेछ ।

४. समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार : यस ऐनमा अन्यत्र लेखिएदेखि बाहेक समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार देहाय बमोजिम हुनेछ :

- (क) भूकम्प, आगलागी तथा अन्य विपदाबाट भवनमा पर्नसक्ने क्षतिलाई यथासम्भव कम गर्न भवन निर्माण कार्यलाई नियमित गराउने,
- (ख) भवन निर्माण कार्यलाई नियमित गराउन नेपाल सरकारबाट स्वीकृत भवन संहिता कार्यान्वयन गराउने,
- (ग) भवन निर्माण सम्बन्धी प्रकृया वा प्रविधिको विकास गर्न आवश्यक अध्ययन तथा अनुसन्धान गर्ने, गराउने,
- (घ) भवन संहितामा उल्लिखित मापदण्ड अनुरूप नक्शा स्वीकृत भए वा नभएको सम्बन्धमा जाँचबुझ गराउने,
- (ङ) भवन निर्माणसँग सम्बन्धित स्वदेशी वा विदेशी निर्माण सामग्रीको गुणस्तर निर्धारण गर्न प्रदेश भित्र गुणस्तर सम्बन्धी कार्य हेर्ने निकायलाई सिफारिश गर्ने,
- (च) भवन संहिताको कार्यान्वयनमा देखापरेका समस्याहरूलाई समयानुकूल सुधार गर्नका लागि सुझाव पेश गर्न

- सम्बन्धित निकायका प्राविधिक विशेषज्ञ तथा कर्मचारीहरू समेत संलग्न गराई सभा वा गोष्ठी गर्ने, गराउने,
- (छ) भवन संहिताको उपयोगिता सम्बन्धमा सर्वसाधारणलाई विभिन्न माध्यमद्वारा जानकारी गराउने,
- (ज) यस ऐनको उद्देश्य अनुकूल हुनेगरी आवश्यक अन्य काम गर्ने, गराउने ।

५. समितिको बैठक र निर्णय : (१) समितिको बैठक समितिका अध्यक्षले तोकेका मिति, समय र स्थानमा आवश्यकता अनुसार बस्नेछ ।

(२) समितिको बैठक बस्नुभन्दा कम्तीमा तीन दिन अगाडि समितिका सदस्य-सचिवले बैठकमा छलफल हुने विषय सहितका सूचना सबै सदस्यलाई दिनु पर्नेछ ।

(३) समितिको कूल सदस्य संख्याको पचास प्रतिशत सदस्य उपस्थित भएमा समितिको बैठकका लागि गणपूरक संख्या पुगेको मानिनेछ ।

(४) समितिको बैठकको अध्यक्षता समितिका अध्यक्षले र निजको अनुपस्थितिमा समितिका सदस्यहरूले आफूमध्येबाट छानेको सदस्यले गर्नेछ ।

(५) समितिको बैठकमा बहुमतको राय मान्य हुनेछ र मत बराबर भएमा अध्यक्षता गर्ने व्यक्तिले निर्णायक मत दिनेछ ।

(६) समितिको प्रत्येक बैठकमा उपस्थित सदस्यहरूको नाम, छलफल भएका विषयवस्तु र बैठकमा भएका निर्णयहरू उपस्थित सदस्यहरूको सहीछाप गराई राख्नु पर्नेछ ।

(७) समितिको निर्णय समितिको सदस्य-सचिवले प्रमाणित गर्नेछ ।

- (द) समितिको बैठक सम्बन्धी अन्य कार्यविधि समिति आफैले निर्धारण गरे बमोजिम हुनेछ।
६. उपसमिति गठन गर्नसक्ने : (१) समितिले आफूले गर्नुपर्ने कुनै काम गर्न गराउन आवश्यकता अनुसार सम्बन्धित विशेषज्ञ व्यक्तिहरु समेत रहेका उपसमिति गठन गर्न सक्नेछ ।
- (२) उपदफा (१) बमोजिम गठित उपसमितिको काम, कर्तव्य र अधिकार समितिले तोकिए बमोजिम हुनेछ ।
७. बैठक भत्ता : समिति तथा दफा ६ बमोजिम गठित उप समितिका सदस्यहरु र आमन्त्रित व्यक्तिहरुले बैठकमा भाग लिए बापत तोकिए बमोजिमको बैठक भत्ता पाउने छन् ।

परिच्छेद-३

भवनको वर्गीकरण तथा डिजाइन नक्शा स्वीकृती सम्बन्धी व्यवस्था

८. भवनको वर्गीकरण : भवन संहिता कार्यान्वयन गर्ने प्रयोजनका लागि भवनलाई देहाय बमोजिम चार वर्गमा वर्गीकरण गरिनेछ :
- (क) “क” वर्गका भवन : विकसित मुलुकमा अपनाईएका भवन संहिता समेतको अनुशरण गरी इण्टरनेशनल स्टेट अफ आर्टमा आधारित हुनेगरी बनाइने अत्याधुनिक भवन ।
- (ख) “ख” वर्गका भवन : प्लीन्थ एरिया एक हजार वर्गफीट भन्दा बढी, भुईँतला सहित तीन तलाभन्दा बढी वा स्ट्रक्चरल स्पान चार दशमलव पाँच (४.५) मीटर भन्दा बढी भएका भवन ।
- (ग) “ग” वर्गका भवन : प्लीन्थ एरिया एक हजार वर्गफीटसम्म, भुईँतला सहित तीन तलासम्म वा स्ट्रक्चरल स्पान चार दशमलव पाँच (४.५) मीटरसम्म भएका भवन ।

(घ) “घ” वर्गका भवन M खण्ड (क), (ख) र (ग) मा लेखिएदेखि बाहेकका काँचो वा पाको ईटा, ढुङ्गा, माटो, बाँस, खर आदि प्रयोग गरी दुई तलासम्म बनाइने साना घर, छाप्रा ।

९. भवन संहिता अनुरूप भवन निर्माण गर्नु पर्ने M कुनै व्यक्ति, संस्था वा सरकारी निकायले भवन निर्माण गर्दा भवन संहितामा तोकिएको स्तर अनुरूप बनाउनु पर्नेछ। त्यसरी भवन निर्माण गर्दा सो भवनको नक्सा र डिजाइन जुन स्तरका डिजाइनकर्ता, इञ्जिनियर वा आर्किटेक्टबाट प्रमाणित गराइएको हो कम्तीमा सोही स्तरका डिजाइनकर्ता वा निजका प्रतिनिधि, इञ्जिनियर वा आर्किटेक्टको रेखदेखमा निर्माण गर्नुपर्नेछ ।

१०. भवनका डिजाइन तथा नक्शा स्वीकृती सम्बन्धी व्यवस्था M (१) नगरपालिका वा गाउँपालिका क्षेत्रभित्र दफा ८ मा उल्लिखित (क), (ख) वा (ग) वर्गका भवन निर्माण गर्न चाहने व्यक्ति, संस्था वा सरकारी निकायले भवन निर्माण गर्न प्रचलित कानून बमोजिम स्वीकृतिका लागि गाउँपालिका वा नगरपालिका समक्ष दरखास्त दिँदा नक्शा साथ डिजाइन समेत पेश गर्नु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम पेश गरिएका भवनका नक्शा र डिजाइन भवन संहिता अनुरूप भएको व्यहोरा देहायका व्यक्तिबाट प्रमाणित गराएको हुनुपर्नेछ :

(क) दफा ८ मा उल्लिखित (क) र (ख) वर्गका भवनका हकमा सम्बन्धित नेपाल इञ्जिनियरिङ्ग परिषद्मा दर्ता भएका डिजाइनकर्ताबाट,

(ख) दफा ८ मा उल्लिखित (ग) वर्गका भवनका हकमा मान्यताप्राप्त शिक्षण संस्थाबाट सिभिल

इञ्जिनियरिङ्ग वा आर्किटेक्ट विषयमा कम्तीमा
प्रमाणपत्र तह उत्तीर्ण गरेका व्यक्तिबाट ।

११. मापदण्ड विपरीत नक्सा स्वीकृत गर्न नहुने : (१) गाउँपालिका वा
नगरपालिकाले भवन संहितामा उल्लिखित मापदण्ड विपरीत हुनेगरी
नक्शा स्वीकृत गर्नहुँदैन ।

(२) गाउँपालिका वा नगरपालिकाले भवन संहिता बमोजिम
नक्सा स्वीकृत गरे नगरेको सम्बन्धमा कार्यालयले आवश्यक
जाँचबुझ गर्न सक्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम जाँचबुझ गर्दा कुनै
गाउँपालिका वा नगरपालिकाले भवन संहिता विपरीत हुनेगरी नक्शा
स्वीकृत गरेको देखिएमा कार्यालयले सोको प्रतिवेदन समिति समक्ष
पेश गर्नुपर्नेछ ।

(४) उपदफा (३) बमोजिम प्राप्त भएको प्रतिवेदन
छानबिन गर्दा मनासिब देखिएमा समितिले भवन संहिता बमोजिम
नक्शा स्वीकृत गराउन सम्बन्धित गाउँपालिका वा नगरपालिकामा
लेखी पठाउनेछ ।

(५) उपदफा (४) बमोजिम लेखी आएमा सम्बन्धित
गाउँपालिका वा नगरपालिकाले पनि सो बमोजिम नक्शा स्वीकृत
गर्नुपर्नेछ ।

१२. भवन निर्माणको सुपरिवेक्षण गर्नसक्ने : (१) कुनै व्यक्ति, संस्था वा
सरकारी निकायले भवन संहितामा तोकिएको स्तर अनुरूप भवन
निर्माण गरे नगरेको सम्बन्धमा नगरपालिका क्षेत्र भित्रको हकमा
नगरपालिकाले र गाउँपालिका क्षेत्र भित्रको हकमा गाउँपालिकाले
सुपरिवेक्षण गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम सुपरिवेक्षण गर्दा नगरपालिका
वा गाउँपालिकाले कुनै भवनको निर्माण भवन संहितामा तोकिएको

स्तर अनुरूप नभएको पाईएमा भवन निर्माण गर्ने सम्बन्धित व्यक्ति, संस्था वा सरकारी निकायलाई आवश्यक निर्देशन दिन सक्नेछ र त्यस्तो निर्देशन पालन गर्नु सम्बन्धित व्यक्ति, संस्था वा सरकारी निकायको कर्तव्य हुनेछ।

(३) उपदफा (१) बमोजिम सुपरीवेक्षण गर्दा आवश्यकता अनुसार सम्बन्धित कार्यालयलाई समेत आमन्त्रण गर्न सक्नेछ ।

परिच्छेद-४

सजाय र पुनरावेदन

१३. सजाय : (१) कसैले यस ऐन बमोजिम नक्शा स्वीकृत नगराई वा त्यस्ता स्वीकृत नक्शा वा भवन संहितामा उल्लिखित मापदण्ड विपरीत हुनेगरी भवन निर्माण गरेमा नगरपालिका क्षेत्र भित्रका हकमा नगरपालिकाले र गाउँपालिका क्षेत्र भित्रका हकमा गाउँपालिकाले त्यस्ता निर्माण कार्य तुरुन्त रोक्न आदेश दिन सक्नेछ।

(२) कसैले यस ऐन बमोजिम नक्शा स्वीकृत नगराई वा त्यस्ता स्वीकृत नक्शा वा भवन संहितामा उल्लिखित मापदण्ड विपरीत हुनेगरी भवन निर्माण गरेमा गाउँपालिका वा नगरपालिकाले त्यस्ता भवन वा त्यसको कुनै भाग भत्काउन आदेश दिइ त्यस्तो कार्य गर्ने व्यक्ति वा संस्थालाई प्रचलित कानून बमोजिम जरिवाना गर्न सक्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम नगरपालिका वा गाउँपालिकाले निर्मित भवनको कुनै भाग भत्काउन आदेश दिएकोमा सो भाग नभत्काएसम्म त्यस्तो सम्पत्ति कसैलाई पनि कुनै व्यहोराले हक छाडी दिन वा धितो बन्धकी दिन नपाउने गरी रोक्न राख्न, त्यस्ता निर्माण भएका भवनमा धारा, बिजुली, टेलिफोन आदि वितरण गर्न नलागाउन तथा वितरण गरिसकेको भए पनि त्यस्ता

धारा, बिजुली, टेलिफोन आदिका लाइन काट्न समेत नगरपालिका वा गाउँपालिकाले सम्बन्धित कार्यालयमा लेखी पठाउनु पर्नेछ र सम्बन्धित कार्यालयले पनि लेखी आए बमोजिम गरी दिनु पर्नेछ ।

१४. **पुनरावेदन** : (१) दफा १३ को उपदफा (२) बमोजिम नगरपालिका वा गाउँपालिकाले दिएको आदेशमा चित्त नबुझ्नेले त्यस्ता आदेश पाएको मितिले पैंतीस दिनभित्र सम्बन्धित जिल्ला अदालतमा पुनरावेदन दिन सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम कुनै भवन वा त्यसको कुनै भाग भत्काउन आदेश भएमा त्यस्ता आदेश उपर उपदफा (१) बमोजिम पुनरावेदन परेकोमा जिल्ला अदालतबाट त्यस्तो भवन वा त्यसका कुनै भाग भत्काउने गरी निर्णय भएका मितिले पैंतीस दिनभित्र र पुनरावेदन नपरकोमा पुनरावेदन गर्न म्याद नाघेका मितिले पैंतीस दिनभित्र सम्बन्धित व्यक्ति, संस्था वा सरकारी निकायले त्यस्ता भवन वा त्यसको कुनै भाग भत्काउन पर्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिमका म्यादभित्र सम्बन्धित व्यक्ति, संस्था वा सरकारी निकायले त्यस्तो भवन वा त्यसका कुनै भाग नभत्काएमा नगरपालिका वा गाउँपालिकाले नै त्यस्तो भवन वा त्यसको कुनै भाग भत्काउन सक्नेछ र त्यसरी भत्काउँदा लागेको खर्च सम्बन्धित व्यक्ति वा संस्थाबाट सरकारी बाँकी सरह असूल उपर गरिनेछ ।

(४) उपदफा (३) बमोजिम गाउँपालिका वा नगरपालिकाले भवन वा त्यसको कुनै भाग भत्काउँदा भरमग्दुर प्रयास गर्दागर्दै पनि भत्काउन पर्ने भाग भन्दा बढी भाग भत्किन गएमा नगरपालिका वा गाउँपालिका जवाफदेही हुनेछैन र त्यसरी भत्काउन पर्ने भन्दा बढी भाग भत्किन गइ क्षति पुग्न गए वापत सम्बन्धित व्यक्तिले क्षतिपूर्ति माग गर्न पाउने छैन ।

१५. सहयोग गर्नु पर्ने : दफा १४ को उपदफा (३) बमोजिम गाउँपालिका वा नगरपालिकाले भवन वा त्यसको कुनै भाग भत्काउँदा कसैले बाधा विरोध गरेमा गाउँपालिका वा नगरपालिकाले स्थानीय प्रशासन तथा सम्बन्धित तहसँग सहयोग माग गर्न सक्नेछ र त्यसरी सहयोग माग भएमा सम्बन्धित निकायले गाउँपालिका वा नगरपालिकालाई आवश्यक सहयोग गर्नुपर्नेछ ।

परिच्छेद-५

विविध

१६. अधिकार प्रत्यायोजन : दफा ३ बमोजिमको समितिले यस ऐन बमोजिम आफूलाई प्राप्त अधिकारमध्ये आवश्यकता अनुसार केही अधिकार समिति वा दफा ६ बमोजिम गठित उपसमितिका सदस्यहरू, सरकारी निकाय, नगरपालिका वा गाउँपालिका वा शहरी विकास तथा भवन कार्यालयवा अन्य कुनै अधिकृत कर्मचारीलाई प्रत्यायोजन गर्न सक्नेछ ।

१७. निर्देशन दिन सक्ने : (१) प्रदेश सरकारले भवन संहिता कार्यान्वयन गर्ने सम्बन्धमा समितिलाई आवश्यक निर्देशन दिन सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम प्रदेश सरकारले दिएको निर्देशन पालन गर्नु समितिको कर्तव्य हुनेछ ।

१८. नियम बनाउने अधिकार: यस ऐनको उद्देश्य कार्यान्वयन गर्न प्रदेश सरकारले आवश्यक नियमहरू बनाउन सक्नेछ ।

१९. बचाउ : यस ऐन बन्नु अघि प्रचलित कानून बमोजिम भएका काम कारवाहीहरू यसै ऐन बमोजिम भए गरेको मानिनेछ ।

सभाबाट पारित मिति: २०७५/११/२६

प्रमाणीकरण मिति: २०७५/१२/१४

प्रदेश नं. ५, प्रदेश आकस्मिक कोष सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न बनेको विधेयक प्रस्तावना : प्रदेश सभाबाट स्वीकृत विनियोजित रकम प्रदेश आकस्मिक कोषमा जम्मा गरी सुव्यवस्थित ढंगले त्यस्तो कोषको सञ्चालन सम्बन्धमा कानूनी व्यवस्था गर्न वाञ्छनीय भएकोले,

प्रदेश नं. ५ प्रदेश सभाले यो ऐन बनाएको छ।

१. संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ : (१) यस ऐनको नाम " प्रदेश नं. ५ प्रदेश आकस्मिक कोष संचालन ऐन, २०७५" रहेको छ।

(२) यो ऐन तुरुन्त प्रारम्भ हुनेछ।

२. परिभाषा : विषय वा प्रसङ्गले अर्को अर्थ नलागेमा यस ऐनमा,-

(क) "आकस्मिक कार्य" भन्नाले भूकम्प, बाढी, पहिरो, आगलागी, चट्याङ, महामारी लगायतका प्राकृतिक तथा गैर प्राकृतिक विपद लगायतका आकस्मिक वा अप्रत्याशित कारणबाट सिर्जना भएको विशेष परिस्थितिमा तत्काल गरिने आकस्मिक कार्य सम्झनु पर्छ।

(ख) "प्रदेश आकस्मिक कोष" भन्नाले दफा ३ बमोजिम स्थापना गरिने प्रदेश आकस्मिक कोष सम्झनु पर्छ।

(ग) "मन्त्रालय" भन्नाले प्रदेश सरकार, आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय सम्झनु पर्छ।

३. प्रदेश आकस्मिक कोषको स्थापना : प्रदेश आकस्मिक कोषको नामबाट एउटा कोष स्थापना गरिने छ।

४. प्रदेश आकस्मिक कोषमा जम्मा गरिने रकम : प्रदेश सञ्चित कोषबाट विनियोजित रकम झिकी त्यस्तो रकम प्रदेश आकस्मिक कोषमा जम्मा गरिनेछ।

५. प्रदेश आकस्मिक कोषको रकम वृद्धि गर्न सक्ने : प्रदेश सरकारले प्रदेश राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी प्रदेश आकस्मिक कोषमा रहने रकममा आवश्यकता अनुसार वृद्धि गर्न सक्नेछ।

६. प्रदेश आकस्मिक कोषको रकम खर्च गर्न सक्ने : प्रदेश सरकारले प्रदेश आकस्मिक कोषमा रहेको रकमबाट आकस्मिक कार्यका लागि खर्च गर्न सक्नेछ।

७. प्रदेश आकस्मिक कोषको सञ्चालन : (१) प्रदेश आकस्मिक कोषको सञ्चालन मन्त्रालयबाट हुनेछ।

(२) प्रदेश आकस्मिक कोषको सञ्चालन र रकमको निकासा सम्बन्धी सेस्ता र हिसाब अनुसूची १ बमोजिमको ढाँचामा मन्त्रालयको सचिव वा निजले तोकेको कुनै अधिकृतले राख्नेछ।

८. आकस्मिक कोषबाट खर्चको निकासाको माग : (१) कुनै आकस्मिक कामको लागि आकस्मिक कोषबाट खर्च गर्नुपर्ने भएमा सम्बन्धित अधिकारीले पेशकीको रूपमा मन्त्रालय मार्फत रकम निकासाको माग गर्नुपर्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम पेशकीको रूपमा रकम निकासाको माग गर्दा सम्बन्धित अधिकारीले देहायका विवरण खोली पठाउनु पर्नेछ :-

(क) आकस्मिक कार्यको विवरण, खर्चको आवश्यकता र चाहिएको रकम,

(ख) थप खर्च मागिएको भए त्यसको कारण र चाहिने रकम,

(ग) आकस्मिक कार्य पछि सार्न नसकिने कारण,

(घ) तुरुन्त खर्च नगरेमा हुने परिणामको सङ्केत,

(ड) कति अवधिसम्मको लागि खर्च चाहिने हो त्यसको सम्भाव्यता,

(च) आकस्मिक कोषको रकम खर्च गर्ने अधिकृत र निजको कार्यालय।

(३) उपदफा (१) बमोजिम आकस्मिक कोषबाट खर्चको माग भएकोमा मन्त्रालयले प्रदेश मन्त्रपरिषद् समक्ष पेश गरी निकास भए बमोजिम प्रदेश आकस्मिक कोषबाट पेशकीको रूपमा रकम दिनेछ र यसरी रकम दिएपछि मन्त्रालयले सोको जानकारी प्रदेश लेखा नियन्त्रक कार्यालयलाई दिनु पर्नेछ।

९. खर्चको रकम सोधभर्ना गर्नु पर्ने : (१) प्रदेश सरकारले यस ऐन बमोजिम प्रदेश आकस्मिक कोषबाट खर्च गरेको रकम यथाशीघ्र सोधभर्ना गर्नु पर्नेछ।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि तत्काल आकस्मिक कोषमा रकम सोधभर्ना गर्न नसकिएमा आगामी आर्थिक वर्षको प्रदेश विनियोजन ऐन बमोजिम विनियोजित रकमबाट त्यस्तो रकम सोधभर्ना गर्नु पर्नेछ।

१०. आकस्मिक कार्य पूरा भएको सूचना गर्ने : आकस्मिक कार्य समाप्त भएपछि वा त्यस्तो कार्य गर्नुपर्ने सम्भावना नभएको विषय एकिन भएपछि सो कुराको जानकारी पेशकी माग गर्ने अधिकारीले मन्त्रालय र प्रदेश लेखा नियन्त्रकको कार्यालयमा तुरुन्त दिनु पर्नेछ।

११. खर्च नभएको रकम प्रदेश संचित कोषमा दाखिला गर्ने : (१) प्रदेश आकस्मिक कोषबाट पेशकी लिएको रकम खर्च गर्नु नपर्ने भएमा वा सबै रकम खर्च नभई बाँकी रहेमा पेशकी माग गर्ने अधिकारीले आकस्मिक कार्य समाप्त भएको वा त्यस्तो कार्य गर्नुपर्ने सम्भावना

नभएको विषय एकिन गरेको मितिले पैतीस दिन भित्र त्यस्तो बाँकी रहेको रकम प्रदेश संचित कोषमा दाखिला गर्नु पर्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम रकम दाखिला गरेपछि उक्त अधिकारीले सोको जानकारी मन्त्रालय र प्रदेश लेखा नियन्त्रकको कार्यालयलाई दिनु पर्नेछ।

१२. अनुसूचीमा हेरफेर गर्न सक्ने : प्रदेश सरकारले प्रदेश राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी अनुसूचीमा आवश्यक हेरफेर गर्न सक्नेछ।

अनुसूची-१

(दफा ७ को उपदफा (२) सँग सम्बन्धित)

आकस्मिक कोष सम्बन्धी अभिलेख

आकस्मिक कोषको रकम रु. अक्षरेपी.....

क्र. सं.	आकस्मिक कार्यको विवरण	विनियोजन शीर्षक	पेशकी माग गरेको रकम	पेशकी दिइएको रकम	आकस्मिक कार्य पूरा भएको मिति	आकस्मिक कार्य पछिको बचत रकम	पूरक विनियोजन ऐनले स्वीकृत गरेको खर्च	पेशकी सोधभर्ना रकम	पेशकी माग गर्ने अधिकारीको नाम, दर्जा र कार्यालय

आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालयको सचिव वा निजले तोकेको अधिकृतको दस्तखत

मिति:

सभाबाट पारित मिति: २०७५/१२/१०

प्रमाणीकरण मिति: २०७६/०१/०८

प्रदेश नं. ५ बीउ बिजन सम्बन्धी व्यवस्था गर्न बनेको विधेयक

प्रस्तावना: विभिन्न बालीको उत्पादनमा वृद्धि गराउन उच्च गुणस्तरको बीउ बिजन उत्पादन, प्रशोधन तथा परीक्षण गरी गुणस्तरयुक्त बीउ बिजन सुव्यवस्थित रूपले उपलब्ध गराई सर्वसाधारण जनताको सुविधा तथा आर्थिक हित कायम राख्न वाञ्छनीय भएकोले,

प्रदेश नं ५, प्रदेश सभाले यो ऐन बनाएको छ ।

१. **संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ** : (१) यस ऐनको नाम “प्रदेश नं. ५ बीउ बिजन ऐन, २०७५” रहेको छ ।

(२) यो ऐन तुरुन्त प्रारम्भ हुनेछ ।

२. **परिभाषा** : विषय वा प्रसंगले अर्को अर्थ नलागेमा यस ऐनमा-

(क) “कृषि कार्य” भन्नाले खाद्यान्न, फलफूल, दलहन, तेलहन, तरकारी, नगदेवाली तथा घाँस उत्पादन गर्ने कार्य सम्झनु पर्छ ।

(ख) “किसिम” भन्नाले एकै नामद्वारा चिनिएका वा चिनिन सक्ने कुनै वनस्पतिको सबै जात मूल (स्पेसिज्) तथा उपजात मूल (सबस्पेसिज्) सम्झनु पर्छ ।

(ग) “जात (भेराईटी)” भन्नाले वनस्पति शास्त्रीय वर्गीकरणमा सबै भन्दा तल्लो श्रेणी भित्र पर्ने समान आनुवंशिक लक्षणहरू देखिने, अन्य समूहसँग कम्तीमा एउटा लक्षणद्वारा भिन्नता छुट्टिने र पुनरूत्पादन (प्रोपागेसन) हुँदा लक्षणहरू परिवर्तन नहुने लक्षण भएका कुनै वनस्पतिको समूह सम्झनु पर्छ ।

(घ) “प्रजनक (ब्रीडर)” भन्नाले बालीको कुनै जातलाई पहिलो पटक प्रजनन वा छनौट गरी प्रयोगमा ल्याउने व्यक्ति, संस्था वा निकाय सम्झनु पर्छ ।

- (ड) “प्रयोगशाला” भन्नाले संघीय सरकारले मान्यता दिए अनुसार स्थापना भएको बीउ विजन परीक्षण प्रयोगशाला सम्झनु पर्छ ।
- (च) “भाँडो (कन्टेनर)” भन्नाले वाक्स, टिनको बट्टा, शीशी, थैली, बोरा, भकारी, व्यारेल वा अन्य यस्तै बीउ विजन राख्न प्रयोग गरिने भाँडो सम्झनु पर्छ ।
- (छ) “मन्त्रालय” भन्नाले कृषिसम्बन्धी कार्य जिम्मेवारी रहेको प्रदेश नं. ५ को मन्त्रालय सम्झनु पर्छ ।
- (ज) “बाली” भन्नाले फलफूल, खाद्यान्न, तरकारी, नगदेबाली तथा घाँसबाली जस्ता बाली सम्झनु पर्छ ।
- (झ) “बाली निरीक्षक” भन्नाले दफा १५ बमोजिम नियुक्त भएको बाली निरीक्षक सम्झनु पर्छ ।
- (ञ) “बीउ विजन” भन्नाले भ्रौण बिरूवा (इम्ब्रियोनिक प्लान्ट) खाद्य पदार्थ सुरक्षात्मक आवरण भएको परिपक्व ओभ्यूल (म्याचोर्ड ओभ्यूल) वा यौनिक वा वानस्पतिक तरीकाले पुनरोत्पादन (रिप्रोडक्सन) गरी बाली उत्पादन गर्नका लागि छर्ने वा रोप्ने काममा प्रयोग गर्न सकिने बीउ विजन वा बीज सम्झनु पर्छ ।
- (ट) “सचिव” भन्नाले कृषि सम्बन्धी कार्य जिम्मेवारी रहेको प्रदेश नं. ५ को मन्त्रालयका सचिव सम्झनु पर्छ ।
- (ठ) “समिति” भन्नाले दफा ३ बमोजिम गठित प्रदेश बीउ विजन समिति सम्झनु पर्छ ।

- (ड) “सूचित बीउ बिजन” भन्नाले प्रचलित कानूनमा व्यवस्था भए अनुसार तोकिएको बीउ बिजन सम्झनु पर्छ ।
- (ढ) “सङ्केतपत्र” भन्नाले भाँडोमा देखिने गरी राखिएको बीउ बिजन सम्बन्धी विवरण (लेबल) सम्झनु पर्छ ।
- (ण) “तोकिएको” वा तोकिए बमोजिम” भन्नाले यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियममा तोकिएको वा तोकिए बमोजिम सम्झनु पर्छ ।

३. प्रदेश बीउ बिजन व्यवस्थापन तथा नियमन समितिको गठन :

(१) बीउ बिजन सम्बन्धी नीति निर्धारण गरी कार्यान्वयन गर्न र बीउ बिजन सम्बन्धी विषयमा प्रदेश सरकारलाई आवश्यक परामर्श दिन एक प्रदेश बीउ बिजन व्यवस्थापन तथा नियमन समितिको गठन हुनेछ ।

(२) समितिमा देहाय बमोजिमका पदाधिकारीहरू रहनेछन्:

(क) सचिव, भूमि व्यवस्था, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय
-अध्यक्ष

(ख) प्रमुख, कृषि विकास निर्देशनालय -सदस्य

(ग) प्रमुख, प्रदेश स्तरीय नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद्
-सदस्य

(घ) प्रमुख, प्रदेश स्तरीय विजन प्रयोगशाला -सदस्य

(ङ) प्रमुख, प्रदेश बीउ बिजन कम्पनी लिमिटेड
-सदस्य

(च) मन्त्रालयद्वारा तोकिएका बीउ बिजन उद्यमीहरू
मध्येबाट एकजना -सदस्य

(छ) मन्त्रालयद्वारा तोकिएका बीउ विजन उत्पादक कृषक मध्ये एक जना -सदस्य

(ज) प्रमुख, खाद्य सुरक्षा तथा कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन महाशाखा, भूमि व्यवस्था, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय -सदस्य-सचिव

(३) उपदफा (२) (च) र (छ) बमोजिम तोकिएका सदस्यको पदावधि दुई वर्षको हुनेछ ।

(४) उपदफा (३) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भएता पनि उपदफा (२) (च) र उपदफा (छ) बमोजिमका मनोनित सदस्यलाई निजको पदावधि पूरा नहुँदै मन्त्रालयले हटाउन सक्नेछ ।

(५) समितिले आवश्यक देखेमा विशेषज्ञ वा सल्लाहकारलाई समितिको बैठकमा पर्यवेक्षकको रूपमा भाग लिन आमन्त्रण गर्न सक्नेछ ।

(६) समितिको बैठक सम्बन्धी कार्यविधि समितिले निर्धारण गरे बमोजिम हुनेछ ।

४. समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार : (१) बीउ विजन सम्बन्धी नीति तर्जुमा गर्न मन्त्रालयलाई परामर्श दिने ।

(२) बीउ विजन उत्पादन तथा वितरण कार्यमा सरकारी तथा निजी क्षेत्रबीच समन्वय गर्ने,

(३) बीउ विजन उद्योगमा लगानी गर्न निजी क्षेत्रलाई प्रोत्साहन गर्ने,

(४) प्रदेश भित्र उत्पादन वा अन्य प्रदेश वा बाहिरबाट आयात भई बिक्री वितरण हुने बीउ बिजनको गुणस्तर परीक्षण तथा नियन्त्रण गर्ने गराउने,

(५) बीउ बिजन सम्बन्धी सेवा शुल्कको सम्बन्धमा मन्त्रालयलाई परामर्श दिने,

(६) बालीको किसिम र जात सूचित गर्ने सम्बन्धमा प्रदेश मन्त्रालयलाई सिफारिस गर्ने,

(७) कसैले अनुमति पत्र नवीकरण नगराई प्रयोगशाला सञ्चालन गरेको पाइएमा सोको अनुमति पत्र खारेज सम्बन्धी सिफारिस गर्ने,

(८) बाली निरीक्षक, बीउ बिजन नमूना सङ्कलक तथा बीउ बिजन विश्लेषकको रूपमा काम गर्न अनुमति दिनको लागि परीक्षा संचालन गर्ने गराउने,

(९) बाली, जात अनुसार प्रदेशलाई आवश्यक पर्ने बीउ बिजन प्रक्षेपण गर्ने,

(१०) प्रजनन, मूल र उन्नत बीउ बिजनहरूको वासलात तयार गर्ने,

(११) बीउ बिजन सम्बन्धी अन्य आवश्यक काम कारवाही गर्ने ।

५. उपसमिति गठन गर्न सक्ने : (१) बीउ बिजनको उत्पादन, प्रशोधन तथा बिक्री वितरण गर्ने कार्यलाई सुचारू रूपले संचालन गरी गुणस्तरयुक्त बीउ बिजन उपलब्ध गराउने प्रयोजनका लागि समितिले आवश्यकतानुसार विभिन्न उपसमितिले गठन गर्न सक्नेछ ।

(२) उप-समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार तथा बैठक सम्बन्धी कार्यविधि समितिले तोके बमोजिम हुनेछ ।

६. प्रादेशिक बीउ बिजन परीक्षण प्रयोगशाला : (१) बीउ बिजनको परीक्षण र तत्सम्बन्धी अन्य कार्य गर्नको लागि प्रदेशमा बीउ बिजन परीक्षण प्रयोगशाला संचालन हुनेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम स्थापना भएको प्रयोगशालाको रेखदेख र नियन्त्रणमा रहने गरी आवश्यकता अनुसार प्रदेशका अन्य ठाउँमा बीउ बिजन परीक्षण प्रयोगशाला स्थापना गर्न सकिनेछ ।

(३) कुनै व्यक्ति वा संस्थाले निजी क्षेत्रमा प्रयोगशाला स्थापना र सञ्चालन गर्न चाहेमा अनुमतिका लागि तोकिए बमोजिम समिति समक्ष निवेदन दिनु पर्नेछ ।

(४) उपदफा (३) बमोजिम प्राप्त निवेदन उपर छानबिन गरी उपयुक्त देखेमा तोकिए बमोजिमका शर्तको अधीनमा रही समितिले प्रयोगशाला स्थापना र सञ्चालन गर्न अनुमति पत्र दिनेछ ।

(५) यस दफामा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भएता पनि यो ऐन प्रारम्भ हुनु अघि स्थापना भएका निजी क्षेत्रका प्रयोगशालाले यो ऐन प्रारम्भ भएको मितिले एक वर्ष भित्र यस ऐन बमोजिम अनुमति पत्र लिइसक्नु पर्नेछ ।

७. प्रयोगशालाको काम, कर्तव्य र अधिकार : प्रयोगशालाको काम, कर्तव्य र अधिकार तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

८. बीउ बिजनको किसिम वा जात सूचित गर्ने अधिकार : बीउ बिजनको किसिम वा जात सूचित गर्ने व्यवस्था प्रचलित कानूनमा व्यवस्था भए बमोजिम हुनेछ ।

९. अनुमति पत्र लिनु पर्ने : (१) कुनै व्यक्ति वा संस्थाले बीउ बिजनको बिक्री वितरणसम्बन्धी कारोबार गर्न चाहेमा तोकिए बमोजिम अनुमति लिनु पर्नेछ ।

(२) कसैले उपदफा (१) बमोजिम अनुमति नलिई बीउ बिजन बिक्री वितरण गरेको पाइएमा त्यस्तो बीउ बिजन बाली निरीक्षकको सिफारिसमा तोकिए बमोजिम कारवाही गरिनेछ ।

१०. सूचित नभएका बीउ बिजन बिक्री वितरण गर्न नपाइने : (१) कृषि अनुसन्धान प्रयोजनको लागि बाहेक कसैले पनि यस ऐन बमोजिम सूचित नभएका बीउ बिजन बिक्री वितरण गर्न पाउने छैन ।

(२) कसैले उपदफा (१) बमोजिम सूचित नभएका बीउ बिजन बिक्री वितरण गरेको पाइएमा त्यस्तो बीउ बिजन बाली निरीक्षकले जफत गर्नेछ ।

११. बीउ बिजनको न्यूनतम गुणस्तर : बीउ बिजनको न्यूनतम गुणस्तर सम्बन्धी व्यवस्था प्रचलित कानून बमोजिम हुनेछ ।

१२. सूचित बीउ बिजनको बिक्री वितरण : (१) सूचित बीउ बिजनको बिक्री वितरण गर्ने व्यक्ति वा संस्थाले आफूले बिक्री वितरण गर्ने बीउको भाँडोमा देहायको विवरण उल्लेख गर्नुपर्नेछ:

(क) बीउ बिजनको किसिम र जात,

(ख) दफा ११ बमोजिम तोकिएको न्यूनतम गुणस्तर सम्बन्धी जानकारी,

(ग) रासायनिक पदार्थ प्रयोग गरी उपचार गरिएको भए सोको विवरण,

(घ) तोकिए बमोजिमका अन्य कुराहरू ।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भएता पनि कुनै खास क्षेत्रको लागि मात्र उपयुक्त हुने भनी प्रजनकले निर्धारण गरेको

किसिम र जातको सूचित बीउ बिजन त्यसरी निर्धारण गरिएको क्षेत्र बाहेक अन्य क्षेत्रमा बिक्री वितरण गर्न वा गराउन पाइने छैन ।

१३. सूचित बीउ बिजन निकासी वा पैठारी सम्बन्धी व्यवस्था : सूचित बीउ बिजन निकासी वा पैठारी सम्बन्धी व्यवस्था प्रचलित कानून बमोजिम हुनेछ ।

१४. बाली निरीक्षक, बीउ बिजन नमूना सङ्कलक तथा बीउ बिजन विश्लेषक सम्बन्धी व्यवस्था : (१) मन्त्रालयले आवश्यकता अनुसार तोकिएको योग्यता पुगेका निजामती कर्मचारी वा अन्य कुनै विज्ञलाई बाली निरीक्षक, बीउ बिजन नमूना सङ्कलक तथा बीउ बिजन विश्लेषक नियुक्त गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) मा उल्लेखित अवस्थामा बाहेक कसैले पनि यस ऐनबमोजिम अनुमति पत्र नलिई बाली निरीक्षण गर्न, बीउ बिजनको नमूना सङ्कलन गर्न तथा बीउ बिजन विश्लेषण गर्न पाइने छैन ।

(३) उपदफा (२) बमोजिमको अनुमति पत्र लिन चाहने तोकिए बमोजिमको योग्यता पुगेको सरकारी वा निजीस्तरका व्यक्तिले समितिबाट लिइने परीक्षा उत्तीर्ण गर्नु पर्नेछ ।

(४) उपदफा (३) बमोजिमको परीक्षा उत्तीर्ण भएको व्यक्तिले बाली निरीक्षक, बीउ बिजन नमूना सङ्कलक वा बीउ बिजन विश्लेषकका रूपमा व्यवसाय सञ्चालन गर्ने अनुमति पत्र प्राप्त गर्न तोकिए बमोजिम निवेदन दिनु पर्नेछ ।

(५) उपदफा (४) बमोजिम निवेदन पर्न आएमा समितिले अनुमति पत्र दिनेछ यसरी दिइएको अनुमति पत्र दुई वर्षसम्म बहाल रहनेछ ।

(६) उपदफा (५) बमोजिम दिइएको अनुमति पत्र तोकिए बमोजिम नवीकरण गराउनु पर्नेछ ।

(७) उपदफा (६) बमोजिमको परीक्षा सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

१५. बाली निरीक्षक, बीउ बिजन नमूना सङ्कलक तथा बीउ बिजन विश्लेषकको काम, कर्तव्य र अधिकार : बाली निरीक्षक, बीउ बिजन नमूना सङ्कलक तथा बीउ बिजन विश्लेषकको काम, कर्तव्य र अधिकार तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

१६. स्वामित्व कायम रहने : नेपालमा परम्परादेखि नै प्रयोग गरिदै आएको स्थानीय जातको बालीको बीउ बिजनमा तोकिए बमोजिम स्वामित्व कायम रहनेछ ।

१७. अनुदानको व्यवस्था : अनुदानमा बीउ विजन उपलब्ध गराउन सक्ने हिस्सा तोके बमोजिम हुनेछ ।

१८. दण्ड सजाय : (१) दफा ६ बमोजिम अनुमति पत्र नलिई प्रयोगशाला सञ्चालन गरेमा पचास हजार रूपैयाँ जरिवाना हुनेछ ।

(२) दफा ८, ९ र १० विपरीत बीउ बिजन बिक्री वितरण गरे वा गराएमा दश हजार रूपैयाँदेखि बीस हजार रूपैयाँसम्म जरिवाना हुनेछ ।

(३) दफा १२ बमोजिमको विवरण नखुलाई बीउ बिजन बिक्री वितरण गरे वा गराएमा दश हजार रूपैयाँदेखि पन्ध्र हजार रूपैयाँसम्म जरिवाना हुनेछ ।

(४) दफा १४ को उपदफा (२) विपरीत कुनै कार्य गरेमा पच्चीस हजार रूपैयाँसम्म जरिवाना हुनेछ ।

(५) माथि लेखिएदेखि बाहेक यो ऐन वा यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियम विपरीत कुनै काम गर्ने गराउने व्यक्ति वा संस्थालाई दश हजार रूपैयाँदेखि बीस हजार रूपैयाँसम्म जरिवाना हुनेछ ।

(६) यस ऐनमा जुनसुकै कुरा लेखिएको भएता पनि बीउ बिजन उत्पादन तथा बजारी करणसम्म तोके बमोजिमको गुणस्तर कायम नभएको पाइएमा सम्बन्धित मूल्य श्रृंखलामा संलग्न व्यक्ति वा संस्थाको पहिचान गरी दश हजारदेखि पचास हजारसम्म जरिवाना हुनेछ ।

(७) गुणस्तरको बीउ बीजन नभई कृषकलाई पर्न गएको हानी नोक्सानीको सम्बन्धमा बीउ वितरक व्यक्ति वा संस्थालाई समितिले निर्धारण गरे बमोजिमको क्षतिपूर्ति उपलब्ध गराउनु पर्नेछ ।

१९. सरकार वादी हुने : यो ऐन अन्तर्गतको मुद्दा प्रदेश सरकार वादी हुनेछ ।

२०. मुद्दा तहकिकात र दायरी : (१) यस ऐन बमोजिम सजाय हुने कसूर सम्बन्धी मुद्दाको तहकिकात बीउ बिजन नमूना सङ्कलकको प्रतिवेदनको आधारमा मन्त्रालयले तोकेको अधिकारीले गर्नेछ र त्यस्तो तहकिकातको काम पूरा भएपछि तोकिएको मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष मुद्दा दायर गर्नेछ ।

(२) यो ऐन अन्तर्गतको मुद्दा हेर्ने अधिकार तोकिए बमोजिमको अधिकारीलाई हुनेछ ।

२१. असल नियतले गरेको कामको बचाउ : बाली निरीक्षक वा बीउ बिजन नमूना सङ्कलक वा बीउ बिजन विश्लेषक वा यस ऐन अन्तर्गत काम गर्ने अधिकार प्राप्त कुनै कर्मचारीले यस ऐन बमोजिम आफ्नो कर्तव्यको पालन गर्दा असल नियतले गरेको काम कारवाहीमा निज व्यक्तिगत रूपमा जवाफदेही हुनेछैन ।

तर कसैलाई अनावश्यक दुःख, हैरानी वा झण्डाट दिने नियतले काम गरेमा सम्बन्धित व्यक्ति त्यसको लागि जवाफदेही हुनेछ ।

२२. नियम बनाउने अधिकार : यस ऐनको उद्देश्य कार्यान्वयन गर्नका लागि प्रदेश सरकारले आवश्यक नियम, मापदण्डहरू बनाउन सक्नेछ ।

सभाबाट पारित मिति: २०७५/१२/१०

प्रमाणीकरण मिति: २०७६/०१/०८

प्रदेश नं. ५, प्रदेश प्रसारण सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न बनेको विधेयक

प्रस्तावना: सूचना र सञ्चारका क्षेत्रमा उपलब्ध आधुनिक प्रविधिको प्रयोग गरी प्रसारणका माध्यमलाई विश्वसनीय, निष्पक्ष सूचनाको प्रवाहलाई निर्वाध रूपले प्रसारण गर्ने सम्बन्धमा कानूनी व्यवस्था गर्न र जनताको अभिव्यक्ति स्वतन्त्रता तथा सुसूचित हुन पाउने हकलाई संरक्षण एवं सम्बर्द्धन गर्न वाञ्छनीय भएकोले, प्रदेश नं. ५, को प्रदेश सभाले यो ऐन बनाएको छ ।

१. संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ: (१) यस ऐनको नाम "प्रदेश नं. ५, प्रदेश प्रसारण ऐन, २०७५" रहेको छ ।

(२) यो ऐन तुरुन्त प्रारम्भ हुनेछ ।

२. परिभाषा: विषय वा प्रसंगले अर्को अर्थ नलागेमा यस ऐनमा,—

(क) “इजाजतपत्र” भन्नाले कुनै प्रसारण संस्थालाई प्रसारण गर्नका लागि दफा ६ बमोजिम दिइने प्रसारण इजाजतपत्र वा फ्रीक्वेन्सी मोडुलेशन (एफ.एम) प्रसारण प्रणालीको स्थापना गरी प्रसारण गर्न दिइने इजाजत पत्रलाई सम्झनुपर्छ ।

(ख) “कम्पनी” भन्नाले कम्पनी ऐन अनुसार स्थापना भएका लिमिटेड वा प्राइभेट लिमिटेड कम्पनी सम्झनुपर्छ । सो शब्दले नेपाली र विदेशी कम्पनीले गरेको संयुक्त लगानी उपक्रम (जोइन्ट भेन्चर) लाई समेत बुझाउनेछ ।

(ग) “कार्यक्रम” भन्नाले श्रव्य वा श्रव्यदृश्यको माध्यमद्वारा प्रसारण हुने जुनसुकै किसिमको कार्यक्रमलाई सम्झनुपर्छ ।

(घ) “केबुल” भन्नाले कुनै निश्चित प्रसारण केन्द्रबाट तारको माध्यमद्वारा प्रसारण सामग्री उपभोक्ता समक्ष पुऱ्याउने प्रविधि सम्झनुपर्छ ।

- (ड) “तोकिएको” वा “तोकिए बमोजिम” भन्नाले यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियममा तोकिएको वा तोकिए बमोजिम सम्झनुपर्छ ।
- (च) “न्यूनतम पारिश्रमिक” भन्नाले नेपाल सरकारले संचार क्षेत्रमा श्रमजीवि पत्रकार तथा अन्य कर्मचारीका लागि तोकेको न्यूनतम पारिश्रमिक भन्ने सम्झनुपर्छ ।
- (छ) “प्रदेश सरकार” भन्नाले प्रदेश नं. ५ को कार्यकारिणी अधिकार प्रयोग गर्ने प्रदेश मन्त्रिपरिषद् सम्झनुपर्छ ।
- (ज) “प्रसारक” भन्नाले प्रसारण संस्थाबाट प्रसारण हुने कार्यक्रम उत्पादन तथा प्रसारण गर्ने व्यक्ति र संगठित संस्थालाई सम्झनु पर्छ ।
- (झ) “प्रसारण” भन्नाले शब्द, अक्षर, इसारा, आवाज, आकृति, तस्विर वा अन्य यस्तै प्रकारबाट आम जनताले जानकारी पाउन सक्ने गरी पठाइने एफ.एम., रेडियो, टेलिभिजन र अन्य विद्युतीय माध्यम समेतको सञ्चार सेवा सम्झनुपर्छ ।
- (ञ) “प्रसारण संस्था” भन्नाले यस ऐन बमोजिम कार्यक्रम प्रसारण गर्न इजाजतपत्र प्राप्त व्यक्ति, संगठित संस्था, सरकारी निकाय वा स्थानीय तह सम्झनुपर्छ । सो शब्दले इन्टरनेट वा अन्य विद्युतीय माध्यमबाट आम जनताका लागि प्रसारण गरिने माध्यम समेत सम्झनुपर्छ ।
- (ट) “फ्रीक्वेन्सी मोडुलेशन प्रसारण प्रणाली” भन्नाले फ्रीक्वेन्सी मोडुलेशन प्रसारण प्रविधि प्रयोग गरी प्रसारण संस्थाले रेडियो वा टेलिभिजन प्रविधिका लागि तोकिएको माध्यमबाट गरिएको प्रसारण सम्झनुपर्छ ।

- (ठ) “भू-उपग्रह प्रसारण प्रणाली” भन्नाले स्याटेलाईट मार्फत प्रसारण गर्ने प्रणाली सम्झनुपर्छ ।
- (ड) “भू-सतही” भन्नाले पृथ्वीको सतह प्रयोग गरी तार जडित वा तार रहित माध्यमबाट प्रसारण गरिने प्रणाली सम्झनुपर्छ ।
- (ढ) “मन्त्रालय” भन्नाले प्रदेश नं ५ को सूचना तथा संचार हेर्ने मन्त्रालय सम्झनुपर्छ ।
- (ण) “विनियम” भन्नाले प्रसारण संस्थाले स्वनियमनका लागि तयार पारेको विभिन्न विषयको नियमहरूको संग्रह सम्झनुपर्छ ।
- (त) “संगठित संस्था” भन्नाले प्रचलित कानून अनुसार दर्ता कायम रहेको संस्था सम्झनुपर्छ ।
- (थ) “सञ्चारकर्मी” भन्नाले प्रसारण संस्थामा कार्यरत पत्रकार, संवाददाता, दृष्य तथा अडियो सम्पादक, क्यामरा पर्सन, अन्तरवार्ताकार, कार्यक्रम प्रस्तोता, कार्यक्रम उत्पादक, प्राविधिक एवं प्रसारण संस्थामा कार्यरत अन्य सञ्चारकर्मीलाई सम्झनुपर्छ ।
- (द) “संचारकर्मी सुरक्षा कोष” भन्नाले प्रदेश कानून बमोजिम स्थापित योगदानमा आधारित संचारकर्मी सुरक्षा कोष भन्ने सम्झनुपर्छ ।
- (ध) “स्याटेलाईट” भन्नाले विभिन्न प्रसारण सामग्री प्राप्त गर्न वा अन्यत्र पठाउनको लागि अन्तरिक्षमा अवस्थित भू- उपग्रह सम्झनुपर्छ ।

३. प्रसारण सम्बन्धी कार्यक्रमको सञ्चालन, नियमन र अनुगमन: प्रदेश सरकारले प्रदेश भित्र प्रसारण संस्था र कार्यक्रमको सञ्चालन, नियमन र अनुगमनसम्बन्धी अनुमति, नीति निर्माण गर्न सक्नेछ ।
४. इजाजत पत्र लिनुपर्ने: प्रसारकले इजाजत पत्र लिएर प्रसारण गर्नुपर्ने छ ।
५. इजाजतपत्रका लागि निवेदन दिनुपर्ने: (१) प्रदेश भित्रको कुनै ठाउँमा भू- उपग्रह, भू-सतही, केबुल वा अन्य सञ्चार माध्यमद्वारा कुनै कार्यक्रमको

प्रसारण गर्न वा एक सयदेखि एक हजार वाटसम्मको क्षमता भएका फ्रीक्वेन्सी मोडुलेशन प्रसारण प्रणालीको स्थापना गरी शिक्षाप्रद, मनोरञ्जनात्मक तथा समाचारमूलक कार्यक्रम प्रसारण गर्न चाहने नेपाली नागरिक वा संगठित संस्थाले तोकिए बमोजिम निवेदन दिनुपर्नेछ ।

(२) यस ऐनको अधिनमा रही प्रदेशभित्र रहेको कुनै पनि सरकारी निकाय वा स्थानीय तहले खास विषयमा प्रसारण कार्य गर्न इजाजतका लागि तोकिए बमोजिम निवेदन दिन सक्नेछन् ।

६. इजाजतपत्र दिन सकिने: दफा ५ बमोजिमको निवेदन पर्न आएमा मन्त्रालयले उक्त निवेदन उपर आवश्यक जाँचबुझ गरी निवेदकलाई तोकिएको शर्तहरू पालना गर्ने गरी तोकिए बमोजिमको ढाँचामा इजाजतपत्र दिन सक्नेछ ।

७. प्रसारणमा रोक लगाउन सकिने: संघ, प्रदेश र स्थानीय तहबीचको सम्बन्धलाई ध्यानमा राखी मन्त्रालयले प्रदेश राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी एकपटकमा छ महिनामा नबढाई कुनै खास विषय, घटना वा क्षेत्रसँग सम्बन्धित कुनै कार्यक्रम प्रसारण संस्थाबाट प्रसारण गर्न नपाउने गरी रोक लगाउन सक्नेछ ।

८. भू-उपग्रह प्रणाली सम्बन्धी व्यवस्था: (१) कुनै व्यक्ति वा संगठित संस्था वा स्वदेशी र विदेशी संयुक्त लगानीमा स्थापित कम्पनीले स्याटेलाइट तथा केबुल टेलिभिजन सम्बन्धी भू-उपग्रह प्रसारण प्रणाली स्थापना गरी कुनै कार्यक्रम प्रसारण गर्न स्वीकृतिका लागि मन्त्रालय समक्ष निवेदन दिएमा संघीय सरकार समक्ष पठाउन पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम स्वीकृत भई आएका स्याटेलाइट तथा केबुल टेलिभिजन वितरकले स्थानीय तथा सामुदायिक टेलिभिजनलाई प्राथमिकता दिई प्रसारण गर्नुपर्नेछ ।

९. प्रसारण तथा वितरण शुल्क: इजाजत प्राप्त प्रसारण संस्थाले कुनै कार्यक्रम वितरण गरी सञ्चालन गर्न चाहेमा तोकिएको निकायलाई तिर्नुपर्ने शुल्क र त्यस्तो कार्यक्रम उपयोग गर्ने व्यक्ति वा संस्थाबाट लिनुपर्ने शुल्क तोकिए बमोजिम हुनेछ ।
१०. कार्यक्रम उत्पादन तथा प्रसारण: इजाजतप्राप्त प्रसारण संस्थाले कुनै कार्यक्रमको उत्पादन तथा प्रसारण गर्दा देहायका कुरालाई प्राथमिकता दिनुपर्नेछ:-
- (क) कृषि, पर्यटन, उद्योग, शिक्षा, स्वास्थ्य, विज्ञान तथा प्रविधि, वाणिज्य र वन तथा वातावरण संरक्षण जस्ता विकासमूलक कार्यक्रम,
 - (ख) सबै जात, जाति, भाषा, वर्ण, क्षेत्र, लिङ्ग तथा धर्म वा सम्प्रदायबीच समानता, आपसी सद्भाव र सुसम्बन्ध अभिवृद्धि गर्ने किसिमका कार्यक्रम,
 - (ग) प्रदेशका विभिन्न भाषा र संस्कृतिको उत्थानमा सहयोग पुऱ्याउने कार्यक्रम,
 - (घ) राष्ट्रिय हित र राष्ट्रिय एकता अभिवृद्धि गराउने विषयका कार्यक्रम,
 - (ङ) जन चेतना तथा नैतिक जागरण वृद्धि गर्ने विषयका कार्यक्रम,
 - (च) लोकतान्त्रिक मूल्य, मान्यता एवं संस्कारको विकास गराउने र जनतामा सामाजिक चेतना बढाउने कार्यक्रम,
 - (छ) नेपाल र छिमेकी मुलुक तथा मित्र राष्ट्रसंगको सम्बन्ध प्रवर्धन गर्ने विषयका कार्यक्रम,
 - (ज) लोक गीत र लोक संस्कृतिको प्रवर्धन हुने कार्यक्रम,
 - (झ) स्थानीय तथा प्रदेश स्तरमा भए गरेका महत्वपूर्ण गतिविधि ।
 - (ञ) विशेष अवस्था र क्षमता भएका व्यक्तिका गतिविधि,
 - (ट) लोपोन्मुख, पछाडी पारिएका वर्ग र समुदायका गतिविधि,

(ठ) नीतिगत रूपमा प्रदेश सरकारको प्राथमिकतामा परेका कार्यक्रम र क्षेत्र,

(ड) प्रसारण गर्दा कम्तिमा ५० प्रतिशत प्रदेश भित्रका गतिविधि समावेश हुनुपर्ने छ ।

११. कार्यक्रम उत्पादन तथा प्रसारणमा सहभागी गराउन सकिने: कार्यक्रम उत्पादन तथा प्रसारण गर्दा सरकारी निकाय वा अन्य संस्था वा कम्पनीलाई समेत सहभागी गराउन सकिनेछ ।

१२. विदेशी प्रसारण संस्था वा सञ्चार माध्यमलाई प्रसारण समय उपलब्ध गराउन सकिने: विदेशी प्रसारण संस्था वा सञ्चार माध्यमले प्रसारण संस्थाबाट कुनै कार्यक्रम प्रसारण गराउन चाहेमा राष्ट्रिय हितमा प्रतिकूल प्रभाव नपर्ने गरी तोकिएको मापदण्डको आधारमा समय उपलब्ध गराउन सकिनेछ ।

१३. विज्ञापन प्रसारण सम्बन्धी व्यवस्था: (१) विज्ञापन प्रसारण गराउन चाहेमा कुनै व्यक्ति, संस्था वा निकाय वा कम्पनीसँग निश्चित शुल्क लिई विज्ञापन प्रसारण गराउने समय उपलब्ध गराउनु पर्नेछ ।

(२) प्रदेश सरकारले विपद् वा अन्य कुनै जरूरी सार्वजनिक सूचना तत्काल प्रसारण गर्नु परेमा प्रसारण संस्थाले निःशुल्क प्रसारण गरिदिनु पर्नेछ ।

१४. विज्ञापन प्रसारण गर्न नपाइने: (१) दफा १३ मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि कसैले पनि देहायको कुराहरूको विज्ञापन प्रसारण गर्न गराउन पाउने छैन:-

(क) नेपालको सार्वभौमसत्ता, भौगोलिक अखण्डता, राष्ट्रियता र स्वाधीनता, संघीय इकाइ बीचको सु-सम्बन्ध वा सार्वजनिक शान्ति र व्यवस्थामा खलल पर्ने कार्य,

(ख) अश्लिल किसिमका सामग्री,

- (ग) हिंसा र आंतकलाई प्रश्रय दिने सामग्री,
- (घ) जनमानसमा अस्वाभाविक भय आतंक तथा भ्रम पैदा गर्ने प्रकृतिका सामग्री,
- (ङ) कुनै जात, जाति, भाषा, धर्म, सम्प्रदाय र संस्कृतिलाई अपव्याख्या, अवहेलना तथा अवमूल्यांकन गर्ने सामग्री,
- (च) जनस्वास्थ्यलाई हानि पुऱ्याउने धुम्रपान तथा मदिरा जस्ता पदार्थहरूको विज्ञापन ।

१५. प्रसारक तथा अन्य कर्मचारीको नियुक्ति सेवा सुविधा: (१) प्रसारक तथा अन्य कर्मचारी नियुक्ति गर्दा प्रसारण संस्थाले योग्यता, छनौट प्रक्रिया, सेवा र सुविधा समेत निर्धारण गरिएको कर्मचारी प्रशासन विनियम अनुसार गर्नु पर्नेछ ।

(२) प्रसारकको योग्यता तोक्दा सम्बन्धित क्षेत्रको दक्षता भएको हुनुपर्दछ ।

(३) प्रसारण संस्थाका प्रसारक तथा अन्य कर्मचारीको सेवा सुविधा निर्धारण गर्दा न्यूनतम् पारिश्रमिकमा नघट्ने गरी तोक्नुपर्नेछ ।

(४) प्रसारक र अन्य कर्मचारी नियुक्ति गर्दा लैङ्गिक एवम् सामाजिक समावेशीताको सिद्धान्त बमोजिम हुने व्यवस्था मिलाउनु पर्नेछ

(५) प्रसारण संस्थाले खूद नाफाको कम्तीमा पाँच प्रतिशत (५%) संचारकर्मीको सुरक्षाका लागि कट्टा गरी राख्नुपर्नेछ ।

(६) कोषको व्यवस्थापन प्रदेश कानून बमोजिम हुनेछ ।

१६. प्रसारकको काम, कर्तव्य र अधिकार: (१) प्रसारकको काम, कर्तव्य र अधिकार देहाय बमोजिमको हुनेछ:-

- (क) आफू समक्ष प्राप्त हुन आएका सूचना, समाचार, लेख वा कार्यक्रमको सत्य तथ्य छानविन गरी पुष्टि भएपछि निर्धारित समयमा प्रसारण गर्ने, गराउने,
 - (ख) निष्पक्ष भै समाचारको सम्पादन तथा प्रसारण गर्ने, गराउने,
 - (ग) कुनै पनि व्यक्ति वा संस्थाको कानूनले संरक्षण गरेको गोपनीयता र सामाजिक संवेदनशीलता आँकलन गरेर मात्र प्रसारण सामग्री प्रसारण गर्ने गराउने,
- (२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भएता पनि प्रसारण गर्दा प्रसारकले निम्न कुरामा ध्यान दिनु पर्नेछ;
- (क) सार्वजनिक सुरक्षा, नैतिक र सामाजिक मर्यादामा आँच आउने किसिमका कार्यक्रमहरू प्रसारण नगर्ने, नगराउने,
 - (ख) व्यक्तिको गोपनीयता हनन् हुने, गाली बेइज्जत हुने, चरित्र हत्या हुने, लैङ्गिक हिंसा वा जातीय विभेदलाई बढावा दिने प्रकृतिका सामग्री प्रसारण नगर्ने, नगराउने,
 - (ग) लापरवाही वा हेलचक्र्याई पूर्वक कुनै पनि कुराको प्रसारण नगर्ने, नगराउने,
 - (घ) गलत तथा भ्रामक समाचारको प्रसारण नगर्ने, नगराउने,
 - (ङ) प्रचलित कानूनले प्रसारण गर्न रोक लगाएका प्रसारण सामग्री प्रसारण नगर्ने, नगराउने,

१७. **सजाय:** (१) कसैले प्रसारण संस्थाको इजाजत पत्र नलिई वा कार्यक्रम प्रसारणको स्वीकृती नलिई कुनै कार्यक्रम प्रसारण गरे गराएमा त्यस्तो व्यक्तिलाई तोकिएको अधिकारीको आदेशबाट इजाजत पत्र तथा अनुमति

पत्र वापत लाग्ने दस्तुर वा शुल्क असुल गरी सो बराबरको रकम जरिवाना हुनेछ ।

(२) कसैले यो ऐन वा यस ऐनअन्तर्गत बनेको नियम विपरित कुनै कार्यक्रम प्रसारण गरे गराएमा वा यो ऐन वा यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियम विपरित कुनै कार्य गरे गराएमा त्यस्तो प्रसारण संस्था, प्रसारक वा सम्बन्धित अन्य व्यक्तिलाई तोकिएको अधिकारीले पाँच हजार देखि तीसहजार रुपैयाँसम्म जरिवाना गर्न सक्नेछ ।

(३) उपदफा (१) र उपदफा (२) बमोजिम कारवाही गर्दा पनि सोही कसूर दोहोर्न्याएमा उपदफा (१) र (२) मा उल्लेखित भएको रकमको दोब्बर जरिवाना गरिनेछ ।

(४) उपदफा (३) बमोजिमको जरिवाना गर्दा पनि सोही कसूर दोहोर्न्याएमा इजाजतपत्र रद्द गरिनेछ ।

(५) उपदफा (४) बमोजिम इजाजत पत्र रद्द गर्नु अघि प्रदेश सरकारले त्यस्तो प्रसारण संस्थालाई आफ्नो सफाई पेश गर्ने मौका दिनु पर्ने छ ।

१८. **पुनरावेदन:** यस ऐन बमोजिम प्रदेश सरकार वा तोकिएको अधिकारीले दिएको आदेश वा सजाय उपर चित्त नबुझेनेले पैँतीस दिनभित्र सम्बन्धित उच्च अदालतमा पुनरावेदन दिन सक्नेछ ।

१९. **प्रसारण संस्थाको सुरक्षा:** प्रसारण संस्थामा हुलदङ्गा वा अशान्तिबाट कुनै किसिमको हानि नोक्सानी हुने सम्भावना छ भन्ने लागेमा सम्बन्धित प्रसारण संस्थाको अनुरोधमा प्रदेश सरकारले त्यस्तो ठाउँमा आवश्यक सम्झेको अवधिसम्मका लागि सुरक्षाको व्यवस्था गर्नेछ ।

२०. **अधिकार प्रत्यायोजन:** प्रदेश सरकारले यस ऐन बमोजिम आफूलाई प्राप्त अधिकारमध्ये कुनै वा सबै अधिकार कुनै अधिकारी वा निकायलाई प्रत्यायोजन गर्न सक्नेछ ।

२१. नियम बनाउने अधिकार: यस ऐनको उद्देश्य कार्यान्वयन गर्न प्रदेश सरकारले आवश्यक नियम बनाउन सक्नेछ ।
२२. प्रचलित कानून बमोजिम हुने: यस ऐनमा लेखिएका कुरामा यसै ऐन बमोजिम र अरूमा प्रचलित कानून बमोजिम हुनेछ ।
२३. खारेजी र बचाउ: यस ऐनमा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भएतापनि यो ऐन प्रारम्भ हुनु अघि प्रचलित कानून अनुसार इजाजत लिई संचालनमा रहेका प्रसारण संस्थाले यसै ऐन बमोजिम इजाजतपत्र लिएको मानिनेछ ।

सभाबाट पारित मिति: २०७५/१२/२६

प्रमाणीकरण मिति: २०७६/०१/१९

प्रदेश नं. ५, अन्तर प्रदेश बासिन्दाको समान सुरक्षा, व्यवहार र सुविधा सम्बन्धमा
व्यवस्था गर्न बनेको विधेयक

प्रस्तावना : प्रदेश नं. ५ ले अन्य प्रदेशको बासिन्दालाई समान सुरक्षा, व्यवहार र सुविधा उपलब्ध गराउनका लागि संविधानको धारा २३३ को उपधारा (३) बमोजिम कानूनी व्यवस्था गर्न वाञ्छनीय भएकोले,

प्रदेश नं. ५ को प्रदेश सभाले यो ऐन बनाएको छ ।

१. संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ : (१) यस ऐनको नाम “प्रदेश नं. ५, अन्तर प्रदेश बासिन्दाको समान सुरक्षा, व्यवहार र सुविधा सम्बन्धी ऐन, २०७५” रहेको छ ।

(२) यो ऐन तुरुन्त प्रारम्भ हुनेछ ।

२. परिभाषा : विषय वा प्रसङ्गले अर्को अर्थ नलागेमा यस ऐनमा,-

(क) “प्रदेश” भन्नाले प्रदेश नं. ५ सम्झनुपर्छ ।

(ख) “प्रदेश सरकार” भन्नाले प्रदेश नं. ५ को मन्त्रिपरिषद्लाई सम्झनुपर्छ ।

(ग) “बासिन्दा” भन्नाले प्रदेश नं. ५ भित्र स्थायी बसोबास गरेका नेपाली नागरिक र अन्य प्रदेशबाट अस्थायी रूपमा यस प्रदेश भित्र बसोबास गरी आएका नेपाली नागरिक सम्झनु पर्छ ।

(घ) “व्यवहार” भन्नाले अन्य प्रदेशबाट यस प्रदेशमा आई बसोबास गर्ने बासिन्दालाई प्रदेश नं. ५ मा बसोबास गर्ने बासिन्दा सरह गरिने व्यवहारलाई सम्झनुपर्छ ।

(ङ) “सुविधा” भन्नाले प्रदेश नं. ५ मा स्थायी वा अस्थायी बसोबास गर्ने बासिन्दालाई प्राप्त हुने सेवा सुविधालाई सम्झनुपर्छ ।

- (च) “सुरक्षा” भन्नाले यस प्रदेशमा स्थायी तथा अस्थायी बसोबास गर्ने बासिन्दाको जीउज्यान, चलअचल सम्पत्ति, मान सम्मान र प्रतिष्ठाको सुरक्षालाई सम्झनुपर्छ ।
- (छ) “संविधान” भन्नाले नेपालको संविधानलाई सम्झनुपर्छ ।
- (ज) “स्थायी र अस्थायी बासिन्दा” भन्नाले प्रदेश नं. ५ अन्तर्गतको कुनै पनि जिल्लाबाट नेपाली नागरिकता प्राप्त गरी यस प्रदेशमा स्थायी बसोबास गरिरहेको व्यक्ति तथा प्रचलित कानून बमोजिम निजको परिवारका सदस्य, अन्य कुनै पनि प्रदेशबाट प्रदेश नं. ५ मा स्थायी बसोबास गर्ने गरी बसाई सराई गरी आएका व्यक्तिलाई स्थायी बासिन्दा सम्झनुपर्छ र त्यस्तो स्थायी बासिन्दा बाहेकका बासिन्दालाई अस्थायी बासिन्दा सम्झनुपर्छ ।

३. बासिन्दाको समान सुरक्षा, व्यवहार र सुविधा : बासिन्दालाई देहाय बमोजिम समान सुरक्षा, व्यवहार सुविधा प्रदान गरिनेछ :-

- (क) प्रदेश नं. ५ मा स्थायी वा अस्थायी बसोबास गर्ने बासिन्दालाई संविधान र प्रचलित संघीय तथा प्रदेश कानून बमोजिम प्राप्त हुने सबै प्रकारको सुरक्षा प्रदान गरिनेछ ।
- (ख) प्रदेश नं. ५ मा स्थायी वा अस्थायी बसोबास गर्ने बासिन्दालाई संविधान र प्रचलित कानून बमोजिम प्रदेशका कुनै पनि व्यक्ति वा संस्थाबाट भेदभावपूर्ण वा असमान व्यवहार गर्न पाइने छैन ।
- (ग) प्रदेश नं. ५ मा बसोबास गर्ने स्थायी वा अस्थायी बासिन्दालाई संविधान र प्रचलित कानून बमोजिम

सरकारी, सार्वजनिक वा निजी क्षेत्रबाट प्रदान गरिने सबै प्रकारका सुविधाहरू प्राप्त हुनेछ ।

४. **भेदभाव नगरिने** : प्रदेश नं. ५ का स्थायी वा अस्थायी बासिन्दालाई संविधान र प्रचलित कानून बमोजिम बाहेक कुनै किसिमको असमान तथा भेदभाव जन्य व्यवहार गरिने छैन ।
५. **जरिवाना र क्षतिपूर्ति** : (१) कसैले अर्को प्रदेशको बासिन्दा भएको कारण संविधान र प्रचलित कानूनको प्रतिकूल हुनेगरी भेदभाव गरेमा त्यस्तो कार्यलाई कसूर मानिने छ ।
- (२) उपदफा (१) बमोजिम प्रतिकूल हुनेगरी कसैले कसूर गरेको प्रमाणित भएमा पच्चीस हजार रुपैयाँ देखि एकलाख रुपैयाँसम्म जरिवाना हुनेछ ।
- (३) यस ऐन विपरितको काम कारबाहीबाट कसैलाई हानी वा नोक्सानी पुगेमा त्यस्तो हानी वा नोक्सानी पुग्ने पक्षलाई मनासिव माफिकको क्षतिपूर्ति भराई दिनु पर्नेछ ।
- (४) उपदफा (१) बमोजिमको कसूर गरेमा पीडित व्यक्तिले पैंतीस दिनभित्र कसूर गर्नेका विरुद्ध सम्बन्धित जिल्ला अदालतमा मुद्दा दायर गर्न सक्नेछ ।
- (५) उपदफा (१) र (३) बमोजिम मुद्दा दायर हुन आएमा सम्बन्धित जिल्ला अदालतले यस ऐनको अधिकारक्षेत्र प्रयोग गरी प्रचलित कानून बमोजिम मुद्दाको कारवाही र किनारा गर्नेछ ।

६. विशेष सुविधा प्रदान गर्न सक्ने : यस ऐनमा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि नेपालको संविधानको धारा १८ को उपधारा (३) बमोजिमको प्रतिवन्धात्मक वाक्यांशमा उल्लेख भएको वर्ग वा समुदायका प्रदेश नं. ५ का बासिन्दाहरूको संरक्षण, सशक्तिकरण वा विकासका लागि प्रदेश कानून बमोजिम प्रदेश सरकारले थप सेवा सुविधा प्रदान गर्न सक्नेछ ।

सभाबाट पारित मिति: २०७५/१२/२७

प्रमाणीकरण मिति: २०७६/०१/१९

प्रदेश नं. ५ मल व्यवस्थापन सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न बनेको विधेयक

प्रस्तावना: गुणस्तरीय मल उत्पादन, बिक्री वितरण तथा आपूर्तिलाई व्यवस्थित तथा नियमन गर्न, कृषि उत्पादनमा बृद्धि गर्न वाञ्छनीय भएकोले, प्रदेश नं. ५ प्रदेश सभाले यो ऐन जारी गरेको छ।

परिच्छेद-१

प्रारम्भिक

१. **संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ:** (१) यस ऐनको नाम "प्रदेश नं. ५ मल ऐन, २०७५" रहेकोछ ।

(२) यो ऐन तुरुन्त प्रारम्भ हुनेछ ।

२. **परिभाषा:** विषय वा प्रसङ्गले अर्को अर्थ नलागेमा:-

(क) "जिल्ला मल व्यवस्थापन समिति" भन्नाले यस ऐनको दफा ७ अनुसारको समितिलाई सम्झनु पर्छ ।

(ख) "निरीक्षक" भन्नाले यस ऐनको दफा १९ अनुसार नियुक्त मल निरीक्षकलाई सम्झनु पर्छ ।

(ग) "प्रदेश मल व्यवस्थापन समिति" भन्नाले दफा १२ अनुसारको प्रदेश मल व्यवस्थापन समितिलाई सम्झनु पर्छ ।

(घ) "प्राङ्गारिक तथा जैविक मल" भन्नाले कृषि वालीका लागि आवश्यक पोषणतत्त्व उपलब्ध गराउनका लागि बोट विरुवा वा जीवजन्तुका मलमूत्र कुहाएर वा सुक्ष्म जीव प्रयोग गरेर तयार गरिएका कार्वनयुक्त पदार्थलाई जनाउँछ ।

(ङ) "मन्त्रालय" भन्नाले कृषि सम्बन्धी कार्य जिम्मेवारी रहेको मन्त्रालय सम्झनु पर्छ ।

- (च) “मल” भन्नाले ठोस वा तरल रूपमा रहेका प्राङ्गारिक, जैविक, सूक्ष्म तत्वयूक्त मल तथा रासायनिक मललाई सम्झनु पर्छ ।
- (छ) “मान्यता प्राप्त प्रयोगशाला” भन्नाले प्रदेश माटो परीक्षण प्रयोगशालाबाट माटो तथा मल परीक्षण गर्ने मान्यता पाएको प्रयोगशाला सम्झनु पर्छ ।
- (ज) “आधुनिक प्रयोगशाला” भन्नाले प्रदेश नं. ५ को भूमि व्यवस्था, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय मातहत रहेको प्रयोगशाला सम्झनु पर्छ ।
- (झ) “विश्लेषक” भन्नाले प्रदेश मन्त्रालयबाट तोकिएको व्यक्ति वा संस्था सम्झनु पर्छ ।
- (ञ) “रासायनिक मल” भन्नाले कृषि वालीमा आवश्यक पोषणतत्त्व उपलब्ध गराउनका लागि बोटविरुवा वा माटोमा प्रयोग गर्न कृत्रिम रासायनिक प्रकृयाबाट उत्पादन गरिएको मल सम्झनु पर्छ ।
- (ट) “सचिव” भन्नाले प्रदेश नं. ५ को कृषि सम्बन्धी कार्य जिम्मेवारी रहेको मन्त्रालयको सचिव सम्झनु पर्छ ।

परिच्छेद २

मल उत्पादन र आयात

३. आयात अनुमति: मल आयात सम्बन्धी पुरा गर्नु पर्ने सबै प्रावधानहरू प्रचलित कानून बमोजिम हुनेछ ।
४. मल उत्पादन अनुमति लिनुपर्ने: (१) मल उत्पादकले अनुमति लिएर मात्र मल उत्पादन गर्न पाउने छ ।

(२) मल उत्पादन गर्न चाहने फर्म वा कम्पनिले मन्त्रालयबाट अनुमति लिनु पर्नेछ ।

(३) अनुमति सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

परिच्छेद ३

मल बितरण तथा मौज्जात सम्बन्धी व्यवस्था

५. अनुमति सम्बन्धी व्यवस्था: मल बिक्री वितरण गर्न चाहने इच्छुक व्यक्ति वा संस्थाले सम्बन्धित स्थानीय तहबाट तोकिए बमोजिम मल बिक्रिको अनुमति लिनु पर्नेछ ।
६. अनुमति पत्रको नविकरण: (१) मल बिक्री वितरण अनुमति पत्र प्रत्येक दुई वर्षमा नविकरण गर्नुपर्नेछ ।
(२) यस सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।
७. जिल्ला मल व्यवस्थापन समितिको गठन: जिल्ला भित्र देहाय बमोजिमका पदाधिकारीहरू रहने गरी जिल्ला मल व्यवस्थापन समिति गठन हुनेछ:-
(क)	प्रमुख, जिल्ला समन्वय समिति	-अध्यक्ष
(ख)	अधिकृत स्तरको प्रतिनिधि, जिल्ला प्रशासन कार्यालय	-सदस्य
(ग)	अध्यक्ष, जिल्ला सहकारी संघ	-सदस्य
(घ)	मन्त्रालयले तोकेको सम्बन्धित जिल्लाका एकजना विज्ञ	-सदस्य
(ङ)	"व्यवसायिक किसानका तर्फबाट महिला/पुरुष एक/एक जना	-सदस्य
(च)	प्रमुख, कृषि ज्ञान केन्द्र	-सदस्य-सचिव

८. जिल्ला मल व्यवस्थापन समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार: यस समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार देहाय बमोजिम हुनेछ:

- (क) जिल्लालाई आवश्यक पर्ने मलखादको आधार क्षेत्र निर्धारण गरी समयमै प्रक्षेपण गर्ने,
- (ख) अनुदान प्राप्त भएको वा अन्य तरिकाले प्राप्त भएको मलको वितरण व्यवस्था मिलाउने,
- (ग) जिल्ला भित्र मल ढुवानीका लागि ढुवानी दर निर्धारण गर्ने,
- (घ) बिक्री प्रयोजनको प्राङ्गारिक, रासायनिक वा अन्य मलको गुणस्तर जाँचको व्यवस्था मिलाउने,
- (ङ) मलखाद नियमानुसार वितरण भए नभएको अनुगमन गर्ने,
- (च) मलखाद सम्बन्धी अन्य आवश्यक कार्यहरू गर्ने गराउने।

९. मल वितरण सम्बन्धी व्यवस्था: (१) गैह्र अनुदानित मलको हकमा प्रदेशस्थित तोकिए बमोजिमका थोक बिक्रेतालाई प्राप्त हुने मल बिक्रेताको अनुमति प्राप्त व्यक्ति डिलर वा सहकारी मार्फत बिक्री वितरणको व्यवस्था गरिनेछ।

(२) अनुदानित मलको हकमा समितिले जिल्लागत रूपमा छुट्याएका अनुदानका मलहरूको परिमाणात्मक कोटालाई सम्बन्धित जिल्ला मल व्यवस्थापन समितिको सिफारिसको आधारमा कृषि सहकारी संस्था मार्फत वितरण गरिनेछ।

तर, कृषि सहकारी संस्था उपलब्ध नभएमा कृषक समूहहरूद्वारा समेत वितरण गर्न सकिनेछ।

(३) एकै समयमा कुनै एक मल वितरक संस्थाले अनुदानको मल र गैर अनुदानको मल बिक्री गर्न पाउने छैन।

(४) दुर्गम र भौगोलिक रूपमा विकट स्थानको लागि अनुदान र वितरणको विशेष व्यवस्था गरिने छ ।

(५) अनुदान दिने मलका प्रकार र अनुदानको मलको परिमाण र अन्य आवश्यक विषयहरू प्रदेश सरकारले तोके बमोजिम हुनेछ ।

१०. अनुदानको मल वितरण सम्बन्धी विशेष व्यवस्था: (१) अनुदानित मल विक्री गर्न सहकारी संस्थाले थप गर्ने ढुवानी र लोड अन्लोडको अधिकतम् खर्च जिल्ला मल व्यवस्थापन समितिले तोक्नेछ ।

(२) तोकिएको ढुवानी र लोड अन्लोडको अधिकतम् खर्चभन्दा बढी रकम लिई अनुदानित मल विक्री वितरण गर्ने सहकारी संस्थाको इजाजत पत्र खारेज गरिनेछ ।

११. मौज्दात राख्नु पर्ने: दफा ९(१) बमोजिम तोकिएका थोक विक्रेताले अघिल्लो आर्थिक वर्षको विक्री परिमाणको न्यूनतम् पन्ध्र प्रतिशत मल मौज्दातको रूपमा राख्नु पर्नेछ ।

परिच्छेद ४

समिति तथा सङ्गठन सम्बन्धी व्यवस्था

१२. मलको आपूर्ति तथा वितरण: प्रदेशभित्र मलको आपूर्ति तथा वितरण कार्यलाई व्यवस्थापन र नियमन गर्न तथा मलको मापदण्ड सम्बन्धी विषयमा प्रदेश सरकारलाई सिफारिस गर्न एक प्रदेश मल व्यवस्थापन समिति रहनेछ ।

१३. प्रदेश मल व्यवस्थापन समितिको गठन: प्रदेश मल व्यवस्थापन समितिको गठन देहाय बमोजिम हुनेछ ।

(क) सचिव, भूमि व्यवस्था, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय -अध्यक्ष

- (ख) उपसचिव, आन्तरिक मामिला तथा कानून मन्त्रालय -सदस्य
- (ग) दफा ९(१) बमोजिम तोकिएका थोक विक्रेताका प्रतिनिधिहरू मध्येबाट एक जना -सदस्य
- (घ) व्यवसायिक कृषक एक जना -सदस्य
- (ङ) प्रतिनिधि, प्रादेशिक उद्योग वाणिज्य महासंघ -सदस्य
- (च) प्रतिनिधि, कृषि सहकारी संघबाट महिला प्रतिनिधि एक जना -सदस्य
- (छ) मल विज्ञ र माटो विज्ञ एक/एक जना -सदस्य
- (ज) महाशाखा प्रमुख, मन्त्रालयबाट तोकिए बमोजिम एकजना -सदस्य सचिव

१४. समितिको बैठक सम्बन्धी व्यवस्था: (१) समितिको बैठक सम्बन्धी कार्यविधि समितिले निर्धारण गरे बमोजिम हुनेछ ।

१५. समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार: (१) समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार देहाय बमोजिम हुनेछ ।

- (क) प्रदेश स्तरमा आवश्यक पर्ने मलको माग अनुसारको परिमाणको प्रक्षेपण गर्ने ।
- (ख) अनुदानमा प्राप्त मलको न्यायोचित एवम् समानुपातिक वितरण सम्बन्धी मापदण्ड तयार गर्ने ।
- (ग) प्रदेश भित्रका जिल्लाहरूमा वितरण हुने मलको जिल्लागत परिमाणको कोटा निर्धारण गर्ने ।

- (घ) प्रदेश सरकारले अवलम्बन गर्नुपर्ने मल सम्बन्धी नीति, कानून र मापदण्डहरूको तर्जुमा तथा संसोधन सम्बन्धी विषयमा मन्त्रालयलाई राय सहित सिफारिस गर्ने ।
- (ङ) मलको गुणस्तर परीक्षणको व्यवस्था मिलाई वितरण गर्ने ।
- (च) तोकिए बमोजिमका अन्य कार्य गर्ने ।

परिच्छेद ५

मलको गुणस्तर मापदण्ड र निरीक्षण

१६. मलको गुणस्तर: मलको गुणस्तरको मापदण्ड प्रदेश सरकारले तोके अनुसार हुनेछ ।
१७. मलको निरीक्षण: (१) मलको निरीक्षण दफा १९ अनुसारको योग्यता प्राप्त निरीक्षकद्वारा गरिनेछ ।
- (२) कृषि ज्ञान केन्द्रले समय-समयमा अनुगमन र निरीक्षण गरी त्रैमासिक प्रतिवेदन मन्त्रालयमा पठाउनु पर्नेछ ।
- (३) ऐनको व्यवस्था पालना भए नभएको निरीक्षण मल निरीक्षकले गर्नेछ ।
१८. प्रयोगशाला सम्बन्धी व्यवस्था: मलको गुणस्तर परीक्षण आधिकारीक प्रादेशिक स्तरको माटो परिक्षण प्रयोगशाला वा अन्य मान्यता प्राप्त प्रयोगशालामा गरिनेछ ।
१९. मल निरीक्षकको व्यवस्था: (१) मल निरीक्षकको नियुक्ती तथा योग्यता सम्बन्धी व्यवस्था देहाय अनुसार हुनेछ ।
- (क) मलको बिक्री वितरण तथा नियमनका लागि तोकिए बमोजिम मल निरीक्षक रहनेछन् ।

- (ख) मल निरीक्षकको नियुक्ती मन्त्रालयले गर्नेछ ।
 - (ग) मल निरीक्षक कम्तिमा अधिकृत स्तरको स्थायी कर्मचारी हुनु पर्नेछ ।
 - (घ) मल निरीक्षकको न्यूनतम् शैक्षिक योग्यता कृषि विज्ञानमा स्नातक पास गरेको हुनु पर्नेछ ।
 - (ङ) मल निरीक्षकले मन्त्रालयले तोके अनुसारको तालिम लिएको हुनु पर्नेछ ।
 - (च) माथि जुनसुकै कुरा लेखिएको भएता पनि मन्त्रालयले प्रभावकारी नियमनका लागि उल्लिखित योग्यता पुगेका जुनसुकै अधिकृतलाई मल निरीक्षक तोक्न सक्नेछ ।
२०. मल निरीक्षकको काम, कर्तव्य र अधिकार: मल निरीक्षकको काम, कर्तव्य र अधिकार तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

परिच्छेद ६

मल बिक्री वितरण सम्बन्धी व्यवस्था

२१. मापदण्ड पुगेको मल मात्र बिक्री वितरण गर्नु पर्ने: (१) प्रत्येक मल उत्पादक, वितरक फर्म, कम्पनी वा संस्थाले सरकारले तोके अनुसारको मापदण्ड पुगेको मलमात्र बिक्री वितरण गर्नु पर्नेछ ।
- (२) मल वितरक व्यक्ति, फर्म, कम्पनी वा संस्थाले मलको कृत्रिम अभाव सिर्जना हुने गरी मलको मौज्जात लुकाउने वा मनपरी मूल्य बढाउन पाईने छैन ।

परिच्छेद ७

अनुसन्धान तथा तहकिकात

२२. मुद्दाको तहकिकात र दायरी: (१) मुद्दाको प्रारम्भिक अनुसन्धान गर्ने अधिकार मल निरीक्षकलाई हुनेछ ।
- (२) यस ऐन अनुसारको मुद्दा प्रदेश सरकार बादी हुनेछ ।
- (३) मुद्दाको प्रारम्भिक सुनुवाई गर्ने अधिकार मन्त्रालयबाट तोकिएको अधिकारीलाई हुनेछ ।
- (४) तोकिएको अधिकारीले गरेको फैसला उपर चित्त नबुझे मन्त्रालयको सचिव समक्ष पुनरावेदन गर्न सकिनेछ ।

परिच्छेद ८

दण्ड सजाय

२३. दण्ड सजाय: (१) दफा ४ को उपदफा (१) बमोजिम अनुमति नलिई मल उत्पादन गरेमा त्यस्तो संस्था वा फर्म बन्द गरी पचास हजार रुपैया जरिवाना गरिनेछ ।

(२) दफा ५ बमोजिम कसैले अनुमति नलिई मल बिक्री वितरण गरेमा दश हजार रुपैया देखी पचास हजार रुपैयासम्म जरिवाना हुनेछ ।

(३) दफा २१ को उपदफा (१) वा (२) को कसुरमा मल उत्पादक, वितरक, कम्पनी वा संस्थालाई पच्चीस हजार देखी पचास हजार रुपैयासम्म जरिवाना हुनेछ ।

परिच्छेद ९

विविध

२४. आवश्यक सहयोग गर्नुपर्ने: यस ऐन बमोजिम कार्य गर्दा निरीक्षकले सहयोगका लागि अनुरोध गर्न सक्नेछ र त्यसरी अनुरोध गरेमा सम्बन्धित निकाय तथा अधिकारीको आवश्यक सहयोग गर्नु कर्तव्य हुनेछ।

नियम बनाउने अधिकार: यस ऐनको उद्देश्य हासिल गर्न प्रदेश सरकारले आवश्यक नियम बनाउन सक्नेछ ।

सभाबाट पारित मिति: २०७५/१२/२७

प्रमाणीकरण मिति: २०७६/०१/२३

प्रदेश नं. ५, पशु स्वास्थ्य तथा पशु सेवा सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न बनेको विधेयक प्रस्तावना : पशुपालन व्यवसायलाई आधुनिक, व्यवस्थित र व्यवसायिक तुल्याउन र मानव समुदायको पौष्टिक भोजन तथा स्वास्थ्यका दृष्टिकोणले पनि पशु वा पशुजन्य पदार्थ गुणस्तरीय उत्पादन, बिक्री वितरण, निकासी तथा पैठारी गर्ने सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न बाञ्छनीय भएकोले,

प्रदेश नं. ५, प्रदेश सभाले यो ऐन बनाएको छ ।

परिच्छेद-१

प्रारम्भिक

१. संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ : (१) यस ऐनको नाम “प्रदेश नं. ५, पशु स्वास्थ्य तथा पशु सेवा ऐन, २०७५” रहेको छ।

(२) यो ऐन तुरुन्त प्रारम्भ हुनेछ।

२. परिभाषा: विषय वा प्रसंगले अर्को अर्थ नलागेमा यस ऐनमा :-

(क) “आनुवांशिकी स्रोत” भन्नाले पशुपन्छी पालनको दृष्टिकोणले महत्वपूर्ण स्थानीय पशुपन्छी तथा घाँसका प्रजातीहरू सम्झनु पर्छ ।

(ख) “जैविक पदार्थ” भन्नाले पशु विकास वा पशु स्वास्थ्यको लागि प्रयोग गरिने जीवाणु वा विषाणुयुक्त औषधि खोप वा जैविक रसायन सम्झनु पर्छ ।

(ग) “तोकिएको वा तोकिए बमोजिम” भन्नाले यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियममा तोकिएको वा तोकिए बमोजिम सम्झनु पर्छ ।

(घ) “निकासी कर्ता” भन्नाले देशको जुनसुकै स्थानबाट पशु, पशुजन्य पदार्थ वा पशु उत्पादन सामग्री निकासी गर्ने व्यक्ति सम्झनु पर्छ ।

- (ड) “पशु” भन्नाले जुनसुकै प्रकारका पाल्तु वा जंगली जनावर सम्झनु पर्दछ र सो शब्दले पन्छी र माछालाई समेत जनाउँछ ।
- (च) “पशुजन्य उत्पादन सामग्री” भन्नाले पशु स्वास्थ्यमा कृत्रिम गर्भाधानमा वा जैविक पदार्थ उत्पादनमा उपयोग हुने प्रशोधित सामग्री सम्झनु पर्छ ।
- (छ) “पशुजन्य पदार्थ” भन्नाले पशुको मासु, रगत, बोसो, पित्त, दूध, फुल, हाड, छाला, सिङ, खुर, प्वाँख, ऊन, भुत्ला, रौं, भ्रूण, वीर्य, ग्रन्थी, मल-मूत्र वा सो बाट बनाइएको अप्रशोधित वस्तु सम्झनु पर्छ ।
- (ज) “पशु सेवा” भन्नाले पशुपालन र यससँग सम्बन्धित सम्पूर्ण कार्यहरू, अनुसन्धान र प्रसार समेतलाई जनाउँछ ।
- (झ) “पैठारी कर्ता” भन्नाले नेपाल बाहिरबाट पशु, पशुजन्य वा पशु उत्पादन सामग्री पैठारी गर्ने व्यक्ति सम्झनु पर्छ ।
- (ञ) “भेटेरिनरी निरीक्षक” भन्नाले दफा १८(१) बमोजिम नियुक्ति गरिएको वा तोकिएको अधिकृत सम्झनु पर्छ ।
- (ट) “मन्त्रालय ” भन्नाले पशु स्वास्थ्य तथा पशु सेवा सम्बन्धी कार्य जिम्मेवारी रहेको मन्त्रालय सम्झनु पर्छ ।
- (ठ) “संक्रामक रोग” भन्नाले प्रदेश सरकारले प्रदेश राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी समय समयमा तोकेका रोगहरूलाई समेत जनाउँदछ ।
- (ड) “महामारी रोग” भन्नाले पशुपन्छीबाट पशुपन्छीमा तथा मानिसमा समेत छिटोछिटो सर्ने खालका रोगहरू र समय-समयमा प्रदेश सरकारबाट प्रदेश राजपत्रमा प्रकाशित भएका रोगहरू सम्झनु पर्छ ।

परिच्छेद-२

पशु नस्ल सुधार र संरक्षण सम्बन्धी व्यवस्था

३. सूचना जारी गर्न सक्ने: (१) प्रदेश सरकारले प्रदेश राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी प्रदेशमा रहेका कुनै जातका पशुको वंश लोप हुनबाट बचाउन वा तिनीहरूको नस्ल सुधार गर्ने दृष्टिले प्रदेश अन्तर्गत कुनै क्षेत्रमा सोही सूचनामा तोकेको जातको भाले पशु बन्ध्याकरण नगरी राख्नु पर्नेगरी सूचना जारी गर्न सक्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम तोकिएको जातको पशु पालेको पाइएमा सम्बन्धित क्षेत्रको स्थानीय तहले पशु सेवा सम्बन्धी कार्य हेर्ने अधिकृतलाई त्यस्तो भाले पशुलाई खसी नपार्ने गरी संरक्षण गर्न आदेश दिन सक्नेछ।

(३) उच्च जातका पशु विकासका लागि विभिन्न पशुबाट नस्ल सुधारको कानूनमा तोकिए बमोजिम हुनेछ।

परिच्छेद-३

उद्योग स्थापना तथा निकासी पैठारी सम्बन्धी व्यवस्था

४. उद्योग स्थापना गर्न सिफारिश पत्र लिनुपर्ने : जैविक पदार्थ, अण्डा, चल्ला उत्पादनका लागि पन्छीका माउ पोथी, माछा, पशु पाल्ने गरी वा पशु दाना वा मासु प्रशोधन तथा ठूलो डेरी सम्बन्धी उद्योग स्थापना गर्न चाहने व्यक्तिले तोकिए बमोजिम तोकिएको निकायबाट सिफारिश पत्र लिई प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण (आई. ई. ई.) गर्नु पर्नेछ।

५. निकासी तथा पैठारी गर्न सिफारिस लिनुपर्ने: जैविक पदार्थ, अण्डा, चल्ला, माछाका भूरा, पशु दाना, मासु तथा दूध निकासी वा पैठारी गर्न चाहने व्यक्तिले तोकिए बमोजिम निकासी पैठारीको लागि सिफारिश पत्र लिनुपर्नेछ।

६. अनुमति-पत्र लिनुपर्ने: (१) पशु, पशुजन्य पदार्थ वा पशुजन्य उत्पादन सामग्रीहरूको बिक्री वितरण गर्न चाहने व्यक्ति वा संस्थाले तोकिएको निकायबाट तोकिए बमोजिम अनुमति-पत्र लिनु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम बिक्री वितरण गरिने जैविक पदार्थ, अण्डा, चल्ला, माछाका भूरा, मासु तथा दूधको गुणस्तर तथा मापदण्ड प्रदेश सरकारबाट तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

परिच्छेद-४

महामारी रोगको नियन्त्रण

७. महामारी रोग: (१) महामारी रोग नियन्त्रण गर्न प्रदेशमा "प्रदेश स्तरीय पशुपन्छी रोगको महामारी नियन्त्रण समिति" र स्थानीय तहमा "पशुपन्छी रोगको महामारी नियन्त्रण स्थानीय समिति" गठन गर्न सकिनेछ र सो समितिले जैविक सुरक्षा र निसंक्रमणको व्यवस्था गर्नेछ ।

(२) उपदफा (२) अनुसार कार्यान्वयनका लागि प्रदेश सरकार र स्थानीय तहले पशुपन्छी रोगको महामारी नियन्त्रण कार्यविधि, निर्देशिका र मापदण्ड तयार गरि लागु गर्न सक्ने छन ।

परिच्छेद-५

पशु सेवा तथा पशु स्वास्थ्य सम्बन्धी व्यवस्था

८. दुग्ध विकास: (१) दुग्ध डेरी र अन्य दुग्धजन्य व्यवसायलाई व्यवस्थित गर्नका लागि मन्त्रालय मातहत दुग्ध विकास बोर्ड स्थापना हुनेछ। बोर्डको काम, कर्तव्य र अधिकार तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

(२) दूध तथा दुग्धजन्य पदार्थको बिक्री बितरणको नियमन तथा अनुगमन गर्न मन्त्रालयबाट तोकिएका महाशाखा प्रमुखको संयोजकत्वमा विशेषज्ञ सहितको अनुगमन समिति गठन हुनेछ ।

९. पाराभेटको दर्ता, अनुमति, नवीकरण, नियमन र खारेजी: (१) स्थानीय स्तरमा रही पशुपन्छी उत्पादनका क्षेत्रमा उपचार, भ्याक्सिनेशन, पशुपन्छीजन्य सामग्री विक्री वितरण गर्ने प्राईभेट पाराभेटहरूको बर्गीकरण तोकिए बमोजिम हुनेछ।

(२) प्राईभेट पाराभेटहरूको दर्ता सम्बद्ध स्थानीय तहमा हुनेछ र सोको अभिलेख मन्त्रालयमा राखिनेछ। प्राईभेट पाराभेटहरूको नियमन र खारेजी मन्त्रालय आफै वा सम्बद्ध स्थानीय तह मार्फत गर्न वा गराउन सक्नेछ।

१०. औषधी पसल नियमन: प्रदेश स्तरमा पशुपन्छीहरूको रोगको रोकथाम, उपचार तथा फिड सप्लिमेन्टको रूपमा प्रयोग गरिने औषधिलाई व्यवस्थित गर्न तथा सोही प्रकृतिका औषधि तथा फिड सप्लिमेन्टको विक्री वितरण तोकिए बमोजिम व्यवस्थित गरिनेछ।

११. स्थानीय जातका पशु र घाँसेवालीको संरक्षण: स्थानीय स्तरमा रहेका पशुपन्छी, माछा तथा घाँसे वालीहरूको उचित व्यवस्थापन, स्याहार सुसार र संरक्षण तोकिए बमोजिम गरिनेछ।

१२. चरन तथा खर्क विकास: (१) चरन तथा खर्क विकासका कार्यक्रमहरू गर्न स्थानीयस्तर वा समुदायस्तरमा खर्क उपभोक्ताहरूको समूह वा समिति गठन गरिनेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम गठन हुने खर्क उपभोक्ता समूह वा समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार तोकिए बमोजिम हुनेछ।

परिच्छेद-६

सजाय र पुनरावेदन

१३. सजाय र पुनरावेदन: (१) दफा ४ वा दफा ५ को उल्लंघन गर्ने व्यक्तिलाई पच्चीस हजारदेखी पचास हजार रुपैयासम्म जरिवाना हुनेछ । त्यसरी पैठारी गर्दा पशु, पशुजन्य पदार्थ वा पशुजन्य उत्पादन सामग्रीमा संक्रामक रोग भएको पाइएमा दोब्बर जरिवाना हुनेछ ।

(२) दफा ६ (१) को उल्लंघन गर्ने व्यक्तिलाई पच्चीस हजार रुपैयासम्म जरिवाना हुनेछ ।

(३) उपदफा (१) र (२) मा लेखिएदेखि बाहेक यो ऐन वा यस ऐनअन्तर्गत बनेको नियमावलीको उल्लंघन गर्ने व्यक्तिलाई कसूरको मात्रा हेरी पच्चीस हजार देखि पचास हजार रुपैयासम्म जरिवाना हुनेछ ।

१४. मुद्दाको तहकीकात र दायरी: (१) यस ऐन अन्तरगतको कसूरको तहकीकात मन्त्रालयले तोकेको कम्तिमा राजपत्राङ्कित तृतीय श्रेणीको प्राविधिकले गर्नेछ र त्यस्तो तहकीकातको काम पूरा भएपछि मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष मुद्दा दायर गर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष मुद्दा दायर गर्दा तहकीकात गर्ने कर्मचारीले सरकारी वकीलसँग राय सल्लाह लिनु पर्नेछ ।

१५. मुद्दा हेर्ने अधिकारी: दफा १४ अन्तर्गतको मुद्दा हेर्ने अधिकारी मन्त्रालयले तोकेबमोजिम हुनेछ ।

१६. प्रदेश सरकार वादी हुने: यस ऐन अन्तरगतको मुद्दा प्रदेश सरकार वादी हुनेछ ।

१७. पुनरावेदन: दफा १५ बमोजिमको अधिकारीले गरेको निर्णय उपर चित्त नबुझ्ने व्यक्तिले पैतिस दिन भित्र मन्त्रालयका सचिव समक्ष पुनरावेदन गर्न सक्नेछ ।

परिच्छेद-७

विविध

१८. भेटेरीनरी निरीक्षकको नियुक्ति: (१) मन्त्रालयले पशु औषधि वा जैविक पदार्थको गुणस्तर निर्धारित मापदण्ड अनुसार भए नभएको जाँच गर्न आवश्यक स्थान तथा संस्थामा कम्तीमा भेटेरीनरी विषयमा स्नातक उपाधि हासिल गरेको भेटेरीनरी निरीक्षकको नियुक्ति गर्न वा तोक्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम नियुक्त हुने भेटेरीनरी निरीक्षकको काम कर्तव्य र अधिकार तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

१९. अधिकार प्रत्यायोजन: यस ऐन बमोजिम अधिकार प्राप्त व्यक्तिले, मुद्दा हेर्ने अधिकार बाहेक अन्य अधिकार आवश्यकता अनुसार निजले आफू-मातहतका कर्मचारीलाई अधिकार प्रत्यायोजन गर्न सक्नेछ ।

२०. पशुप्रति निर्दयी व्यवहार गर्न रोक लगाउन सक्ने: (१) प्रदेश सरकारले प्रदेश राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी पशु प्रति हुने निर्दयी व्यवहारमा रोक लगाउन र पशु ढुवानी मापदण्ड तयार गरी लागु गर्न सक्नेछ ।

(२) बजार क्षेत्र तथा सडकमा चैपाया र पशुपन्छी छाडा रूपमा छोड्न पाइने छैन । यदि त्यसो गरेको पाईएमा चैपाया र पशुपन्छी धनीलाई कसुर हेरी क्षतिपूर्ति सहित जरिवाना हुनेछ ।

२१. जाँचबुझ गर्न सक्ने: (१) अधिकार प्राप्त व्यक्ति वा शाखा प्रमुखलाई कुनै पशु, पशुजन्य पदार्थ वा पशुजन्य उत्पादन सामग्रीमा संक्रामक रोग लागेको छ भन्ने शंका लागेमा त्यस्तो पशु, पशुजन्य पदार्थ वा पशुजन्य उत्पादन सामग्री रहेको जुनसुकै स्थानमा प्रवेश गरी जाँचबुझ गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम पशु, पशुजन्य पदार्थ वा पशुजन्य उत्पादन सामग्रीको जाँचबुझ गर्दा नेपाल सरकारले नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी तोकेका र प्रदेश सरकारले प्रदेश राजपत्रमा सूचना

प्रकाशन गरी तोकेका रोगहरु लागेको पाइएमा अधिकार प्राप्त व्यक्तिले त्यस्तो पशु, पशुजन्य पदार्थ वा पशुजन्य उत्पादन सामग्रीलाई हटाउन वा नष्ट गर्न आदेश दिन सक्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम सम्बन्धित धनीले पशु, पशुजन्य पदार्थ वा पशुजन्य उत्पादन सामग्री नहटाएमा वा नष्ट नगरेमा अधिकार प्राप्त व्यक्तिले त्यस्तो पशु, पशुजन्य पदार्थ वा पशुजन्य उत्पादन सामग्री नष्ट गर्ने तोकिए बमोजिम हुने छ ।

(४) उपदफा (३) बमोजिम पशु, पशुजन्य पदार्थ वा पशुजन्य उत्पादन सामग्री हटाउँदा वा नष्ट गर्दा लाग्ने सम्पूर्ण खर्च सम्बन्धित धनीबाट सरकारी बाँकी सरह असूल उपर गरिनेछ ।

२३. **क्षतिपूर्ति सम्बन्धी व्यवस्था:** (१) संक्रामक रोग भएको पशु, पशुजन्य पदार्थ वा पशुजन्य उत्पादन सामग्री पैठारी गर्दा कसैलाई हानी नोक्सानी हुन गएमा जाँचबुझ समितिको प्रतिवेदनको आधारमा पीडितलाई पैठारीकर्ताले क्षतिपूर्ति दिनुपर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) को प्रयोजनको लागि मन्त्रालयले तोकिएबमोजिम जाँचबुझ समिति गठन गर्नेछ ।

२३. **बाधा नहुने:** यस ऐनमा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भएता पनि कुनै प्रशोधित पशुजन्य पदार्थ वा पशुजन्य उत्पादन सामग्रीमा संक्रामक रोग लागेको आशंका भएमा त्यस्तो प्रशोधित पशुजन्य पदार्थ वा पशुजन्य उत्पादित सामग्रीलाई क्वारेन्टाइनमा राखी परीक्षण गर्न बाधा पुऱ्याएको मानिने छैन ।

२४. **प्रचलित कानून बमोजिम हुने:** यस ऐनमा उल्लेखित भए जति सबै कुरामा यसै ऐन बमोजिम हुने र अरुमा प्रचलित कानून बमोजिम हुनेछ ।

२५. नियम बनाउने अधिकार: यस ऐनको उद्देश्य कार्यान्वयन गर्नका लागि प्रदेश सरकारले आवश्यकता अनुसार नियम, कार्यविधि निर्देशिका बनाउन सक्नेछ ।

सभाबाट पारित मिति: २०७५/१२/२७

प्रमाणीकरण मिति: २०७६/०१/२३

प्रदेश नं. ५ प्रदेश पशु वधशाला तथा मासु जाँच गर्ने सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न बनेको विधेयक

प्रस्तावना: सबै उपभोक्ताहरूले स्वच्छ र गुणस्तरीय मासु तथा मासुजन्य खाद्य पदार्थ उपभोग गर्न पाउने अवस्था कायम गर्न वातावरण संरक्षण सहित पशु वधशाला स्थापना गर्ने र मासु जाँच गर्ने सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न वाञ्छनीय भएकोले,

प्रदेश नं. ५, प्रदेश सभाले यो ऐन बनाएको छ ।

१. **संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ:** (१) यस ऐनको नाम “ प्रदेश नं. ५, पशु वधशाला तथा मासु जाँच ऐन, २०७५ ” रहेको छ ।

(२) यो ऐन तुरुन्त प्रारम्भ हुनेछ ।

२. **परिभाषा:** विषय वा प्रसंगले अर्को अर्थ नलागेमा यस ऐनमा:

(क) “पशु” भन्नाले गाई, गोरु, साँढे बाहेक भाले जातको खसी वा बोका, भेडा, च्याङ्ग्रा, सुंगुर, बंगुर, बँदेल, राँगो, खरायो वा मासुको लागि योग्य देखिएको प्रजनन अयोग्य भैसी, बाखा, पोथी जातको भेडा, च्याङ्ग्रा, सुंगुर, बंगुर, बँदेल वा खरायो सम्भन्नु पर्छ र सो शब्दले भाले वा पोथी जातको कुखुरा, हाँस, परेवा, अस्ट्रिच, टर्की, बट्टाई, कालिज वा मासुको प्रयोजनको लागि पालिएको अन्य पशुपन्छी र माछा समेतलाई जनाउने छ ।

(ख) “पशु वधशाला” भन्नाले मासुको निमित्त पशु वध गर्न बनाइएको घर वा ठाउँ सम्भन्नु पर्छ ।

(ग) “पशु वध स्थल” भन्नाले मासुको निमित्त पशु वध गर्न बनाइएको सानो घर वा ठाउँ सम्भन्नु पर्छ ।

(घ) “मन्त्रालय” भन्नाले पशु स्वास्थ्य तथा पशु सेवा सम्बन्धी कार्य जिम्मेवारी रहेको प्रदेश नं. ५ को मन्त्रालय सम्भन्नु पर्छ ।

(ङ) “मासु” भन्नाले मानिसले खान योग्य स्वस्थकर माछा र पशुपन्छीको मासु सम्भन्नु पर्छ ।

(च) “मासु निरीक्षक” भन्नाले दफा ६ बमोजिम नियुक्ति गरिएको वा तोकिएको मासु निरीक्षक सम्भन्नु पर्छ ।

(छ) “मासु सुपरीवेक्षक” भन्नाले दफा ७ बमोजिम तोकिएको मासु सुपरीवेक्षक सम्भन्नु पर्छ ।

(ज) “मासु बिक्रेता” भन्नाले व्यावसायिक रुपमा मासु बिक्री गर्ने व्यक्ति वा संस्था सम्भन्नु पर्छ ।

(भ) “तोकिएको” वा “तोकिए बमोजिम” भन्नाले यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियममा तोकिएको वा तोकिए बमोजिम सम्भन्नु पर्छ ।

३. इजाजत पत्र नलिई पशु वधशाला र वध स्थल स्थापना गर्न वा मासु बिक्री गर्न नपाइने: यस ऐन बमोजिम इजाजत पत्र नलिई कसैले पनि पशु वधशाला र वध स्थल स्थापना गर्न वा मासु बिक्री गर्न पाउने छैन ।

४. पशु वधशाला र वध स्थलको स्थापना: (१) प्रदेश सरकारले प्रदेश राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी प्रदेशको कुनै पनि क्षेत्रमा पशु वधशाला र वध स्थल स्थापना गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि गैर सरकारी नीजि समूह र सहकारी क्षेत्रमा पशु वधशाला र वध स्थल स्थापना गर्न मन्त्रालयले तोकिए बमोजिम इजाजत दिन सक्नेछ ।

५. इजाजत पत्र: (१) पशु वधशाला र वध स्थल स्थापना गर्न वा मासु बिक्रेताको काम गर्न चाहने व्यक्ति वा संस्थाले तोकिए बमोजिम दरखास्त दिनु पर्नेछ ।

(२) पशु वधशाला र वध स्थल उद्योगको रुपमा स्थापना तथा सञ्चालन गर्न मन्त्रालयमा र व्यवसायको रुपमा स्थापना तथा सञ्चालन गर्न सम्बन्धित स्थानीय तह समक्ष दरखास्त दिनु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (१) र (२) बमोजिम दरखास्त पर्न आएमा तोकिएको अधिकारीले त्यस्तो दरखास्तको सम्बन्धमा आवश्यक जाँचबुझ गरी दरखास्तवालालाई पशु वधशाला र वध स्थल स्थापना गर्न वा मासु बिक्री गर्न इजाजत पत्र दिनेछ ।

(४) मासु उद्योग वा व्यवसाय सञ्चालन गर्ने व्यक्ति वा संस्थाले पालन गर्नु पर्ने शर्तहरू तोकिए बमोजिम हुनेछन् ।

६. मासु निरीक्षकको नियुक्ति: (१) मन्त्रालयले पशुपन्थी र मासु जाँच गर्नका लागि पशु चिकित्सा विषयमा कम्तीमा स्नातक उपाधि हासिल गरेको व्यक्तिलाई मासु निरीक्षकको पदमा नियुक्ति गर्न वा तोक्न सक्नेछ ।

स्पष्टीकरण: पशु वधशाला र वध स्थल स्थापना गर्ने इजाजत दिनु पूर्व सम्बन्धित स्थानीय तहको सिफारिस लिन सकिनेछ ।

(२) यस ऐनमा लेखिएका काम, कर्तव्य तथा अधिकारको अतिरिक्त मासु निरीक्षकको सेवा सुविधा, काम, कर्तव्य र अधिकार तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

७. मासु सुपरीवेक्षक तोकन सक्ने: (१) पशु वधशाला र वध स्थल व्यवस्थापन र मासु निरीक्षकको काममा सुपरीवेक्षण गर्नको लागि पशु चिकित्सा विषयमा कम्तीमा स्नातक उपाधि हासिल गरी नेपाल पशु चिकित्सा परिषदमा दर्ता भएको कुनै कर्मचारीलाई मन्त्रालयले मासु सुपरीवेक्षक तोकन सक्नेछ ।

(२) मासु निरीक्षक नियुक्त नभएको अवस्थामा मन्त्रालयले मासु सुपरीवेक्षकलाई नै मासु निरीक्षकको काम समेत गर्ने गरी तोकन सक्नेछ ।

(३) मासु सुपरीवेक्षकको अन्य काम, कर्तव्य र अधिकार तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

८. पशु वध गर्नु अघि जचाउनु पर्ने: (१) कुनै पशु वध गर्नुभन्दा अघि पशु वधशाला र वध स्थल स्थापना भएको क्षेत्रमा पशु वधशाला र वध स्थलमा र पशु वधशाला र वध स्थल स्थापना नभएको क्षेत्रमा मासु सुपरीवेक्षकले तोकेको स्थानमा त्यस्तो पशु जँचाउनु पर्नेछ । पशु जाँच गर्ने कार्यविधि तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम जाँच गरिएको पशुपन्छी वध गर्न उपयुक्त देखिएमा मासु निरीक्षकले तोकिए अनुसार चिन्ह समेत अंकित गरी त्यस्तो पशुपन्छी वध गर्ने अनुमति दिनेछ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिम जाँच गरिएको पशुपन्छी रोगी देखिएमा त्यस्तो पशुपन्छी वध गर्न मासु निरीक्षकले रोक लगाउनेछ ।

९. पशु वधशाला र वध स्थलमा पशु वध गर्नुपर्ने: (१) दफा ८ बमोजिम वध गर्न उपयुक्त देखिएको पशुपन्छीलाई पशु वधशाला र पशु वध स्थलमा वध गर्नु पर्नेछ तर प्रचलित कानून बमोजिम निषेध गरिएका दिनमा पशुपन्छी वध गर्न पाइने छैन ।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि पशु वधशाला र वध स्थल स्थापना नभएको क्षेत्रमा मासु सुपरीवेक्षकले स्थानीय तहको समन्वयमा तोकेको समय र स्थानमा त्यस्तो पशुपन्छी वध गर्नु पर्नेछ ।

१०. वध गरिएको पशुपन्ध्रीको मासु जाँच गर्नु पर्ने: (१) दफा ९ बमोजिम वध गरिएको पशुपन्ध्रीको मासु निरीक्षकले तोकिए बमोजिम जाँच गर्नु पर्नेछ ।
 (२) मासु निरीक्षकले उपदफा (१) बमोजिम वध गरिएको पशुपन्ध्रीको मासु जाँच गर्दा त्यस्तो मासुमा केही खराबी वा रोग भएको पाइएमा त्यस्तो मासु आंशिक वा पूर्ण रुपमा बिक्री वितरणको लागि निषेध गर्नेछ ।
 (३) यस दफाको प्रयोजनको लागि मन्त्रालयले मासु जाँच गर्ने प्रयोगशाला तोक्ने छ ।
११. मासु बिक्री गर्न नपाइने: (१) दफा २ को खण्ड (क) मा उल्लेखित पशु बाहेक अन्य पशुको मासु बिक्री गर्न पाइने छैन ।
 (२) रोग लागी वा कालगतिले मरेको पशुको मासु बिक्री गर्न पाइने छैन ।
 (३) छाला सहितको मासु बिक्री गर्न पाइने छैन । तर पन्ध्री, सुंगुर, बंगुर वा बँदेलको मासु र पशुको जात चिनाउन आवश्यक पर्ने जति हिस्साको मासु वा पशुको टाउको वा खुट्टा छाला सहित बिक्री गर्न यस दफाले बाधा पुऱ्याएको मानिने छैन ।
 (४) आफ्नो परम्परा र संस्कृतिको लागि यस दफाले बाधा पुऱ्याउने छैन ।
१२. मासुमा छाप वा चिह्न लगाउनु पर्ने: (१) मासु निरीक्षकले पशुपन्ध्रीको मासु जाँच गरी मासु बिक्री गर्न अनुमति दिँदा त्यस्तो मासुमा तोकिए बमोजिमको छाप वा चिह्न स्पष्ट देखिने गरी लगाउनु पर्नेछ ।
 (२) मासु बिक्रीताले उपदफा (१) बमोजिम छाप वा चिह्न नलगाएको मासु बिक्री गर्न पाउने छैन ।
१३. मिसावट गरी मासु बिक्री गर्न नहुने: (१) एक प्रकारको पशुपन्ध्रीको मासुलाई अर्को प्रकारको पशुपन्ध्रीको मासु हो भनी वा एक प्रकारको पशुपन्ध्रीको मासु र अर्को प्रकारको पशुपन्ध्रीको मासु मिसावट गरी बिक्री गर्न पाइने छैन ।
 (२) मासुको स्वाभाविक गुण वा स्वाद परिवर्तन गर्ने वा तौल बढाउने गरी कुनै पदार्थ मासुमा मिसाई बिक्री गर्न पाइने छैन ।
१४. दस्तुर लाग्ने: यस ऐन बमोजिम पशुपन्ध्री वा मासु जाँच गराउँदा लाग्ने दस्तुर तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

१५. प्रवेश गर्न सक्ने: मासु निरीक्षक वा मासु सुपरीवेक्षकले जुनसुकै बेला पशु वधशाला र वध स्थल वा मासु बिक्री गरिने स्थानमा प्रवेश गरी पशुपन्छी वा मासु जाँच गर्न वा मासुको नमूना लिन सक्नेछ । सो कार्यमा सहयोग पुऱ्याउनु सम्बन्धित सबैको कर्तव्य हुनेछ ।
१६. बाधा नहुने: यस ऐनमा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि परम्परादेखि चलिआएको चाडपर्व, धार्मिक पूजा आजा, कुनै भोज भतेर वा धार्मिक उत्सव जस्ता कार्यको सिलसिलामा पशु वधशाला र वध स्थल बाहेकका स्थानमा पशुपन्छी वध गर्न बाधा पुऱ्याएको मानिने छैन ।
१७. दण्ड सजाय: (१) दफा ३, दफा ८ को उपदफा (१) वा (३), दफा ९, दफा १० को उपदफा (२), दफा ११ को उपदफा (१) वा (२) वा (३) वा दफा १२ को उपदफा (२), दफा १३ को उपदफा (१) वा (२) र दफा १४ उल्लंघन गर्ने व्यक्तिलाई पहिलो पटक भए दश हजार देखि पचास हजार रुपैयाँसम्म र दोस्रो पटक सो को दोब्बर वा कसुरको प्रकृति हेरी लाईसेन्स खारेज र एक महिना जेल सजाय वा दुवै सजाय हुनेछ ।
१८. अधिकार प्रत्यायोजन: यस ऐन बमोजिम मन्त्रालयले केही अधिकार आवश्यकता अनुसार कुनै निकाय वा व्यक्तिलाई प्रत्यायोजन गर्न सक्नेछ ।
१९. प्रदेश सरकार वादी हुने: यस ऐन अन्तर्गतको मुद्दामा प्रदेश सरकार वादी हुनेछ ।
२०. मुद्दाको तहकिकात र दायरी: (१) यस ऐन अन्तर्गतको कसुरको तहकिकात मासु निरीक्षकले गर्नेछ र तहकिकातको काम पूरा भएपछि मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष मुद्दा दायर गर्नेछ ।
(२) उपदफा (१) बमोजिम मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष मुद्दा दायर गर्दा मुद्दाको तहकिकात गर्ने कर्मचारीले सरकारी वकिलसित राय सल्लाह लिन सक्नेछ ।
२१. मुद्दा हेर्ने अधिकारी: (१) यस ऐन अन्तर्गतको कसुर सम्बन्धी मुद्दा हेर्ने अधिकारी मन्त्रालयबाट तोकिने छ ।
(२) पुनरावेदन सुन्ने अधिकारी मन्त्रालयको सचिव हुनेछ ।
२२. प्रचलित कानून बमोजिम हुने: यस ऐनमा लेखिए जति कुरामा यसै ऐन बमोजिम र अरुमा प्रचलित कानून बमोजिम हुनेछ ।

२३. नियम बनाउने अधिकार: यस ऐनको उद्देश्य कार्यान्वयन गर्न प्रदेश सरकारले आवश्यक नियमहरू बनाउन सक्नेछ ।
२४. बचाउ : यस ऐन जारी हुनुपूर्व भए गरेका कामहरू यसै ऐन बमोजिम भएको मानिनेछ ।
- सभाबाट पारित मिति: २०७५/१२/२७
- प्रमाणीकरण मिति: २०७६/०१/२३

प्रदेश नं. ५ संघ संस्थाहरूको दर्ता सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न बनेको विधेयक

प्रस्तावना: शैक्षिक, बौद्धिक, वैज्ञानिक, सामाजिक-साँस्कृतिक, धार्मिक साहित्यिक तथा परोपकारी संस्थाहरूको स्थापना तथा दर्ता गर्ने सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न वाञ्छनीय भएकोले,

प्रदेश नं. ५, प्रदेश सभाले यो ऐन बनाएको छ ।

परिच्छेद-१

प्रारम्भिक

१. संक्षिप्त नाम, विस्तार र प्रारम्भ: (१) यस ऐनको नाम "प्रदेश नं. ५, संघ संस्था दर्ता ऐन, २०७५" रहेको छ ।

(२) यो ऐन तुरुन्त प्रारम्भ हुनेछ ।

२. परिभाषा: विषय वा प्रसंगले अर्को अर्थ नलागेमा यस ऐनमा,-

(क) "कार्य समिति" भन्नाले संस्थाको कार्य समितिलाई सम्झनुपर्छ । सो शब्दले विधान दर्ताका बखतको तदर्थ कार्य समिति समेतलाई जनाउँछ ।

(ख) "संचालक समिति" भन्नाले संस्थाको संचालक समिति सम्झनुपर्छ ।

(ग) "संस्था" भन्नाले कुनै सामाजिक, साहित्यिक, साँस्कृतिक, वैज्ञानिक, कल्याणकारी, धार्मिक, शैक्षिक, बौद्धिक, अनुसन्धानमूलक, शारीरिक, व्यावसायिक, परोपकारी काम गर्ने वा कुनै पेशागत हकहित संरक्षण गर्ने, सामुदायिक विकास गर्ने, पर्यावरण संरक्षण गर्ने वा कुनै अधिकार, सुशासन वा सामाजिक न्यायको पैरवी गर्ने उद्देश्यले स्थापना हुने कुनै संघ, संस्था, क्लब, परिषद्, संगठन, समिति, मञ्च, केन्द्र, फाउण्डेशन आदि जुनसुकै नाम दिइएको संस्था सम्झनुपर्छ ।

(घ) "संघ" भन्नाले एकै प्रकृतिका उद्देश्यले स्थापित संस्थाहरू मिलेर स्थापित हुने संघलाई सम्झनुपर्छ ।

- (ड) “संस्था दर्ता अधिकारी” भन्नाले यस ऐन बमोजिम संस्था दर्ता गर्न तोकिएको अधिकारी सम्झनुपर्छ ।
- (च) “प्रवन्ध समिति” भन्नाले संस्थाको विधान अनुसार गठन भएको प्रवन्ध समिति सम्झनुपर्छ ।
- (छ) “मन्त्रालय” भन्नाले आन्तरिक मामिला तथा कानून मन्त्रालय सम्झनुपर्छ ।
- (ज) “स्थानीय प्रशासन” भन्नाले स्थानीय स्तरमा काम गर्ने गरी तोकिएको निकाय सम्झनुपर्छ ।
- (झ) “तोकिएको” वा “तोकिए बमोजिम” भन्नाले यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियममा तोकिएको वा तोकिए बमोजिम सम्झनुपर्छ ।

३. **संगठित संस्था मानिने:** (१) यस ऐन अन्तर्गत दर्ता भएको प्रत्येक संस्था अविच्छिन्न उत्तराधिकारवाला स्वशासित र संगठित संस्था हुनेछ । सो संस्थाको सबै कामको निमित्त आफ्नो एउटा छुट्टै छाप हुनेछ ।

(२) संस्थाले व्यक्ति सरह चल अचल सम्पत्ति प्राप्त गर्न, उपभोग गर्न र वेचबिखन गर्न सक्नेछ ।

(३) संस्थाले व्यक्ति सरह आफ्नो नामबाट नालीस उजूर गर्न सक्नेछ र सो उपर पनि सोही नामबाट नालीस उजूर लाग्नेछ ।

परिच्छेद-२

संस्थाको दर्ता

४. **संस्था दर्ता गर्नुपर्ने:** (१) यस ऐन बमोजिम संस्था दर्ता नगरी संस्था संचालन गर्नु हुँदैन ।

(२) यस अघि दर्ता नभई स्थापना गरिएका संस्थाले यो ऐन बमोजिम दर्ता भै संस्था संचालन गर्नुपर्नेछ ।

(३) अन्य प्रदेशको कुनै जिल्लामा दर्ता भएका कुनै संस्थाले यस प्रदेश भित्रका कुनै जिल्ला वा स्थानीय तहमा काम गर्नु परेमा यो ऐन बमोजिम दर्ता हुनुपर्नेछ ।

(४) उपदफा (३) बमोजिम दर्ता भएका संस्थाले आफूले काम गर्ने स्थानीय तहमा समेत सूचीकृत हुनुपर्नेछ ।

(५) उपदफा (४) बमोजिम सूचीकृत हुँदा संस्थाको विधान, दर्ता प्रमाणपत्र समेत संलग्न राखी आफूले गर्ने कामको उद्देश्य र समुदायमा पर्ने प्रभाव समेत खुलाई सूचीकृत हुन आवेदन गर्नुपर्नेछ ।

(६) उपदफा (५) बमोजिम सूचीकृत हुन आवेदन गरेमा स्थानीय तहले संस्थाको अभिलेख तोकिएबमोजिम राख्नु पर्नेछ ।

(७) उपदफा (६) बमोजिमको अभिलेख सम्बन्धित मन्त्रालयमा पठाउनु पर्नेछ । सो विवरण प्राप्त भए पछि मन्त्रालयले अभिलेखीकरण गराउनु पर्नेछ ।

५. संस्थाको स्थापना गर्ने आधारहरू: (१) संस्था दर्ता गर्न चाहने कुनै सातजना वा सोभन्दा बढी व्यक्तिहरूले संस्था सम्बन्धी देहायको विवरण खुलाई संस्थाको विधानको एक प्रति र तोकिएको दस्तुर सहित संस्था दर्ता अधिकारीसमक्ष निवेदन दिनु पर्नेछ:-

(क) संस्थाको नाम,

(ख) उद्देश्य,

(ग) तदर्थ समितिका सदस्यहरूको नाम ठेगाना र पेशा,

(घ) आर्थिक श्रोत,

(ङ) कार्यालयको ठेगाना ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको निवेदन प्राप्त भएपछि संस्था दर्ता अधिकारीले आवश्यक जाँचबुझ गरी संस्था दर्ता गर्न उचित ठानेमा दर्ता गरी दर्ताको प्रमाण-पत्र दिनेछ ।

(३) संस्था दर्ता अधिकारीले कुनै संस्था दर्ता नगर्ने निर्णय गरेमा त्यसको सूचना निवेदकलाई दिनु पर्नेछ र निवेदकले सूचना प्राप्त गरेको मितिले एक्काइस दिनभित्र त्यस्तो निर्णय उपर मन्त्रालयले तोकेको अधिकारी समक्ष उजूर गर्न सक्नेछ ।

(४) उपदफा (३) बमोजिमको उजूर प्राप्त भएपछि मन्त्रालयले तोकेको अधिकारीले आवश्यक जाँचबुझ गरी त्यस्तो संस्था दर्ता गर्न मनासिव ठहराएमा सो संस्था दर्ता गरिदिनु पर्नेछ ।

(५) यस दफा अन्तर्गत दिइने प्रमाणपत्रको ढाँचा, अवधि, नवीकरण र नवीकरण दस्तूर तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

६. दर्ता नभई स्थापना भएका संस्थाले दर्ता गर्ने: यो ऐन प्रारम्भ हुनुभन्दा तत्काल प्रचलित कानून बमोजिम दर्ता नभई स्थापना भएको वा सञ्चालनमा रहेका संस्थाले पनि यो ऐन प्रारम्भ भएको मितिले दुई महिनाभित्र यो ऐन बमोजिम दर्ता गराउनु पर्नेछ ।

७. संस्थाको उद्देश्यमा हेरफेर: (१) संस्थाको उद्देश्यमा हेरफेर गर्न आवश्यक देखेमा वा सो संस्थालाई कुनै अर्को संस्थामा गाभ्न उचित देखेमा सो संस्थाको प्रबन्ध समितिले तत्सम्बन्धी प्रस्ताव तयार गरी सो प्रस्ताव उपर छलफल गर्न संस्थाको विधानबमोजिम साधारण सभा बोलाउनु पर्नेछ ।

(२) साधारण सभामा उपस्थित भएका जम्मा सदस्य संख्याको दुइ तिहाई सदस्यहरूले प्रस्तावमा समर्थन जनाएमा सो प्रस्ताव साधारण सभाबाट पारित भएको मानिनेछ ।

तर, सो प्रस्ताव लागू गर्न संस्था दर्ता अधिकारीको स्वीकृती लिनु पर्नेछ ।

परिच्छेद-३

संस्थाको सम्पत्ति र आय व्यय

८. संस्थाको सम्पत्ति: (१) संस्थाको सदस्य वा कर्मचारी लगायत कुनै व्यक्तिले संस्थाको विधान विरुद्ध संस्थाको कुनै सम्पत्ति दुरुपयोग गरेमा, कब्जा गरेमा वा रोक्का राखेमा संस्था दर्ता अधिकारीले त्यस्तो सम्पत्ति दुरुपयोग गर्ने, कब्जा वा रोक्का राखेबाट लिई संस्थालाई फिर्ता बुझाई दिन सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको संस्थाको सम्पत्ति फिर्ता गर्ने गरी संस्था दर्ता अधिकारीले गरेको कारवाहीमा चित्त नबुझ्ने व्यक्तिले एक्काइस दिन भित्र जिल्ला अदालतमा पुनरावेदन दिन सक्नेछ ।

(३) संस्थाको सदस्य वा कर्मचारी लगायत कुनै व्यक्तिले संस्थाको कुनै सम्पत्ति वा लिखत वा प्रतिष्ठा विरुद्ध गैर कानूनी काम गरेमा संस्था, संस्थाको कुनै सदस्य वा संस्था दर्ता अधिकारीले प्रचलित कानून बमोजिम मुद्दाको कारवाही चलाउन सक्नेछ ।

९. आय व्यायको विवरण पठाउनु पर्ने: (१) प्रत्येक संस्थाले प्रत्येक वर्ष लेखा परिक्षण गराउनु पर्नेछ ।

(२) प्रबन्ध समितिले आफ्नो संस्थाको आय व्ययको विवरण लेखा परीक्षकको प्रतिवेदन सहित आर्थिक वर्ष समाप्त भएको मितिले साठी दिन भित्र प्रत्येक वर्ष संस्था दर्ता अधिकारी समक्ष पठाउनु पर्नेछ ।

१०. आय व्याय जाँच गर्ने: (१) संस्था दर्ता अधिकारीले आवश्यक देखेमा संस्थाको आय व्यय आफूले नियुक्त गरेको कुनै अधिकृतद्वारा जाँच गराउन सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम आय व्यय जाँच गराए वापत तोकिए बमोजिम दस्तूर असूल गर्न सक्नेछ ।

(३) आय व्यय जाँच गर्ने अधिकृतले मागेको विवरण तथा कागजपत्रहरू वा सोधेको प्रश्नको जवाफ संस्थाको पदाधिकारी, सदस्य र कर्मचारीले दिनु पर्नेछ ।

(४) आय व्यय जाँच गर्ने अधिकृतले संस्था दर्ता अधिकारीले तोकिएको म्याद भित्र आय व्यय जाँचको प्रतिवेदन संस्था दर्ता अधिकारी समक्ष पेश गर्नु पर्नेछ ।

(५) संस्थाको कुनै सम्पत्ति सो संस्थाको कुनै पदाधिकारी, सदस्य वा कर्मचारीले हिनामिना गरेको, नोक्सान गरेको वा दुरुपयोग गरेको प्रतिवेदनमा देखिएमा संस्था दर्ता अधिकारीले त्यस्तो पदाधिकारी, सदस्य वा कर्मचारीबाट सो हानि नोक्सानि असुल उपर गर्न कानून बमोजिम कारवाही चलाउन पर्नेछ ।

तर प्रचलित कानूनले सजाय समेत हुने अपराध भएकोमा प्रचलित कानून बमोजिम मुद्दा चलाउन सम्बन्धित निकायलाई लेखि पठाउनु पर्नेछ ।

परिच्छेद-४

दण्ड सजाय र पुनरावेदन

११. दण्ड सजाय: (१) दफा ४ बमोजिम दर्ता नगराई संस्था स्थापना गरेमा वा दफा ६ बमोजिम दर्ता नगरी संस्था संचालन गरेमा त्यस्ता संस्थाका प्रवन्ध समितिका सदस्यहरूलाई संस्था दर्ता अधिकारीले जनही दश हजार रुपैयाँ जरीवाना गर्न सक्नेछ ।

(२) दफा ९ बमोजिम आय व्ययको विवरण नपठाएमा प्रवन्ध समितिका सदस्यहरूलाई संस्था दर्ता अधिकारीले जनही एक हजार रुपैयाँ जरीवाना गर्न सक्नेछ ।

तर, कुनै सदस्यले दफा ९ उल्लंघन हुन नदिन सकभर प्रयत्न गरेको थियो भन्ने सन्तोष हुने प्रमाण पेश गरेमा निजलाई सजाय गरिने छैन ।

(३) दफा १० को उपदफा (३) बमोजिम आय व्यय जाँच गर्ने सम्बन्धित अधिकृतले मागेको विवरण तथा कागजपत्रहरू नदिने सम्बन्धित पदाधिकारी, सदस्य वा कर्मचारीलाई संस्था दर्ता अधिकारीले दुई हजार रुपैयाँ जरिवाना गर्न सक्नेछ ।

(४) दफा ७ बमोजिम संस्था दर्ता अधिकारीको स्वीकृती नलिई संस्थाको उद्देश्यमा हेरफेर गरेमा वा अर्को संस्थासित गाभेमा वा संस्थाले आफ्नो उद्देश्यको प्रतिकूल हुनेगरी काम कारवाही गरेमा वा प्रदेश सरकारले दिएको निर्देशन पालन नगरेमा संस्था दर्ता अधिकारीले त्यस्तो संस्थाको दर्ता निलम्बन गर्न वा खारेज गर्न सक्नेछ ।

(५) उपदफा (४) बमोजिम संस्था खारेज गर्नु अघि संस्था दर्ता अधिकारीले त्यस्तो संस्थालाई आफ्नो सफाई पेश गर्ने मौका दिनु पर्नेछ ।

१२. **पुनरावेदन:** दफा ११ बमोजिम संस्था दर्ता अधिकारीले गरेको अन्तिम निर्णय उपर पैँतीस दिनभित्र जिल्ला अदालतमा पुनरावेदन लाग्नेछ ।

परिच्छेद-५

विविध

१३. **संस्थाको विघटन र त्यसको परिणाम:** (१) संस्थाको विधान बमोजिम कार्य सञ्चालन गर्न नसकी वा अन्य कुनै कारणवश संस्था विघटन भएमा त्यस्तो संस्थाको सम्पूर्ण जायजेथा प्रदेश सरकारमा सर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम विघटन भएको संस्थाको दायित्वको हकमा सो संस्थाको जायजेथाले खामेसम्म त्यस्तो दायित्व प्रदेश सरकारले व्यहोर्नेछ ।

१४. निर्देशन दिने: मन्त्रालयले संस्थालाई आवश्यक निर्देशन दिन सक्नेछ र त्यस्तो निर्देशनको पालना गर्नु सम्बन्धित संस्थाको कर्तव्य हुनेछ ।
१५. नियम बनाउने अधिकार: यस ऐनको उद्देश्य कार्यान्वयन गर्न प्रदेश सरकारले नियम बनाउन सक्नेछ ।
१६. संस्था दर्ता अधिकारीको अन्य काम, कर्तव्य र अधिकार: यस ऐनको उद्देश्य कार्यान्वयनका लागि संस्था दर्ता अधिकारीको अन्य काम, कर्तव्य र अधिकार तोकिए बमोजिम हुनेछ ।
१७. पुनः दर्ता हुनुपर्ने: प्रचलित नेपाल कानून बमोजिम वा प्रदेश कानून बमोजिम दर्ता भएको संस्थाले यस प्रदेश वा प्रदेश भित्रका कुनै पनि स्थानीय तहमा कार्यक्षेत्र बनाई काम गर्न चाहेमा संस्थाको कार्यसमितिको निर्णयका साथमा आफू दर्ता भएको प्रमाणपत्र र संस्थाको विधानको एक प्रति संलग्न राखी यो ऐन बमोजिम दर्ता हुनुपर्नेछ ।
१८. संस्थाको नविकरण: संस्थाको नविकरण सम्बन्धी व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।
१९. संस्था दर्ता अधिकारी र निकाय: संस्था दर्ता, संचालन तथा नियमन गर्नको लागि सम्बन्धित प्रदेश मन्त्रालयको निजामति सेवाको कम्तिमा अधिकृत सातौं तहको कर्मचारीलाई संस्था दर्ता अधिकारी तोक्ने छ ।
२०. बचाउ: यो ऐन प्रारम्भ हुनु अघि दर्ता भएका संस्थाहरू यसै ऐन बमोजिम दर्ता भएको मानिने छन् ।

सभाबाट पारित मिति: २०७६/०९/१५

प्रमाणीकरण मिति: २०७६/०९/२४

प्रदेश नं. ५, जिल्ला सभा तथा जिल्ला समन्वय समिति सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न बनेको विधेयक

प्रस्तावना : संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्र नेपालको मूल संरचना संघ, प्रदेश र स्थानीय तह रहेको, स्थानीय तहमा समन्वय र अनुगमनको माध्यमबाट जिल्लाको सन्तुलित विकासमा योगदान गर्ने जिम्मेवारी जिल्ला सभा र जिल्ला समन्वय समितिलाई दिइएकाले, जिल्ला सभा तथा जिल्ला समन्वय समितिको बैठक सञ्चालन तथा काम, कर्तव्य र अधिकारलाई व्यवस्थित गर्न वाञ्छनीय भएकोले, प्रदेश नं. ५, प्रदेश सभाले यो ऐन बनाएको छ ।

परिच्छेद-१

प्रारम्भिक

१. **संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ:** (१) यस ऐनको नाम “जिल्ला सभा तथा जिल्ला समन्वय समिति सञ्चालन सम्बन्धी ऐन, २०७५” रहेको छ।
(२) यो ऐन तुरुन्त प्रारम्भ हुनेछ ।
२. **परिभाषा:** विषय वा प्रसङ्गले अर्को अर्थ नलागेमा यस ऐनमा,-
 - (क) “उपप्रमुख” भन्नाले जिल्ला सभा तथा जिल्ला समन्वय समितिको उपप्रमुख सम्झनुपर्छ ।
 - (ख) “जिल्ला समन्वय अधिकारी” भन्नाले दफा ५ बमोजिमको प्रशासकीय प्रमुखका रूपमा नियुक्त जिल्ला समन्वय अधिकारी सम्झनुपर्छ ।
 - (ग) “जिल्ला समन्वय समिति” भन्नाले संविधानको धारा २२० को उपधारा (३) बमोजिमको जिल्ला समन्वय समिति सम्झनुपर्छ ।

- (घ) “तोकिएको” वा “तोकिए बमोजिम” भन्नाले यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियममा तोकिएको वा तोकिए बमोजिम सम्झनुपर्छ ।
- (ङ) “प्रमुख” भन्नाले जिल्ला सभा तथा जिल्ला समन्वय समितिको प्रमुख सम्झनुपर्छ ।
- (च) “मन्त्रालय” भन्नाले प्रदेश सरकारको मन्त्रालय सम्झनुपर्छ र सो शब्दले मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय समेतलाई सम्झनुपर्छ ।
- (छ) “सदस्य” भन्नाले जिल्ला सभा तथा जिल्ला समन्वय समितिको सदस्य सम्झनुपर्छ ।
- (ज) “सभा” भन्नाले संविधानको धारा २२० को उपधारा (१) बमोजिमको जिल्ला सभा सम्झनुपर्छ ।
- (झ) “समिति” भन्नाले जिल्ला समन्वय समिति सम्झनुपर्छ ।
- (ञ) “संविधान” भन्नाले नेपालको संविधान सम्झनुपर्छ ।
- (ट) “स्थानीय तह” भन्नाले यस प्रदेश भित्रका गाउँपालिका, नगरपालिका र उपमहानगर पालिका सम्झनुपर्छ ।

परिच्छेद - २

सभा सम्बन्धी व्यवस्था

३. सभाको काम, कर्तव्य र अधिकार : (१) संविधानको धारा २२० को उपधारा (७) मा उल्लिखित काम, कर्तव्य र अधिकारका अतिरिक्त सभाको अन्य काम, कर्तव्य र अधिकार देहाय बमोजिम हुनेछ :-

- (क) जिल्ला भित्रका स्थानीय तहको विकास निर्माणका विषय पहिचान गर्न तथा व्यवस्थापन गर्न आवश्यक समन्वय गर्ने,
- (ख) जिल्लाभित्र सरकारी तथा गैरसरकारी क्षेत्रबाट सञ्चालित विकास निर्माण सम्बन्धी कार्यक्रमको विवरण तयार गरी त्यस्ता कार्यक्रमको प्रभावकारिता तथा व्यवस्थापनका सूचक तयार गरी ती सूचकका आधारमा विभिन्न चरणमा अनुगमन गर्ने, त्यस्ता कार्यक्रमको प्रतिफलका सम्बन्धमा क्षेत्र वा समुदायगत, विषय क्षेत्रगत र पर्यावरणीय सन्तुलन कायम गर्न आवश्यक सुझाव वा मार्गदर्शन दिने र त्यसरी दिएका सुझाव वा मार्ग दर्शनलाई सार्वजनिक गर्ने,
- (ग) जिल्ला भित्रका स्थानीय तहको क्षमता विकासको लागि प्रदेश तथा संघसँग समन्वय गर्ने,
- (घ) जिल्लामा रहने संघीय वा प्रदेश सरकारी कार्यालय र स्थानीय तहका बीच समन्वय गर्ने,

- (ड) जिल्ला भित्रका स्थानीय तहबीच कुनै विवाद उत्पन्न भएमा सोको समाधानका लागि संघ, प्रदेशसँग परामर्श, समन्वय तथा सहजीकरण गर्ने ।
- (च) जिल्ला भित्रको प्राकृतिक प्रकोप तथा विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धी योजना तथा कार्यको समन्वय गर्ने र सो सम्बन्धमा संघ, प्रदेश र स्थानीय तहसँग सहकार्य र समन्वय गर्ने ।
- (छ) जिल्ला भित्रको विकास तथा निर्माण सम्बन्धी कार्यमा सन्तुलन कायम गर्न गैरसरकारी संघ संस्था तथा निजी क्षेत्रसँग समन्वय गर्ने,
- (ज) जिल्ला भित्रको विकास तथा निर्माण सम्बन्धी कार्यमा सन्तुलन भए नभएको सम्बन्धमा अध्ययन, अनुसन्धान तथा अनुगमन गरी विकास निर्माण सम्बन्धी कार्यमा सन्तुलन कायम गर्नका लागि स्थानीय तह सम्बन्धी विषय हेर्ने प्रदेश सरकारको मन्त्रालय तथा आवश्यकता अनुसार सम्बन्धित स्थानीय तहलाई समेत सुझाव दिने,
- (झ) आफ्नो काम कारवाहीको सम्बन्धमा प्रदेश सरकारको स्थानीय तह हेर्ने मन्त्रालयमा प्रत्येक चार महिना र आर्थिक वर्ष समाप्त भएको दुई महिना भित्र प्रतिवेदन पेश गर्ने,
- (ञ) जिल्ला भित्र गैर सरकारी संघ संस्थाबाट सञ्चालन भइरहेका योजना र कार्यक्रमहरूको

प्रभावकारिता, उपयुक्तता तथा सन्तुलित किसिमले भए, नभएको सम्बन्धमा अनुगमन गरी दोहोरो नहुने गरी उपयुक्त स्थानमा पठाउन सम्बन्धित स्थानीय तहसँग आवश्यक समन्वय र सहजीकरण गर्ने,

- (ट) जिल्ला भित्रका दुई वा सोभन्दा बढी स्थानीय तहबीचका रणनीतिक महत्वका आयोजना तथा परियोजनाको पहिचान गरी सोको कार्यान्वयनमा सहजीकरण तथा समन्वय गर्ने,
- (ठ) जिल्ला भित्रका एक भन्दा बढी स्थानीय तहका प्रभावित हुने आयोजना तथा परियोजना संचालन गर्दा प्रचलित कानून बमोजिम प्रारम्भिक वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन गर्न समन्वय गर्ने,
- (ड) जिल्ला सूचना तथा अभिलेख केन्द्रको स्थापना तथा सञ्चालन गर्ने,
- (ढ) जिल्ला भित्रका स्थानीय तहले बनाएका कानूनहरूको अभिलेखीकरण गर्ने,
- (ण) जिल्ला भित्रको विकास तथा निर्माणलाई प्रभावकारी बनाउनको लागि वर्षको एक पटक वार्षिक समीक्षाको कार्यक्रम आयोजना गर्दा सो जिल्लाबाट प्रतिनिधित्व गर्ने संघीय संसदको र प्रदेश सभाको सदस्यलाई आमन्त्रण गरी सुझाव सहितको प्रतिवेदन दिने,

- (त) आवश्यकता अनुसार प्राकृतिक श्रोत व्यवस्थापन, अनुगमन, समन्वय गर्न आवश्यक समितिहरू गठन गर्ने,
- (थ) जिल्लाभिन्न स्थानीय तहले गरेको कामले समग्र जिल्लाको विकासमा पारेको प्रभाव र गर्नुपर्ने सुधारका वारेमा नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार, स्थानीय तह र जिल्लाबाट प्रतिनिधित्व गर्ने संघीय संसद र प्रदेश सभाका सदस्यलाई प्रतिवेदन दिने ।
- (द) प्रदेश सरकारले तोकेका अन्य कार्य गर्ने ।

(२) सभाले गर्ने काम जिल्ला समन्वय समितिको नाममा हुनेछ ।

(३) सभाले आफ्नो अधिकार क्षेत्रका विषयमा वार्षिक कार्यक्रम तथा बजेट बनाई सभाबाट पारित गरी लागू गर्नु पर्नेछ ।

४. **सभाको कोष :** (१) सभाको एउटा कोष हुनेछ ।

(२) सभाको सम्पूर्ण खर्च उपदफा (१) बमोजिमको कोषबाट व्यहोरिनेछ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिमको कोषमा देहाय बमोजिमको रकम रहनेछ:-

- (क) नेपाल सरकारबाट प्राप्त रकम,
- (ख) प्रदेश सरकारबाट प्राप्त रकम, र
- (ग) अन्य स्रोतबाट प्राप्त रकम ।

(४) उपदफा (१) बमोजिमको कोषको सञ्चालन जिल्ला समन्वय अधिकारी वा निजले तोकेको अधिकृत र लेखा प्रमुखको संयुक्त दस्तखतबाट हुनेछ ।

(५) उपदफा (१) बमोजिमको कोषमा रहने रकम सभाले तोकेको बैङ्क तथा वित्तीय संस्था सम्बन्धी प्रचलित कानून बमोजिम सरकारी कारोवार गर्ने बैङ्कमा खाता खोली जम्मा गरिनेछ ।

५. जिल्ला समन्वय अधिकारी : (१) सभाको प्रशासकीय प्रमुखको रूपमा काम गर्न एक जिल्ला समन्वय अधिकारी रहनेछ ।

(२) जिल्ला समन्वय अधिकारीको काम, कर्तव्य र अधिकार देहाय बमोजिम हुनेछ :-

- (क) सभा र समितिको सचिवको रूपमा काम गर्ने,
- (ख) सभा र समितिको निर्णय कार्यान्वयन गर्ने, गराउने,
- (ग) सभाको आर्थिक कारोबारको हिसाव अभिलेख दुरुस्त राख्ने, लेखापरीक्षण गराउने, बेरुजु फछ्यौट गराउने तथा बेरुजु मिनाहाको प्रस्ताव तयार गरी जिल्ला समन्वय समितिमा पेश गर्ने,
- (घ) सभाले गर्नुपर्ने खरिद सम्बन्धी योजना तयार गरी खरिद कार्य गर्ने, गराउने,
- (ङ) सभा, समिति वा प्रमुखले तोकेका अन्य कार्यहरू गर्ने ।

परिच्छेद-३

सभा र समितिको बैठक तथा सञ्चालन

६. सभाको बैठक तथा सञ्चालन : (१) प्रमुखले गाउँसभा र नगर सभाको निर्वाचनको अन्तिम परिणाम प्राप्त भएको मितिले तीस दिन भित्र सभाको पहिलो बैठक बोलाउनेछ ।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि प्रमुख निर्वाचित नभएसम्म सभाका सदस्य मध्ये ज्येष्ठ सदस्यले सभाको बैठक बोलाउनेछ ।

(३) सभाको बैठक वर्षको एक पटक प्रमुखले तोकेको मिति, समय र स्थानमा बस्नेछ ।

(४) उपदफा (३) वा (१) बमोजिम सभाको बैठक बोलाएको सूचना जिल्ला समन्वय अधिकारीले कम्तीमा बहत्तर घण्टा अघि सदस्यलाई उपलब्ध गराउनु पर्नेछ ।

(५) प्रमुखको निर्देशानुसार जिल्ला समन्वय अधिकारीले बैठकको कार्यसूची र समय तालिका तयार गर्नेछ ।

(६) प्रमुखले कार्यसूची स्वीकृत गरी सभाको बैठक संचालन गर्नेछ र बैठकमा उपस्थित सबै सदस्यले उपस्थिति पुस्तिकामा हस्ताक्षर गर्नुपर्नेछ ।

(७) सभाको बैठकको अध्यक्षता प्रमुखले गर्नेछ र निजको अनुपस्थितिमा वा निजको पद रिक्त रहेको अवस्थामा उपप्रमुखले र उपप्रमुख समेतको अनुपस्थितिमा समितिको ज्येष्ठ सदस्यले बैठकको अध्यक्षता गर्नेछ ।

(८) सभामा तत्काल कायम रहेका सदस्य संख्याको पचास प्रतिशत भन्दा बढी सदस्य उपस्थित भएमा गणपूरक संख्या पुगेको मानिनेछ ।

(९) सभाको बैठकको निर्णय सर्वसम्मतिबाट गर्नुपर्नेछ र सर्वसम्मति कायम हुन नसकेमा उक्त बैठकमा उपस्थित सदस्यहरूको बहुमतबाट निर्णय हुनेछ ।

(१०) सभाको बैठकमा निर्णयका लागि पेश भएको विषयमा अध्यक्षता गर्ने व्यक्तिलाई मत दिने अधिकार हुने छैन । तर, मत बराबर भएमा अध्यक्षता गर्ने व्यक्तिले निर्णायक मत दिनेछ ।

(११) प्रमुखले कुनै विषय निर्णयार्थ पेश गरि सकेपछि सो विषयउपर छलफल गर्न वा संशोधन प्रस्तुत गर्न पाइने छैन ।

(१२) सभाको बैठकमा पेश हुने विषयमाथि छलफल गर्ने समय प्रमुखले निर्धारण गरे बमोजिम हुनेछ ।

(१३) सभाको बैठक सम्बन्धी अन्य व्यवस्था सभा आफैले निर्धारण गरे बमोजिम हुनेछ ।

७. **बैठक स्थगित गर्ने** : बैठक कक्षभित्र अव्यवस्था भई वा हुने सम्भावना भई बैठक नियमित रूपले सञ्चालन गर्न बाधा पर्ने देखिएमा प्रमुखले त्यस दिनको कुनै समयसम्म वा बढीमा सात दिनसम्मको लागि सूचना टाँस गरी बैठक स्थगित गर्न सक्नेछ । प्रमुखले गरेको त्यस्तो स्थगन उपर कुनै सदस्यले प्रश्न उठाउन पाउनेछैन ।

८. **समितिको बैठक**: समितिको बैठक (१) कम्तीमा तीन महिनामा एक पटक बस्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम समितिको बैठक बस्न नसकेमा समितिका एक चौथाई सदस्यले लिखित रूपमा जिल्ला समन्वय अधिकारी मार्फत प्रमुखलाई अनुरोध गरेमा प्रमुखले बैठक बोलाउनु पर्नेछ ।

(३) समितिको बैठक प्रमुखले तोकेको मितिसमय र स्थानमा , बस्नेछ ।

- (४) जिल्ला समन्वय अधिकारीले समितिको बैठक बस्ने सूचना कम्तीमा बहत्तर घण्टा अगावै समितिका सदस्यलाई दिनुपर्नेछ र त्यस्तो सूचनाको साथमा बैठकमा छलफल हुने विषयहरूको सूचीसमेत संलग्न गर्नुपर्नेछ ।
- (५) समितिका तत्काल कायम रहेको सदस्य संख्याको पचास प्रतिशत भन्दा बढी सदस्यको उपस्थिति भएमा समितिको गणपूरक संख्या पुगेको मानिनेछ ।
- (६) समितिको बैठकको अध्यक्षता प्रमुखले गर्नेछ र निजको अनुपस्थितिमा वा निजको पद रिक्त रहेको अवस्थामा उपप्रमुखले बैठकको अध्यक्षता गर्नेछ ।
- (७) समितिको बैठकमा बहुमतको राय मान्य हुनेछ र मत बराबर भएमा बैठकको अध्यक्षता गर्ने व्यक्तिले निर्णायक मत दिनेछ ।
- (८) समितिको बैठकसम्बन्धी अन्य व्यवस्था समिति आफैले निर्धारण गरे बमोजिम हुनेछ ।

परिच्छेद-४

बैठक भत्ता तथा सुविधा

९. सवारी तथा यातायात सुविधा: बैठक भत्ता जिल्ला सभा तथा जिल्ला समन्वय समितिका पदाधिकारी तथा सदस्यले बैठकमा भाग लिएको प्रति बैठकको लागि प्रचलित कानून बमोजिम समितिका प्रमुखले पाए सरहको रकम बैठक भत्ता वापत पाउनेछन् ।

१०. सवारी तथा यातायात सुविधा: (१) प्रमुखलाई समितिले हलुका सवारी चालक सहितको सवारी साधन एक र सोको लागि अनुसूची -१ बमोजिम इन्धन र मोविल उपलब्ध गराउनेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम सवारी साधन उपलब्ध गराएकोमा यस दफा बमोजिमको अन्य यातायात सुविधा उपलब्ध गराइने छैन।

(३) उपप्रमुख तथा सदस्यलाई समितिको बैठकमा भाग लिन जाँदा र आउँदा यातायात प्रयोग गर्नु पर्ने भएमा त्यस्तो उपप्रमुख तथा सदस्यले सार्वजनिक यातायातमा लाग्ने खर्च बराबरको रकम यातायात खर्च वापत पाउनेछन् ।

(४) यातायातको सुविधा नभएको स्थानमा समितिको काम कारवाहीको क्रममा पैदल भ्रमण गर्नु पर्दा कम्तीमा बीस किलोमिटर प्रति दिनका दरले दैनिक भ्रमण भत्ताको गणना गर्नुपर्नेछ।

११. दैनिक तथा भ्रमण भत्ता : जिल्ला समन्वय समितिका पदाधिकारी तथा सदस्यले समितिको कामको सिलसिलामा जिल्ला भित्र भ्रमण गर्नु पर्दा "प्रदेश नं. ५ अन्तर्गतका स्थानीय तहका पदाधिकारी तथा सदस्यको सुविधा सम्बन्धी ऐन, २०७५" बमोजिमको दैनिक तथा भ्रमण भत्ता पाउनेछन् ।

परिच्छेद-५

विविध

१२. सभा तथा समितिमा छलफल गर्न नपाइने : देहायका विषयमा सभा वा समितिको बैठकमा छलफल गर्न पाइने छैन :-

(क) संविधान वा प्रचलित कानूनबाट निषेध गरिएको विषय,

- (ख) कानूनतः गोप्य रहने कुराहरू वा प्रकाशन गर्दा राष्ट्रिय हित विपरित हुने विषय,
- (ग) अदालत, स्थानीय न्यायिक समितिमा विचाराधिन विषय,
- (घ) सभाले तोके बमोजिमका अन्य विषय ।

१३. प्रतिवेदन दिने : (१) जिल्ला समन्वय समितिले प्रत्येक चार महिनामा र आर्थिक वर्ष समाप्त भएको मितिले दुई महिनाभित्र आफूले गरेका काम कारवाहीको अध्ययन, अनुसन्धान, अनुगमन तथा कार्यक्रमको प्रतिवेदन प्रदेश सरकारको स्थानीय तह हर्ने मन्त्रालयमा दिनुपर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको प्रतिवेदनमा औँल्याएका सुझाव कार्यान्वयन गर्न प्रदेश सरकारको स्थानीय तह हर्ने मन्त्रालयले आवश्यक निर्देशन दिनेछ ।

१४. सुविधाको दुरुपयोग गर्न नहुने : यस ऐन बमोजिम प्राप्त सुविधा सम्बन्धित प्रमुख वा उपप्रमुख सदस्यले मात्र उपयोग गर्न पाउनेछन् । सम्बन्धित प्रमुख वा उपप्रमुख सदस्यहरूले सुविधाको दुरुपयोग गरेमा प्रचलित कानून बमोजिम कारवाही हुनेछ ।

१५. सुविधा नपाउने : यस ऐनमा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि सभा वा समितिको कुनै सदस्य प्रचलित कानून बमोजिम निलम्बन भएमा त्यस्तो निलम्बन भएको अवधिभर, फौजदारी कसूरमा अदालतको आदेश बमोजिम थुना वा कैदमा रहेमा त्यसरी थुना वा कैदमा रहेको अवधिभर निजले यस ऐन बमोजिमको कुनै सुविधा पाउने छैन र सो अवधिभर सभा वा समितिको बैठकमा भाग लिन पाउने छैन ।

१६. स्वार्थ बाझिएमा निर्णय प्रक्रियामा भाग लिन नहुने : सभा वा समितिमा विचाराधिन कुनै विषयमा सभा वा समितिको कुनै सदस्यको हित, सरोकार वा स्वार्थ रही निर्णय प्रभावित हुने भएमा त्यस्तो सदस्यले सभा वा

समितिलाई त्यस्तो कुराको पूर्व जानकारी दिई त्यस्तो विषयमा सभा वा समितिबाट गरिने निर्णय प्रक्रियामा भाग लिन हुँदैन ।

१७. **काम कारवाहीमा बाधा नपर्ने:** कुनै सदस्यको स्थान रिक्त रहेको कारणले मात्र सभा वा समितिको काम कारवाहीमा बाधा पर्नेछैन ।

१८. **कार्यविधि निर्देशिका , वा मापदण्ड बनाउन सक्ने :** सभाले आफ्नो अधिकारक्षेत्रका विषयमा प्रदेश नं. ५ प्रदेश सरकारको सहमति लिई आवश्यक कार्यविधिनिर्देशिका , वा मापदण्ड बनाई लागू गर्नसक्नेछ ।

१९. **बचाउ :** यो ऐन बन्नु पूर्व जिल्ला सभा तथा जिल्ला समन्वय समितिबाट भए गरेका कामहरु यसै ऐन बमोजिम भए गरेको मानिनेछ ।

अनुसूची १

(दफा १० सँग सम्बन्धित)

जिल्ला समन्वय समितिका प्रमुखले पाउने इन्धन र मोबिल सुविधा

क्र.सं.	सुविधा पाउने पदाधिकारी	मासिक पेट्रोल/डिजल (लिटरमा)	त्रैमासिक मोबिल र ब्रेक आयल (लिटरमा)
१	प्रमुख	१००	सवारी साधनको प्रकृति अनुसार आवश्यक हुने परिमाणमा

सभाबाट पारित मिति: २०७५/०१/०८

प्रमाणीकरण मिति: २०७६/०१/२४

प्रदेश नं. ५ तथ्याङ्क सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न बनेको विधेयक

प्रस्तावना: प्रदेशको नीति, योजना तथा निर्णय प्रक्रियालाई तथ्यपरक बनाउन, अध्ययन अनुसन्धानका निमित्त आवश्यक तथ्याङ्क उपलब्ध गराउन तथा प्रदेशका विभिन्न गतिविधिहरू र त्यसका असर तथा प्रभाव बारे जानकारी लिन आवश्यक तथ्याङ्क संकलन, भण्डारण सम्प्रेषण, विश्लेषण र प्रकाशन गर्ने कार्यलाई व्यवस्थित गर्नका निमित्त प्रदेश सभाले यो ऐन बनाई जारी गरेको छ ।

परिच्छेद - १

प्रारम्भिक

१. **संक्षिप्त नाम, प्रारम्भ :** (१) यस ऐनको नाम “प्रदेश नं. ५ तथ्याङ्क ऐन, २०७५” रहेको छ ।
(२) यो ऐन तुरुन्त प्रारम्भ हुनेछ ।
२. **परिभाषा र व्याख्या :** विषय वा प्रसंगले अर्को अर्थ नलागेमा यस ऐनमा,
 - (क) “कम्प्युटर डाटावेस” भन्नाले कम्प्युटर वा कम्प्युटर नेटवर्क प्रणालीमा प्रयोग गर्ने उद्देश्यले अङ्क, अक्षर, छवि, ध्वनि वा श्रव्य दृश्यमा औपचारिक तवरले तयार गरिएको साङ्ख्यिकीय विवरण, तथ्याङ्क, सूचना, नक्शा, ज्ञान तथा अवधारणालाई सम्झनुपर्छ ।
 - (ख) “कम्प्युटर नेटवर्क” भन्नाले एक अर्कासँग अन्तरआवद्धित वा सञ्चार सम्पर्कमा रहेका दुई वा दुई भन्दा बढी कम्प्युटरहरूको अन्तर-सम्बद्धतालाई सम्झनुपर्छ ।
 - (ग) “कार्यालय” भन्नाले यस ऐन वमोजिम गठन भएको प्रदेश तथ्याङ्क कार्यालयलाई सम्झनुपर्छ ।
 - (घ) “कार्य समूह” भन्नाले प्रदेश तथ्याङ्क परिषद्ले यस ऐन वमोजिम आवश्यकता अनुसार गठन गरेको अन्तर निकाय तथ्याङ्क कार्य समूहलाई सम्झनुपर्छ ।

- (ड) “तथ्याङ्क” भन्नाले कुनै पनि प्राकृतिक एवम् कानूनी व्यक्तिसँग सम्बन्धित विवरणहरूको सुव्यवस्थित संकलन, प्रस्तुतीकरण, विश्लेषण वा संकलित विवरणबाट तयार गरिएको संख्यात्मक प्रस्तुतिलाई सम्झनुपर्छ ।
- (च) “परिषद्” भन्नाले प्रदेश सरकारले यस ऐन वमोजिम गठन गरेको प्रदेश तथ्याङ्क परिषदलाई सम्झनुपर्छ ।
- (छ) “प्रणाली” भन्नाले प्रदेश तथ्याङ्क प्रणालीलाई सम्झनुपर्छ ।
- (ज) “प्राविधिक समिति” भन्नाले तोकिए वमोजिम गठन भएका विषयगत तथा क्षेत्रगत समितिहरूलाई सम्झनुपर्छ ।
- (झ) “तथ्याङ्कशास्त्री” भन्नाले प्रदेश तथ्याङ्क कार्यालयको प्रमुखलाई सम्झनुपर्छ ।
- (ञ) “विद्युतीय अभिलेख (इलेक्ट्रोनिक रेकर्डस्)” भन्नाले विद्युतीय स्वरूपको कुनै माध्यमबाट सिर्जना गरी सम्प्रेषण गरिएका, प्राप्त गरिएका वा जम्मा गरिएका तथ्याङ्क, अभिलेख, छवि, ध्वनि वा श्रव्य दृश्यलाई सम्झनुपर्छ ।
- (ट) “समूह” भन्नाले निजामती सेवा ऐनमा व्यवस्था भएको नेपाल आर्थिक योजना तथा तथ्याङ्क सेवाको तथ्याङ्क समूहलाई सम्झनुपर्छ ।
- (ठ) “स्थानीय तह” भन्नाले नेपालको संविधान वमोजिम गठित स्थानीय तहलाई सम्झनुपर्छ ।
- (ड) “सार्वजनिक संस्था” भन्नाले देहायका संस्थालाई सम्झनुपर्छ ।
- (१) नेपाल सरकार र प्रदेश सरकारको पूर्ण वा आंशिक स्वामित्व वा नियन्त्रण भएको कम्पनी, वैङ्क वा समिति वा प्रचलित कानून वमोजिम नेपाल सरकार र प्रदेश सरकारद्वारा स्थापित आयोग, संस्था, प्राधिकरण, निगम, प्रतिष्ठान, बोर्ड, केन्द्र, परिषद् र यस्तै प्रकृतिका अन्य संगठित संस्था,

- (२) नेपाल सरकार र प्रदेश सरकारद्वारा सञ्चालित वा नेपाल सरकार र प्रदेश सरकारको पूर्ण वा आंशिक अनुदान प्राप्त विश्वविद्यालय, विद्यालय, अनुसन्धान केन्द्र र अन्य त्यस्तै प्राज्ञिक वा शैक्षिक संस्था,
- (३) नेपाल सरकार र प्रदेश सरकारको ऋण, अनुदान वा जमानतमा सञ्चालित संस्था,
- (४) उपखण्ड (१), (२) र (३) मा उल्लिखित संस्थाको पूर्ण वा आंशिक स्वामित्व भएको वा नियन्त्रण रहेको वा त्यस्तो संस्थाबाट अनुदान प्राप्त संस्था,
- (५) नेपाल सरकार वा प्रदेश सरकारले नेपाल राजपत्र वा प्रदेश राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी सार्वजनिक संस्था भनी तोकेको अन्य संस्था
- (ढ) “संगठित अनुसन्धान तथा परामर्श संस्था” भन्नाले खण्ड (ठ) र (ड) मा उल्लेख भएका वाहेक प्रचलित ऐन बमोजिम दर्ता भएका अनुसन्धान तथा परामर्श वा तथ्याङ्क सम्बन्धी वा त्यस्तै प्रकृतिका संस्थालाई सम्झनुपर्छ ।
- (ण) “निजी संस्था” भन्नाले प्रचलित ऐन बमोजिम नेपाल सरकार वा प्रदेश सरकारका कुनै निकाय वा स्थानीय तहमा दर्ता भएका निजी क्षेत्रको लगानी भएका संस्थाहरूलाई सम्झनुपर्छ ।
- (त) “निर्धारित तथ्याङ्क” भन्नाले प्रदेश तथ्याङ्क प्रणालीअन्तर्गत कुनै खास निकायले गर्ने भनी निर्धारण गरिएको तथ्याङ्क वा तथ्याङ्कीय कार्यलाई सम्झनुपर्छ ।
- (थ) “आधिकारिक तथ्याङ्क” भन्नाले प्रदेश तथ्याङ्क प्रणाली अन्तर्गत प्रदेश तथ्याङ्क कार्यालय तथा निर्धारित तथ्याङ्क उत्पादन गर्ने निकायले गरेको तथ्याङ्कलाई सम्झनुपर्छ ।

- (द) “सूचित आदेश” भन्नाले कुनै खास तथ्याङ्कीय कार्यका लागि प्रदेश सरकारबाट प्रदेश राजपत्रमा प्रकाशित आदेश सम्झनुपर्छ ।
- (ध) “अधिकृत” भन्नाले यस ऐन अन्तर्गत सङ्कलन गर्नुपर्ने तथ्याङ्क र सूचनाको विवरण सङ्कलन गर्न सूचित आदेश वा यस ऐन अन्तर्गत अधिकार प्राप्त अधिकृत सम्झनुपर्छ ।
- (न) “उत्तरदाता” भन्नाले यो ऐनले अपेक्षा गरेको कुनै सूचना वा विवरण सोधिने प्राकृतिक वा कानूनी व्यक्तिलाई सम्झनुपर्छ ।
- (प) “तोकिएको” वा “तोकिए बमोजिम” भन्नाले यस ऐनअन्तर्गत बनेको नियम वा नियमावलीमा तोकिएको वा तोकिए बमोजिम सम्झनुपर्छ ।

परिच्छेद - २

प्रदेश तथ्याङ्क प्रणालीका निर्देशक सिद्धान्तहरू

३. निर्देशक सिद्धान्तको प्रयोग : यस परिच्छेदमा लेखिएका सिद्धान्तहरू प्रदेशको तथ्याङ्कीय प्रणालीको मार्ग निर्देशकको रूपमा रहनेछन् ।
४. निर्देशक सिद्धान्तहरू : प्रदेश सरकारले प्रदेश तथ्याङ्क प्रणालीको विकासका लागि देहायका निर्देशक सिद्धान्तहरूको अवलम्बन गर्नेछ ।
- (१) प्रदेशको सामाजिक, आर्थिक, वातावरणीय लगायतका विविध क्षेत्रहरूको अधिकतम सूचनालाई सम्भव भएसम्मको खण्डीकृत तथ्याङ्कको माध्यमबाट सार्वजनिक गराई सरकार र जनतालाई सुसूचित गराउने ।
- (२) तथ्याङ्कीय संगठनको क्रियाकलापमा स्वतन्त्रता र तटस्थताको प्रत्याभूति गराउने ।
- (३) प्रदेश तथ्याङ्क प्रणालीमा आवद्ध निकायसँग नागरिकको पहुँचको आधार र अधिकार सुनिश्चित गर्ने ।

- (४) तथ्याङ्कमा सार्वजनिक विश्वासको वातावरण बनाउन व्यावसायिक दक्षता, व्यावसायिक चरित्र तथा गुण, वैज्ञानिक सिद्धान्त, अन्तर्राष्ट्रिय स्तरको मापदण्ड तथा सूचना व्यवस्थापनको अधिकतम् प्रयोग गरी तथ्याङ्क सङ्कलन, प्रशोधन, विश्लेषण, भण्डारण, सम्प्रेषण लगायतका अन्य तथ्याङ्कीय कार्य गराउने ।
- (५) तथ्याङ्कीय प्रयोजनका लागि आवश्यक तथ्याङ्कको आवश्यकता, गुणस्तर, प्रस्तुतीकरण, सङ्कलन अवधि, लागत तथा उत्तरदाताको संवेदनशीलता समेतलाई ध्यानमा राखी पूर्ण गणना, सर्वेक्षण, कार्यालय अभिलेख, कम्प्यूटर नेटवर्क वा अन्य कुनै सूचना व्यवस्थापनको माध्यमबाट उपलब्ध गराई तथ्याङ्क उत्पादनकर्ता, प्रयोगकर्ता तथा उत्तरदाता बीचको सम्बन्धलाई प्रभावकारी बनाउने ।
- (६) तथ्याङ्कीय प्रणालीमा आवद्ध कुनै पनि संस्थाबाट उपलब्ध तथ्याङ्कीय विवरणको गोपनीयता सुनिश्चित गर्ने ।
- (७) तथ्याङ्कसँग सम्बन्धित ऐन, नियम, नीति तथा मापदण्डहरू समय समयमा सार्वजनिक गराउने तथा तथ्याङ्कको सही उपयोग वारे चेतना अभिवृद्धि गराउने ।
- (८) स्तरीय परिभाषा, वर्गीकरण मापदण्ड अनुरूप अनुमति प्रणालीलाई प्रभावकारी तथा दिगो बनाउने ।
- (९) विकेन्द्रित तथ्याङ्कीय क्रियाकलापलाई व्यवस्थित गर्न निर्धारित तथ्याङ्क प्रणालीलाई विकसित गराउने ।
- (१०) प्रादेशिक तथा स्थानीय सरकारी निकाय तथा सार्वजनिक संस्थाहरूको तथ्याङ्कीय क्रियाकलापलाई गुणस्तरीय तथा प्रभावकारी बनाउन मानव संसाधनको विकास र उपयोग गर्ने ।
- (११) अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा द्विपक्षीय तथा बहुपक्षीय सहयोगका आधारमा तथ्याङ्क प्रणालीको विकास गर्ने ।

- (१२) तथ्याङ्कमा दोहोरोपन हटाई मितव्ययिता कायम राख्ने ।
 (१३) प्रदेश तथा स्थानीय तहको तथ्याङ्क व्यवस्थापनलाई सुदृढ बनाई
 प्रदेश तथ्याङ्क प्रणालीको अभिन्न अंगको रूपमा स्थापित गराउने ।

परिच्छेद - ३

प्रदेश तथ्याङ्क परिषद्

५. प्रदेश तथ्याङ्क परिषद्को गठन :

- (१) प्रदेशमा एउटा प्रदेश तथ्याङ्क परिषद् हुनेछ ।
 (२) परिषद्को गठन व्यवस्था देहाय वमोजिम हुनेछ ।
 (क) उपाध्यक्ष, प्रदेश योजना आयोग -अध्यक्ष
 (ख) प्रदेश योजना आयोगका सदस्यहरू -सदस्य
 (ग) सचिव, मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय
 -सदस्य
 (घ) सचिव, प्रदेश सरकार सबै मन्त्रालयहरू -सदस्य
 (ङ) प्रदेश लेखा नियन्त्रक -सदस्य
 (च) तथ्याङ्क क्षेत्रका लब्धप्रतिष्ठित व्यक्तिबाट मुख्यमन्त्रीले
 तोकेका एक जना महिला सहित दुई जना -सदस्य
 (छ) पेशागत संघसंस्थाहरूबाट मुख्यमन्त्रीले तोकेका एक जना
 -सदस्य
 (ज) तथ्याङ्कशास्त्री, प्रदेश तथ्याङ्क कार्यालय -सदस्य सचिव
 (३) उपदफा २ मा रहेका पदेन बाहेक अन्य नियुक्त भएका सदस्यहरूको
 पदावधि २ वर्षको हुनेछ ।
 (४) परिषद्ले उपदफा (२) मा भएका सदस्यहरूका अतिरिक्त अन्य
 सरकारी निकाय, स्थानीय तह, सार्वजनिक संस्थाको प्रमुख वा

प्रतिनिधि वा विशेषज्ञहरुलाई आवश्यकतानुसार परिषद्को बैठकमा आमन्त्रण गर्न सक्नेछ ।

६. परिषद्को सचिवालय : प्रदेश तथ्याङ्क कार्यालयले परिषद्को सचिवालयको रूपमा कार्य गर्नेछ । यस्तो कार्यालय स्थापना नभएसम्म आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालयको सम्बन्धित महाशाखाले सो को सचिवालयको रूपमा कार्य गर्नेछ ।
७. परिषद्को बैठक : (१) परिषद्को बैठक अध्यक्षको अध्यक्षतामा कम्तीमा वर्षको एक पटक बस्नेछ ।
(२) परिषद् बैठकको निर्णय परिषद्का सदस्य सचिवद्वारा प्रमाणित गरिनेछ ।
८. परिषद्को काम, कर्तव्य र अधिकार : परिषद्को काम कर्तव्य र अधिकार देहाय बमोजिम हुनेछ :
 - (क) अल्पकालिन र दीर्घकालिन योजना तथा नीतिको तर्जुमा तथा कार्यान्वयनद्वारा सामयिक भरपर्दो र स्तरीय तथ्याङ्क उत्पादन गर्ने गरी प्रादेशिक तथ्याङ्क प्रणालीको विकास गर्ने ।
 - (ख) प्रादेशिक तथा स्थानीय तथ्याङ्कीय व्यवस्थापनमा समन्वय गर्ने ।
 - (ग) प्रदेश मापदण्ड तयार गरी सो अनुसार तथ्याङ्क प्रणाली विकसित गर्ने ।
 - (घ) निर्धारित तथ्याङ्कीय प्रणाली अनुसार तथ्याङ्कीय कार्यको बाँडफाँडको व्यवस्था गर्ने ।
 - (ङ) अन्तर निकाय तथ्याङ्क कार्य समूहको गठन गर्ने ।
 - (च) तथ्याङ्क उत्पादनकर्ता बीच समन्वय ल्याउने,
 - (छ) तथ्याङ्कसँग सम्बद्ध मामिलामा परिषद्लाई उपयुक्त लागेका निर्णय तथा निर्देशन प्रदान गर्ने ।

९. अन्तर निकाय तथ्याङ्क कार्य समूह सम्बन्धी व्यवस्था : परिषदले आवश्यकता अनुसार तोकिए बमोजिमका विषयगत वा क्षेत्रगत अन्तर निकाय तथ्याङ्क कार्य समूहको गठन गर्नेछ ।

परिच्छेद - ४

प्रदेश तथ्याङ्क कार्यालय

१०. प्रदेश तथ्याङ्क कार्यालय :

- (१) प्रदेश सरकारको एउटा प्रदेश तथ्याङ्क कार्यालय हुनेछ ।
- (२) प्रदेश सरकारले प्रदेश तथ्याङ्क कार्यालयको मातहतमा रहने गरी आवश्यकता अनुसार प्रदेश का विभिन्न स्थानमा कार्यालय खोल्न सक्नेछ ।
- (३) उपदफा (१) बमोजिमको कार्यालयको प्रमुखमा नेपाल सरकार वा प्रदेश सरकारको द्वितीय श्रेणीका तथ्याङ्कशास्त्री रहनेछन् ।

११. प्रदेश तथ्याङ्क कार्यालयको काम, कर्तव्य र अधिकार : प्रदेश तथ्याङ्क कार्यालयको काम, कर्तव्य र अधिकार देहाय बमोजिम हुनेछ :

- (क) प्रदेश सरकारलाई योजना तर्जुमा तथा नीति निर्माणका लागि आवश्यक तथ्याङ्क उपलब्ध गराउने ।
- (ख) प्रदेश तथ्याङ्क परिषदबाट प्राप्त निर्देशन अनुसार कार्यक्रमहरू तयार गर्ने, गराउने ।
- (ग) निर्धारित तथ्याङ्क प्रणाली अनुसार तोकिएको गणना, सर्वेक्षण लगायतका अन्य क्षेत्रगत तथ्याङ्कीय कार्यहरू सञ्चालन गर्ने, गराउने ।
- (घ) तथ्याङ्कको स्तर निर्धारण, प्रमाणीकरण तथा अवधारणा सम्बन्धी कार्य गर्ने ।
- (ङ) प्रदेश तथा स्थानीय तहको माग अनुसार तथ्याङ्क उत्पादन गर्ने ।

- (च) तथ्याङ्क सम्बन्धी अभिलेखहरूको सुरक्षा गर्ने ।
 - (छ) तथ्याङ्क सम्बन्धी पुस्तक पुस्तिका प्रकाशन तथा वितरणको व्यवस्था गर्ने ।
 - (ज) राष्ट्रियस्तरमा तय भएको परिभाषा, अवधारणा, वर्गीकरण तथा अन्य विषयहरू लागू गर्ने तथा लागू गर्न सम्बन्धित सवैमा निर्देशन दिने ।
 - (झ) प्रदेश सरकारको प्रदेश डाटा बैंकको रूपमा काम गर्ने ।
 - (ञ) तथ्याङ्कसँग सम्बन्धित प्रदेश तथा स्थानीय तहमा तालिम, सेमिनार, गोष्ठि आयोजना गर्ने ।
 - (ट) स्थानीय तहको तथ्याङ्क प्रणालीको विकासमा सहकार्य तथा सहयोगीको भूमिका खेल्ने ।
 - (ठ) समय सापेक्ष तथ्याङ्कीय नीति तथा रणनीतिहरूको तर्जुमा गर्ने ।
१२. तथ्याङ्कीय कार्यको कार्य विवरण तथा प्रतिवेदन : प्रदेश तथ्याङ्क कार्यालयले तोकिए बमोजिम बार्षिक तथ्याङ्कीय कार्यको कार्य विवरण सार्वजनिक गराउनु पर्नेछ ।
१३. प्राविधिक समिति :
- (१) प्रदेश तथ्याङ्क कार्यालयले विषयगत कार्यहरूका प्राविधिक समितिहरूको गठन गर्न सक्नेछ ।
 - (२) प्राविधिक समितिको गठन र संचालन तोकिए बमोजिम हुनेछ ।
१४. तथ्याङ्कशास्त्रीको काम, कर्तव्य र अधिकार : तथ्याङ्कशास्त्रीको काम, कर्तव्य र अधिकार देहाय बमोजिम हुनेछ ।
- (क) व्यावसायिक स्वतन्त्रता एवम् निष्ठा कायम राख्नु तथ्याङ्कशास्त्रीको कर्तव्य हुनेछ ।
 - (ख) निर्धारित तथ्याङ्कीय प्रणालीमा आवद्ध भएका प्रदेश सरकार अन्तर्गतका सरकारी निकाय, स्थानीय तह तथा सार्वजनिक

संस्थाहरूको तथ्याङ्कीय क्षमता अभिवृद्धि कार्यमा मुख्य सल्लाहाकारको रूपमा कार्य गर्ने, गराउने ।

(ग) प्रदेश तथ्याङ्क प्रणालीको समयानुकूल विकासका लागि प्रदेश सरकारलाई प्रतिवेदन तथा सुझाव उपलब्ध गराउने ।

(घ) तथ्याङ्क ऐन, नियम तथा नीति, निर्देशनहरूको पालना गर्ने, गराउने ।

(ङ) प्रदेश तथ्याङ्क कार्यालयको व्यवस्थापन तथा अन्तर्गतका कार्यालयको मुख्य सुपरीवेक्षक भई कार्यालय तथा कर्मचारीको अनुगमन, सुपरीवेक्षण तथा नियन्त्रण गर्ने, गराउने ।

(च) प्रचलित ऐन नियमहरूमा उल्लेख भए बमोजिम अन्य काम, कर्तव्य र अधिकारको प्रयोग गर्ने ।

१५. सेवा समूह सञ्चालन सम्बन्धी व्यवस्था : सेवा, समूह सञ्चालन सम्बन्धी व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

परिच्छेद-५

तथ्याङ्क सङ्कलन, प्रकाशन, अनुमति प्रणाली तथा गोपनियता

१६. तथ्याङ्क संकलन : (१) प्रदेश सरकारले सूचित आदेशद्वारा कुनै व्यक्ति, घर, घरपरिवार, तीनै तहका सरकारी निकाय, स्थानीय तह, सार्वजनिक संस्था, निजी संस्थाको विवरण वा तिनीहरूको भोग चलन वा नियन्त्रणमा रहेको सूचित आदेशमा तोकिएको विषय सम्बन्धी विवरण, लगत, सूचना र तथ्याङ्क तोकिएको ढाँचा र समयमा प्रदेश तथ्याङ्क कार्यालयका तथ्याङ्कशास्त्री समक्ष पेश गर्न सम्बन्धित पक्षलाई आदेश गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको आदेशको पालना गर्नु सम्बन्धित सबैको कर्तव्य हुनेछ ।

(३) निर्धारित तथ्याङ्कीय कार्य गर्ने भनी तोकिएका अन्य निकायहरूको हकमा तोकिए बमोजिम व्यवस्था हुनेछ ।

(४) उपदफा (१) मा उल्लिखित सूचित आदेश सम्बन्धित सबैको जानकारीका लागि प्रदेश राजपत्रमा प्रकाशित गरिनेछ ।

(५) प्रदेश तथ्याङ्क कार्यालयले सोझै वा आफ्नो कुनै अधिकृतद्वारा व्यक्ति, घर, घरपरिवार, सरकारी निकाय, स्थानीय तह, सार्वजनिक संस्था, निजी संस्थामा लिखित सूचना पठाई विवरण वा तिनीहरूको भोग चलन वा नियन्त्रणमा रहेको तोकिएको कुरा सम्बन्धी तोकिएको विवरण, लगत, सूचना र तथ्याङ्कको तोकिएको ढाँचाको विवरण तोकिएको समयमा प्रदेश तथ्याङ्क कार्यालयका तथ्याङ्कशास्त्री समक्ष पेश गर्न सम्बन्धित पक्षलाई सूचना गर्न सक्ने छ ।

१७. **विवरण, लगत, खबर र तथ्याङ्क जाँच्ने अधिकार** : तथ्याङ्कशास्त्रीले आफू स्वयम् वा अधिकार प्रत्यायोजन गरी अधिकार प्राप्त गरेको अधिकृतले सूचित आदेश वा सूचनामा तोकिएको कुनै कुराको सम्बन्धमा विवरण, लगत, सूचना र तथ्याङ्क सङ्कलन गर्ने प्रयोजनका निमित्त वा त्यस्तो सूचित आदेश वा सूचनाअन्तर्गत दाखिला भएको कुनै विवरण, लगत, सूचना र तथ्याङ्क सत्य हो होईन भन्ने जाँच गर्नका निमित्त देहाय बमोजिम गर्न सक्दछ ।

(क) कुनै विवरण, सूचना, खबर र तथ्याङ्क उपलब्ध गराउनु पर्ने कर्तव्य भएको व्यक्ति, घर वा घरपरिवारको भोग चलन वा नियन्त्रणमा रहेको घर, जग्गामा र सरकारी निकाय, स्थानीय तह, सार्वजनिक संस्था, निजी संस्थाको हकमा सम्बन्धित निकायको प्रमुखलाई पूर्व सूचना दिई मनासिव माफिकको समयमा प्रवेश गर्ने,

(ख) पुनः विवरण, लगत, सूचना र तथ्याङ्क उपलब्ध गराउनु सूचना दिने,

(ग) यो ऐन अन्तर्गत सङ्कलन गर्नुपर्ने विवरण, लगत, सूचना र तथ्याङ्क सम्बन्धी कुनै व्यक्तिलाई थाहा छ भन्ने मनासिव माफिकको विश्वास भएमा निजसँग प्रश्न सोध्ने ।

१८. अनुमति प्रणाली सम्बन्धी व्यवस्था : (१) कुनै सरकारी निकाय, स्थानीय तह, सार्वजनिक संस्था तथा निजी संस्थाले व्यक्ति, घर, घरपरिवार, सरकारी निकाय, स्थानीय तह, सार्वजनिक संस्था, निजी संस्थाको कुनै विवरण, लगत, सूचना र तथ्याङ्क सङ्कलन गर्नुपरेमा प्रदेश तथ्याङ्क कार्यालयबाट पूर्व स्वीकृती लिएर मात्र गर्नु पर्दछ । तर, निर्धारित तथ्याङ्क भनी तोकिएका तथ्याङ्कीय कार्यहरूका लागि यसले बाधा पुगेको मानिने छैन ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम विवरण, लगत, सूचना र तथ्याङ्क सङ्कलन गर्न चाहनेले सङ्कलन गर्नुको उद्देश्य, कार्य क्षेत्र, तथ्याङ्कीय विधि, आर्थिक पक्ष सहित तोकिएको ढाँचाको विस्तृत विवरण कार्यालयमा पेश गर्नुपर्नेछ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिमको विवरण, लगत, सूचना र तथ्याङ्क सङ्कलन गर्न मनासिव देखिएमा कार्यालयले स्वीकृति दिनेछ । त्यसरी स्वीकृति दिँदा कार्यालयले विवरण, लगत, सूचना र तथ्याङ्क सङ्कलन गर्दा अपनाउनुपर्ने प्रणाली र आवश्यक देखिएका अन्य शर्तहरू समेत तोकिदिन सक्नेछ ।

(४) अनुसन्धान, परामर्श तथा अन्य यस्तै प्रकृतिका तथ्याङ्कीय कार्य गर्ने निजी क्षेत्रका संस्थाहरू प्रदेश सरकारबाट तोकिएको निकायमा दर्ता भएको हुनुपर्नेछ ।

(५) प्रदेश तथा स्थानीयस्तर बाहेक स-साना अध्ययन, सर्वेक्षण, गणनाहरू तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

(६) उपदफा (१) मा उल्लेख भएको अनुमति प्रणाली सम्बन्धी कार्यहरू गर्न कार्यालयले आवश्यकता हेरी आफू मातहतका निकायमा अधिकार प्रत्यायोजन गर्न सक्नेछ ।

१९. तथ्याङ्क प्रकाशन वा प्रयोग गर्नु अघि प्रमाणित गराउनु पर्ने : दफा १६ को उपदफा (१) बमोजिम सङ्कलन गरिएको विवरण, लगत, सूचना र तथ्याङ्क

प्रयोगमा ल्याउनु वा प्रकाशन गर्नु अघि कार्यालयबाट प्रमाणित गराउनु पर्नेछ । तर, निर्धारित तथ्याङ्कको कार्य गर्ने भनी तोकिएका निकायबाट प्राप्त विवरण, लगत, सूचना र तथ्याङ्कको हकमा यो दफा लागू हुने छैन ।

२०. गोपनीयता सम्बन्धी व्यवस्था : (१) दफा १६ बमोजिम संकलन गरिएका कुनै व्यक्ति, घर, घरपरिवार, सरकारी निकाय, स्थानीय तह, सार्वजनिक संस्था, निजी संस्थाका कुनै व्यक्तिगत तथा ईकाईगत विवरण, लगत, सूचना, तथ्याङ्क, कम्प्युटर डाटावेस, विद्युतीय अभिलेख (इलेक्ट्रोनिक रेकर्ड) अथवा तिनका कुनै अंश सामूहिक तथ्याङ्कीय प्रयोजनका लागि मात्र प्रयोग गरिनेछ ।

(२) दफा १६ बमोजिम संकलन गरिएका कुनै व्यक्ति, घर, घरपरिवार, सरकारी निकाय, स्थानीय तह, सार्वजनिक संस्था, निजी संस्थाको प्राप्त कुनै व्यक्तिगत तथा ईकाईगत विवरण, लगत, खबर, तथ्याङ्क, कम्प्युटर तथ्याङ्क आधार (डाटावेस), विद्युतीय अभिलेखहरू (इलेक्ट्रोनिक रेकर्डस्) अथवा तिनका कुनै अंश उपलब्ध गराउने व्यक्ति वा निजद्वारा अधिकार प्राप्त प्रतिनिधिको लिखित स्वीकृती विना कार्यालयका तथ्याङ्कशास्त्री वाहेक अरु कसैलाई देखाउन वा प्रकाशित गराउन पाईने छैन ।

(३) कुनै व्यक्ति, घर, घरपरिवार, सरकारी निकाय, स्थानीय तह, सार्वजनिक संस्था, निजी संस्थाबाट प्राप्त कुनै व्यक्तिगत तथा ईकाईगत विवरण, लगत, सूचना, तथ्याङ्क, कम्प्युटर डाटावेस, विद्युतीय अभिलेखहरू (इलेक्ट्रोनिक रेकर्डस्) अथवा तिनका कुनै पनि अंश कुनै पनि अदालतमा प्रमाणको रूपमा पेश गरिने छैन । तर यो ऐन अन्तर्गत मुद्धा चलाउने प्रयोजनका लागि मात्र त्यस्तो विवरण, लगत, सूचना, तथ्याङ्क, कम्प्युटर डाटावेस, विद्युतीय अभिलेखहरू (इलेक्ट्रोनिक रेकर्डस्) अदालतमा पेश गर्नमा उपदफा (२) ले बाधा पुर्याएको मानिने छैन ।

परिच्छेद-६

निर्धारित तथ्याङ्क प्रणाली

२१. निर्धारित तथ्याङ्क प्रणाली सम्बन्धी व्यवस्था : (१) निर्धारित तथ्याङ्क प्रणाली प्रदेशको समष्टिगत प्रदेश तथ्याङ्क प्रणालीको अभिन्न अङ्ग हुनेछ ।

(२) प्रदेशमा प्रमुख सरकारी तथ्याङ्क कार्यालयको रूपमा प्रदेश तथ्याङ्क कार्यालय र निर्धारित तथ्याङ्कीय कार्य गर्ने भनी तोकिएका अन्य सरकारी निकाय, स्थानीय तह तथा सार्वजनिक संस्थाहरू निर्धारित तथ्याङ्क कार्यालयको रूपमा रहनेछन् ।

(३) प्रदेश ऐन, स्थानीय सरकारको ऐन, सरकारी निकाय तथा सार्वजनिक संस्थाको तत्सम्बन्धी कुनै संघीय ऐनमा तथ्याङ्कीय कार्य प्रयोजनको स्पष्ट व्यवस्था भएको हकमा ऐनले तोकिएको हदसम्मलाई निर्धारित तथ्याङ्क कार्य भनी बुझिनेछ ।

(४) उपदफा ३ वा दफा १९ वा परिषद्को निर्णय बमोजिम तोकिएका तथ्याङ्कीय कार्यसँग सम्बन्धित विषयको अन्तिम प्रकाशनको जिम्मेवारी सम्बन्धित निकायको हुनेछ ।

परिच्छेद - ७

कम्प्युटर डाटावेस तथा विद्युतीय अभिलेख (इलेक्ट्रोनिक रेकर्ड्स) सम्बन्धी व्यवस्था

२२. कम्प्युटर डाटावेस तथा विद्युतीय अभिलेख (इलेक्ट्रोनिक रेकर्ड्स) को प्रयोग : (१) प्रदेश तथ्याङ्क प्रणालीमा आवद्ध प्रदेश तथ्याङ्क कार्यालय, सरकारी निकाय, स्थानीय तह, सार्वजनिक संस्था बीच कुनै विवरण, लगत, सूचना, तथ्याङ्क, कम्प्युटर डाटावेस तथा विद्युतीय अभिलेख (इलेक्ट्रोनिक रेकर्ड) तोकिए बमोजिम कम्प्युटर नेटवर्कको माध्यमबाट एक आपसमा उपलब्ध गराउन सकिनेछ ।

(२) कम्प्युटर प्रणालीमा भएका सबै प्रकारका विवरण, लगत, सूचना, तथ्याङ्कको आधिकारिकता तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

२३. कम्प्युटर डाटावेस तथा विद्युतीय अभिलेख (इलेक्ट्रोनिक रेकर्ड) को उत्पत्तिकर्ताको सम्प्रेषणका आधार : (१) उत्पत्तिकर्ता आफैले कम्प्युटर डाटावेस तथा विद्युतीय अभिलेख (इलेक्ट्रोनिक रेकर्ड) सम्प्रेषण गरेको भएमा,

(३) कम्प्युटर डाटावेस तथा विद्युतीय अभिलेख (इलेक्ट्रोनिक रेकर्ड) को सम्बन्धमा आवश्यक कार्य गर्न उत्पत्तिकर्ताको तर्फबाट अख्तियारी प्राप्त गरेको व्यक्तिले त्यस्तो कम्प्युटर डाटावेस तथा विद्युतीय अभिलेख (इलेक्ट्रोनिक रेकर्ड) सम्प्रेषण गरेको भएमा,

(४) उत्पत्तिकर्ता र प्राप्तिकर्ताका तर्फबाट स्वचालित रूपमा सञ्चालन गरी कार्यक्रम बनाईएको कुनै कम्प्युटर सूचना प्रणाली वा कम्प्युटर नेटवर्कबाट त्यस्ता कम्प्युटर डाटावेस तथा विद्युतीय अभिलेख (इलेक्ट्रोनिक रेकर्ड) सम्प्रेषण गरिएको भएमा ।

(५) कम्प्युटर डाटावेस तथा विद्युतीय अभिलेख (इलेक्ट्रोनिक रेकर्ड) को उत्पत्तिकर्ताको अन्य आधार तोकिए बमोजिमको हुनेछ ।

२४. कम्प्युटर डाटावेस तथा विद्युतीय अभिलेख (इलेक्ट्रोनिक रेकर्ड) प्राप्ति स्वीकारका आधार: कम्प्युटर डाटावेस तथा विद्युतीय अभिलेख (इलेक्ट्रोनिक रेकर्ड) प्राप्ति स्वीकारका आधार तोकिए बमोजिमको हुनेछ ।

२५. प्रशोधित, अर्ध प्रशोधित तथा कोरा तथ्याङ्कको विक्री वितरण : (१) प्रदेश तथ्याङ्क कार्यालयले आफ्नो कुनै प्रशोधित, अर्ध प्रशोधित तथा कोरा अवस्थामा रहेका तथ्याङ्कहरू पुरै वा आंशिक रूपमा व्यक्तिगत तथा ईकाईगत एवम् तोकिए बमोजिमको गोपनियता सतर्कता अपनाई ईलेक्ट्रोनिक डिभाईसेसका माध्यमबाट विक्री वितरण गर्न सक्नेछ ।

(२) यसरी विक्री वितरण गरिएका तथ्याङ्कको सर्वाधिकार प्रदेश तथ्याङ्क कार्यालयमा सुरक्षित रहनेछ ।

(३) निर्धारित तथ्याङ्कीय कार्य गर्ने भनी तोकिएका निकायको हकमा प्रशोधित, अर्ध प्रशोधित तथा कोरा तथ्याङ्क तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

परिच्छेद-८

सजाय, मुद्दा हेर्ने अधिकारी तथा पुनरावेदन

२६. सजाय : (१)दफा १६ को उपदफा (१) र (५) बमोजिम कुनै व्यक्तिगत तथा ईकाईगत विवरण, लगत, सूचना, तथ्याङ्क दिनुपर्ने कर्तव्य भएको कुनै व्यक्ति वा संस्थाले देहायको कसुर गरेमा त्यस्तो प्रत्येक कसुरका लागि रु. एक लाखसम्म जरिवाना हुनेछ ।

(क) जानी जानी त्यस्तो विवरण, लगत, सूचना, तथ्याङ्क तोकिएको म्याद भित्र नदिएमा वा दिन ईन्कार गरेमा ।

(ख) जानी जानी कुनै झुट्टा विवरण, लगत, सूचना, तथ्याङ्क दिएमा ।

तर, यस उपदफा अन्तर्गत सजाय हुने कसुर जो कोहीले गरेकोमा सो कसुर भएको कुरा आफूलाई थाहा नभएको वा कसुर रोक्न आफूले सकभर उचित प्रयत्न गरेको यथेष्ट प्रमाण पेश गर्न सकेमा यस उपदफा अन्तर्गत मुद्धा चलाउन बाध्य मानिने छैन ।

(२) यस ऐनको दफा १८ बमोजिम प्रदेश तथ्याङ्क कार्यालयको स्वीकृती विना कुनै निजी संस्थागत अनुसन्धान, परामर्श तथा अन्य यस्तै प्रकृतिका तथ्याङ्कीय प्रयोजनका संस्थाहरुले कुनै व्यक्ति, घर, घरपरिवार, सरकारी निकाय, स्थानीय तह, सार्वजनिक संस्था, निजी संस्थाको विवरण, लगत, सूचना, तथ्याङ्क सङ्कलन तथा प्रकाशन गरेमा रु. बीस हजारसम्म जरिवाना हुनेछ ।

(३) आफ्नो जिम्मामा रहेको विवरण, लगत, सूचना, तथ्याङ्क, कम्प्यूटर तथ्याङ्क आधार (डाटावेस), विद्युतीय अभिलेखहरू (इलेक्ट्रोनिक रेकर्ड) लापरवाही वा जानी जानी नष्ट गरेमा वा अन्य किसिमबाट त्यसमा नोक्सानी पुर्याएमा वा दफा २० को व्यवस्थाको वरिष्ठलाप हुने गरी कार्य गरेमा वा उपलब्ध भएको विवरण, लगत, सूचना, तथ्याङ्क, कम्प्यूटर डाटावेस, विद्युतीय अभिलेख (इलेक्ट्रोनिक रेकर्ड) अनधिकृत कामका लागि प्रयोग गरेमा प्रदेश तथ्याङ्क कार्यालय र यस अन्तर्गतका कुनै पनि तहका कर्मचारी अथवा प्रदेश तथ्याङ्क कार्यालयले कुनै खास कामका लागि करारमा नियुक्त गरेका व्यक्ति समेतलाई रु. एक लाखसम्म जरिवाना हुनेछ ।

(४) कुनै व्यक्तिले कसैलाई यो ऐन अन्तर्गत दिइएको कुनै आदेश वा सूचनाको पालना नगर्नु भनी वा प्रदेश तथ्याङ्क कार्यालयका तथ्याङ्कशास्त्री वा कुनै अधिकार प्राप्त अधिकृतले कानून बमोजिम मागिएको कुनै विवरण, लगत, सूचना, तथ्याङ्क नदिनु वा उपलब्ध नगराउनु भनी प्रचार प्रसार गरेमा निजलाई रु. बीसहजार सम्म जरिवाना हुनेछ ।

(५) यस ऐनको दफा २५ को उपदफा (१) को कम्प्यूटर डाटावेस, विद्युतीय अभिलेख (इलेक्ट्रोनिक रेकर्ड) सम्बन्धी व्यवस्थामा भएको शर्त विपरित कसैले इलेक्ट्रोनिकस डिभाइसेसमा उपलब्ध गराइएको प्रशोधित, अर्ध प्रशोधित तथा कोरा तथ्याङ्कको अनाधिकृत कपी गरेमा, विक्री वितरण गरेमा निजलाई रु तीस हजारसम्म जरिवाना हुनेछ ।

२७. मुद्दा हेर्ने अधिकार : (१) यस ऐन अन्तर्गत दफा २६ को उपदफा (१),(२),(३),(४) र (५) को कसुरका सम्बन्धमा कारवाही र सजाय गर्ने अधिकार प्रदेश तथ्याङ्क कार्यालयको तथ्याङ्कशास्त्रीलाई हुनेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम तथ्याङ्कशास्त्रीले गरेको निर्णय उपर उच्च अदालतमा पुनरावेदन लाग्न सक्नेछ ।

२८. प्रदेश सरकार वादी हुने : यस ऐनअन्तर्गतको मुद्दामा प्रदेश सरकार वादी हुनेछ ।

परिच्छेद-९

विविध

२९. अवधारणा सम्बन्धमा : प्रदेश तथ्याङ्क प्रणालीमा आवद्ध प्रदेश तथ्याङ्क कार्यालय तथा स्थानीय तहको तथ्याङ्क सम्बन्धी कार्य, अन्य सरकारी निकाय, सार्वजनिक संस्थाहरूको कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने सिलसिलामा तथ्याङ्कको अवधारणागत कठिनाई देखिएमा प्रदेश तथ्याङ्क कार्यालयको निर्णय अन्तिम हुनेछ ।

३०. करारमा सेवा लिन सकिने : (१) प्रदेश तथ्याङ्क कार्यालयले कुनै गणना, सर्वेक्षण वा अन्य तथ्याङ्कीय कार्यका लागि प्रचलित कानून बमोजिम सेवा करार लिन सक्नेछ ।

(२) यस ऐन अन्तर्गत भएको व्यक्ति करार सेवाले अन्य प्रदेश ऐनलाई बाधा पुर्याएको मानिने छैन ।

(३) उपदफा (१) बमोजिम नियुक्त व्यक्तिको पारिश्रमिक तथा अन्य सुविधा र सेवाको शर्त प्रदेश सरकारले तोके बमोजिमको हुनेछ ।

३१. सुविधा दिन सक्ने : (१) प्रदेश सरकारले तथ्याङ्कको कुनै खास कामका निमित्त संलग्न कर्मचारीलाई तोकिए बमोजिमको रकम थप सुविधाको रूपमा र बढी समय काम लगाउनु परेमा प्रचलित कानून बमोजिम सुविधा उपलब्ध गराउन सक्नेछ ।

(२) प्रदेश सरकारले कुनै तथ्याङ्क काममा खटिएको कर्मचारीलाई निजले प्रचलित कानून अनुसार पाउने दैनिक भत्तामा तोकिए बमोजिमको रकम थप दिन सक्नेछ ।

३२. प्रकाशन विक्री वितरण व्यवस्था : कार्यालयले आफ्नो प्रकाशन तोकिए बमोजिम विक्री वितरणको व्यवस्था मिलाउनेछ ।

३३. तथ्याङ्क सङ्कलन कार्यमा संलग्न कर्मचारी र उत्तरदाता सम्बन्धमा : तथ्याङ्क सङ्कलन कार्यमा संलग्न कर्मचारी र उत्तरदाता बीचको सम्बन्ध तिनीहरूको कर्तव्य तथा अधिकार तोकिए बमोजिम हुनेछ ।
३४. अधिकार प्रत्यायोजन गर्न सक्ने : दफा २७ को उपदफा (१) बमोजिम तथ्याङ्कशास्त्रीलाई भएको अधिकार प्रदेश सरकारले प्रदेश राजपत्रमा प्रकाशित गरी कुनै अधिकृतले प्रयोग गर्न पाउने गरी प्रत्यायोजन गर्न सक्नेछ ।
३५. आदेश तथा सूचनामा प्रश्न उठ्न नसक्ने : यो ऐनद्वारा प्रदत्त अधिकारको प्रयोग गरी दिएको कुनै आदेश वा सूचनाको सम्बन्धमा कुनै पनि अदालतमा प्रश्न उठाउन पाइने छैन ।
३६. नियम बनाउने अधिकार : यो ऐनको उद्देश्य कार्यान्वयन गर्न प्रदेश सरकारले आवश्यक नियम तथा नियमावलीहरू बनाउन सक्नेछ ।
३७. निर्देशिका तथा कार्यविधि : तथ्याङ्क सङ्कलन, प्रकाशन तथा वितरण सम्बन्धी काम कारवाहीलाई प्रक्रियागत ढङ्गबाट मितव्ययी रूपमा सञ्चालन गर्न प्रदेश सरकारले आवश्यक निर्देशिका तथा कार्यविधि बनाई लागू गर्न सक्नेछ ।
३८. बचाउ : यस अधि भएका तथ्याङ्क सम्बन्धी कार्यहरू यसै ऐन बमोजिम भए गरेको मानिने छ ।

सभाबाट पारित मिति: २०७५/१२/२५

प्रमाणीकरण मिति: २०७६/०१/२४

प्रदेश नं. ५, खानी अन्वेषण र व्यवस्थापन सम्बन्धी बनेको विधेयक

प्रस्तावना: संघीय लोकतान्त्रिक, गणतन्त्रात्मक, समाजवाद उन्मुख अर्थ व्यवस्थाको आधार तयार गर्दै सर्वसाधारण जनताको सुविधा र आर्थिक हित कायम राख्न र प्रदेशको द्रुततर आर्थिक विकासका लागि प्रदेशमा खानी तथा खनिज पदार्थको अन्वेषण तथा व्यवस्थापन गर्न वाञ्छनीय भएकाले,

प्रदेश नं. ५, प्रदेश सभाले यो ऐन बनाएको छ ।

१. संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ: (१) यस ऐनको नाम “प्रदेश नं. ५, खानी अन्वेषण र व्यवस्थापन सम्बन्धी ऐन, २०७५” रहेको छ ।

(२) यो ऐन तुरुन्त प्रारम्भ हुनेछ ।

२. परिभाषा : विषय वा प्रसंगले अर्को अर्थ नलागेमा यस ऐनमा,—

(क) “अनुमति प्राप्त व्यक्ति” भन्नाले दफा ५ बमोजिम खनिज कार्य गर्ने अनुमति प्राप्त व्यक्ति वा संस्था सम्झनुपर्छ ।

(ख) “खनिज कार्य” भन्नाले खनिज पदार्थको खोज तलास, संरक्षण र प्रवर्धनको कार्य सम्झनुपर्छ ।

(ग) “खनिज पदार्थ” भन्नाले जमीनको सतह वा भूगर्भभित्र पाइने पेट्रोलियम र ग्याँस पदार्थ बाहेक कुनै निश्चित भौतिक गुण तथा तत्वको रासायनिक सम्मिश्रणयुक्त अप्राङ्गारिक (इनअर्गानिक) पदार्थ सम्झनुपर्छ ।

(घ) “खनिज क्षेत्र” भन्नाले खनिज कार्य गर्ने अनुमति पत्रमा उल्लेखित क्षेत्र सम्झनुपर्छ ।

(ङ) “खोज तलास कार्य” भन्नाले खानी वा खनिज पदार्थ पत्ता लगाउन वा खनिज पदार्थको प्रकार, गुणस्तर, परिमाण आदि निर्धारण गर्न गरिने सबै प्रकारको जाँचपड्ताल एवम् संभाव्यता अध्ययन कार्य सम्झनुपर्छ ।

(च) “तोकिएको” वा “तोकिए बमोजिम” भन्नाले यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियममा तोकिएको वा तोकिए बमोजिम सम्झनुपर्छ ।

(छ) “मन्त्रालय” भन्नाले प्रदेश सरकारको खानी तथा भूगर्भ सम्बन्धी कार्य हेर्ने मन्त्रालय सम्झनुपर्छ ।

३. प्रदेश सरकारको सम्पत्ति: निजी वा सरकारी स्वामित्वमा रहेको जुनसुकै जमीनको सतह वा जमिनमुनि रहेको वा पाइएको सम्पूर्ण खनिज पदार्थ प्रदेश सरकारको सम्पत्ति हुनेछ ।

४. खनिज पदार्थको वर्गीकरण: (१) यस ऐनको प्रयोजनका लागि खनिज पदार्थको प्रकृति एवम् महत्वको आधारमा खनिज पदार्थलाई देहाय बमोजिम वर्गीकरण गरिएकोछ :-

(क) खनिज पदार्थको प्रकृतिको आधारमा वर्गीकरण :

(१) धातु खनिज,र

(२) अधातु खनिज ।

(ख) खनिज पदार्थको महत्वको आधारमा वर्गीकरण :

(१) अति महत्वपूर्ण खनिज,

(२) महत्वपूर्ण तथा बहुमूल्य खनिज,र

(३) सामान्य खनिज ।

(२) उपदफा (१) मा उल्लिखित वर्गहरू भित्र तोकिए बमोजिमका खनिज पदार्थ रहनेछन् ।

५. खनिज कार्य गर्ने अधिकार: (१) खनिज कार्य गर्ने अधिकार प्रदेश सरकारलाई हुनेछ ।

(२) यस ऐनको अधीनमा रही मन्त्रालयले खनिज कार्य आफैले गर्ने वा अरु कुनै संस्था वा व्यक्तिलाई अनुमति प्रदान गरी गराउन सक्नेछ ।

(३) प्रदेश सरकारलाई खनिज कार्यमा पूंजी लगानी गरी वा अन्य कुनै प्रकारले हिस्सेदार बन्ने अधिकार हुनेछ ।

६. **खनिज कार्य गर्ने अनुमति:** (१) यो ऐन र यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियमहरूको अधीनमा रही खनिज कार्य गर्न चाहने व्यक्ति वा संस्थाले गुणस्तर तथा परिमाण यकीन भई नसकेको खनिज पदार्थको हकमा सर्वप्रथम खोजतलास कार्य गर्ने अनुमतिका लागि र गुणस्तर तथा परिमाण यकीन भई सकेको खनिज पदार्थको हकमा खनिज कार्यको प्रस्तावित योजना समेत संलग्न गरी अनुमतिका लागि तोकिएको ढाँचामा तोकिएको अधिकारी समक्ष निवेदन दिनु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको निवेदन प्राप्त भएपछि मन्त्रालयले आवश्यक जाँचबुझ गरी निवेदन दिने व्यक्ति आर्थिक एवम् प्राविधिक क्षमता भएको र खनिज कार्य गर्न आवश्यक योग्यता भएको देखिएमा निजलाई तोकिएको ढाँचामा तोकिएको दस्तुर लिई खनिज कार्य गर्ने अनुमति दिन सक्नेछ ।

(३) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि कुनै खास खनिज पदार्थको सम्बन्धमा मन्त्रालयले उपयुक्त देखेमा खनिज कार्यका लागि आवश्यक आर्थिक एवम् प्राविधिक क्षमता तथा योग्यता भएको व्यक्ति वा संस्थासँग खनिज सम्झौता गरी निजलाई तोकिएको ढाँचामा तोकिएको दस्तुर लिई खनिज कार्य गर्ने अनुमति दिन सक्नेछ ।

(४) यस दफा बमोजिम खोजतलास कार्य गर्ने अनुमति प्राप्त व्यक्तिले खनिज कार्य गर्ने अनुमति लिन चाहेमा खोजतलास अवधि समाप्त हुनु अगावै खोजतलास कार्यको विस्तृत प्रतिवेदन तथा खनिज कार्यको योजना समेत संलग्न गरी तोकिएको ढाँचामा मन्त्रालयमा निवेदन दिनुपर्नेछ ।

(५) उपदफा (४) बमोजिमको निवेदन प्राप्त भएपछि मन्त्रालयले आवश्यक जाँचबुझ गर्दा खनिज कार्यको योजना उपयुक्त देखेमा तोकिएको ढाँचामा तोकिएको दस्तुर लिई खनिज कार्य गर्ने अनुमति दिनेछ ।

(६) मन्त्रालयले खोजतलास कार्य गरी पत्ता लगाएको गुण र परिमाणसमेत यकीन भई सकेको खनिज पदार्थको खनिज कार्य गर्ने अनुमति लिन चाहने व्यक्ति वा संस्थासंग प्रदेश सरकारले चाहेमा त्यस्तो खोजतलास कार्यमा लागेको प्रत्यक्ष खर्च बराबरको रकम वा शेयर लिन सक्नेछ ।

(७) यस दफा बमोजिम खनिज कार्य गर्ने अनुमति दिँदा मन्त्रालयले खनिज कार्यको क्षेत्र अवधि र त्यस्तो खनिज कार्यमा प्रदेश सरकार हिस्सेदार बन्ने भएमा तत्सम्बन्धी कुराहरुसमेत उल्लेख गर्नु पर्नेछ ।

७. **खनिज कार्य गर्ने अधिकार:** (१) कुनै क्षेत्रमा कुनै खनिज पदार्थको खोज तलास कार्य गर्ने अनुमति प्राप्त व्यक्ति वा संस्थालाई सो क्षेत्रमा सोही खनिज पदार्थको खनिज कार्य गर्न अनुमति पाउने अधिकार हुनेछ ।

(२) खोजतलास कार्य गर्ने अनुमति प्राप्त व्यक्ति वा संस्थाले खोजतलास कार्य गर्दा अनुमतिपत्रमा उल्लिखित खनिज पदार्थबाहेक अन्य खनिज पदार्थ पत्ता लागेमा त्यसको जानकारी तीस दिनभित्र मन्त्रालयलाई दिनु पर्नेछ र निजलाई त्यस्तो खनिज पदार्थको खनिज कार्य गर्न प्राथमिकता दिइनेछ ।

तर, त्यस्तो व्यक्ति वा संस्थालाई दफा १४ को उपदफा (३) बमोजिम तोकिएको खनिज पदार्थको खनिज कार्य गर्न अनुमति पाउने अधिकार हुनेछैन ।

८. अनुमतिपत्रको नवीकरण : अनुमति प्राप्त व्यक्ति वा संस्थाले प्रत्येक वर्ष खनिज कार्य गर्ने अनुमतिपत्र तोकिएको दस्तुर तिरी तोकिएको समयमा नवीकरण गराउनु पर्नेछ ।
९. खनिज क्षेत्रको आकार तथा क्षेत्रफल: खनिज क्षेत्रको आकार तथा क्षेत्रफल तोकिए बमोजिम हुनेछ ।
१०. खोज तलास अवधि: खोजतलास कार्यको अवधि खानीको प्रकृति अनुसार तोकिए बमोजिम हुनेछ ।
११. खनिज अवधि: खनिज अवधि खनिज पदार्थको प्रकृति, परिमाण र सो कार्यका लागि चाहिने प्रविधि, पूँजी र लगानीको प्रक्षेपित प्रतिफलको आधारमा तोकिए बमोजिम हुनेछ ।
१२. खनिज कार्यको संचालन: (१) अनुमति प्राप्त व्यक्ति वा संस्थाले खनिज कार्यको संचालन खनिज कार्य गर्ने अनुमतिमा तोकिएको अवधि भित्र गर्नुपर्नेछ ।
(२) अनुमति प्राप्त व्यक्ति वा संस्थाले खनिज कार्य गर्दा अपनाउनु पर्ने कार्यविधि र प्रक्रिया तथा पालन गर्नुपर्ने शर्तहरू तोकिए बमोजिम हुनेछ ।
१३. खनिज कार्य गर्दा वातावरणमा प्रतिकूल असर पार्न नहुने: (१) खनिज कार्य गर्ने व्यक्ति वा संस्थाले खनिज कार्य गर्दा वातावरणमा उल्लेखनीय प्रतिकूल असर नपर्ने गरी गर्नुपर्नेछ । साथै, त्यस्तो खनिज कार्य गर्ने व्यक्ति वा संस्थाले वातावरण संरक्षणका सम्बन्धमा तोकिए बमोजिमका बचाउका उपायहरू अपनाउनु पर्नेछ ।
(२) खनिज कार्य गर्ने व्यक्ति वा संस्थाले वातावरणमा उल्लेखनीय प्रतिकूल असर पार्ने कार्य गरेको देखिएमा त्यस्तो कार्यमा सुधार ल्याउन मन्त्रालयले सम्बन्धित व्यक्ति वा संस्थालाई आवश्यक निर्देशन दिनेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम दिएको निर्देशनको पालना गर्नु सम्बन्धित व्यक्ति वा संस्थाको कर्तव्य हुनेछ ।

स्पष्टीकरण: यस दफाको प्रयोजनका लागि “वातावरणमा उल्लेखनीय प्रतिकूल असर” भन्नाले कुनै खनिज कार्य गर्दा वातावरणमा पर्नसक्ने तोकिए बमोजिमको असर सम्झनुपर्छ ।

१४. **विशेष व्यवस्था :** (१) मन्त्रालयले राष्ट्रिय सुरक्षा, सार्वजनिक हित वा ऐतिहासिक महत्वको दृष्टिकोणबाट कुनै क्षेत्रलाई खनिज कार्यको लागि निषेधित क्षेत्र घोषित गर्न वा कुनै क्षेत्रको सम्बन्धमा विशेष शर्तहरू तोक्यो खनिज कार्य गर्ने अनुमति दिन सक्नेछ ।

(२) मन्त्रालयले खनिज कार्य गर्ने अनुमति दिइसकेको क्षेत्रमा अनुमति प्राप्त व्यक्ति वा संस्थाको खनिज कार्यमा कुनै बाधा अड्चन नपर्ने गरी खनिज कार्यको लागि अनुमति दिइसकेको खनिज पदार्थ बाहेक अन्य खनिज पदार्थको खनिज कार्य आफैले गर्न वा अरु कुनै व्यक्ति वा संस्थालाई अनुमति प्रदान गरी गराउन सक्नेछ ।

(३) प्रदेश सरकारले कुनै खास खनिज पदार्थको खनिज कार्य मन्त्रालय वा मन्त्रालयले तोकेको अन्य सरकारी निकायले मात्र गर्न पाउने गरी तोक्न सक्नेछ ।

(४) सर्वसाधारणले निजी प्रयोगका निमित्त उपयोग गरी आएको प्रचलनमा प्रतिकूल असर नपर्ने गरी प्रदेश सरकारले निर्माण कार्यको प्रयोगमा आउने साधारण माटो, ढुङ्गा र बालुवा, रोडा (गिट्टी) लगायतका खनिज पदार्थका सम्बन्धमा छुट्टै कार्यविधि वा निर्देशिका जारी गर्न सक्नेछ ।

१५. **आदेश दिन सक्ने:** मन्त्रालयले खनिज कार्यबाट खानी वा खनिज पदार्थको भण्डारलाई हुनसक्ने क्षति, कसैको जीउ वा सम्पत्तिमा पर्न सक्ने चोटपटक वा नोक्सानी रोकथाम गर्न, कुनै प्रतिष्ठानमा हानी नोक्सानी हुन नदिन र भू-क्षय हुन नदिन आवश्यक आदेश दिन सक्नेछ ।

१६. खनिज पदार्थको निर्यात: खनिज पदार्थको निर्यात सम्बन्धी व्यवस्था प्रचलित कानून बमोजिम हुनेछ ।
१७. सुरक्षाको लागि हातहतियार राख्न सक्ने: अनुमति प्राप्त व्यक्ति वा संस्थाले खनिज कार्यको सिलसिलामा जीउज्यान तथा धन सम्पत्तिको सुरक्षाका लागि प्रचलित कानूनको अधीनमा रही आवश्यक हातहतियार राख्न सक्नेछ ।
१८. सञ्चार उपकरण राख्न सक्ने: (१) अनुमति प्राप्त व्यक्ति वा संस्थाले प्रचलित कानूनको अधीनमा रही खनिज कार्यका लागि आवश्यक सञ्चार उपकरणहरू राख्न सक्नेछ ।
(२) उपदफा (१) बमोजिम सञ्चार उपकरण राख्ने सम्बन्धी व्यवस्था अन्य प्रचलित कानून बमोजिम हुनेछ ।
१९. सुविधा तथा सहूलियत: अनुमति प्राप्त व्यक्ति वा संस्थाले खनिज कार्य गर्दा पाउने सुविधा तथा सहूलियत तोकिए बमोजिम हुनेछ ।
२०. रोयल्टी तथा अन्य दस्तुर: अनुमति प्राप्त व्यक्ति वा संस्थाले मन्त्रालयलाई खनिज पदार्थको प्रकार, गुणस्तर र परिमाणको आधारमा तोकिएको दरमा रोयल्टी तथा अन्य दस्तुर बुझाउनु पर्नेछ ।
२१. स्थानीय विकास शुल्क: अनुमति प्राप्त व्यक्ति वा संस्थाले रोयल्टीको आधारमा तोकिएको दरमा सम्बन्धित तहमा तोकिए बमोजिम शुल्क बुझाउनु पर्नेछ ।
२२. सूचना तथा प्रतिवेदन: अनुमति प्राप्त व्यक्ति वा संस्थाले तोकिए बमोजिम सूचना तथा प्रतिवेदन मन्त्रालयमा दिनुपर्नेछ ।
२३. जग्गा प्राप्त गर्ने वा जग्गामा प्रवेश गर्ने: (१) दफा १४ को उपदफा (१) बमोजिम निषेध गरिएको क्षेत्रमा बाहेक अन्य क्षेत्रमा रहेको कुनै जग्गा

खनिज कार्यका लागि अस्थायी वा स्थायी तवरले आवश्यक पर्ने भएमा देहायको कुराको अधीनमा रही उपयोग गर्न वा प्राप्त गर्न सकिनेछ :-

(क) त्यस्तो जग्गा प्रदेश सरकारको भए अनुमति प्राप्त व्यक्ति वा संस्थाले प्रदेश सरकारलाई तोकिए बमोजिम भू-बहाल बुझाई उपयोग गर्न सक्नेछ ।

(ख) त्यस्तो जग्गा निजी स्वामित्वको भए प्रदेश सरकारले अनुमति प्राप्त व्यक्ति वा संस्थालाई निजकै खर्चमा प्रचलित कानून बमोजिम प्राप्त गराई दिन वा भू-बहालमा दिलाईदिन सक्नेछ ।

(२) खनिज कार्यका लागि कुनै जग्गामा केही समयको लागि कुनै यन्त्र, उपकरण, औजार जडान गर्न वा नाप नक्शा वा खनिज कार्य सम्बन्धी अन्य कुनै काम गर्न आवश्यक भएमा उपदफा (३) को अधीनमा रही त्यस्तो जग्गामा प्रवेश गरी त्यस्तो काम गर्न सक्नेछ ।

(३) मन्त्रालय वा अनुमति प्राप्त व्यक्ति वा संस्थाले खनिज कार्य गर्दा कुनै जग्गावालाले आफ्नो जग्गा उपभोग गर्न नपाएमा वा त्यस्तो जग्गामा रहेको बाली, रुख, घर, वस्तु वा अन्य सम्पत्ति नोक्सानी भएमा गाउँपालिका, नगरपालिका वा उपमहानगरपालिकाको सिफारिसमा प्रचलित दरभाउलाई समेत ध्यानमा राखी सम्बन्धित जग्गावालालाई क्षतिपूर्ति दिइनेछ ।

२४. विष्फोटक पदार्थको प्रयोग: खनिज कार्यका लागि चाहिने विष्फोटक पदार्थहरू अनुमति प्राप्त व्यक्ति वा संस्थाले प्रदेश सरकारले समय समयमा निर्णय गरे बमोजिमको शर्त तथा प्रचलित कानूनको अधीनमा रही पैठारी, सञ्चय, ओसार-पसार र प्रयोग गर्न सक्नेछ ।

२५. निरीक्षण तथा जाँचबुझ: (१) यो ऐन र यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियम बमोजिम खनिज कार्य भए नभएको निरीक्षण तथा जाँचबुझ गर्न प्रदेश

सरकारले मन्त्रालय वा कुनै विशेषज्ञ, अधिकारी वा निकायलाई तोक्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा(१) बमोजिम तोकिएको विशेषज्ञ, अधिकारी वा निकायलाई निरीक्षण तथा जाँचबुझको सिलसिलामा खनिज कार्य भइरहेको वा हुने जुनसुकै ठाउँमा प्रवेश गर्न दिनु र निजले मागेको कागजात तथा विवरण उपलब्ध गराउनु अनुमति प्राप्त व्यक्ति वा संस्थाको कर्तव्य हुनेछ ।

२६. **खनिज पदार्थ प्रवर्धन केन्द्र:** (१) खानी तथा खनिज पदार्थको प्रवर्द्धन गर्न एवम् खनिज कार्यमा सहयोग पुऱ्याउन प्रदेश सरकारले खनिज पदार्थ प्रवर्धन कार्यक्रम संचालन गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको कार्यक्रम संचालन गर्नका लागि प्रदेश सरकारले खनिज पदार्थ प्रवर्धन केन्द्र स्थापना गर्न सक्नेछ । यस्तो केन्द्र स्थापना नभएसम्मका लागि मन्त्रालयको सम्बन्धित महाशाखाले यस्तो कार्य गर्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम स्थापित खनिज पदार्थ प्रवर्धन केन्द्रको काम, कर्तव्य र अधिकार एवम् कार्यविधि तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

२७. **जरिवाना:** (१) कसैले यस ऐन बमोजिम खनिज कार्य गर्ने अनुमति नलिई खनिज कार्य गरेमा प्रदेश सरकारले त्यस्तो खनिज कार्य बन्द गरी खनिज कार्यमा प्रयोग गरिएको यन्त्र, उपकरण, औजार र मालसामान तथा अनधिकृत तवरले उत्खनन् गरेको खनिज पदार्थ समेत जफत गर्नुको साथै त्यस्तो व्यक्तिलाई एकलाख रुपैयाँसम्म जरिवाना गर्न सक्नेछ र त्यस्तो कार्यबाट नोक्सान भएको धनसम्पत्तिको क्षति पनि भराउन सक्नेछ ।

(२) अनुमति प्राप्त व्यक्ति वा संस्थाले दफा १३ को उपदफा (२) बमोजिम दिइएको निर्देशन वा दफा १५ बमोजिमको आदेश पालन नगरेमा त्यस्तो निर्देशन वा आदेश पालन नगरेसम्म मन्त्रालयले खनिज कार्य स्थगित गर्न वा खनिज कार्य गर्ने अनुमति नै रद्द गर्न सक्नेछ । त्यस्तो निर्देशन वा आदेश पालन नगरेको कारणबाट खानी वा खनिज पदार्थको भण्डारमा क्षति पुग्न गएमा, भू-क्षय भएमा वा कसैको जीउ वा धन सम्पत्तिमा चोटपटक वा नोक्सानी पर्न गएमा एकलाख रुपैयाँसम्म जरिवाना गर्न सक्नेछ र नोक्सानीको आधारमा मनासिव क्षतिपूर्ति समेत अनुमति प्राप्त व्यक्तिबाट भराउनु पर्नेछ ।

(३) अनुमति प्राप्त व्यक्ति वा संस्थाले दफा २२ बमोजिम मन्त्रालयमा दिनुपर्ने सूचना वा प्रतिवेदन नदिएमा त्यसरी सूचना वा प्रतिवेदन नदिएसम्म मन्त्रालयले खनिज कार्य स्थगित गर्न सक्नेछ ।

(४) अनुमति प्राप्त व्यक्ति वा संस्थाले यस दफामा लेखिएदेखि बाहेक यो ऐन र यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियम विपरित कुनै काम गरेमा मन्त्रालयले निजलाई एकलाख रुपैयाँ जरिवाना गर्न वा खनिज कार्य गर्न दिइएको अनुमति रद्द गर्न सक्नेछ ।

(५) उपदफा (१), (२), (३) र (४) बमोजिम कारवाही गर्नु भन्दा अगाडि मन्त्रालयले सम्बन्धित व्यक्ति वा संस्थालाई स्पष्टीकरण पेश गर्ने मनासिव मौका दिनु पर्नेछ ।

(६) मन्त्रालयबाट अनुमति प्राप्त व्यक्ति वा संस्थाले यस ऐन बमोजिम खनिज कार्य गर्दा कसैले बाधा विरोध वा रोकटोक गरेमा निजलाई प्रदेश सरकारले प्रदेश राजपत्रमा सूचना प्रकाशित गरी तोकेको अधिकारीको आदेशले पचास हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना गर्न सक्नेछ ।

(७) उपदफा (१), (२), (३), (४) र (६) बमोजिम भएको आदेशमा चित्त नबुझ्ने व्यक्तिले पैंतीस दिन भित्र उच्च अदालतमा पुनरावेदन दिन सक्नेछ ।

२८. **मध्यस्थता:** प्रदेश सरकार र अनुमति प्राप्त व्यक्ति वा संस्थाबीच खनिज कार्यसँग सम्बन्धित कुनै कुराको सम्बन्धमा उठेको कुनै विवाद दुवै पक्षले आपसी सरसल्लाहबाट सुल्झाउन नसकेमा दुवै पक्षबीचमा भएको सम्झौतामा उल्लेख भएकोमा उल्लेख भए बमोजिम र सम्झौतामा उल्लेख नभएकोमा तोकिए बमोजिम मध्यस्थताद्वारा समाधान गरिनेछ ।

२९. **विशेष अधिकार:** (१) प्रदेश सरकारले प्रादेशिक सुरक्षा वा सार्वजनिक हितका लागि आवश्यक देखेमा तुरुन्त खनिज कार्य रोक्का गरी खनिज कार्य गर्ने अनुमति रद्द गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम प्रदेश सरकारले खनिज कार्य गर्ने अनुमति रद्द गर्दा अनुमति प्राप्त व्यक्ति वा संस्थालाई पर्न गएको प्रत्यक्ष हानी नोक्सानीको निमित्त मनासिव माफिकको क्षतिपूर्ति दिनेछ ।

३०. **नियम बनाउने अधिकार:** (१) यस ऐनको उद्देश्य कार्यान्वयन गर्न प्रचलित कानूनको प्रतिकूल नहुने गरी प्रदेश सरकारले आवश्यक नियम बनाउन सक्नेछ ।

३१. **बचाउ** (१) यसपूर्व खानी अन्वेषण तथा व्यवस्थापन सम्बन्धमा कानून बमोजिम भएका काम कारवाहीलाई यसै ऐन अन्तर्गत भए गरेको मानिनेछ ।

सभाबाट पारित मिति: २०७५/१२/२५

प्रमाणीकरण मिति: २०७६/०१/२४

प्रदेश नं. ५, प्रदेश पर्यटन सम्बन्धी व्यवस्था गर्न बनेको विधेयक

प्रस्तावना: प्रदेशभित्रका ऐतिहासिक, साँस्कृतिक, धार्मिक, पुरातात्विक तथा प्राकृतिक सम्पदाहरूको संरक्षण, व्यवस्थापन, प्रबर्द्धन, विकास र अध्ययन अनुसन्धानका माध्यमले आन्तरिक तथा बाह्य पर्यटकहरूलाई आर्कषक सेवा सुविधा उपलब्ध गराउन पर्यटकहरूको स्वास्थ्य, सुरक्षा लगायतका हित प्रबर्द्धन गर्न रोजगारीका अवसर श्रृजना गर्दै स्वरोजगारीलाई प्रोत्साहन गर्न र पर्यटन व्यवसायका माध्यमले प्रदेशको गरिवी निवारण तथा समृद्धिमा योगदान पुऱ्याउनका निमित्त आवश्यक व्यवस्था गर्न वाञ्छनीय भएकोले,

प्रदेश नं. ५, प्रदेश सभाले यो ऐन बनाएको छ ।

परिच्छेद - १

प्रारम्भिक

१. **संक्षिप्त नाम, विस्तार र प्रारम्भ:** (१) यस ऐनको नाम “प्रदेश नं. ५, प्रदेश पर्यटन ऐन, २०७६” रहेको छ ।

(२) यो ऐन तुरुन्त प्रारम्भ हुनेछ ।

२. **परिभाषा:** विषय वा प्रसंगले अर्को अर्थ नलागेमा यस ऐनमा:-

(क) “**आन्तरिक पर्यटक**” भन्नाले नेपालको एक स्थानबाट अर्को स्थानमा भ्रमण गर्ने नेपाली नागरिक सम्झनुपर्छ ।

(ख) “**ट्राभल एजेन्सी**” भन्नाले जुनसुकै नामबाट सञ्चालन गरिएको भए तापनि पर्यटक वा अन्य व्यक्तिको निमित्त शुल्क लिई भ्रमण, बसोबास तथा आधुनिक सवारीको साधन उपलब्ध भएका स्थानहरूमा दृश्यावलोकन सम्बन्धी प्रबन्ध मिलाउने व्यक्ति, फर्म वा कम्पनी सम्झनु पर्छ ।

(ग) “**ट्रेकिङ एजेन्सी**” भन्नाले जुनसुकै नामबाट सञ्चालन गरिएको भए तापनि पर्यटक वा अन्य व्यक्तिहरूलाई विविध प्राकृतिक एवम्

सांस्कृतिक दृश्यावलोकन गराउने उद्देश्यले शुल्क लिई साधारणतया आधुनिक सवारीको साधन उपलब्ध नभएका स्थानहरूमा यात्रा गराउने प्रबन्ध मिलाउने व्यक्ति, फर्म वा कम्पनी सम्झनु पर्छ ।

- (घ) “**तोकिएको**” वा “**तोकिए बमोजिम**” भन्नाले यस ऐन वा यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियममा तोकिएको वा तोकिए बमोजिम सम्झनुपर्छ ।
- (ङ) “**पथ प्रदर्शक**” भन्नाले पारिश्रमिक लिई पर्यटकको साथ गई पथ प्रदर्शनका लागि काम गर्ने इजाजत प्राप्त व्यक्ति सम्झनु पर्छ ।
- (च) “**पर्वतारोहण**” भन्नाले प्रदेश भित्र रहेका हिम श्रृंखलाको कुनै निश्चित चूलीमा पुग्ने उद्देश्य लिई कुनै पर्वतारोही दलले त्यस्तो चूलीको आरोहण गर्ने कार्य सम्झनुपर्छ ।
- (छ) “**पर्यटक**” भन्नाले बाह्य मुलुकबाट भ्रमणका लागि नेपालमा आउने व्यक्ति सम्झनु पर्छ ।
- (ज) “**पर्यटन व्यवसाय**” भन्नाले पर्यटकीय स्थलमा आयोजना गरिने सभा, सम्मेलन, व्यापार, मेला, सांस्कृतिक महोत्सव, धार्मिक पर्यटन, खेलकूदलाई सम्झनु पर्छ । सो शब्दले प्रदेश भित्र संचालित क्यासीनो, शैक्षिक संस्था, स्वास्थ्य संस्था, कृषि,पर्यावरण र पथ पर्यटनलाई समेत सम्झनु पर्छ ।
- (झ) “**प्रचलित कानून**” भन्नाले सङ्घीय संसदबाट पारित भई नेपालको समग्र भूभागमा लागू हुने गरी जारी भएको ऐन तथा सङ्घीय सरकारले बनाएको नियमावली समेत सम्झनु पर्छ ।
- (ञ) “**पैदल मार्ग**” भन्नाले प्राकृतिक रूपमा रहेका र विकास गरिएका पैदल हिड्ने मार्गलाई सम्झनु पर्छ ।

- (ट) “मन्त्रालय” भन्नाले पर्यटनसम्बन्धी काम हेर्ने प्रदेश सरकारको मन्त्रालयलाई सम्झनु पर्छ ।
- (ठ) “सूचिकृत” भन्नाले नेपाल सरकारबाट दर्ता भै इजाजत पाएका र प्रदेश सरकारबाट समेत सो काम गर्न अनुमति पाई सूचिकृत भएका ट्राभल एजेन्सी, ट्रेकिङ्ग एजेन्सी वा पर्यटनको क्षेत्रमा काम गर्ने व्यक्ति, संघ, संस्था समेत सम्झनु पर्छ ।
- (ड) “होमस्टे” भन्नाले स्थानीय नागरिकबाट स्थानीय कला, संस्कृति, रहनसहन, भेषभूषा, खाद्य पदार्थको अवलोकन वा उपयोग गर्नेगरी तोकिएको शुल्कमा पर्यटकलाई उपलब्ध हुने खाना तथा आवासको व्यवस्थालाई सम्झनु पर्छ ।

परिच्छेद - २

ट्राभल तथा ट्रेकिङ्ग एजेन्सी सम्बन्धी व्यवस्था

३. ट्राभल वा ट्रेकिङ्ग एजेन्सीको काम गर्न इजाजतपत्र लिनुपर्ने: (१) प्रदेश भित्र कार्यक्षेत्र राखी ट्राभल वा ट्रेकिङ्ग एजेन्सीको इजाजत लिन चाहने व्यक्तिले तोकिए बमोजिम विवरण खुलाई प्रदेश सरकार समक्ष दरखास्त दिनुपर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको दरखास्त प्राप्त भएपछि प्रदेश सरकारले आवश्यक जाँचबुझ गरी दरखास्तवालालाई तोकिएको दस्तूर लिई तोकिए बमोजिम इजाजतपत्र जारी गर्न सक्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम जारी भएको इजाजतपत्र तोकिएको अवधिभित्र तोकिएको दस्तूर तिरी नवीकरण गराउनु पर्नेछ ।

(४) उपदफा (१) र (३) बमोजिम प्रदेश नं.५ कार्यक्षेत्र हुनेगरी ट्राभल वा ट्रेकिङ्ग एजेन्सीको काम गर्न चाहने व्यक्तिले प्रदेश सरकारले तोकेको निकायबाट तोकिए बमोजिम इजाजत लिनुपर्नेछ ।

४. ट्राभल वा ट्रेकिङ्ग एजेन्सीको वर्गीकरण: (१) ट्राभल वा ट्रेकिङ्ग एजेन्सीको वर्गीकरण तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम वर्गीकृत ट्राभल वा ट्रेकिङ्ग एजेन्सीलाई प्रदेश सरकारले तोके बमोजिमको सुविधा दिन सक्नेछ ।

५. अयोग्यता: दफा ३ बमोजिमको इजाजतपत्र देहायको व्यक्तिलाई दिइने छैन:-

(क) करार सम्बन्धी प्रचलित कानून बमोजिम करार गर्न योग्यता नभएको व्यक्ति,

(ख) दामासाहीमा परेको व्यक्ति,

(ग) दफा ९ बमोजिम ट्राभल वा ट्रेकिङ्ग एजेन्सीको इजाजतपत्र खारेज भै सो मितिले दुई वर्षको अवधि भुक्तान गरी नसकेको व्यक्ति,

(घ) नैतिक पतन देखिने फौजदारी अभियोगमा दोषी प्रमाणित भई कैदको सजाय पाएको व्यक्ति ।

६. ट्राभल वा ट्रेकिङ्ग एजेन्सीले शुल्क बारेको सूचना दिनु पर्ने: (१) यस ऐन बमोजिम इजाजत प्राप्त ट्राभलवा ट्रेकिङ्ग एजेन्सीले आफ्नो सेवा वापत पर्यटकबाट लिइने शुल्कको दरको सूचना प्रदेश सरकारलाई दिनु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम सूचनामा लेखिएको शुल्कको दर प्रदेश सरकारले तोके बमोजिम प्रकाशित गर्नु पर्नेछ ।

७. परिवर्त्य विदेशी मुद्रामा बील भुक्तानी गर्नु पर्ने: (१) यस ऐन बमोजिम ट्राभल एजेन्सी वा ट्रेकिङ्ग एजेन्सीले पर्यटकलाई सेवा उपलब्ध गराउँदा प्रदेश सरकारले तोकेको परिवर्त्य विदेशी मुद्रामा बील भुक्तानी हुने गरी कारोबार गर्नु पर्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम प्रदेश नं. ५ भित्र वा विदेशमा आर्जन गरेको सबै विदेशी मुद्राको कारोबार नेपाल राष्ट्र बैंक मार्फत गर्नुपर्नेछ।

(३) उपदफा (१) र (२) बमोजिम कारोबार भए नभएको प्रदेश सरकारले जाँच गर्न सक्नेछ।

८. इजाजतपत्र निलम्बन गर्ने अधिकार: (१) देहायको अवस्थामा प्रदेश सरकारले यो ऐन बमोजिम वा प्रचलित कानून बमोजिम इजाजत प्राप्त ट्राभल वा ट्रेकिङ्ग एजेन्सीको इजाजतपत्र प्रदेश भित्र लागू हुनेगरी बढीमा ६ महिनासम्मको अवधिको लागि निलम्बन गर्न सक्नेछः-

(क) यो ऐन वा यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियमको कुनै कुरा उल्लंघन गरेमा, वा

(ख) दफा ५ को खण्ड (ख) वा (घ) बमोजिम अयोग्य भएमा।

(२) उपदफा (१) बमोजिम कुनै व्यक्तिको ट्राभल वा ट्रेकिङ्ग एजेन्सी खोल्ने इजाजतपत्र निलम्बन गर्नु अगाडि निजलाई आफ्नो सफाई पेश गर्नका लागि मौका दिनुपर्नेछ र यसरी मौका दिँदा कम्तीमा पन्ध्र दिनको म्याद दिनु पर्नेछ।

९. इजाजत पत्र खारेज गर्नसक्ने: दफा ८ बमोजिम निलम्बन भएको ट्राभल वा ट्रेकिङ्ग एजेन्सीले निलम्बनको अवधि समाप्त भएपछि पुनः सोही

प्रकृतिको कार्य गरेमा त्यस्तो ट्राभल वा ट्रेकिङ्ग एजेन्सीको इजाजत पत्र प्रदेश सरकारले तोकिए बमोजिम खारेज गर्न सक्नेछ ।

१०. अनुमति पाई सञ्चालन भइरहेको ट्राभल वा ट्रेकिङ्ग एजेन्सीले इजाजत लिनु पर्ने: (१) यो ऐन प्रारम्भ हुँदा प्रचलित कानून बमोजिम अनुमति प्राप्त गरी ट्राभल वा ट्रेकिङ्ग एजेन्सी सन्चालन गरिरहेका व्यक्तिले पनि तोकिएको अवधिभित्र तोकिएको विवरण खुलाई प्रदेशमा काम गर्ने अनुमतिका निमित्त प्रदेश सरकार समक्ष दरखास्त दिनु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको म्यादभित्र दरखास्त दिने व्यक्तिलाई प्रदेश भित्र काम गर्न पाउने गरी प्रदेश सरकारले ट्राभल वा ट्रेकिङ्ग एजेन्सीको अनुमति दिनेछ ।

११. दण्ड सजाय: (१) यस ऐन बमोजिम इजाजतपत्र वा अनुमति नलिई कसैले ट्राभल एजेन्सी वा ट्रेकिङ्ग एजेन्सी खोलेमा वा त्यस्तो एजेन्सी नखोली सोसम्बन्धी कारोबार गरेमा वा गर्न खोजेमा प्रदेश सरकारले त्यस्तो एजेन्सी वा कारोबार बन्द गर्न लगाई निजलाई बीस हजार रूपैयाँ जरिवाना गर्नेछ ।

(२) दफा ८ बमोजिम ट्राभल वा ट्रेकिङ्ग एजेन्सीको इजाजतपत्र निलम्बन भएको अवस्थामा कसैले ट्राभल वा ट्रेकिङ्ग एजेन्सी सम्बन्धी काम गरेमा निजलाई प्रदेश सरकारले बीस हजार रूपैयाँ जरिवाना गर्न र त्यस्तो व्यक्तिले पाएको ट्राभल वा ट्रेकिङ्ग एजेन्सीको इजाजतपत्र समेत खारेज गर्न वा प्रदेश भित्र काम गर्न रोक लगाउनेछ ।

(३) दफा ७ को उपदफा (१) उल्लंघन गर्ने व्यक्तिलाई प्रदेश सरकारले पहिलो पटक कसूर गरेको भए चालीस हजार रूपैयाँ र दोश्रो पटकदेखि पटकै पिच्छे असी हजार रूपैयाँ जरिवाना गर्नेछ ।

(४) दफा ७ को उपदफा (२) उल्लंघन गरे बापत विदेशी विनिमय सम्बन्धी प्रचलित कानून बमोजिम तीनपटक वा सोभन्दा बढी सजाय पाएमा प्रदेश सरकारले त्यस्तो ट्राभल एजेन्सी वा ट्रेकिङ एजेन्सीको इजाजतपत्र खारेज गर्न वा प्रदेश भित्र काम गर्न रोक लगाउनेछ ।

(५) यस दफा बमोजिम प्रदेश सरकारले दिएको आदेशबाट मर्का पर्ने व्यक्तिले उच्च अदालत समक्ष पैतीस दिनभित्र पुनरावेदन दिन सक्नेछ ।

परिच्छेद - ३

पर्यटक स्तरको होटल, लज, रेष्टुराँ तथा रिजर्ट र बार सम्बन्धी व्यवस्था

१२. पर्यटक स्तरको रूपमा दर्ता गराउन सकिने: (१) कुनै व्यक्तिले आफ्नो होटल, लज, रेष्टुराँ, रिजर्ट वा बारलाई पर्यटक स्तरमा दर्ता गराउन चाहेमा वा प्रचलित कानून बमोजिम दर्ता भएकाले प्रदेश भित्र काम गर्न प्रदेश सरकार समक्ष तोकिए बमोजिम दरखास्त दिनु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम दर्ता गराउन वा काम गर्न चाहेको होटल, लज, रेष्टुराँ तथा रिजर्ट वा बार तोकिएको सुविधायुक्त भएमा पर्यटकस्तरमा दर्ता वा सूचिकृत गरिनेछ, र होटलको हकमा पर्यटकस्तरको तोकिएको वर्गीकरणमा दर्ता वा सूचिकृत गरिनेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम होटल, लज, रेष्टुराँ तथा रिजर्ट वा बार दर्ता गर्दा वा सूचीकरण गर्दा लाग्ने दस्तुर तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

१३. स्तर निर्धारण समितिको गठन: (१) आफ्नो प्रदेश भित्र रहेका होटल, लज, रेष्टुराँ तथा रिजर्ट वा बारलाई पर्यटक स्तरमा वर्गीकरण गर्ने सम्बन्धमा सुझाव दिनका लागि प्रदेश सरकारले एउटा स्तर निर्धारण समिति गठन गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको समितिमा रहने अध्यक्ष र सदस्यहरू प्रदेश सरकारले तोके बमोजिम हुनेछन् ।

१४. निरीक्षण वा परीक्षण गर्ने अधिकार: (१) प्रदेश सरकारले दफा १२ बमोजिम दर्ता भएको होटल, लज, रेष्टुराँ तथा रिजर्ट वा बारको निरीक्षण गर्न गराउन र त्यसमा प्रयोग गरिने खाने पिउने सामानहरूको परीक्षण गर्न गराउन सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम कुनै होटल, लज, रेष्टुराँ तथा रिजर्ट वा बारको निरीक्षण वा त्यसमा प्रयोग हुने सामानहरूको परीक्षण गर्दा तोकिएको स्तर बमोजिमको नपाइएमा प्रदेश सरकारले त्यस्तो होटल, लज, रेष्टुराँ तथा रिजर्ट वा बारलाई तोकिएको स्तर कायम गर्न मनासिव माफिकको म्याद दिनेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम म्याद दिँदा पनि तोकिएको स्तर कायम गर्न नसकेमा प्रदेश सरकारले दफा १३ बमोजिमको स्तर निर्धारण समितिको परामर्श लिई त्यस्तो होटल, लज, रेष्टुराँ तथा रिजर्ट वा बारको दर्ता निलम्बन गर्न वा प्रचलित कानून बमोजिम दर्ता भएको भए काम गर्न रोक लगाउन वा तल्लो स्तरको उपयुक्त वर्गीकरण तोक्न वा नेपाल सरकार समक्ष सिफारिस गर्न सक्नेछ ।

(४) उपदफा (३) बमोजिम गरिएका होटल, लज, रेष्टुराँ तथा रिजर्ट वा बारको साविकको तोकिएको स्तर कायम गर्न सफल भएमा प्रदेश सरकारले साविकको स्तर कायम गर्न वा सिफारिस गर्न सक्नेछ ।

(५) उपदफा (४) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि दर्ता निलम्बन गरिएकोमा त्यसरी निलम्बन गरिएको मितिले एक वर्षसम्म साविकमा तोकिएको स्तर कायम गर्न नसक्ने होटल, लज, रेष्टुराँ तथा

रिजर्ट वा बारको हकमा प्रदेश सरकारले दफा १२ बमोजिम गरिएको दर्ता खारेज गर्न सक्नेछ ।

१५. मूल्यको सूची प्रकाशित गर्नु पर्ने: दफा १२ बमोजिम दर्ता भएको प्रत्येक होटल, लज, रेष्टुराँ तथा रिजर्ट वा बारले आफ्नो दर वा मूल्यको सूची प्रकाशित गरी मन्त्रालय समक्ष पठाउनु पर्नेछ र मन्त्रालयले तोके बमोजिम प्रकाशित गरी प्रचार समेत गर्नु पर्नेछ ।

१६. होटल, लज, रेष्टुराँ तथा रिजर्ट वा बार उपर बन्देज: (१) दफा १२ बमोजिम दर्ता वा सूचिकृत नभएको होटल, लज, रेष्टुराँ तथा रिजर्ट वा बारले देहायको काम गर्न पाउने छैन:-

(क) पर्यटन स्तरको होटल, लज, रेष्टुराँ तथा रिजर्ट वा बार भन्ने अर्थ लाग्नेगरी कुनै शब्द वा चिन्ह आफ्नो साइनबोर्ड, विज्ञापन वा कारोबारमा प्रयोग गर्न, वा

(ख) पर्यटकको बसोबास वा खानपीनको प्रबन्ध गर्नका निमित्त कुनै पर्यटक वा ट्राभल एजेन्सीसँग सोझै विदेशमा सम्पर्क राख्न वा विज्ञापन गर्न ।

(२) दफा १२ बमोजिम कुनै तोकिएको वर्गीकरणमा दर्ता भएको होटलले दर्ता भएको स्तर भन्दा माथिल्लो स्तरको भन्ने अर्थ लाग्नेगरी कुनै शब्द वा चिन्ह आफ्नो साइन बोर्ड, विज्ञापन वा कारोबारमा प्रयोग गर्न हुँदैन ।

१७. दण्ड सजाय: (१) दफा १२ बमोजिम दर्ता नगराई वा सूचिकृत नगरी पर्यटक स्तरको हो भनी कुनै होटल, लज, रेष्टुराँ तथा रिजर्ट वा बार सञ्चालन गरेमा वा दफा १६ को उपदफा (१) उल्लंघन गरी कुनै शब्द वा चिन्ह प्रयोग गरेमा वा पर्यटकसँग सम्पर्क राखेमा पहिलो पटक भए

दश हजार रूपैयाँ, दोश्रो पटक भए बीस हजार रूपैयाँ र तेस्रो पटकदेखि प्रत्येक पटकको पचास हजार रूपैयाँ प्रदेश सरकारले जरिवाना गर्नेछ ।

(२) दफा १६ को उपदफा (२) उल्लंघन गरी कुनै शब्द वा चिन्ह प्रयोग गरेमा प्रदेश सरकारले त्यस्तो होटलको दर्ता निलम्बन वा खारेज गर्न वा काम गर्न रोक लगाउन सक्नेछ ।

(३) दफा १४ बमोजिम प्रदेश सरकारबाट खटिएका कर्मचारीलाई होटल, लज, रेष्टुराँ तथा रिजर्ट वा बार निरीक्षण गर्न वा त्यसमा प्रयोग गरिने खाने पिउने सामानहरूको परीक्षण गर्न कसैले बाधा विरोध गरेमा त्यस्तो व्यक्तिलाई प्रदेश सरकारले दश हजार रूपैयाँ जरिवाना गर्नेछ ।

(४) उपदफा (१), (२) र (३) बमोजिम प्रदेश सरकारले दिएको आदेशमा चित्त नबुझ्ने व्यक्तिले उच्च अदालत समक्ष पैंतीस दिनभित्र पुनरावेदन दिन सक्नेछ ।

परिच्छेद -४

पथ प्रदर्शक सम्बन्धी व्यवस्था

१८. पथ प्रदर्शकको काम गर्न इजाजतपत्र लिनुपर्ने: (१) यो ऐन बमोजिम पथ प्रदर्शकको काम गर्न चाहने व्यक्तिले इजाजत पत्र लिनु पर्नेछ ।

(२) पथ प्रदर्शकको काम गर्न चाहने व्यक्तिले तोकिएको अधिकारी समक्ष तोकिए बमोजिम दरखास्त दिनु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिमको दरखास्त दिने व्यक्तिलाई तोकिएको अधिकारीले तोकिए बमोजिम इजाजतपत्र दिनेछ ।

१९. अयोग्यता: देहायको व्यक्तिलाई पथ प्रदर्शकको इजाजतपत्र दिइने छैन:

- (क) नैतिक पतन देखिने फौजदारी अभियोगमा दोषी प्रमाणित भई कैदको सजाय पाएको,
- (ख) कुनै मानसिक वा सरुवा रोग लागेको,
- (ग) दफा २४ को खण्ड (क) वा (ग) बमोजिम पथ प्रदर्शकको इजाजतपत्र खारेज भई सो मितिले तीन वर्षको अवधि भुक्तान भई नसकेको ।

२०. इजाजतपत्रको म्याद: (१) पथ प्रदर्शकको इजाजतपत्रको अवधि पाँच वर्षको हुनेछ ।

(२) पथ प्रदर्शकको इजाजत पत्रको नवीकरण, नवीकरण दस्तुर र नवीकरण गर्ने अधिकारी तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

२१. पथ प्रदर्शकको वर्गीकरण: पथ प्रदर्शकको वर्गीकरण तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

२२. इजाजतपत्र हराएमा अर्को इजाजत पत्र लिन सकिने: (१) कुनै पथ प्रदर्शकले प्राप्त गरेको इजाजतपत्र हराएमा तोकिएको म्यादभित्र तोकिएको अधिकारी समक्ष अर्को इजाजतपत्रका लागि दरखास्त दिनु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम तोकिएको अधिकारीले तोकिए बमोजिम इजाजत पत्रको प्रतिलिपि दिन सक्नेछ ।

२३. पथ प्रदर्शकले गर्न नहुने कामहरू: पथ प्रदर्शकले देहायको कुनै काम गर्न हुँदैन ।

- (क) आफूले पथ प्रदर्शन गरेको पर्यटकलाई कुनै मालसामान खरीद गर्ने वा अरू कुनै सेवा उपलब्ध गर्ने काममा मद्दत गर्दा सो कामसंग सम्बन्धित विक्रेता वा अरू कुनै

व्यक्तिसँग नगदी वा अरू कुनै चीज वस्तु माग्न वा लिन,

- (ख) आफूलाई पथ प्रदर्शक बनाउ भनी कुनै पर्यटकलाई बाध्य गर्न,
- (ग) आफ्नो इजाजत पत्र अरूलाई दिई पथ प्रदर्शकको काम गर्न लगाउन ।

२४. **इजाजत पत्र खारेज गर्न सकिने:** (१) देहायको कुनै अवस्थामा तोकिएको अधिकारीले कुनै पथ प्रदर्शकको इजाजत पत्र खारेज गर्न सक्नेछ ।

(क) नैतिक पतन देखिने फौजदारी अभियोगमा दोषी प्रमाणित भई कैदको सजाय पाएमा,

(ख) दफा १९ को खण्ड (ख) बमोजिम अयोग्य भएमा,

(ग) दफा २३ को कुनै कुरा उल्लंघन गरेमा ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम कुनै पथ प्रदर्शकको इजाजत पत्र खारेज गर्नु अगाडि निजलाई आफ्नो सफाई पेश गर्नका लागि मौका दिनु पर्नेछ र यसरी मौका दिँदा कम्तीमा पन्ध्र दिनको म्याद दिनु पर्नेछ ।

२५. **दण्ड सजाय:** (१) देहायको कसूर गर्ने व्यक्तिलाई प्रदेश सरकारले देहाय बमोजिम सजाय गर्न सक्नेछ ।

(क) दफा १८ बमोजिम इजाजत पत्र प्राप्त नगरी पथ प्रदर्शकको काम गरेमा पाँच हजार रूपैयाँ जरिवाना, वा

(ख) दफा २० बमोजिम इजाजत पत्र नवीकरण नगरी पथ प्रदर्शकको काम चालू राखेमा पाँच हजार रूपैयाँ जरिवाना ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम लेखिएदेखि बाहेक कुनै पथ प्रदर्शकले यो ऐन वा यस ऐन अन्तर्गत जारी भएको नियम वा आदेशको पालना नगरेमा प्रदेश सरकारले पाँच हजार रूपैयाँ जरिवाना गर्न सक्नेछ ।

(३) यस दफा बमोजिम प्रदेश सरकारले दिएको आदेशमा चित्त नबुझ्ने व्यक्तिले पैतीस दिनभित्र उच्च अदालत समक्ष पुनरावेदन गर्नसक्नेछ ।

परिच्छेद - ५

अन्य पर्यटन व्यवसाय सम्बन्धी व्यवस्था

२६. अन्य पर्यटन व्यवसाय सम्बन्धी व्यवस्था: (१) जलयात्रा (न्याफिटड), ग्लाइडिङ, जंगल सफारी, क्याम्पिङ, हाईकिङ, बर्डवाचिङ, स्काइङ तथा तोकिएका अन्य पर्यटन व्यवसायहरूको दर्ता गर्ने, इजाजत लिने, नवीकरण गर्ने, सञ्चालन गर्ने, इजाजत निलम्बन गर्ने तथा दर्ता खारेज गर्ने सम्बन्धी व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम प्रचलित कानून बमोजिम दर्ता गरिएका वा इजाजत लिएका पर्यटन व्यवसायीले प्रदेश सरकार अन्तर्गतको तोकिएको निकायमा सूचिकृत भई तोकिए बमोजिम काम गर्न पाउनेछन् ।

२७. अनुमति लिनु पर्ने: जलयात्रा, पदयात्रा तथा दफा २६ मा उल्लेख भएका पर्यटन सम्बन्धी क्रियाकलापहरू मध्ये तोकिएका क्रियाकलापहरू गर्न पर्यटकले तोकिएको दस्तुर तिरी तोकिए बमोजिम अनुमति लिनु पर्नेछ ।

२८. होमस्टे सम्बन्धी व्यवस्था:(१)कुनै आन्तरिक वा विदेशी पर्यटकलाई आवास तथा खानपिनको व्यवस्था सहितको होमस्टे संचालन गर्न चाहने व्यक्ति वा संस्थाले तोकिए बमोजिम अनुमति लिनु पर्नेछ ।

(२) होमस्टे सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

२९. पर्यटक बस तथा अन्य सवारी साधन सम्बन्धी व्यवस्था: प्रदेश सरकारले तोकिए बमोजिम पर्यटकहरूलाई यातायातको सुविधा उपलब्ध गराउन आफै वा कुनै संघसंस्था, कम्पनी मार्फत पर्यटक बस ,विद्युतीय बस, मोनोरेल, केवलकार वा अन्य यातायातका साधनको प्रवन्ध गर्न सक्नेछ ।

३०. दण्ड सजाय: (१) दफा २६ बमोजिमको पर्यटन व्यवसाय गर्ने व्यक्तिले यो ऐन वा यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियम वा प्रदेश सरकारले दिएको निर्देशन वा आदेश उल्लंघन गरेमा त्यस्तो व्यक्तिलाई तोकिएको अधिकारीले बीस हजार रूपैयाँ जरिवाना गर्नेछ ।

(२) कुनै पर्यटकले यो ऐन वा यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियम बमोजिम अनुमति नलिई दफा २७ मा तोकिएको पर्यटन सम्बन्धी कुनै क्रियाकलाप गरेमा वा त्यस्तो अनुमति प्राप्त पर्यटकले यो ऐन वा यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियम उल्लंघन गरेमा निजलाई तोकिएको अधिकारीले दश हजार रूपैयाँ जरिवाना गर्नेछ ।

(३) उपदफा (१) र (२) बमोजिम तोकिएको अधिकारीले दिएको आदेशबाट मर्का पर्ने व्यक्तिले मन्त्रालय समक्ष पन्ध्र दिनभित्र उजूरी दिन सक्नेछ र त्यसमा मन्त्रालयले दिएको निर्णय अन्तिम हुनेछ ।

परिच्छेद - ६

विविध

३१. पर्वतारोहण सम्बन्धी व्यवस्था: (१) कुनै पर्वतारोही दलले प्रचलित कानून बमोजिम अनुमति प्राप्त नगरी कुनै हिमालचूली आरोहण गर्न पाउने छैन।
(२) पर्वतारोहण सम्बन्धी अन्य व्यवस्था प्रचलित कानून र तोकिए बमोजिम हुनेछ ।
३२. संग्रहालय व्यवस्थापन: (१) प्रदेश सरकारले आफै वा अन्य संघसंस्था वा निकायमार्फत ऐतिहासिक, सांस्कृतिक, पुरातात्विक, धार्मिक, जैविक, प्राकृतिक महत्वका स्थान वा वस्तुहरूको संरक्षणका साथै पर्यटन प्रवर्द्धन गर्न संग्रहालयको व्यवस्थापन गर्न गराउन सक्नेछ ।
(२) उपदफा (१) बमोजिमका पर्यटन प्रवर्द्धन सम्बन्धी व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।
३३. सांस्कृतिक समूह सम्बन्धी व्यवस्था: (१) कुनै आदिवासी जनजाति, समुदाय वा संस्थाले परम्परागत कला सांस्कृतिको जगेर्ना गर्दै पर्यटन प्रवर्द्धन गर्न चाहेमा तोकिए बमोजिम सांस्कृतिक समूह गठन गरी मन्त्रालयमा पेश गर्न सक्नेछ ।
(२) उपदफा (१) बमोजिमको सांस्कृतिक समूह सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।
३४. प्रतिवेदन वा विवरण पेश गर्ने गराउने अधिकार: (१) ट्राभल वा ट्रेकिङ एजेन्सीको इजाजतपत्र प्राप्त व्यक्ति वा दफा १२ बमोजिम होटल वा लज दफा २६ बमोजिमको पर्यटन व्यवसाय दर्ता गराउने व्यक्तिले तोकिए बमोजिम आवधिक प्रतिवेदन प्रदेश सरकार समक्ष पेश गर्नुपर्नेछ ।
(२) उपदफा (१) मा लेखिएदेखि बाहेक प्रदेश सरकारले समय समयमा ट्राभल वा ट्रेकिङ एजेन्सीको इजाजत पत्र प्राप्त व्यक्ति वा दफा

१२ बमोजिम होटल लज वा दफा २६ बमोजिम पर्यटन व्यवसाय दर्ता गराउने व्यक्तिसंग आवश्यक देखिएमा अन्य विवरण माग गर्न सक्नेछ ।

(३) प्रदेश सरकारले ट्राभल वा ट्रेकिङ एजेन्सी वा होटल वा लज वा दफा २६ बमोजिमको पर्यटन व्यवसायको कार्यालय वा त्यसको काम कारवाही हुने ठाउँ निरीक्षण गर्न, गराउन र त्यसको हिसाब किताब तथा अन्य अभिलेख जाँचन जँचाउन सक्नेछ ।

३५. अरूलाई काम गर्न दिनु नहुने: ट्राभल वा ट्रेकिङ एजेन्सीको इजाजत पत्र प्राप्त व्यक्ति वा दफा १२ बमोजिम होटल वा लज वा दफा २६ बमोजिमको पर्यटन व्यवसाय दर्ता गराउने व्यक्तिले आफ्नो व्यवसाय अरूलाई बन्धक दिन वा अरू कुनै किसिमले आफ्नो व्यवसायको नामबाट अरू कसैलाई काम गर्न दिन हुँदैन ।

तर, त्यस्तो ट्राभल वा ट्रेकिङ एजेन्सी तथा होटल वा लज वा दफा २६ बमोजिमको पर्यटन व्यवसायले कुनै वित्तीय संस्थासंग कारोबार गर्न यस उपदफाले बाधा पुऱ्याएको मानिने छैन ।

३६. आन्तरिक पर्यटक सम्बन्धी विशेष व्यवस्था: (१) आन्तरिक पर्यटक सम्बन्धी व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

(२) प्रदेश सरकारले राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी यस ऐनमा उल्लिखित कुनै व्यवस्था नेपाली पर्यटकहरूको सम्बन्धमा लागू नहुने गरी तोकिदिन सक्नेछ ।

३७. विवरणमा हेरफेर भएमा सूचना दिनु पर्ने: ट्राभल वा ट्रेकिङ एजेन्सीको इजाजत पत्रका लागि वा होटल, लज, रेष्टुराँ तथा रिजर्ट बार वा दफा २६ बमोजिमको पर्यटन व्यवसायको दर्ताको लागि वा प्रदेश भित्र काम गर्न पाउने माग गरी दरखास्त दिँदा खुलाएको विवरणमा कुनै हेरफेर गरिएमा सो गरेको पन्ध्र दिनभित्र उक्त कुराको सूचना ट्राभल वा ट्रेकिङ

एजेन्सीको इजाजतपत्र प्राप्त व्यक्ति वा होटल, लज, रेष्टुराँ तथा रिजर्ट बार वा दफा २६ बमोजिमको पर्यटन व्यवसाय दर्ता गराउने व्यक्तिले प्रदेश सरकार समक्ष सूचना दिनु पर्नेछ ।

३८. व्यवसाय बन्द गर्नु परेमा सूचना दिनु पर्ने: ट्राभल वा ट्रेकिङ्ग एजेन्सीको इजाजतपत्र प्राप्त व्यक्तिले वा दफा १२ बमोजिम होटल, लज, रेष्टुराँ तथा रिजर्ट बार वा दफा २६ बमोजिमको पर्यटन व्यवसाय दर्ता गराउने व्यक्तिले आफ्नो व्यवसाय बन्द गरेमा बन्द गरेको मितिले पन्ध्र दिनभित्र प्रदेश सरकार समक्ष सूचना दिनु पर्नेछ ।

३९. निर्देशन दिने अधिकार: ट्राभल वा ट्रेकिङ्ग एजेन्सी वा दफा १२ बमोजिम दर्ता भएको वा प्रदेश भित्र काम गर्न सूचिकृत भएको होटल, लज, रेष्टुराँ तथा रिजर्ट बार वा दफा २६ बमोजिमको पर्यटन व्यवसाय गर्ने व्यक्तिलाई प्रदेश सरकारले पर्यटन विकास सम्बन्धी विषयलाई लिएर आवश्यक निर्देशन दिन सक्नेछ ।

४०. सजाय: (१) देहायको कुनै काम गर्ने व्यक्तिलाई तोकिएको अधिकारीले पाँच हजार रूपैयाँ जरिवाना गर्नेछ ।

(क) दफा ३४ बमोजिम पेश गर्नु पर्ने प्रतिवेदन तोकिए बमोजिम पेश नगरेमा वा कार्यालय वा अभिलेख निरीक्षण गर्न वा जाँचन खटिएको कर्मचारीलाई निरीक्षण गर्न वा जाँचन बाधा विरोध गरेमा,

(ख) दफा ३५ बमोजिमको निर्देशनको पालना नगरेमा ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम प्रदेश सरकारले दिएको आदेशमा चित्त नबुझ्ने व्यक्तिले पैतीस दिनभित्र उच्च अदालत समक्ष पुनरावेदन गर्नसक्नेछ ।

४१. अधिकार प्रत्यायोजन गर्न सक्ने: यो ऐन बमोजिम प्रदेश सरकारलाई प्राप्त सबै वा कुनै अधिकार प्रदेश सरकारले राजपत्रमा सूचना प्रकाशित गरी कुनै कार्यालय, निकाय वा अधिकारीले प्रयोग गर्न पाउने गरी प्रत्यायोजन गर्न सक्नेछ ।
४२. पर्यटन विकास परिषद: (१) पर्यटकीय गन्तव्यहरूको पहिचान, अध्ययन, अनुसन्धान, संरक्षण, विकास र प्रचार प्रसार गर्न प्रदेश सरकारले पर्यटन विकास परिषद गठन गर्नेछ ।
(२) उपदफा (१) बमोजिमको परिषदको संगठन संरचना, कार्यविधि तथा अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।
४३. यो ऐन लागू नहुने: नेपाल सरकार वा प्रदेश सरकारले चलाएको कुनै ट्राभल वा ट्रेकिङ एजेन्सी, होटल वा दफा २६ बमोजिमको पर्यटन व्यवसाय सरकार स्वयम् वा स्थानीय तह वा निजीक्षेत्र वा सहकारी क्षेत्रसँगको सहकार्यमा संचालन हुने अवस्थामा यो ऐनको कुनै वा सबै व्यवस्था लागू नहुने गरी प्रदेश सरकारले आदेश जारी गर्न सक्नेछ ।
४४. नियम बनाउने अधिकार: यो ऐनको उद्देश्य कार्यान्वयन गर्न प्रदेश सरकारले नियम बनाउन सक्नेछ ।
४५. बचाउ: (१) नेपाल सरकारले प्रचलित कानून बमोजिम पर्यटन उद्योग व्यवसाय संचालन गर्नेगरी इजाजत दिएका संस्थाहरूले यो ऐन लागू भैसकेपछि प्रदेश क्षेत्रभित्र समेत काम गर्नेगरी अनुमतिको कारवाही प्रारम्भ गरिसकेको अवस्थामा यो ऐन जारी हुनु भन्दा पूर्व गरेका कामहरूलाई निरन्तरता दिन सक्नेछन् ।
(२) यो ऐन जारी हुनुपूर्व प्रचलित कानूनअन्तर्गत ट्राभल एजेन्सी तथा पथ प्रदर्शकले पाएको इजाजत पत्रलाई प्रदेश भित्र समेत कामगर्न

पाउने गरी अनुमति लिएमा सो अनुमति पत्र यसै ऐन बमोजिम पाएको मानिनेछ ।

(३) यो ऐन जारी हुनुपूर्व प्रचलित कानून अन्तर्गत पर्यटक स्तरको होटल भनी दर्ता भएको होटल यसै ऐन अन्तर्गत दर्ता भएको मानिनेछ ।

सभाबाट पारित मिति: २०७६/०१/०९

प्रमाणीकरण मिति: २०७६/०१/२४

प्रदेश नं. ५ सहकारी सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न बनेको विधेयक

प्रस्तावना: सहकारी सिद्धान्त, मूल्य र मान्यता अनुरूप प्रदेश भित्रका कृषक, कालिगढ, श्रमिक, न्यून आय समूह एवम् सीमान्तकृत समुदाय वा सर्वसाधारण उपभोक्ता माझ छरिएर रहेको पूँजी, प्रविधि तथा प्रतिभालाई स्वावलम्बन र पारस्परिकताका आधारमा एकीकृत गर्दै सदस्यहरूको आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक उन्नयन गर्न समुदायमा आधारित, सदस्य केन्द्रित, लोकतान्त्रिक, स्वायत्त र स्वशासित संगठनको रूपमा सहकारी संघ संस्थाहरूको प्रवर्द्धन गर्न, सहकारी व्यवसायका माध्यमबाट सामाजिक न्यायका आधारमा आत्मनिर्भर, दिगो र समाजवादउन्मुख प्रादेशिक अर्थतन्त्रको विकास तथा सुशासनको सुनिश्चितताद्वारा सहकारीलाई सुदृढ तुल्याउन सहकारी संघ संस्थाहरूको दर्ता, सञ्चालन, प्रवर्द्धन एवम् नियमनसम्बन्धी व्यवस्था गर्न वाञ्छनीय भएकाले,

प्रदेश नं. ५, प्रदेश सभाले यो ऐन बनाई जारी गरेको छ ।

परिच्छेद-१

प्रारम्भिक

१. **संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ** (१) यस ऐनको नाम “प्रदेश नं. ५, सहकारी ऐन, २०७६” रहेको छ ।

(२) यो ऐन तुरुन्त प्रारम्भ हुनेछ ।

२. **परिभाषा:** विषय वा प्रसङ्गले अर्को अर्थ नलागेमा यस ऐनमा:

(क) “आन्तरिक कार्यविधि” भन्नाले सहकारी संस्थाले दफा २४ बमोजिम बनाएको आन्तरिक कार्यविधि सम्भन्तुपर्छ ।

(ख) “कसूर” भन्नाले दफा ८६ बमोजिमको कसूर सम्भन्तुपर्छ ।

(ग) “तोकिएको” वा “तोकिए बमोजिम” भन्नाले यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियममा तोकिएको वा तोकिए बमोजिम सम्भन्तुपर्छ ।

- (घ) “दत्ता अधिकारी” भन्नाले दफा ७६ बमोजिमको दत्ता अधिकारी सम्भन्नुपर्छ ।
- (ङ) “परिवार” भन्नाले सदस्यको पति वा पत्नी, छोरा, बुहारी, छोरी, धर्मपुत्र, धर्मपुत्री, बाबु, आमा, सौतेनी आमा र आफूले पालन पोषण गर्नुपर्ने दाजु, भाउजु, भाइ, बुहारी र दिदी, बहिनी सम्भन्नुपर्छ ।
तर, सो शब्दले अंशबण्डा गरी वा मानो छुट्टिई आ-आफ्नो पेशा व्यवसाय गरी बसेको परिवारको सदस्यलाई जनाउने छैन ।
- (च) “बचत” भन्नाले सदस्यले सहकारी संस्थाको बचत खातामा जम्मा गरेको रकम सम्भन्नुपर्छ ।
- (छ) “मन्त्रालय” भन्नाले सहकारी सम्बन्धी विषय हेर्ने प्रदेश सरकारको मन्त्रालय सम्भन्नुपर्छ ।
- (ज) “मुख्य कारोबार” भन्नाले संस्था वा संघले सञ्चालन गरेको व्यावसायिक क्रियाकलापहरूमा पछिल्लो आर्थिक वर्षसम्ममा परिचालित बचतको दायित्व र पछिल्लो आर्थिक वर्षको सदस्यतर्फको खरिद वा बिक्री कारोबारमा कम्तीमा तीस प्रतिशत भन्दा बढी हिस्सा भएको कारोबार सम्भन्नुपर्छ ।
- (झ) “लेखा सुपरिवेक्षण समिति” भन्नाले दफा ४४ बमोजिमको लेखा सुपरिवेक्षण समिति सम्भन्नुपर्छ ।
- (ञ) “विनियम” भन्नाले सम्बन्धित सहकारी संघ वा संस्थाको दफा २३ बमोजिम बनाएको विनियम सम्भन्नुपर्छ ।
- (ट) “शेयर” भन्नाले सहकारी संघ वा संस्थाको शेयर पूँजीको अंश सम्भन्नुपर्छ ।
- (ठ) “सञ्चालक” भन्नाले समितिको सदस्य सम्भन्नुपर्छ र सो शब्दले समितिको अध्यक्ष, उपाध्यक्ष, सचिव र कोषाध्यक्ष समेतलाई जनाउँछ ।

- (ड) “सदस्य” भन्नाले सहकारी संस्थाको सदस्यता प्राप्त गरेको व्यक्ति सम्भन्नुपर्छ ।
- (ढ) “समिति” भन्नाले दफा ३७ को उपदफा (१) बमोजिमको सञ्चालक समिति सम्भन्नुपर्छ ।
- (ण) “सहकारी संस्था” भन्नाले संस्था वा संघ सम्भन्नु पर्छ । सो शब्दले सहकारी बैंकलाई समेत जनाउँछ ।
- (त) “संघ” भन्नाले दफा ४,५,६,७ र ८ बमोजिम गठन भई दफा १२ बमोजिम दर्ता भएका संघ सम्भन्नुपर्छ ।
- (थ) “संस्था” भन्नाले दफा ३ बमोजिम गठन भई दफा १२ बमोजिम दर्ता भएको विषयगत वा बहुउद्देश्यीय संस्था सम्भन्नुपर्छ ।
- (द) “संस्थाको व्यवसाय” भन्नाले विनियममा व्यवस्था भए बमोजिम सञ्चालित व्यावसायिक क्रियाकलाप सम्भन्नुपर्छ ।
- (ध) “साधारण सभा” भन्नाले सहकारी संस्थाको साधारण सभा सम्भन्नुपर्छ ।

परिच्छेद-२

सहकारी संस्थाको गठन तथा दर्ता

३. संस्थाको गठन: (१) कम्तीमा तीस जना नेपाली नागरिक आपसमा मिली विषयगत वा बहुउद्देश्यीय सहकारी संस्था गठन गर्न सक्नेछन् ।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि श्रमिक, युवा, महिला लगायतले आफ्नो श्रम वा सीपमा आधारित भई व्यवसाय गर्ने सहकारी संस्थाको हकमा पन्ध्रजना नेपाली नागरिक भए पनि संस्था गठन गर्न सक्नेछन् ।

(३) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि नगरपालिका क्षेत्रमा बचत तथा ऋणको कारोबार गर्ने संस्था गठन गर्दा कम्तीमा एकसय जना नेपाली नागरिकको सहभागिता हुनुपर्नेछ । गाउँपालिका र वडाको क्षेत्रमा बचत तथा ऋणको कारोबार गर्ने संस्था गठन गर्दा कम्तीमा पचास जना नेपाली नागरिकको सहभागिता हुनुपर्नेछ ।

(४) यस दफा बमोजिम संस्था गठन गर्दा एक परिवार एक सदस्यका दरले उपदफा (१), (२) वा मा उल्लिखित संख्या पुगेको हुनु पर्नेछ ।

तर, दफा ३(१) बमोजिम संस्था दर्ता भइसकेपछि एकै परिवारका एकभन्दा बढी व्यक्तिले सो संस्थाको सदस्यता लिन बाधा पर्ने छैन ।

४. जिल्ला विषयगत सहकारी संघको गठन: सहकारी व्यवसायको विकास, प्रवर्द्धन र बजारीकरण लगायतका कार्य गर्न दफा ३ को उपदफा (१) बमोजिम दर्ता भई कार्यरत रहेका कम्तीमा एघार वटा संस्थाहरूले आपसमा मिली आफ्नो विषयको जिल्ला विषयगत सहकारी संघ गठन गर्न सक्नेछन् ।

तर, नेपाल सरकारले “क” वर्ग भनी तोकेका दुर्गम क्षेत्रका जिल्लाहरूमा कम्तीमा छ वटा विषयगत संस्थाहरू आपसमा मिली जिल्ला विषयगत सहकारी संघ गठन गर्न सक्नेछन् ।

५. जिल्ला सहकारी संघको गठन: (१) सहकारी व्यवसायको विकास, प्रवर्द्धन तथा बजारीकरण लगायतका कार्यमा टेवा पुऱ्याउन दफा ३ को उपदफा (१) बमोजिम दर्ता भएका कम्तीमा पन्ध्र वटा संस्था वा जिल्ला विषयगत सहकारी संघहरू आपसमा मिली जिल्ला सहकारी संघ गठन गर्न सक्नेछन् ।

तर नेपाल सरकारले “क” वर्ग भनी तोकेका दुर्गम क्षेत्रका जिल्लामा कम्तिमा सातवटा संस्थाहरू आपसमा मिली जिल्ला सहकारी संघ गठन गर्न सक्नेछन् ।

(२) यसरी संघ गठन गर्दा दर्ता भएका जिल्ला भरिका पचास प्रतिशत भन्दा बढी विषयगत सहकारी संघलाई संलग्न गरिएको हुनुपर्नेछ ।

६. प्रदेश विषयगत सहकारी संघको गठन: सहकारी व्यवसायको विकास, प्रबर्द्धन तथा बजारीकरण लगायतका कार्यमा टेवा पुऱ्याउन दफा ३ को उपदफा (१) बमोजिम दर्ता भएका कम्तीमा चार वटा जिल्लाका पच्चीस वटा विषयगत सहकारी संस्थाहरू वा जिल्ला विषयगत सहकारी संघहरू मिली आफ्नो विषयको प्रदेश विषयगत सहकारी संघ गठन गर्न सक्नेछन् ।

तर, यसरी संघ गठन गर्दा दर्ता भएका प्रदेश भरिका पचास प्रतिशत भन्दा बढी जिल्ला विषयगत सहकारी संघहरू समावेश गरिएको हुनुपर्नेछ ।

७. प्रदेश सहकारी संघको गठन: सहकारी व्यवसायको विकास, प्रबर्द्धन तथा बजारीकरण लगायतका कार्यमा टेवा पुऱ्याउन दफा ३ को उपदफा (१) बमोजिम दर्ता भएका कम्तीमा पाँचवटा जिल्लाका एकतीस वटा संस्था वा जिल्ला विषयगत सहकारी संघ वा जिल्ला सहकारी संघ वा प्रदेश विषयगत सहकारी संघ आपसमा मिली प्रदेश सहकारी संघको गठन गर्न सक्नेछन् ।

तर, यसरी संघ गठन गर्दा प्रदेशभरी दर्ता भएका जिल्ला विषयगत सहकारी संघहरू, जिल्ला सहकारी संघहरू र प्रदेश विषयगत सहकारी संघहरू प्रत्येकको पचास प्रतिशत भन्दा बढी संघहरू समावेश गरिएको हुनुपर्नेछ ।

८. विशिष्टकृत सहकारी संघको गठन: (१) दफा १२ बमोजिम दर्ता भएका कम्तीमा पाँच वटा बहुउद्देश्यीय र विषयगत संस्थाहरूले

आपसमा मिली जलविद्युत आयोजना, रासायनिक मल कारखाना, आवासीय परियोजना, यातायात, भारी कृषि उपकरण, फलफूल, जडिबुटी, कृषि तथा पशुजन्य उपज प्रशोधन, भण्डारण, बजारीकरण, चिनी उद्योग, शीत भण्डार, अस्पताल, शिक्षालय, प्राविधिक शिक्षालय, प्रयोगशाला जस्ता ठूला लगानी चाहिने उत्पादन कार्य गर्न वा सदस्यका साभ्का आवश्यकताका वस्तु वा सेवाको परिपूर्ति गर्न विशिष्टिकृत संघको गठन गर्न सक्नेछन् । यो पूर्ण रूपले व्यावसायिक संस्था हुनेछ । यसलाई कुनै संघ, महासंघमा प्रतिनिधित्व गर्ने र मतदान गर्ने अधिकार रहने छैन ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको विशिष्टिकृत सहकारी संघको सञ्चालन सम्बन्धी प्रक्रिया तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

९. संघ गठन गर्न नसकिने: दफा ४, ५, ६ र ७ मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि एक जिल्लामा एकै प्रकृतिको एक भन्दा बढी जिल्ला विषयगत सहकारी संघ वा जिल्ला सहकारी संघ, एक प्रदेशमा एकै प्रकृतिको एकभन्दा बढी प्रदेश विषयगत सहकारी संघ वा प्रदेश सहकारी संघ गठन गर्न सकिने छैन ।

१०. दर्ता नगरी सहकारी संस्था सञ्चालन गर्न नहुने: कसैले पनि यस ऐन बमोजिम दर्ता नगरी सहकारी संस्था सञ्चालन गर्न हुँदैन ।

११. दर्ताको लागि दरखास्त दिनु पर्ने: (१) यस ऐन बमोजिम गठन हुने देहाय बमोजिमका सहकारी संस्थाले दर्ताका लागि दर्ता अधिकारी समक्ष अनुसूची १ को ढाँचामा दरखास्त दिनु पर्नेछ :

- (क) जिल्ला विषयगत सहकारी संघ,
- (ख) जिल्ला सहकारी संघ,
- (ग) प्रदेश विषयगत सहकारी संघ,
- (घ) प्रदेश सहकारी संघ,
- (ङ) एक स्थानीय तह भन्दा बढी तर प्रदेश कार्यक्षेत्र भएका प्रदेश विशिष्टिकृत सहकारी संघ,

(च) एक भन्दा बढी जिल्ला तर प्रदेशभित्र मात्र कार्यक्षेत्र भएका सहकारी संस्थाहरू,

(छ) एक भन्दा बढी स्थानीय तह कार्यक्षेत्र भएका सहकारी संस्थाहरू ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको दरखास्त साथ देहाय बमोजिमका कागजात संलग्न गर्नु पर्नेछ :

(क) सहकारी संस्थाको प्रस्तावित विनियम,

(ख) सहकारी संस्था सञ्चालनको सम्भाव्यता अध्ययन प्रतिवेदन,

(ग) सदस्यले लिन स्वीकार गरेको शेयर संख्या र शेयर रकमको विवरण,

(घ) तोकिए बमोजिमका अन्य विवरण ।

१२.

दर्ता गर्नुपर्ने: (१) दफा ११ को उपदफा (१) बमोजिम प्राप्त दरखास्त सहितका कागजात छानबिन गर्दा देहाय बमोजिम भएको पाइएमा दर्ता अधिकारीले दरखास्त परेको मितिले एककाईस दिनभित्र त्यस्तो सहकारी संस्था दर्ता गरी अनुसूची २ को ढाँचामा दर्ता प्रमाणपत्र दिनु पर्नेछ ।

(क) दरखास्त साथ पेश भएको विनियम यो ऐन तथा यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियम बमोजिम रहेको,

(ख) प्रस्तावित सहकारी संस्था सहकारी सिद्धान्त, मान्यता र मूल्य अनुरूप सञ्चालन हुन सक्ने आधार रहेको,

(ग) सहकारी संस्था समुदायमा आधारित एवम् सदस्य केन्द्रित भई सञ्चालन र नियन्त्रण हुन सक्ने स्पष्ट आधार रहेको ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम छानबिन गर्दा प्रस्तावित सहकारी संस्थाको विनियमको कुनै कुरामा संशोधन गर्नुपर्ने देखिएमा दर्ता अधिकारीले त्यस्तो संशोधन गर्नुपर्ने व्यहोरा खुलाई दरखास्त प्राप्त भएको मितिले सात दिनभित्र निवेदकलाई सूचना दिनु पर्नेछ ।

(३) यस ऐनमा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि यो ऐन प्रारम्भ हुँदाका बखत दर्ता भई सञ्चालनमा रहेका एकभन्दा बढी स्थानीय तह वा जिल्ला कार्यक्षेत्र रही प्रदेश तहसम्म कार्यक्षेत्र कायम गरिएका सहकारी संस्था यसै ऐन बमोजिम दर्ता भएको मानिनेछ र यो ऐन प्रारम्भ भएको छ महिनाभित्र त्यस्ता संस्थाले यस ऐन बमोजिम दर्ता अधिकारी समक्ष आफ्नो दर्ता प्रमाणपत्र र अन्य विवरण पेश गरी अद्यावधिक गर्नु पर्नेछ ।

(४) यस दफा बमोजिम सहकारी संस्था दर्ता गर्दा दर्ता अधिकारीले त्यस्तो सहकारी संस्थाले पालना गर्नु पर्ने गरी कुनै शर्त तोक्न सक्नेछ ।

(५) उपदफा (४) बमोजिम शर्त तोकिएकोमा सोको पालना गर्नु सम्बन्धित सहकारी संस्थाको कर्तव्य हुनेछ ।

(६) सहकारी संस्थाले दर्ता भएको छ महिनाभित्र सम्बन्धित प्रदेश सहकारी संघ, प्रदेश विषयगत सहकारी संघ, विशिष्टीकृत सहकारी संघ तथा सहकारी बैङ्कको सदस्यता लिन सक्नेछ ।

१३. दर्ता गर्न अस्वीकार गर्न सक्ने: (१) दफा ११ को उपदफा (१) मा उल्लिखित अवस्था नभएमा, सोही दफा बमोजिम विनियम संशोधनका लागि सूचना दिएको अवधिभित्र निवेदकले संशोधन गर्न अस्वीकार गरेमा त्यस्तो सूचना पाएको मितिले पन्ध्र दिनभित्र विनियम संशोधन नगरेमा वा सूचनामा उल्लेख भए बमोजिम हुनेगरी विनियम संशोधन नगरेमा दर्ता अधिकारीले त्यस्तो सहकारी संस्था दर्ता गर्न अस्वीकार गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम सहकारी संस्था दर्ता गर्न अस्वीकार गरेकोमा दर्ता अधिकारीले कारण खुलाई तीन दिनभित्र सो को जानकारी सम्बन्धित निवेदकलाई दिनु पर्नेछ ।

१४. सहकारी संस्था सङ्गठित संस्था हुने: (१) सहकारी संस्था अविच्छिन्न उत्तराधिकारवाला एक स्वशासित र सङ्गठित संस्था हुनेछ ।

(२) सहकारी संस्थाको काम कारवाहीको लागि एउटा छुट्टै छाप हुनेछ ।

(३) सहकारी संस्थाले यस ऐनको अधीनमा रही व्यक्ति सरह चल अचल सम्पत्ति प्राप्त, उपभोग, बिक्री वा अन्य व्यवस्था गर्न सक्नेछ ।

(४) सहकारी संस्थाले व्यक्ति सरह आफ्नो नामबाट नालिस उजूर गर्न र सो उपर पनि सोही नामबाट नालिस उजूर लाग्न सक्नेछ ।

(५) सहकारी संस्थाले व्यक्ति सरह करार गर्न सक्नेछ ।

१५. सहकारी संस्थाको कार्यक्षेत्र: (१) यो ऐन प्रारम्भ हुँदाका बखत सञ्चालनमा रहेका संस्थाहरूको कार्यक्षेत्र यसै ऐन बमोजिम कायम भएको मानिनेछ ।

तर, यो ऐन प्रारम्भ भएपछि ती संस्थाहरूले एक वर्षभित्र देहायका विवरण खोली दर्ता अधिकारी समक्ष यो ऐन प्रारम्भ हुँदाका बखतसम्मको कार्य सञ्चालन प्रतिवेदन पेश गर्नु पर्नेछ ।

(क) मौजुदा कार्यक्षेत्रको प्रदेश, जिल्ला, स्थानीय तह र वडा अनुसारको सदस्यता बिस्तारको अवस्था,

(ख) मौजुदा कार्यक्षेत्रको प्रदेश, जिल्ला, स्थानीय तह र वडा अनुसारको व्यावसायिक सेवा सञ्चालनको अवस्था, र

(ग) तोकिए बमोजिमका अन्य विवरण ।

(२) दर्ता हुँदाका बखत एक स्थानीय तहभित्र कार्यक्षेत्र कायम गरी व्यवसाय सञ्चालन गरेका सहकारी संस्थाले यस ऐन तथा सहकारी सम्बन्धी संघीय कानून बमोजिम कार्य क्षेत्र बिस्तार गरी एक स्थानीय तह वा जिल्लाभन्दा बढी र एक प्रदेश तहभित्र कार्यक्षेत्र कायम गर्न सक्नेछन् ।

(३) यस दफामा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि जलविद्युत आयोजना, शिक्षा, भाषिक, साहित्यिक, सांस्कृतिक, स्वास्थ्य

सेवा, सार्वजनिक यातायात, सञ्चार, विशेष कृषि वा वनजन्य पैदावारको उत्पादन, सञ्चय वा प्रशोधन गर्ने जस्ता व्यावसायिक क्षेत्र एवम् सदस्यहरूको सहभागिता विस्तारका कारण प्रारम्भमै फराकिलो कार्यक्षेत्र आवश्यक पर्ने संस्थाको कार्यक्षेत्र दर्ता गर्दाका बखत नै तोकिएको आधारमा एक स्थानीय तह वा जिल्ला वा एकभन्दा बढी जिल्ला वा प्रदेशभर कायम गर्न सकिनेछ ।

(४) उपदफा (१) बमोजिम कार्य सञ्चालन प्रतिवेदन पेश भएपछि दर्ता अधिकारीले आवश्यक जाँचबुझ गरी सम्बन्धित सहकारी संस्थालाई देहाय बमोजिम कार्यक्षेत्र पुनःनिर्धारण गर्न निर्देशन दिन सक्नेछ :

- (क) उपदफा (१) को खण्ड (क) बमोजिमको विवरणमा उल्लिखित सदस्यता विस्तार नभएको वा तोकिएको संख्या भन्दा कम सदस्यता विस्तार भएको वा भौगोलिक निरन्तरता नभएको, जिल्ला, स्थानीय तह र वडा भिकी कार्यक्षेत्र घटाउने,
- (ख) उपदफा (१) को खण्ड (ख) बमोजिमको विवरणमा कुनै व्यावसायिक सेवा सञ्चालन नभएको वा जम्मा कारोबारको तोकिएको रकम वा अनुपातभन्दा कम रकम वा अनुपातको व्यावसायिक सेवा सञ्चालन भएको देखिएको जिल्ला, स्थानीय तह र वडा भिकी कार्यक्षेत्र घटाउने,
- (ग) संस्थाको सञ्चालन खर्च धान्ने गरी व्यावसायिक कार्यकुशलता बढाउन र संस्था सञ्चालनमा सदस्यको सहभागितामूलक लोकतान्त्रिक नियन्त्रण कायम राख्न तोकिए बमोजिमको प्रकृया नपुऱ्याएको अवस्थामा अतिरिक्त जिल्ला, स्थानीय तह वा वडा भिकी उपयुक्त कार्यक्षेत्र कायम राख्ने,

(घ) व्यावसायिक एवम् प्रबर्द्धनात्मक सेवाका लागि जिल्ला वा प्रदेश विषयगत सहकारी संघ वा जिल्ला वा प्रदेश सहकारी संघको सदस्यताको प्राप्तलाई सहज तुल्याउन अतिरिक्त जिल्ला, स्थानीय तह वा वडा भिक्की उपयुक्त कार्यक्षेत्र कायम राख्ने ।

(५) उपदफा (४) बमोजिम दर्ता अधिकारीले निर्देशन दिएकोमा सहकारी संस्थाले एक वर्षभित्र विनियम संशोधन गरी आफ्नो कार्यक्षेत्र पुनःनिर्धारण गर्नु पर्नेछ ।

(६) उपदफा (५) बमोजिम सम्बन्धित सहकारी संस्थाले तोकिएको अवधिभित्र आफ्नो कार्यक्षेत्र पुनःनिर्धारण नगरेमा दर्ता अधिकारीले सहकारी सम्बन्धी प्रचलित कानूनको अधीनमा रही त्यस्तो सहकारी संस्थाको कार्यक्षेत्र तीन महिनाभित्र पुनःनिर्धारण गर्नेछ ।

(७) उपदफा (६) बमोजिम दर्ता अधिकारीले कार्यक्षेत्र पुनःनिर्धारण गरिदिएकोमा चित्त नबुझे सहकारी संस्थाले कार्यक्षेत्र पुनःनिर्धारणको जानकारी पाएको मितिले पैतीस दिनभित्र मन्त्रालय समक्ष पुनरावलोकनका लागि निवेदन दिन सक्नेछ ।

(८) उपदफा (७) बमोजिम प्राप्त निवेदनमा मन्त्रालयले साठी दिनभित्र पुनरावलोकन गरिसक्नु पर्नेछ ।

(९) यस दफामा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि सहकारी संस्थाले स्वेच्छिक रूपमा जुनसुकै समय कार्यक्षेत्र घटाउने गरी पुनःनिर्धारण गर्न विनियम संशोधन गर्न सक्नेछ ।

(१०) कार्यक्षेत्रको विस्तार तथा कार्यक्षेत्रको पुनःनिर्धारण सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

१६.

जानकारी दिनु पर्ने: एक स्थानीय तहभन्दा बढी कार्यक्षेत्र वा एक जिल्ला भन्दा बढी कार्यक्षेत्र कायम राखी दर्ता भई सञ्चालनमा रहेका

सहकारी संस्थाहरूले सेवा सञ्चालन गर्दा सञ्चालित सेवाको विवरण सहित दर्ता अधिकारीलाई जानकारी दिनु पर्नेछ ।

१७. सहकारी वर्गीकरण: (१) सहकारी संस्थाको वर्गीकरण देहाय बमोजिम हुनेछ :

- (क) उत्पादक सहकारी संस्था: कृषि (अन्नबाली, तेलहन बाली, मसलाबाली, दुग्धपदार्थ, चिया, कफि, उखु, फलफूल, तरकारी, पशुपालन, माछा, दूध, मह आदि) जडिवटुटी उद्योग, खानी, उर्जा, वन पैदावार आदि सम्बन्धी कार्य गर्ने संस्था ।
- (ख) उपभोक्ता सहकारी संस्था ।
- (ग) सेवा सहकारी संस्था: थोक तथा खुद्रा, बजार, भण्डारण, ढुवानी, यातायात, सञ्चार, पर्यटन, पूर्वाधार, प्रकाशन, विद्यालय, विश्वविद्यालय, प्राविधिक शिक्षालय, शिशु स्याहार केन्द्र, वृद्धाश्रम, तालीम तथा प्रशिक्षण, परामर्श सेवा, स्वास्थ्य सेवा, एम्बुलेन्स सेवा, आवास, होटल तथा रेष्टुराँ, ट्राभल, पार्क तथा उद्यान, सभास्थल, व्यायमशाला, सिँचाइ, विद्युत वितरण, खानेपानी, फोहोरमैला व्यवस्थापन, कवाडी सामग्री सङ्कलन तथा बिक्री लगायतका कार्य गर्ने संस्था ।
- (घ) वित्तीय सहकारी संस्था: सहकारी बैङ्क, बचत तथा ऋणको कारोबार, विप्रेषण सेवा तथा बीमा कारोबार गर्ने संस्था ।
- (ङ) श्रमिक सहकारी संस्था: श्रम तथा सीपमा आधारित श्रमिकहरूको स्वामित्वमा स्थापना भएको सहकारी संस्था ।

(च) बहुउद्देश्यीय सहकारी संस्था: दुई वा दुईभन्दा बढी विषयको कारोबार गर्ने सहकारी संस्था ।

(२) उपदफा (१) मा उल्लिखित सहकारी संस्थाहरूको अतिरिक्त अन्य संस्थाहरू गठन गर्न बाधा पर्ने छैन ।

१८. कारोबार, व्यवसाय, उद्योग वा परियोजना सञ्चालन गर्नसक्ने: (१) दफा १२ बमोजिम दर्ता प्रमाणपत्र प्राप्त गरे पछि, संस्था वा संघले दफा २१ बमोजिमको उद्देश्य प्राप्तिका लागि यस ऐन र विनियमको अधीनमा रही आवश्यक कारोबार, व्यवसाय, उद्योग वा परियोजना सञ्चालन गर्न सक्नेछ ।

(२) प्रचलित कानूनमा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि संस्था वा संघले उपदफा (१) बमोजिम कारोबार, व्यवसाय, उद्योग वा परियोजना सञ्चालन गर्न छुट्टै संस्था दर्ता गर्नुपर्ने छैन ।

तर, त्यस्तो कारोबार, व्यवसाय, उद्योग वा परियोजना सञ्चालन गर्न प्रचलित कानून बमोजिम अनुमतिपत्र, स्वीकृति वा इजाजतपत्र लिनु पर्ने रहेछ भने सो बमोजिम अनुमतिपत्र, स्वीकृती वा इजाजतपत्र लिएर मात्र कारोबार, व्यवसाय, उद्योग वा परियोजना सञ्चालन गर्नुपर्नेछ । यसरी अनुमतिपत्र, स्वीकृती वा इजाजतपत्र लिनका लागि सहकारी संस्थाले दिएको आवदेनलाई सम्बन्धित निकायले प्राथमिकतामा राखी प्रचलित कानून बमोजिमको कारवाही गर्नुपर्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम संस्था वा संघले प्रचलित कानून बमोजिम अधिकार पाएको निकाय वा अधिकारीबाट अनुमतिपत्र स्वीकृती वा इजाजतपत्र प्राप्त गरेमा पन्ध्र दिनभित्र सोको जानकारी दर्ता अधिकारीलाई दिनु पर्नेछ ।

(४) दुई वा दुईभन्दा बढी संस्था वा संघले संयुक्त वा साभेदारीमा आफ्नो उत्पादन वा सेवाको विस्तार र बजारीकरणका

लागि यस ऐनको अधीनमा रही आवश्यक कारोबार, व्यवसाय, उद्योग वा परियोजना सञ्चालन गर्न सक्नेछन् ।

(५) उपदफा (४) बमोजिमको कारोबार, व्यवसाय, उद्योग वा परियोजना सञ्चालन गर्नेसम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

(६) प्रचलित कानूनमा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि संस्था वा संघले उपदफा (९) बमोजिम सञ्चालन गर्ने कारोबार, व्यवसाय, उद्योग वा परियोजनाको उत्पादन सहकारी ब्राण्डमा बिक्री बितरण गर्न सक्नेछन् ।

तर, प्रचलित कानून बमोजिम सम्बन्धित निकायबाट त्यस्तो ब्राण्ड प्राप्तिको स्वीकृती लिनुपर्ने रहेछ भने सो बमोजिम स्वीकृती लिनु पर्नेछ ।

(७) संस्था वा संघले उत्पादन गरेको वस्तुहरूको उत्पत्तिको प्रमाण पत्र जारी गर्ने प्रक्रिया र आधार प्रचलित कानूनबमोजिम हुनेछ ।

१९. दायित्व सीमित हुने: (९) सहकारी संस्थाको कारोबारको सम्बन्धमा सदस्यको दायित्व निजले खरिद गरेको वा खरिद गर्न स्वीकार गरेको शेयरको अधिकतम रकमसम्म मात्र सीमित रहनेछ ।

(२) सहकारी संस्थाको नाममा “सहकारी” र नामको अन्त्यमा “लिमिटेड” भन्ने शब्द राख्नु पर्नेछ ।

२०. सहकारीका मूल्य, मान्यता र सिद्धान्त पालना गर्नुपर्ने: सहकारी संस्थाको गठन तथा सञ्चालन गर्दा सहकारीका मूल्य, मान्यता र सिद्धान्तको पालना गर्नु पर्नेछ ।

परिच्छेद-३

संस्था वा संघको उद्देश्य तथा कार्य

२१. संस्था वा संघको उद्देश्य: कार्यक्षेत्रमा आधारित र सदस्य केन्द्रित भई आफ्ना सदस्यहरूको आर्थिक, सामाजिक तथा साँस्कृतिक उन्नती गर्नु संस्था वा संघको मुख्य उद्देश्य हुनेछ ।
२२. संस्था वा संघको कार्य: संस्था वा संघका कार्यहरू देहाय बमोजिम हुनेछः
- (क) सहकारीका सिद्धान्त, मूल्य र मान्यताहरूको पालना गर्ने, गराउने,
 - (ख) सदस्य र आफ्नो व्यवसायको हित प्रवर्द्धन तथा सोको बजारीकरण गर्ने, गराउने,
 - (ग) सदस्यलाई शिक्षा, सूचना र तालीम प्रदान गर्ने,
 - (घ) संस्थाले गर्ने उत्पादन तथा सेवाको मापदण्ड निर्धारण गरी गुणस्तर सुधार, आर्थिक स्थायित्व र जोखिम व्यवस्थापन सम्बन्धी कार्य गर्ने,
 - (ङ) आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली लागू गर्ने,
 - (च) संस्था वा संघको व्यावसायिक प्रवर्द्धन तथा विकास सम्बन्धी क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्ने,
 - (छ) मन्त्रालय तथा दर्ता अधिकारीको निर्देशन पालना गर्ने, गराउने,
 - (ज) सदस्य संस्था वा संघमा सुशासन प्रवर्द्धन गर्ने, गराउने,
 - (झ) संस्था वा संघको बीचको पारस्परिक सहयोग अभिवृद्धि गर्ने, गराउने,
 - (ञ) विनियममा उल्लिखित कार्यहरू गर्ने ।

परिच्छेद-४

विनियम तथा आन्तरिक कार्यविधि

२३. विनियम बनाउनु पर्ने: (१) सहकारी संस्थाले यो ऐन, यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियम, निर्देशिका, मापदण्ड र कार्यविधिको अधिनमा रही आफ्नो कार्य सञ्चालनका लागि विनियम बनाउनु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको विनियम दर्ता अधिकारीबाट स्वीकृत भए पछि लागू हुनेछ ।

२४. आन्तरिक कार्यविधि बनाउन सक्ने: (१) सहकारी संस्थाले यो ऐन, यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियम, निर्देशिका, मापदण्ड, कार्यविधि र विनियमको अधीनमा रही आवश्यकता अनुसार आफ्नो आन्तरिक कार्यविधि बनाउन सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको आन्तरिक कार्यविधि सम्बन्धित संस्थाको साधारण सभाले स्वीकृत गरेपछि लागू हुनेछ । आन्तरिक कार्यविधि संचालक समितिले निर्माण गरी लागू गर्ने र त्यसपछि बस्ने साधारण सभाले अनुमोदन गर्नुपर्नेछ ।

२५. विनियम र आन्तरिक कार्यविधिमा संशोधन: (१) सहकारी संस्थाको साधारण सभाको कूल सदस्य संख्याको बहुमतबाट विनियम र आन्तरिक कार्यविधि संशोधन हुन सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम संशोधन भएको विनियम दर्ता अधिकारीबाट स्वीकृत भएपछि लागू हुनेछ । संस्थाहरूले सम्बन्धित विषयको विषयगत जिल्ला सहकारी संघ तथा जिल्ला सहकारी संघमा सदस्यता लिन सक्नेछ तथा संघहरूले संस्थाहरूको अनुगमन, क्षमता अभिवृद्धि र विकास जस्ता विषयमा ध्यान दिनु पर्नेछ ।

परिच्छेद-५

सदस्यता

२६. संस्थाको सदस्यता: (१) सोह्र वर्ष उमेर पूरा गरेका देहाय बमोजिमका नेपाली नागरिक संस्थाको सदस्य हुन सक्नेछन्,

- (क) संस्थाको कार्य क्षेत्रभित्र बसोबास गरिरहेको,
- (ख) संस्थाको कम्तीमा एक शेयर खरिद गरेको,
- (ग) संस्थाको विनियममा उल्लिखित शर्तहरू पालना गर्न मञ्जुर गरेको,
- (घ) संस्थाको जिम्मेवारी पालना गर्न मञ्जुर भएको,
- (ङ) संस्थाले गरेको कारोबारसँग प्रतिस्पर्धा हुने गरी कारोबार नगरेको ।

(२) यस ऐनमा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि प्रदेश सरकारका निकाय, स्थानीय तहका साथै संस्थाको कार्य क्षेत्रभित्रका सहकारी विद्यालय र सामुदायिक विद्यालय, गुठी, स्थानीय क्लब तथा अन्य गैह्र नाफामूलक संस्था, उत्पादन र सेवामूलक संस्था, स्थानीय तहमा गठन भएका उपभोक्ता समूहहरू संस्थाको सदस्य हुन बाधा पर्ने छैन ।

(३) यस दफामा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि कुनै सहकारी संस्थाले अर्को कुनै सहकारी संस्थाको सदस्यता लिन सम्बन्धी व्यवस्था प्रचलित कानून बमोजिम हुनेछ ।

२७. सदस्यता प्राप्त गर्न निवेदन दिनुपर्ने: (१) संस्थाको सदस्यता लिन चाहने सम्बन्धित व्यक्तिले संस्थाको समिति समक्ष निवेदन दिनु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम निवेदन परेको मितिले एक्काईस दिनभित्र समितिले यो ऐन, यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियम तथा विनियमको अधीनमा रही सदस्यता प्रदान गर्ने वा नगर्ने निर्णय गर्नुपर्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम निर्णय गर्दा समितिले सदस्यता प्रदान नगर्ने निर्णय गरेमा सोको कारण खोली सात दिनभित्र निवेदकलाई जानकारी गराउनु पर्नेछ ।

(४) उपदफा (३) बमोजिम जानकारी पाएको मितिले पन्ध्र दिनभित्र सम्बन्धित व्यक्तिले त्यस्तो संस्था उपर दर्ता अधिकारी समक्ष उजूर गर्न सक्नेछ।

(५) उपदफा (४) बमोजिम प्राप्त उजूरी छानबिन गर्दा निवेदकलाई सदस्यता प्रदान गर्नुपर्ने देखिएमा दर्ता अधिकारीले त्यस्तो निवेदकलाई सदस्यता प्रदान गर्नका लागि सम्बन्धित संस्थालाई आदेश दिन सक्नेछ ।

(६) उपदफा (५) बमोजिम कुनै आदेश प्राप्त भएमा सो आदेश प्राप्त गरेको सात दिनभित्र सम्बन्धित संस्थाले निवेदकलाई सदस्यता प्रदान गरी सोको जानकारी दर्ता अधिकारीलाई दिनुपर्नेछ ।

२८. सदस्य हुन नपाउने: (१) कुनै व्यक्ति एकै प्रकृतिका एक स्थानिय तहका एकभन्दा बढी संस्थाको सदस्य हुन पाउने छैन ।

तर, यो ऐन प्रारम्भ हुनु अघि कुनै व्यक्ति एकै प्रकृतिको एकभन्दा बढी संस्थाको सदस्य रहेको भए यो ऐन प्रारम्भ भएको मितिले एक वर्षभित्र कुनै एक संस्थाको मात्र सदस्यता कायम राख्नु पर्नेछ ।

(२) यो ऐन प्रारम्भ हुँदाका बखत कुनै संस्थामा दफा २६ को उपदफा (२) मा उल्लेख भएदेखि बाहेकको अन्य कुनै कृत्रिम व्यक्ति सदस्य भएको भए दुई वर्षभित्र सदस्यता अन्त्य गर्नुपर्नेछ ।

२९. सदस्य हुन सक्ने: (१) दफा ४ बमोजिमको जिल्ला विषयगत सहकारी संघमा जिल्ला भित्रका विषयगत संस्थाहरू सदस्य हुन सक्नेछन् ।

(२) दफा ५ बमोजिमको जिल्ला सहकारी संघमा जिल्ला भित्रका संस्था र जिल्ला विषयगत सहकारी संघहरू सदस्य हुन सक्नेछन् ।

(३) दफा ६ बमोजिमको प्रदेश विषयगत सहकारी संघमा प्रदेश भित्रका विषयगत संस्था र जिल्ला विषयगत सहकारी संघहरू सदस्य हुन सक्नेछन् ।

(४) दफा ७ बमोजिमको प्रदेश सहकारी संघमा प्रदेशभित्रका संस्था, जिल्ला विषयगत सहकारी संघ, जिल्ला सहकारी संघ र प्रदेश विषयगत सहकारी संघ सदस्य हुन सक्नेछन् ।

(५) यस दफा बमोजिम सदस्यता लिने सम्बन्धी प्रक्रिया तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

३०. सदस्यताको समाप्ति: (१) कुनै सदस्यको सदस्यता देहायको अवस्थामा समाप्त हुनेछ :

(क) सदस्यले आफ्नो सदस्यता त्याग गरेमा,

(ख) लगातार वार्षिक साधारण सभामा बिना सूचना तीन पटकसम्म अनुपस्थित भएमा,

(ग) यो ऐन र यस ऐनअन्तर्गत बनेको नियम वा विनियम बमोजिम सदस्यले पालना गर्नुपर्ने प्रावधानको बारम्बार उल्लङ्घन गरेमा,

(घ) संस्थाको सदस्यको हकमा दफा २६ बमोजिमको योग्यता नभएमा।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि कुनै सदस्यले संस्थाबाट प्राप्त वा भुक्तान गर्नु पर्ने कुनै रकम भएमा सो फरफारक नभएसम्म वा निजले लिएको ऋण, तिर्नुपर्ने कुनै दायित्व वा अन्य कुनै सदस्यको तर्फबाट धितो वा जमानत बसेकोमा सोको दायित्व फरफारक नभएसम्म वा उत्पादनमूलक संस्थामा भएको लगानीलाई फिर्ता गर्दा प्रतिकूल असर पर्ने अवस्थामासम्म निजको सदस्यता समाप्त हुने छैन ।

(३) यस दफामा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि साधारण सभा बोलाउने निर्णय भइसकेपछि साधारण सभा सम्पन्न नभएसम्म कसैलाई पनि सदस्यताबाट हटाउन सकिने छैन ।

३१. सुबिधा प्राप्त गर्न नसक्ने: कुनै सदस्यले सहकारी संस्थालाई तिर्नुपर्ने कुनै दायित्व निर्धारित समयभित्र भुक्तान नगरेमा वा यो ऐन, यस अन्तर्गत बनेको नियम तथा विनियम बमोजिम सदस्यले पालन गर्नुपर्ने व्यवस्थाको बारम्बार उल्लङ्घन गरेमा त्यस्तो सदस्यले अन्य सदस्य सरहको सुबिधा प्राप्त गर्नसक्ने छैन ।

परिच्छेद -६

साधारण सभा, समिति तथा लेखा सुपरिवेक्षण सम्बन्धी व्यवस्था

३२. साधारण सभा: (१) सहकारी संस्थाको सर्वोच्च अङ्गको रूपमा साधारण सभा हुनेछ ।

(२) सहकारी संस्थाका सबै सदस्य साधारण सभाका सदस्य हुनेछन् ।

(३) सहकारी संस्थाको साधारण सभा देहाय बमोजिम हुनेछ :

(क) प्रारम्भिक साधारण सभा,

(ख) वार्षिक साधारण सभा,

(ग) विशेष साधारण सभा ।

३३. प्रारम्भिक साधारण सभाको काम, कर्तव्य र अधिकार: प्रारम्भिक साधारण सभाको काम, कर्तव्य र अधिकार देहायबमोजिम हुनेछ :

(क) प्रारम्भिक साधारण सभा हुने अघिल्लो दिनसम्मको काम कारवाही र आर्थिक कारोबारको जानकारी लिने,

(ख) आगामी आर्थिक वर्षका लागि वार्षिक कार्यक्रम तथा बजेट स्वीकृत गर्ने,

(ग) प्रतिवेदन तथा वित्तीय विवरण अनुमोदन गर्ने,

(घ) विनियममा उल्लेख भए बमोजिम समिति वा लेखा सुपरिवेक्षण समितिको निर्वाचन गर्ने,

- (ड) आन्तरिक कार्यविधि पारित गर्ने,
- (च) लेखा परीक्षकको नियुक्ति र निजको पारिश्रमिक निर्धारण गर्ने,
- (छ) विनियममा तोकिए बमोजिमका अन्य कार्यहरू गर्ने ।

३४. **वार्षिक साधारण सभाको काम, कर्तव्य र अधिकार:** वार्षिक साधारण सभाको काम, कर्तव्य र अधिकार देहाय बमोजिम हुनेछ ,

- (क) वार्षिक कार्यक्रम तथा बजेट स्वीकृती गर्ने,
- (ख) वार्षिक लेखा परीक्षण प्रतिवेदन अनुमोदन गर्ने,
- (ग) समिति वा लेखा सुपरिवेक्षण समितिको निर्वाचन तथा विघटन गर्ने,
- (घ) सञ्चालक वा लेखा सुपरिवेक्षण समितिको संयोजक वा सदस्यलाई पदबाट हटाउने,
- (ङ) समिति वा लेखा सुपरिवेक्षण समितिको वार्षिक प्रतिवेदन पारित गर्ने,
- (च) विनियम संशोधन तथा आन्तरिक कार्यविधि पारित गर्ने,
- (छ) लेखा परीक्षकको नियुक्ती र निजको पारिश्रमिक निर्धारण गर्ने,
- (ज) संस्था एकीकरण वा खारेजी र विघटन सम्बन्धी निर्णय गर्ने,
- (झ) पारिश्रमिक लगायतका सुविधा तोक्ने,
- (ञ) ऋण तथा अनुदान प्राप्त गर्ने सम्बन्धमा निर्णय गर्ने,
- (ट) सदस्यको दायित्व मिनाहा दिने,
- (ठ) समितिलाई आवश्यक निर्देशन दिने,
- (ड) विनियममा तोकिए बमोजिमका अन्य कार्यहरू गर्ने ।

३५. **साधारण सभाको बैठक:** (१) समितिले सहकारी संस्था दर्ता भएको मितिले तीन महिनाभित्र प्रारम्भिक साधारण सभा बोलाउनु पर्नेछ ।

(२) समितिले प्रत्येक आर्थिक वर्ष समाप्त भएको मितिले छ महिनाभित्र वार्षिक साधारण सभा बोलाउनु पर्नेछ ।

(३) समितिले देहायको अवस्थामा विशेष साधारण सभा बोलाउनु पर्नेछ :

- (क) संस्थाको काम विशेषले विशेष साधारण सभा बोलाउनु पर्ने भएमा,
- (ख) दफा ४५ को उपदफा (१) को खण्ड (छ) बमोजिम लेखा सुपरिवेक्षण समितिको सिफारिसमा,
- (ग) कुनै सञ्चालकले विशेष साधारण सभा बोलाउन पेश गरेको प्रस्ताव समितिद्वारा पारित भएमा,
- (घ) समितिले कुनै खास कामका लागि विशेष साधारण सभा बोलाउने निर्णय गरेमा,
- (ङ) विशेष साधारण सभा बोलाउनु पर्ने कारण खुलाई पच्चिस प्रतिशत सदस्यले समिति समक्ष निवेदन दिएमा,
- (च) दफा ३६ को उपदफा (१) बमोजिम दर्ता अधिकारीले निर्देशन दिएमा,
- (छ) दफा ३८ को उपदफा (२) बमोजिम दर्ता अधिकारीले आदेश दिएमा ।

(४) उपदफा (३) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि संस्थाको सञ्चालक वा व्यवस्थापकबाट आफ्नो जिम्मेवारी पूरा नगरी संस्था सञ्चालनमा समस्या उत्पन्न भएको अवस्थामा दर्ता अधिकारीलाई जानकारी दिई साधारण सदस्यहरू मध्येबाट बहुमत सदस्य उपस्थित भई विशेष साधारण सभा गर्न सकिनेछ ।

३६.

विशेष साधारण सभा बोलाउन निर्देशन दिनसक्ने: (१) कुनै सहकारी संस्थाको निरीक्षण वा सुपरिवेक्षण गर्दा वा कसैको उजुरी परी छानबिन गर्दा देहायको अवस्था देखिन आएमा दर्ता अधिकारीले त्यस्तो सहकारी संस्थाको समितिलाई साधारण सभा बोलाउन निर्देशन दिन सक्नेछ :

- (क) सहकारीको मूल्य, मान्यता तथा सिद्धान्त विपरीत कार्य गरेमा,

- (ख) यो ऐन, यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियम, विनियम तथा आन्तरिक कार्यविधि विपरीतको कार्य गरेमा,
(ग) दर्ता अधिकारीले दिएको निर्देशनको बारम्बार उल्लंघन गरेमा,
(घ) दफा ३८ को उपदफा (२) बमोजिम दर्ता अधिकारीले आदेश दिएमा ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम साधारण सभा बोलाउन निर्देशन प्राप्त भएमा समितिले सो निर्देशन प्राप्त भएको मितिले पैंतीस दिनभित्र साधारण सभाको बैठक बोलाउनु पर्नेछ र साधारण सभाको बैठकमा उजूरी वा निरीक्षणका क्रममा देखिएका विषयमा छलफल गरी सोको प्रतिवेदन दर्ता अधिकारी समक्ष पेश गर्नु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (१) वा (२) मा उल्लिखित अवधिभित्र समितिले साधारण सभा नबोलाएमा दर्ता अधिकारीले त्यस्तो साधारण सभा बोलाउन सक्नेछ ।

(४) सहकारी संस्थाको साधारण सभाको लागि गणपूरक संख्या तत्काल कायम रहेको सदस्य संख्याको कम्तीमा एकाउन्न प्रतिशत हुनेछ ।

तर, पहिलो पटक बोलाइएको साधारण सभामा गणपूरक संख्या नपुगेमा त्यसको सात दिनभित्र दोस्रो पटक साधारण सभा बोलाउनु पर्ने र यसरी दोस्रो पटक बोलाइएको साधारण सभामा सञ्चालक समितिको बहुमत सहित एक तिहाई साधारण सदस्यहरूको उपस्थिति भएमा साधारण सभाको गणपूरक संख्या पुगेको मानिनेछ ।

(५) दुई हजार वा सोभन्दा बढी सदस्य भएको संस्थाले साधारण सभा गर्दा समान कार्य सूचीमा तोकिए बमोजिम सदस्य संख्याको आधारमा स्थानीय तहबाट वा वडाबाट सञ्चालक सदस्यहरूलाई पठाई साधारण सभा गर्न र त्यस्तो सभाको निर्णय प्रमाणित गर्न प्रतिनिधिहरू छनौट गरी त्यस्ता प्रतिनिधिहरूको

उपस्थितिको सभाले अन्तिम निर्णय प्रमाणित गर्ने व्यवस्था मिलाउन पर्नेछ ।

३७. सञ्चालक समिति सहकारी संस्थामा साधारण सभाबाट निर्वाचित एक सञ्चालक समिति रहनेछ ।

तर, एउटै व्यक्ति लगातार एउटै पदमा दुई पटक भन्दा बढी सञ्चालक हुन पाउने छैन ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको समितिमा कम्तीमा एक जना पदाधिकारी सहित तेत्तीस प्रतिशत महिला सदस्यको प्रतिनिधित्व सुनिश्चित गर्नु पर्नेछ ।

तर, महिला सदस्यको प्रतिनिधित्व वा साधारण सदस्य नरहेको अवस्थामा उपदफा (२) लागु हुने छैन ।

(३) एउटै परिवारको एकभन्दा बढी सदस्य एकै अवधिमा सञ्चालक तथा लेखा समितिको पदमा उम्मेदवार बन्न र निर्वाचित हुनसक्ने छैन ।

(४) कुनै सहकारी संस्थाको सञ्चालक सोही संस्थाको कर्मचारी वा आफ्नो संस्थाले सदस्यता लिएको सहकारी संघ वा बैङ्कबाहेक अर्को कुनै संस्थाको सञ्चालक बन्न पाउने छैन ।

तर, वार्षिक दुई करोड रुपैयाँ भन्दा कमको कारोबार गर्ने सहकारी संस्थाको सञ्चालकले त्यस्तो सहकारी संस्थामा कर्मचारीको रूपमा काम गर्न बाधा पर्ने छैन । वार्षिक दुई करोडभन्दा बढी कारोबार गर्ने संस्थामा कुनै सञ्चालक कर्मचारी रहेको भए यो ऐन प्रारम्भ भएको मितिले एक वर्षभित्र त्यस्तो सञ्चालकले सञ्चालक वा कर्मचारीको पदमध्ये कुनै एक पद त्याग गर्नुपर्नेछ ।

(५) कुनै व्यक्ति एकै समयमा एक तहको एक मात्र सहकारी संस्थाको सञ्चालक हुन सक्नेछ ।

(६) यो ऐन प्रारम्भ हुनुअघि कुनै व्यक्ति एकै तहको एकभन्दा बढी सहकारी संस्थाको सञ्चालक वा सोही वा अर्को सहकारी

संस्थाको कर्मचारी भएकोमा यो ऐन प्रारम्भ भएको मितिले एक वर्षभित्र कुनै एक सहकारी संस्थाको मात्र सञ्चालक वा कर्मचारी रहनु पर्नेछ ।

(७) समितिको कार्यावधि चार वर्षको हुनेछ ।

(८) संघीय संसद, प्रदेश सभा, जिल्ला समन्वय समितिका प्रमुख/उपप्रमुख, नगरपालिकाका प्रमुख/ उपप्रमुख/वडाध्यक्ष, गाउँपालिकाका प्रमुख/उपप्रमुख/ वडाध्यक्ष पदमा बहाल रहेको व्यक्ति सहकारी संस्थाको सञ्चालक समिति र लेखा समितिको कार्यकारी पदमा रहन पाउने छैन ।

(९) “कार्यकारी पद धारण गरेका संघीय संसद, प्रदेश सभा, जिल्ला समन्वय समितिका प्रमुख/उपप्रमुख, नगरपालिकाका प्रमुख/उपप्रमुख/वडाध्यक्ष, गाउँपालिकाका प्रमुख/उपप्रमुख/वडाध्यक्ष पदमा बहाल रहेको व्यक्ति सहकारी संस्थाको सञ्चालक समिति वा लेखा समितिको कार्यकारी पदमा निर्वाचित वा मनोनीत भएमा यो ऐन प्रारम्भ भएको मितिले तीन महिनाभित्र आफ्नो पदबाट राजीनामा दिनु पर्नेछ ।

(१०) सहकारी संस्थाको दर्ता तथा नियमन गर्नको लागि स्थापित तिनै तहका सरकारको निकायमा कार्यरत कुनै पनि राष्ट्र सेवक कर्मचारीले सहकारी संस्थाको सञ्चालक समितिमा निर्वाचित वा मनोनित हुन पाउने छैन । त्यस्तो निकायमा कार्यरत कर्मचारी सहकारी संस्थाको सञ्चालक समितिमा निर्वाचित वा मनोनीत भएको भएमा यो ऐन प्रारम्भ भएको मितिले तीन महिनाभित्र सञ्चालक समितिको पदबाट राजीनामा दिनु पर्नेछ ।

(११) समितिको बैठक कम्तीमा महिनाको एकपटक बस्नु पर्नेछ र अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

३८. **समितिको निर्वाचन:** (१) समितिले आफ्नो कार्यावधि समाप्त हुनु अघि अर्को समितिको निर्वाचन गराउनु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम समितिको निर्वाचन नगराएको जानकारी प्राप्त भएमा त्यस्तो जानकारी प्राप्त भएको मितिले छ महिनाभित्र समितिको निर्वाचन गराउन दर्ता अधिकारीले सम्बन्धित समितिलाई आदेश दिन सक्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम दर्ता अधिकारीले आदेश दिएकोमा सम्बन्धित समितिले सो आदेश बमोजिमको समयावधि भित्र समितिको निर्वाचन गराई दर्ता अधिकारीलाई जानकारी गराउनु पर्नेछ ।

(४) उपदफा (३) बमोजिम समितिको निर्वाचन नगराएमा दर्ता अधिकारीले त्यस्तो सहकारी संस्था सदस्य रहेको माथिल्लो संघ भए सो संघलाई कम्तीमा ७ दिन पहिले सूचना दिई समितिको निर्वाचन सम्बन्धी सम्पूर्ण कार्य गर्ने, गराउनेछ ।

(५) उपदफा (४) बमोजिमको निर्वाचन कार्यमा सहयोग पुर्याउनु सम्बन्धित समितिका पदाधिकारीहरूको कर्तव्य हुनेछ ।

(६) उपदफा (५) बमोजिम निर्वाचन गराउँदा लागेको सम्पूर्ण खर्च सम्बन्धित सहकारी संस्थाले व्यहोर्नु पर्नेछ ।

(७) यस दफा बमोजिम समितिको अर्को निर्वाचन नभएसम्मका लागि समितिले विनियममा व्यवस्था भए बमोजिम आफ्नो कार्य सञ्चालन गर्नेछ ।

३९. समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार: यस ऐनमा अन्यत्र उल्लिखित काम, कर्तव्य र अधिकारका अतिरिक्त समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार देहाय बमोजिम हुनेछ :

(क) सहकारीका मूल्य, मान्यता र सिद्धान्त बमोजिम सहकारी संस्थाको सञ्चालन गर्ने,

(ख) आर्थिक तथा प्रशासकीय कार्य गर्ने, गराउने,

(ग) प्रारम्भिक साधारण सभा, वार्षिक साधारण सभा तथा विशेष साधारण सभा बोलाउने,

- (घ) साधारण सभाका निर्णयहरू कार्यान्वयन गर्ने, गराउने,
- (ङ) सहकारी संस्थाको नीति, योजना, बजेट तथा वार्षिक कार्यक्रमको तर्जुमा गरी साधारण सभा समक्ष पेश गर्ने,
- (च) सहकारी संस्थाको सदस्यता प्रदान गर्ने तथा सदस्यताबाट हटाउने,
- (छ) शेयर हस्तान्तरण तथा फिर्ता सम्बन्धी कार्य गर्ने,
- (ज) संघको सदस्यता लिने,
- (झ) विनियम तथा आन्तरिक कार्यविधि तयार गरी अनुमोदनको लागि साधारण सभामा पेश गर्ने,
- (ञ) सहकारी संस्थाको कार्यक्षेत्र भित्र संस्थाको कारोबार र व्यवसायको हित प्रवर्द्धनका लागि आवश्यक कार्य गर्ने, गराउने,
- (ट) तोकिए बमोजिमका अन्य कार्य गर्ने ।

४०. सञ्चालक पदमा बहाल नरहने: देहायको कुनै अवस्थामा सञ्चालक आफ्नो पदमा बहाल रहन सक्ने छैन ।

- (क) निजले दिएको राजीनामा समितिबाट स्वीकृत भएमा,
- (ख) निजलाई दफा ४१ उपदफा (१) बमोजिम सञ्चालकबाट हटाउने निर्णय भएमा,
- (ग) निज समान प्रकृतिको एक भन्दा बढी अर्को सहकारी संस्थाको सञ्चालक रहेमा,
- (घ) निज सोही वा अर्को सहकारी संस्थाको कर्मचारी रहेमा,
- (ङ) निज सोही वा अर्को सहकारी संस्थाको लेखा सुपरिवेक्षण समितिको पदमा रहेमा,
- (च) निजको मृत्यु भएमा ।

४१. सञ्चालकलाई पदबाट हटाउन सक्ने: (१) साधारण सभाले बहुमतको निर्णयबाट देहायको कुनै अवस्थामा सञ्चालकलाई समितिको सञ्चालक पदबाट हटाउन सक्नेछ ।

- (क) आर्थिक हिनामिना गरी सम्बन्धित सहकारी संस्थालाई हानि नोक्सानि पु-याएमा,
- (ख) अनधिकृत तवरले सम्बन्धित सहकारी संस्थाको कारोबार सम्बन्धी विषयको गोपनियता भङ्ग गरेमा,
- (ग) सम्बन्धित सहकारी संस्थाको कारोबार र व्यवसायसँग प्रतिस्पर्धा हुनेगरी समान प्रकृतिको कारोबार वा व्यवसाय गरेमा,
- (घ) सम्बन्धित सहकारी संस्थाको अहित हुने कुनै कार्य गरेमा,
- (ङ) निज शारीरिक वा मानसिक रूपमा काम गर्न नसक्ने भएमा,
- (च) कुनै सञ्चालकमा यो ऐन, यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियम वा विनियममा उल्लिखित योग्यता नरहेमा ।
- (२) कुनै सञ्चालकलाई समितिको पदबाट हटाउने निर्णय गर्नु अघि त्यस्तो सञ्चालकलाई साधारण सभा समक्ष सफाई पेश गर्ने मनासिब माफिकको मौका दिनु पर्नेछ ।
- (३) उपदफा (२) बमोजिमको अवधिभित्र कुनै सञ्चालकले सफाई पेश नगरेमा वा निजले पेश गरेको सफाई सन्तोषजनक नभएमा साधारण सभाले त्यस्तो सञ्चालकलाई पदबाट हटाउन सक्नेछ ।
- (४) उपदफा (३) बमोजिम सञ्चालकको पदबाट हटाइएको सदस्य समितिको दुई कार्यकालसम्मको निर्वाचनमा उम्मेदवार बन्न पाउने छैन ।
- (५) उपदफा (३) बमोजिम कुनै सञ्चालक पदबाट हटेमा त्यस्तो पदमा साधारण सभाले बाँकी अवधिको लागि अर्को सञ्चालकको निर्वाचन गर्नेछ ।

४२. निजी स्वार्थ समावेश भएको निर्णय प्रक्रियामा संलग्न हुन नहुने: (१) सञ्चालकले आफ्नो निजी स्वार्थ समावेश भएको निर्णय प्रक्रियामा संलग्न हुनु हुँदैन ।

(२) सञ्चालकले आफूलाई मात्र व्यक्तिगत फाइदा हुनेगरी सहकारी संस्थामा कुनै कार्य गर्न, गराउन हुँदैन ।

(३) कुनै सञ्चालकले उपदफा (१) को विपरीत हुनेगरी वा आफ्नो अधिकार क्षेत्रभन्दा बाहिर गई कुनै काम कारवाही गरे वा गराएमा त्यस्तो काम कारवाही प्रति त्यस्तो सञ्चालक व्यक्तिगत रूपमा उत्तरदायी हुनेछ, र त्यस्तो काम कारवाहीबाट सहकारी संस्था, सदस्य वा अन्य कुनै व्यक्तिलाई हानि नोक्सानि हुन गएको रहेछ भने त्यस्तो हानि नोक्सानि निजबाट असूल उपर गरिनेछ ।

४३. समितिको विघटन: (१) साधारण सभाले देहायको अवस्थामा समितिको विघटन गर्न सक्नेछ ।

(क) समितिको बदनियतपूर्ण कार्यबाट सहकारी संस्थाको कारोबार जोखिममा परेमा,

(ख) सहकारी संस्थाले तिर्नुपर्ने दायित्व तोकिएको समयभित्र भुक्तान गर्न नसकेमा,

(ग) विनियममा उल्लिखित उद्देश्य र कार्य विपरीतको काम गरेमा,

(घ) समितिले आफ्नो जिम्मेवारी पूरा नगरेमा,

(ङ) यो ऐन वा यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियमावलीमा उल्लिखित शर्त वा दर्ता गर्ने अधिकारीले दिएको निर्देशनको बारम्बार उल्लंघन गरेमा ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम समिति विघटन भएमा साधारण सभाले नयाँ समितिको निर्वाचन गर्नेछ ।

(३) समितिले यो ऐन वा यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियम बमोजिम दर्ता अधिकारीले दिएको निर्देशन पालना नगरेमा वा दफा

३६ को उपदफा (२) बमोजिम पेश भएको प्रतिवेदन समेतको आधारमा दर्ता अधिकारीले समितिलाई उजुरी वा निरीक्षणको क्रममा देखिएका विषय वस्तुको गाम्भीर्यताको आधारमा बढीमा छ महिनाको समय दिई सुधार गर्ने मौका दिन सक्नेछ र त्यस्तो समयवाधिभित्र पनि सुधार नगरेमा त्यस्तो समिति विघटन गर्नेछ ।

(४) उपदफा (३) बमोजिम समिति विघटन भएमा त्यसरी विघटन गरिएको मितिले तीन महिना भित्रमा अर्को समितिको निर्वाचन सम्पन्न गराउन र त्यस्तो निर्वाचन नभएसम्म सहकारी संस्थाको दैनिक कार्य सञ्चालन गर्न दर्ता अधिकारीले तोकिए बमोजिमको एक तदर्थ समिति गठन गर्नु पर्नेछ ।

(५) उपदफा (४) बमोजिम अर्को समितिको निर्वाचन गराउँदा लागेको सम्पूर्ण खर्च सम्बन्धित सहकारी संस्थाले व्यहोर्नेछ ।

४४. लेखा सुपरिवेक्षण समितिको गठन: (१) सहकारी संस्थामा आन्तरिक नियन्त्रण प्रणालीलाई सुदृढ गर्न तोकिए बमोजिमको योग्यता पुगेका एकजना संयोजक र कम्तीमा एक जना महिला सहित दुईजना सदस्यहरू रहने गरी साधारण सभाले निर्वाचनबाट लेखा सुपरिवेक्षण समिति गठन गर्नेछ ।

(२) एउटै परिवारको एकभन्दा बढी व्यक्ति एकै अवधिमा एउटै सहकारी संस्थाको सञ्चालक वा लेखा सुपरिवेक्षण समितिको संयोजक वा सदस्य पदमा उम्मेदवार बन्न र निर्वाचित हुन सक्ने छैन ।

४५. लेखा सुपरिवेक्षण समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार: (१) लेखा सुपरिवेक्षण समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार देहाय बमोजिम हुनेछ :

(क) प्रत्येक चौमासिकमा सहकारी संस्थाको आन्तरिक लेखापरीक्षण गर्ने, गराउने,

- (ख) आन्तरिक लेखापरीक्षण गर्दा लेखापरीक्षणका आधारभूत सिद्धान्तको पालना गर्ने, गराउने,
 - (ग) वित्तीय तथा आर्थिक कारोबारको निरीक्षण तथा मूल्याङ्कन गर्ने, गराउने,
 - (घ) समितिको काम कारवाहीको नियमित सुपरिवेक्षण गर्ने र समितिलाई आवश्यक सुझाव दिने,
 - (ङ) साधारण सभाको निर्देशन, निर्णय तथा समितिका निर्णय कार्यान्वयन भए नभएको अनुगमन गर्ने,
 - (च) लेखा सम्बन्धी प्रतिवेदन र समितिको काम कारवाहीको सुपरिवेक्षण सम्बन्धी वार्षिक प्रतिवेदन साधारण सभा समक्ष पेश गर्ने,
 - (छ) आफूले पटक पटक दिएका सुझाव कार्यान्वयन नभएको कारणबाट सहकारी संस्थाको हितमा प्रतिकूल असर परेमा वा त्यस्तो संस्थाको नगद वा जिन्सी सम्पत्तिको व्यापक रूपमा हिनामिना वा अनियमितता भएको वा संस्था गम्भिर आर्थिक सङ्कटमा पर्न लागेकोमा सोको कारण खुलाई एक महिनाभित्र विशेष साधारण सभा बोलाउन समिति समक्ष सिफारिस गर्नेछ र समितिले साधारण सभा नबोलाएमा ७ दिनभित्र दर्ता अधिकारी समक्ष सभा बोलाउन सिफारिस गर्ने,
 - (ज) आवश्यक परेमा आन्तरिक लेखा परीक्षक नियुक्तिका लागि तीन जनाको नाम सञ्चालक समितिमा सिफारिस गर्ने ।
- (२) लेखा सुपरिवेक्षण समितिको संयोजक वा सदस्य सहकारी संस्थाको दैनिक आर्थिक प्रशासनिक कार्यमा सहभागी हुन पाउने छैन ।

परिच्छेद-७

बचत तथा ऋण परिचालन

४६. सदस्य केन्द्रित भई बचत तथा ऋणको कारोबार गर्नुपर्ने: (१) सहकारी संस्थाले आफ्ना सदस्यहरूको मात्र बचत स्वीकार गर्न, सोको परिचालन गर्न र सदस्यलाई मात्र ऋण प्रदान गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि बचत तथा ऋणको मुख्य कारोबार गर्ने गरी दर्ता भएको संस्था बाहेक अन्य विषयगत वा बहुउद्देश्यीय संस्थाले बचत तथा ऋणको मुख्य कारोबार गर्न पाउने छैन । बचत तथा ऋण सहकारी संस्थाहरूले अनिवार्य रूपमा लगानीको तीस प्रतिशत रकम कृषिजन्य उद्दम कार्यमा लगानी गर्नुपर्नेछ ।

तर, यो ऐन प्रारम्भ हुनु अघि बहुउद्देश्यीय वा विषयगत संस्थाको रूपमा दर्ता भई मुख्य कारोबारको रूपमा बचत तथा ऋणको कारोबार गर्दै आएको भए त्यस्तो संस्थाले तीन वर्षभित्रमा बचत तथा ऋणको मुख्य कारोबार नहुने गरी दर्ता हुँदाका बखतमा उल्लेख गरिएको मुख्य कारोबार गर्नेगरी संस्थाहरूले मुख्य कारोबार गर्न सक्नेछन् ।

(३) सहकारी संस्थाले सदस्यलाई प्रदान गर्ने ऋणमा संस्थाको कार्यविधिले तोके बमोजिम सेवा शुल्क लिन सक्नेछन् ।

(४) बचत र ऋणको ब्याजदर बीचको अन्तर पाँच प्रतिशत भन्दा बढी हुने छैन ।

(५) सहकारी संस्थाले प्रदान गरेको ऋणमा लाग्ने ब्याजलाई मूल ऋणमा पूँजीकृत गरी सोको आधारमा ब्याज लगाउन पाइने छैन ।

(६) सहकारी संस्थाले बचत रकम सदस्यबीच ऋण लगानी, नेपाल सरकारले जारी गरेको ऋणपत्र वा नेपाल राष्ट्र बैङ्कले जारी गरेको ट्रेजरी बिल खरीद गर्न बाहेक अचल सम्पत्ति खरीद, पूर्वाधार

निर्माण, कारोबारमा लगानी, फर्म वा कम्पनी वा कुनै बैङ्कको (सहकारी बैङ्क बाहेक) शेयर खरीद वा अन्य कुनै प्रयोजनमा उपयोग गर्नु हुँदैन ।

(७) विषयगत र संस्थागत हित अनुकूलसँग लगानी गर्न र सहकार्य तथा सहकारिता गर्न सक्ने उल्लेख गर्ने ।

(८) सहकारी संस्थाले प्राथमिक पूँजी कोषको पन्ध्र गुणासम्म बचत सङ्कलन गर्न सक्नेछ ।

स्पष्टीकरण: यस उपदफाको प्रयोजनको लागि “प्राथमिक पूँजी कोष” भन्नाले शेयर पूँजी र जगेडा कोष सम्भन्तु पर्छ ।

(९) संस्था वा संघले दर्ता गर्दाका बखतका सदस्य बाहेक अन्य सदस्यलाई सदस्यता प्राप्त गरेको तीन महिना अवधि व्यतित नभई ऋण लगानी गर्नसक्ने छैन ।

४७. सन्दर्भ व्याजदर सम्बन्धी व्यवस्था: (१) बचत तथा ऋणको सन्दर्भ व्याजदर संघीय सहकारी ऐन बमोजिम हुनेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम तोकिएको सन्दर्भ व्याजदर सहकारी संस्थाका लागि निर्देशक व्याजदर हुनेछ ।

४८. व्यक्तिगत बचतको सीमा: संस्थामा सदस्यको व्यक्तिगत बचतको सीमा सम्बन्धित संस्थाको विनियममा तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

परिच्छेद -८

आर्थिक स्रोत परिचालन

४९. शेयर बिक्री तथा फिर्ता सम्बन्धी व्यवस्था: (१) सहकारी संस्थाले आफ्नो सदस्यलाई शेयर बिक्री गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि सहकारी संस्थाले एकै सदस्यलाई आफ्नो कूल शेयर पूँजीको वीस प्रतिशत भन्दा बढी हुनेगरी शेयर बिक्री गर्नसक्ने छैन ।

तर, नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार वा स्थानीय तहको पूर्ण वा आंशिक स्वामित्व वा नियन्त्रण भएको संस्था वा निकायको हकमा यो बन्देज लागू हुने छैन।

(३) सहकारी संस्थाको शेयरको अङ्कित मूल्य प्रति शेयर एक सय रुपैयाँ हुनेछ ।

(४) सहकारी संस्थाको शेयर पूँजी विनियममा उल्लेख भए बमोजिम हुनेछ ।

(५) सहकारी संस्थाले खुला बजारमा शेयर बिक्री गर्न पाउने छैन ।

(६) सहकारी संस्थाको मूलधनको रूपमा रहेको कुनै सदस्यको शेयर सोही सहकारी संस्थाको ऋण वा दायित्व बाहेक अन्य कुनै ऋण वा दायित्व वापत लिलाम बिक्री गरिने छैन ।

५०. रकम फिर्ता तथा खाता सञ्चालन सम्बन्धी व्यवस्था: (१) बचत तथा ऋण सहकारीको हकमा कुनै सदस्यले सहकारी संस्थाको सदस्यता त्यागी रकम फिर्ता लिन चाहेमा निजको कुनै दायित्व भए त्यस्तो दायित्व भुक्तान गरेको मितिले तीन महिना भित्र निजको बाँकी रकम निजलाई फिर्ता गर्नु पर्नेछ ।

(२) विषयगत र उत्पादन सहकारीको हकमा कुनै सदस्यले सहकारी संस्थाको सदस्यता त्यागी रकम फिर्ता लिन चाहेमा निजको कुनै दायित्व भए त्यस्तो दायित्व भुक्तान गरेको मितिले बढीमा एक वर्ष भित्र निजको बाँकी रकम निजलाई फिर्ता गर्नु पर्नेछ ।

(३) सहकारी संस्थाले बचत खाताहरु सञ्चालन गर्न सक्ने छन् ।

५१. ऋण वा अनुदान लिन सक्ने: (१) सहकारी संस्थाले बैङ्क वा वित्तीय संस्था वा अन्य निकायबाट ऋण वा अनुदान लिन वा त्यस्तो निकायसँग साभेदारीमा काम गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि विदेशी बैङ्क वा निकायबाट ऋण वा अनुदान लिनु अघि मन्त्रालयको सिफारिसमा सहकारी सम्बन्धी प्रचलित संघीय कानून बमोजिम स्वीकृती लिनु पर्नेछ ।

५२. नेपाल सरकारको सुरक्षण प्राप्त गर्नसक्ने: (१) सहकारी संस्थाले विदेशी बैङ्क वा निकायसँग लिने ऋणमा सुरक्षण प्राप्त गर्नुपर्ने भएमा त्यसको लागि मन्त्रालय मार्फत प्रचलित कानून बमोजिम स्वीकृती लिनु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम सुरक्षण प्रदान गर्दा सम्बन्धित निकायले आवश्यक शर्त तोक्न सक्नेछ ।

परिच्छेद -९

सहकारी संस्थाको कोष

५३. सहकारी संस्थाको कोष: (१) सहकारी संस्थाको कोषमा देहाय बमोजिमको रकम रहनेछ :

- (क) शेयर बिक्रीबाट प्राप्त रकम,
- (ख) बचतको रूपमा प्राप्त रकम,
- (ग) ऋणको रूपमा प्राप्त रकम,
- (घ) नेपाल सरकारबाट प्राप्त अनुदान रकम,
- (ङ) प्रदेश सरकारबाट प्राप्त अनुदान रकम,
- (च) स्थानिय सरकारबाट प्राप्त अनुदान रकम,
- (छ) विदेशी सरकार वा अन्तर्राष्ट्रिय संघ संस्थाबाट प्राप्त अनुदान वा सहायताको रकम,
- (ज) व्यावसायिक कार्यबाट आर्जित रकम,
- (झ) सदस्यता प्रवेश शुल्क,
- (ञ) सहकारी संस्थाको नाममा प्राप्त हुने अन्य जुनसुकै रकम ।

(२) उपदफा (१) को खण्ड (छ) बमोजिमको रकम प्राप्त गर्नु अघि नेपाल सरकार, अर्थ मन्त्रालयको स्वीकृती लिनु पर्नेछ ।

५४. जगेडा कोष: (१) सहकारी संस्थामा एक जगेडा कोष रहनेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको कोषमा देहाय बमोजिमको रकम रहनेछ:

(क) आर्थिक वर्षको खूद नाफा रकमको कम्तिमा पच्चीस प्रतिशत रकम,

(ख) कुनै संस्था, संघ वा निकायले प्रदान गरेको पूँजीगत अनुदान रकम,

(ग) स्थीर सम्पत्ति बिक्रीबाट प्राप्त रकम,

(घ) अन्य स्रोतबाट प्राप्त रकम ।

(३) उपदफा (१) बमोजिमको कोषको रकम अविभाज्य हुनेछ ।

५५. संरक्षित पूँजी फिर्ता कोष: (१) सहकारी संस्थामा एक संरक्षित पूँजी फिर्ता कोष रहनेछ ।

(२) दफा ५४ बमोजिमको जगेडा कोषमा सो दफाको उपदफा (२) को खण्ड (क) बमोजिमको रकम छुट्याई बाँकी रहेको रकमको कम्तीमा पच्चीस प्रतिशत रकम उपदफा (१) बमोजिमको कोषमा वार्षिक रूपमा जम्मा गर्नु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिमको रकम सदस्यले गरेको वार्षिक कारोबारको आधारमा संघीय कानूनमा तोकिए बमोजिम सम्बन्धित सदस्यलाई उपलब्ध गराउनु पर्नेछ ।

५६. सहकारी प्रवर्द्धन कोष: (१) सहकारी संस्थाले सहकारी व्यवसायको प्रवर्द्धन गर्नका लागि दफा ५४ बमोजिम जगेडा कोषमा सो दफाको उपदफा (२) को खण्ड (क) बमोजिमको रकम छुट्याई बाँकी रहेको रकमको शून्य दशमलव पाँच प्रतिशतले हुन आउने रकम सहकारी प्रवर्द्धन कोषमा वार्षिक रूपमा जम्मा गर्नु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको कोषको सञ्चालन तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

५७. अन्य कोष सम्बन्धी व्यवस्था: (१) यस परिच्छेदमा अन्यत्र उल्लिखित कोषका अतिरिक्त सहकारी संस्थामा सहकारी शिक्षा कोष, शेयर लाभांश कोष लगायत तोकिए बमोजिमका अन्य कोषहरूको व्यवस्था हुनुपर्ने ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको कोषको रकम सो कोषको उद्देश्य पूर्तिका लागि विनियममा तोकिए बमोजिम उपयोग गर्न सकिनेछ ।

तर, एक वर्षको शेयर लाभांशको रकम शेयर पूँजीको अठार प्रतिशत भन्दा बढी हुनेछैन ।

(३) सहकारी वचत तथा कर्जा सुरक्षण कोष, स्थिरीकरण कोष, आपसी सुरक्षण सेवा संचालन कोष तथा तोकिए बमोजिम थप कोषहरू रहनेछन ।

परिच्छेद -१०

अभिलेख र सूचना

५८. अभिलेख राख्नु पर्ने: (१) सहकारी संस्थाले साधारण सभा, समिति तथा लेखा सुपरिवेक्षण समितिका बैठकका निर्णय तथा काम कारबाहीको अद्यावधिक अभिलेख सुरक्षित साथ राख्नु पर्नेछ ।

(२) सहकारी संस्थाले आफूले गरेको सम्पूर्ण कारोबारको लेखाको अभिलेख तथा अन्य आवश्यक अभिलेख तोकिए बमोजिम सुरक्षित साथ राख्नुपर्नेछ ।

५९. विवरण उपलब्ध गराउनु पर्ने (१) सहकारी संस्थाले प्रत्येक वर्ष देहायका विवरण सहितको प्रतिवेदन तोकिएको समयभित्र दर्ता अधिकारी समक्ष पेश गर्नुपर्नेछ :

(क) कारोबारको चौमासिक र वार्षिक प्रतिवेदन तथा लेखापरीक्षण प्रतिवेदन

- (ख) वार्षिक कार्यक्रम, नीति तथा योजना,
- (ग) खूद बचत सम्बन्धी नीति तथा योजना,
- (घ) सञ्चालकको नाम तथा बाँकी कार्यावधिको सूची,
- (ङ) साधारण सभाको बैठकसम्बन्धी जानकारी,
- (च) शेयर सदस्य संख्या र शेयरपूँजी,
- (छ) सञ्चालक वा सदस्यले लिएको ऋण तिर्न बाँकी रहेको रकम,
- (ज) दर्ता अधिकारीले समय समयमा तोकि दिएका अन्य विवरण ।

(२) दर्ता अधिकारीले उपदफा (१) बमोजिम प्राप्त विवरण सहितको प्रतिवेदन एकमुष्ट रूपमा तोकिएको समयभित्र प्रदेश सरकारको सहकारी विषय हेर्ने मन्त्रालयमा अनिवार्य रूपामा पठाउनु पर्नेछ ।

परिच्छेद - ११

लेखा र लेखापरीक्षण

६०. **कारोबारको लेखा:** सहकारी संस्थाको कारोबारको लेखा दोहोरो लेखा प्रणालीमा आधारित र कारोबारको यथार्थ स्थिति स्पष्ट रूपमा देखिने गरी प्रचलित कानून बमोजिम अधिकार प्राप्त निकायले लागू गरेको लेखामान (एकाउन्टिङ स्ट्याण्डर्ड) र यस ऐन बमोजिम पालना गर्नुपर्ने अन्य शर्त तथा व्यवस्था बमोजिम राख्नु पर्नेछ ।

६१. **लेखापरीक्षण:** (१) सहकारी संस्थाले प्रत्येक आर्थिक वर्षको लेखापरीक्षण सो आर्थिक वर्ष समाप्त भएको मितिले तीन महिनाभित्र प्रचलित कानून बमोजिम इजाजतपत्र प्राप्त लेखापरीक्षकद्वारा गराउनु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको अवधिभित्र कुनै सहकारी संस्थाले लेखापरीक्षण नगराएको पाइएमा दर्ता अधिकारीले त्यस्तो

सहकारी संस्थाको लेखापरीक्षण इजाजतपत्र प्राप्त लेखापरीक्षकबाट गराउन सक्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम लेखापरीक्षण गराउँदा लेखापरीक्षकलाई दिनुपर्ने पारिश्रमिक लगायतको रकम सम्बन्धित सहकारी संस्थाले व्यहोर्नेछ ।

(४) उपदफा (१) वा (२) बमोजिम लेखापरीक्षकले गरेको लेखापरीक्षण प्रतिवेदन अनुमोदनको लागि सञ्चालक समिति मार्फत अनिवार्य रूपमा साधारण सभा समक्ष पेश गर्नु पर्नेछ ।

(५) उपदफा (४) बमोजिम पेश भएको लेखापरीक्षण प्रतिवेदन साधारण सभाबाट अनुमोदन हुन नसकेमा पुनः लेखापरीक्षणका लागि साधारण सभाले दफा ६२ को अधिनमा रही अर्को लेखापरीक्षक नियुक्त गर्नेछ ।

६२. लेखापरीक्षकको नियुक्ति: (१) सहकारी संस्थाको लेखापरीक्षण सम्बन्धी कार्य गर्न प्रचलित कानून बमोजिम इजाजतपत्र प्राप्त लेखापरीक्षक साधारण सभाले लेखापरीक्षक नियुक्ति गर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम नियुक्त लेखापरीक्षकको पारिश्रमिक तथा सुविधा साधारण सभाले निर्धारण गरे बमोजिम हुनेछ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिम लेखापरीक्षक नियुक्त गर्दा एउटै व्यक्ति, फर्म वा कम्पनीलाई लगातार तीन आर्थिक वर्षभन्दा बढी हुने गरी नियुक्त गर्न सकिने छैन ।

६३. लेखापरीक्षकमा नियुक्त हुन नसक्ने: (१) देहायका व्यक्ति लेखापरीक्षकमा नियुक्त हुन तथा नियुक्त भईसकेको भए सो पदमा बहाल रहन सक्ने छैन :

(क) सहकारी संस्थाको सञ्चालक,

(ख) सम्बन्धित सहकारी संस्थाको सदस्य,

- (ग) सोही सहकारी संस्थाको नियमित पारिश्रमिक पाउने गरी नियुक्त सल्लाहकार वा कर्मचारी,
- (घ) लेखा परीक्षण सम्बन्धी कसूरमा सजाय पाएको तीन वर्षको अवधि भुक्तान नभएको,
- (ङ) दामासाहीमा परेको,
- (च) भ्रष्टाचार, ठगी वा नैतिक पतन हुने अन्य फौजदारी कसूरमा सजाय पाएको पाँच वर्ष भुक्तान नभएको,
- (छ) दफा ६२ को उपदफा (३) बमोजिमको व्यक्ति, फर्म वा कम्पनी,
- (ज) सम्बन्धित सहकारी संस्था वा संघसँग स्वार्थ बाझिएको व्यक्ति ।

(२) लेखा परीक्षकले आफू नियुक्त हुनुअघि उपदफा (१) बमोजिम अयोग्य नभएको कुरा सहकारी संस्थालाई तोकिए बमोजिम लिखित रूपमा जानकारी गराउनु पर्नेछ ।

(३) कुनै लेखा परीक्षक आफ्नो कार्यकाल समाप्त नहुँदै कुनै सहकारी संस्थाको लेखापरीक्षण गर्न अयोग्य भएमा वा सहकारी संस्थाको लेखा परीक्षकको पदमा कायम रहन नसक्ने स्थिति उत्पन्न भएमा निजले लेखा परीक्षण गर्नुपर्ने वा गरिरहेको काम तत्काल रोकी सो कुराको जानकारी लिखित रूपमा सहकारी संस्थालाई दिनु पर्नेछ ।

(४) उपदफा (३) बमोजिमको कुनै परिस्थिति उत्पन्न भएमा सम्बन्धित सहकारी संस्थाको साधारण सभाले दफा ६२ बमोजिम नयाँ लेखापरिक्षकको नियुक्ति गर्नु पर्नेछ ।

(५) यस दफाको प्रतिकूल हुनेगरी नियुक्त भएको लेखापरीक्षकले गरेको लेखापरीक्षण मान्य हुने छैन ।

परिच्छेद-१२

ऋण असूली तथा बाँकी बक्यौता

६४. ऋण असूल गर्नेस् कुनै सदस्यले सहकारी संस्थासँग गरेको ऋण सम्झौता वा शर्त कबुलियतको पालना नगरेमा, लिखतको भाखाभित्र ऋणको साँवा, ब्याज र हर्जाना चुक्ता नगरेमा वा ऋण लिएको रकम सम्बन्धित काममा नलगाई हिनामिना गरेको देखिएमा त्यस्तो सदस्यले ऋण लिंदा राखेको धितोलाई सम्बन्धित सहकारी संस्थाले लिलाम बिक्री गरी वा अन्य कुनै व्यवस्था गरी आफ्नो साँवा, ब्याज र हर्जाना असूल उपर गर्न सक्नेछ ।

(२) कुनै सदस्यले सहकारी संस्थामा राखेको धितो कुनै किसिमले कसैलाई हक छोडिदिएमा वा अन्य कुनै कारणबाट त्यस्तो धितोको मूल्य घट्न गएमा त्यस्तो ऋणीलाई निश्चित म्याद दिई थप धितो सुरक्षण राख्न लगाउन सकिनेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम ऋणीले थप धितो नराखेमा वा उपदफा (१) वा (२) बमोजिमको धितोबाट पनि साँवा, ब्याज र हर्जानाको रकम असूल उपर हुन नसकेमा त्यस्तो ऋणीको हक लाग्ने अन्य जायजेथाबाट पनि साँवा, ब्याज र हर्जाना असूल उपर गर्न सकिनेछ ।

(४) यस दफा बमोजिम साँवा, ब्याज र हर्जाना असूल उपर गर्दा लागेको खर्चको रकम तथा असूलउपर भएको साँवा, ब्याज र हर्जानाको रकम कट्टा गरी बाँकी रहन आएको रकम सम्बन्धित ऋणीलाई फिर्ता दिनु पर्नेछ ।

(५) यस दफा बमोजिम कुनै सहकारी संस्थाले ऋणीको धितो वा अन्य जायजेथा लिलाम बिक्री गर्दा लिलाम सकार्ने व्यक्तिको नाममा सो धितो वा जायजेथा प्रचलित कानून बमोजिम रजिष्ट्रेशन वा दाखिल खारेज गर्नका लागि सम्बन्धित कार्यालयमा लेखी पठाउनेछ, र सम्बन्धित कार्यालयले पनि सोही बमोजिम रजिष्ट्रेशन

वा दाखिल खारेज गरी सोको जानकारी सम्बन्धित संस्थालाई दिनु पर्नेछ ।

(६) यस दफा बमोजिम धितो राखेको सम्पत्ति लिलाम बिक्री गर्दा कसैले सकार नगरेमा त्यस्तो सम्पत्ति सम्बन्धित सहकारी संस्था आफैले सकार गर्न सक्नेछ ।

(७) उपदफा (६) बमोजिम आफैले सकार गरेमा त्यस्तो सम्पत्ति सम्बन्धित सहकारी संस्थाको नाममा रजिष्ट्रेशन वा दाखिल खारेज गर्न सम्बन्धित कार्यालयमा लेखी पठाउनेछ र त्यसरी लेखी आएमा सम्बन्धित कार्यालयले सोही बमोजिम रजिष्ट्रेशन वा दाखिल खारेज गरी दिनु पर्नेछ ।

(८) ऋण असूली सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

६५. बाँकी बक्यौता असूल उपर गर्ने: कसैले सहकारी संस्थालाई तिर्नु बुझाउनु पर्ने रकम नतिरी बाँकी राखेमा त्यस्तो रकम र सोको व्याज समेत दर्ता अधिकारीले त्यस्तो व्यक्तिको जायजेथाबाट तोकिए बमोजिम असूल उपर गरिदिन सक्नेछ ।

६६. कालो सूची सम्बन्धी व्यवस्था: (१) सहकारी संस्थाबाट ऋण लिई रकमको अपचलन गर्ने वा भाखा भित्र ऋणको साँवा व्याज फिर्ता नगर्ने व्यक्तिको नाम नामेशी सहित कालो सूची प्रकाशन गर्न सकिनेछ ।

(२) कालो सूची प्रकाशन सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

६७. कर्जा सूचना केन्द्र: (१) सहकारी संस्थाको कर्जा प्रवाहमा शुद्धता कायम गरी कर्जा प्रवाह सम्बन्धी सूचना प्राप्त गर्ने समेतका कार्य गर्न मन्त्रालयले सरोकारवालाको सहभागितामा एक कर्जा सूचना केन्द्रको स्थापना गर्नेछ ।

(२) कर्जा सूचना केन्द्र सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

६८. कर्जा असुली न्यायधिकरण: (१) सहकारी क्षेत्रका लागि एक कर्जा असुली न्यायधिकरण रहनेछ ।

(२) कर्जा असुली न्यायधिकरणको गठन र सञ्चालन सम्बन्धी व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

६९. रोक्का राख्न लेखी पठाउने: (१) सहकारी संस्थाले दफा ६४ र ६५ को प्रयोजनका लागि कुनै व्यक्तिको खाता, जायजेथाको स्वामित्व हस्तान्तरण, नामसारी वा बिक्री गर्न नपाउने गरी रोक्का राख्न सम्बन्धित निकायमा लेखी पठाउन सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम रोक्काका लागि लेखी आएमा सम्बन्धित निकायले प्रचलित कानून बमोजिम त्यस्तो व्यक्तिको खाता, जायजेथाको स्वामित्व हस्तान्तरण, नामसारी वा बिक्री गर्न नपाउने गरी रोक्का राखी दिनुपर्नेछ ।

७०. अग्राधिकार रहने: कुनै व्यक्तिले सहकारी संस्थालाई तिर्नुपर्ने ऋण वा अन्य कुनै दायित्व नतिरेमा त्यस्तो व्यक्तिको जायजेथामा नेपाल सरकार वा प्रदेश सरकारको कुनै हक दाबी भए त्यसका लागि रकम छुट्टाई बाँकी रहन आएको रकममा सहकारी संस्थाको अग्राधिकार रहनेछ ।

७१. कारवाही गर्न बाधा नपर्ने : कुनै सहकारी संस्थाले ऋण असुली गर्ने सम्बन्धमा कुनै व्यक्ति वा सहकारी संस्था उपर चलाएको कुनै कारवाहीका कारणबाट त्यस्तो व्यक्ति वा संस्था उपर यस ऐन तथा प्रचलित कानून बमोजिमको कुनै कसूरमा कारवाही चलाउन रोक लगाएको मानिने छैन ।

परिच्छेद-१३

एकीकरण, विघटन तथा दर्ता खारेज

७२. एकीकरण तथा विभाजन सम्बन्धी व्यवस्था: (१) यस ऐनको अधिनमा रही दुई वा दुईभन्दा बढी सहकारी संस्थाहरू एक आपसमा गाभी एकीकरण गर्न वा एक सहकारी संस्थालाई भौगोलिक कार्य क्षेत्रको आधारमा दुई वा दुईभन्दा बढी सहकारी संस्थामा विभाजन गर्न सकिनेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम एकीकरण वा विभाजन गर्दा सम्बन्धित सहकारी संस्थाको कूल कायम रहेका सदस्य संख्याको बहुमतबाट निर्णय हुनुपर्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम एकीकरण वा विभाजन गर्ने निर्णय गर्दा एकीकरण वा विभाजनका शर्तहरू तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

(४) एकीकरण वा विभाजन सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

७३. विघटन र दर्ता खारेज: (१) कुनै सहकारी संस्थामा देहायको अवस्था विद्यमान भएमा साधारण सभाको तत्काल कायम रहेका बहुमत सदस्यको निर्णयबाट त्यस्तो सहकारी संस्थाको विघटन गर्ने निर्णय गरी दर्ता खारेजीको स्वीकृतीका लागि समितिले दर्ता अधिकारी समक्ष निवेदन दिन सक्नेछ :

(क) विनियममा उल्लिखित उद्देश्य तथा कार्य हासिल गर्न सम्भव नभएमा,

(ख) सदस्यको हित गर्न नसक्ने भएमा ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम प्राप्त निवेदन छानविन गर्दा त्यस्तो सहकारी संस्थाको विघटन गर्न उपयुक्त देखिएमा दर्ता अधिकारीले त्यस्तो सहकारी संस्थाको दर्ता खारेज गर्न सक्नेछ ।

(३) उपदफा (२) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि दर्ता अधिकारीले देहायको अवस्थामा सहकारी संस्थाको दर्ता खारेज गर्न सक्नेछ ।

- (क) लगातार दुई वर्षसम्म कुनै कारोबार नगरी निष्कृत्य रहेको पाइएमा,
- (ख) कुनै सहकारी संस्थाले यो ऐन वा यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियमावली विपरीतको कार्य बारम्बार गरेमा,
- (ग) विनियममा उल्लिखित उद्देश्य विपरीत कार्य गरेमा,
- (घ) सहकारी मूल्य, मान्यता र सिद्धान्त विपरीत कार्य गरेमा ।

(४) उपदफा (२) वा (३) बमोजिम दर्ता खारेज गर्नु अघि दर्ता अधिकारीले त्यस्तो सहकारी संस्थालाई सुनुवाईका लागि पन्ध्र दिनको समयावधि दिनुपर्नेछ ।

(५) उपदफा (२) वा (३) बमोजिम सहकारी संस्थाको दर्ता खारेज भएमा त्यस्तो सहकारी संस्था विघटन भएको मानिनेछ ।

(६) उपदफा (२) वा (३) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि दर्ता अधिकारीले प्रदेश सरकारले तोकेको सीमा भन्दा बढी रकम अनुदान प्राप्त गरेको संस्था वा संघको दर्ता खारेज गर्नु अघि मन्त्रालयको स्वीकृती लिनु पर्नेछ ।

(७) उपदफा (२) वा (३) बमोजिम कुनै सहकारी संस्था वा संघको दर्ता खारेजी भएमा त्यस्तो संस्था वा संघको दर्ता प्रमाणपत्र स्वतः रद्द भएको मानिनेछ ।

७४. लिक्वीडेटरको नियुक्ति ७३ बमोजिम कुनै सहकारी संस्थाको दर्ता खारेज भएमा दर्ता अधिकारीले लिक्वीडेटर नियुक्त गर्नेछ ।

(२) उपदफामा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि सहकारी सम्बन्धी प्रचलित कानूनमा तोकिएको सीमासम्मको सम्पत्ति

भएको सहकारी संस्थाको हकमा दर्ता अधिकारीले कुनै अधिकृत स्तरको कर्मचारीलाई लिक्वीडेटर नियुक्ति गर्न सक्नेछ ।

(३) लिक्वीडेसन सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

७५. लिक्वीडेशन पछिको सम्पत्तिको उपयोग: कुनै सहकारी संस्थाको लिक्वीडेशन पश्चात् सबै दायित्व भुक्तान गरी बाँकी रहन गएको सम्पत्तिको उपयोग संघीय कानून बमोजिम हुनेछ ।

परिच्छेद -१४

दर्ता अधिकारी

७६. दर्ता अधिकारी: (१) यस ऐन अन्तर्गत सहकारी संस्थाको दर्ता, नियमन लगायतका अन्य सम्पूर्ण कार्य सम्पादन गर्नेगरी मन्त्रालयले राजपत्राङ्कित द्वितीय श्रेणी वा सो सरहको अधिकृत कर्मचारीलाई दर्ता अधिकारीको रूपमा तोक्नु पर्नेछ ।

(२) दर्ता अधिकारीलाई कार्यसम्पादनमा सहयोग गर्न चाहिने आवश्यक कर्मचारी प्रदेश सरकारले उपलब्ध गराउनेछ ।

७७. दर्ता अधिकारीको काम, कर्तव्य र अधिकार: (१) यस ऐनमा अन्यत्र उल्लिखित काम, कर्तव्य र अधिकारका अतिरिक्त दर्ता अधिकारीको काम, कर्तव्य र अधिकार तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम दर्ता अधिकारीलाई प्राप्त अधिकारमध्ये केही अधिकार आफू मातहतको अधिकृत स्तरको कर्मचारीलाई प्रत्यायोजन गर्न सक्नेछ ।

परिच्छेद -१५

निरीक्षण तथा अनुगमन

७८. निरीक्षण तथा हिसाब किताब जाँच गर्ने: (१) दर्ता अधिकारीले सहकारी संस्थाको जुनसुकै वखत तोकिए बमोजिम निरीक्षण तथा हिसाब जाँच गर्न, गराउन सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम निरीक्षण वा हिसाब जाँच गर्दा दर्ता अधिकारीले तोकिए बमोजिम माग गरेको जानकारी सम्बन्धित सहकारी संस्थाले उपलब्ध गराउनु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिम निरीक्षण वा हिसाब जाँच गर्दा कुनै सहकारी संस्थाको काम कारवाही यो ऐन, यस ऐनअन्तर्गत बनेको नियम, निर्देशिका, मापदण्ड वा कार्यविधि बमोजिम भएको नपाइएमा दर्ता अधिकारीले सम्बन्धित संस्थालाई आवश्यक निर्देशन दिन सक्नेछ र त्यस्तो निर्देशनको पालना गर्नु त्यस्तो संस्थाको कर्तव्य हुनेछ ।

(४) नेपाल राष्ट्र बैङ्कले सहकारी संस्थाको निरीक्षण तथा हिसाब किताबको जाँच गर्नेसम्बन्धी व्यवस्था सहकारी सम्बन्धी प्रचलित कानून बमोजिम हुनेछ ।

(५) उपदफा (४) बमोजिम सहकारी संस्थाको निरीक्षण तथा हिसाब किताबको जाँच गर्दा प्राप्त हुन आएको जानकारी नेपाल राष्ट्र बैङ्कले मन्त्रालयलाई समेत उपलब्ध गराउनु पर्नेछ ।

७९. छानबिन गर्न सक्ने: (१) कुनै सहकारी संस्थाको व्यावसायिक कारोबार सन्तोषजनक नभएको, सदस्यको हित विपरित काम भएको वा सो संस्थाको उद्देश्य विपरित कार्य गरेको भनी त्यस्तो संस्थाको कम्तीमा पाँच प्रतिशत सदस्यले छानबिनको लागि निवेदन दिएमा दर्ता अधिकारीले त्यस्तो संस्थाको छानबिन गर्न, गराउन सक्नेछ । त्यस्तो छानबिन गर्दा सम्बन्धित विषयगत संघ, जिल्ला संघ, प्रदेश विषयगत संघ र प्रदेश सहकारी संघको सहयोग लिन सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम छानबिन गर्दा माग गरेको विवरण वा कागजात उपलब्ध गराई सहयोग गर्नु सम्बन्धित सहकारी संस्थाको कर्तव्य हुनेछ ।

(३) उपदफा (१) वा (२) बमोजिम गरिएको छानबिनको जानकारी सम्बन्धित सहकारी संस्थालाई लिखित रूपमा दिनु पर्नेछ ।

८०. बचत तथा ऋणको कारोबार गर्ने संस्था वा संघको निरीक्षण तथा अनुगमन सम्बन्धी विशेष व्यवस्था: (१) बचत तथा ऋणको मुख्य कारोबार गर्ने संस्था वा संघले अवलम्बन गर्ने अनुगमन प्रणाली सहकारी सम्बन्धी प्रचलित कानून बमोजिम हुनेछ ।

(२) दर्ता अधिकारीले बचत तथा ऋणको कारोबार गर्ने संस्था वा संघको तोकिए बमोजिमको अनुगमन प्रणालीमा आधारित भई निरीक्षण तथा अनुगमन गर्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम संस्था वा संघको निरीक्षण तथा अनुगमन दर्ता अधिकारीले आवश्यकता अनुसार नेपाल राष्ट्र बैङ्क लगायतका अन्य निकायको सहयोग लिन सक्नेछ ।

८१. मन्त्रालयले निरीक्षण तथा अनुगमन गर्ने: (१) दर्ता अधिकारीबाट कुनै सहकारी संस्थाको निरीक्षण नभएको वा त्यस्तो निरीक्षण प्रभावकारी नभएकाले सदस्यको हितमा प्रतिकूल असर परेको भनी कुनै स्रोतबाट जानकारी हुन आएमा मन्त्रालयले त्यस्तो संस्थाको तोकिए बमोजिम निरीक्षण तथा अनुगमन गरी सम्बन्धित सहकारी संस्थालाई आवश्यक निर्देशन दिन सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम निर्देशन दिएमा त्यस्तो निर्देशनको पालना गर्नु सम्बन्धित सहकारी संस्थाको कर्तव्य हुनेछ ।

(३) मन्त्रालयले यस दफा बमोजिम भएको निरीक्षण तथा अनुगमन र दिइएको निर्देशनको सम्बन्धमा दर्ता अधिकारीलाई समेत जानकारी दिनु पर्नेछ ।

८२. संघले निरीक्षण तथा अनुगमन गर्नुपर्ने: (१) संघले आफ्ना सदस्यको काम कारबाहीको तोकिए बमोजिम निरीक्षण तथा अनुगमन गरी सोको प्रतिवेदन मन्त्रालय तथा दर्ता अधिकारीलाई दिनु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको प्रतिवेदनमा देहायका विवरणहरू समावेश गर्नुपर्नेछ :

- (क) अनुगमन तथा निरीक्षण गरेको संस्था वा संघको विवरण,
- (ख) संस्था वा संघमा यो ऐन, यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियम र विनियमको पालनाको अवस्था,
- (ग) सदस्यहरूले प्राप्त गरेको सेवा सुविधाको अवस्था,
- (घ) सदस्यहरूको सहभागिताको स्तर,
- (ङ) संस्था वा संघको आर्थिक र वित्तीय अवस्था तथा कोषको परिचालन,
- (च) तोकिए बमोजिमका अन्य व्यवस्था ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम संघले अनुगमन गर्दा आफू मातहतका कुनै संस्था वा संघको काम कारबाहीमा कुनै त्रुटि फेला परेमा त्यस्तो त्रुटि सच्याउन सम्बन्धित संस्था वा संघलाई सुभाब वा निर्देशन दिन सक्नेछ र त्यस्तो सुभाब वा निर्देशनको पालना गर्नु सम्बन्धित संस्था वा संघको कर्तव्य हुनेछ ।

(४) उपदफा (३) बमोजिम दिएको सुभाब वा निर्देशनको पालना नभएमा दर्ता अधिकारी समक्ष कारबाहीको सिफारिश गर्नेछ ।

(५) उपदफा (३) बमोजिम दिएको सुभाब वा निर्देशन सम्बन्धी विषय संघको वार्षिक प्रतिवेदनमा समेत उल्लेख गर्नुपर्नेछ ।

८३. वार्षिक प्रतिवेदन पेश गर्नु पर्ने: दर्ता अधिकारीले आर्थिक वर्ष समाप्त भएको मितिले तीन महिनाभित्र सहकारी संस्थाको तोकिए बमोजिमको विवरण सहित निरीक्षण सम्बन्धी वार्षिक प्रतिवेदन मन्त्रालय समक्ष पेश गर्नु पर्नेछ ।

परिच्छेद -१६

समस्या ग्रस्त संस्था वा संघ

८४. संस्था वा संघ समस्या ग्रस्त भएको घोषणा गर्न सकिने:

(१) यस ऐन बमोजिम गरिएको निरीक्षण वा हिसाब जाँचबाट कुनै संस्था वा संघमा देहायको अवस्था विद्यमान रहेको देखिएमा दर्ता अधिकारीले त्यस्तो संस्था वा संघलाई समस्याग्रस्त संस्था वा संघको रूपमा घोषणा गर्न मन्त्रालय समक्ष सिफारिस गर्नु पर्नेछ :

- (क) सदस्यको हित विपरीत हुनेगरी कुनै कार्य गरेको,
- (ख) संस्था वा संघले पूरा गर्नुपर्ने वित्तीय दायित्व पूरा नगरेको वा भुक्तानी गर्नुपर्ने दायित्व भुक्तानी गर्न नसकेको वा भुक्तानी गर्न नसक्ने अवस्था भएको,
- (ग) सदस्यहरूको बचत निर्धारित शर्त बमोजिम फिर्ता गर्न नसकेको,
- (घ) यो ऐन, यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियम तथा विनियम विपरीत हुनेगरी संस्था वा संघ सञ्चालन भएको,
- (ङ) संस्था वा संघ दामासाहीमा पर्नसक्ने अवस्थामा भएको वा उल्लेखनीय रूपमा गम्भिर आर्थिक कठिनाई भोगिरहेको,
- (च) कुनै संस्था वा संघले सदस्यको बचत रकम फिर्ता गर्नुपर्ने अवधिमा फिर्ता नगरेको भनी त्यस्तो संस्था वा संघका कम्तीमा पच्चीस जना सदस्यहरूले दर्ता अधिकारी समक्ष निवेदन दिएकोमा छानबिन गर्दा खण्ड (क) देखि (ङ) सम्मको कुनै अवस्था विद्यमान भएको देखिएको ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको सिफारिस प्राप्त भएमा त्यस्तो संस्था वा संघलाई मन्त्रालयले समस्याग्रस्त संस्था वा संघ घोषणा गर्न सक्नेछ ।

(३) यस दफामा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि प्रचलित कानून बमोजिम प्रदेश सरकारले गठन गरेको आयोगले कुनै संस्था वा संघलाई समस्याग्रस्त संस्था वा संघ घोषणा गर्न सिफारिस गरेमा वा समस्याग्रस्त भनी पहिचान गरेकोमा वा त्यस्तो आयोगमा परेको उजूरी संख्या, औचित्य समेतको आधारमा मन्त्रालयले त्यस्तो संस्था वा संघलाई समस्याग्रस्त संस्था वा संघ घोषणा गर्न सक्नेछ ।

८५. व्यवस्थापन समितिको गठन: (१) यस ऐन बमोजिम कुनै संस्था वा संघलाई समस्याग्रस्त संस्था वा संघ घोषणा गरिएकोमा त्यस्तो संस्था वा संघको सम्पत्ति व्यवस्थापन तथा दायित्व भुक्तानी सम्बन्धी कार्य गर्न सहकारी सम्बन्धी प्रचलित कानून बमोजिम व्यवस्थापन समिति गठनको लागि मन्त्रालयले प्रदेश सरकार समक्ष सिफारिस गर्नेछ ।

(२) व्यवस्थापन समिति सम्बन्धी अन्य व्यवस्था प्रचलित कानून बमोजिम हुनेछ ।

परिच्छेद-१७

कसूर, जरिबाना तथा पुनरावेदन

८६. कसूर, जरिबाना तथा पुनरावेदन: कसूर, जरिबाना तथा पुनरावेदन सम्बन्धी व्यवस्था सहकारी सम्बन्धी प्रचलित कानून बमोजिम हुनेछ ।

८७. अनुसन्धानको लागि लेखी पठाउन सक्ने: दर्ता अधिकारी वा मन्त्रालयले यस ऐन बमोजिम आफ्नो काम, कर्तव्य र अधिकारको पालना गर्दा कसैले सहकारी सम्बन्धी प्रचलित कानून बमोजिमको कसूर गरेको थाहा पाएमा त्यस्तो कसूरका सम्बन्धमा प्रचलित कानून बमोजिम अनुसन्धान गर्नका लागि सम्बन्धित निकायमा लेखी पठाउन सक्नेछ ।

परिच्छेद-१८

सहकारी विकास बोर्ड

८८. सहकारी विकास बोर्ड: (१) प्रदेश स्तरीय एक सहकारी विकास बोर्ड रहनेछ, र यसको गठन तथा सञ्चालन तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

परिच्छेद-१९

सहकारी विकास कोष

८९. सहकारी विकास कोष: (१) सहकारी संघ संस्थाको विकास तथा प्रवर्द्धनका लागि एक सहकारी विकास कोष स्थापना गर्न सकिनेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको कोषबाट सहकारी मार्फत उत्पादन, प्रशोधन, भण्डारण, वजारीकरण, रोजगारी तथा व्यावसायिकता वृद्धिमा तोकिए बमोजिम लगानी गरिनेछ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिमको सहकारी विकास कोषमा देहाय बमोजिमको रकम रहनेछ :

(क) संघीय सरकारबाट प्राप्त रकम ।

(ख) प्रदेश सरकारबाट प्राप्त रकम ।

(ग) स्थानीय सरकारबाट प्राप्त रकम ।

(घ) राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय संघ संस्थाबाट प्राप्त रकम ।

(ङ) सहकारी संघ संस्थाबाट प्राप्त रकम ।

(च) सहकारी कोषको लगानीबाट प्राप्त ब्याज रकम ।

(छ) अन्य स्रोतबाट प्राप्त रकम ।

(४) उपदफा (१) बमोजिमको सहकारी विकास कोषको सञ्चालन तथा व्यवस्थापन तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

परिच्छेद-२०

छुट, सुविधा र सहूलियत

९०. छुट, सुविधा र सहूलियत: (१) प्रचलित कानूनमा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि सहकारी संस्थालाई देहाय बमोजिमको छुट, सुविधा र सहूलियत प्राप्त हुनेछ ।

(क) सहकारी संस्थाले अचल सम्पत्ति बाहेक कारोबार सम्बन्धी कुनै लिखत रजिष्ट्रेशन गर्नु, गराउनु पर्ने छैन ।

(ख) सहकारी संस्थाले ऋण लगानी गर्दा वा जमानत बापत राखेको जग्गा दृष्टि बन्धक पारित गर्दा कुनै पनि शुल्क लाग्ने छैन ।

(ग) सहकारी संस्थाले आफ्नो कार्यालय तथा सेवा केन्द्रको भवन निर्माणका लागि आवश्यक पर्ने जग्गा जमिन लगायतका अचल सम्पत्ति खरीद गर्दा आय टिकट दस्तुर वा रजिष्ट्रेशन दस्तुर लाग्ने छैन ।

तर, व्यावसायिक प्रयोजनका लागि जग्गा जमिन लगायतका अचल सम्पत्ति खरिद गर्दा प्रचलित कानून बमोजिम आय टिकट दस्तुर वा रजिष्ट्रेशन दस्तुर लाग्नेछ ।

(२) रजिष्ट्रेशन दस्तुर छुट प्राप्त गरी खरिद गरिएको जग्गा जमिन लगायतका अचल सम्पत्ति प्रयोग नगरी विक्री गरेमा सो बापत छुट पाएको रजिष्ट्रेशन दस्तुर फिर्ता गर्नु पर्नेछ ।

(३) प्रचलित कानूनमा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि सहकारी संस्थाले दफा ५४ को उपदफा (२) को खण्ड (क) बमोजिम जगेडा कोषमा छुट्याएको रकम, दफा ५५ को उपदफा (२) बमोजिम संरक्षित पूँजी फिर्ता कोष र दफा ५६ को उपदफा (२)

बमोजिम सहकारी प्रवर्द्धन कोषमा जम्मा गरेको रकममा आयकर लाग्ने छैन ।

तर संरक्षित पूँजी फिर्ता कोषबाट सदस्यले प्राप्त गरेको रकममा सदस्यको कर दायित्वका सम्बन्धमा प्रचलित कानून बमोजिम हुनेछ ।

(४) सहकारी संस्थालाई आफ्नो प्रयोगको लागि आयात गर्ने मेशिनरी, औद्योगिक तथा कृषियन्त्र, उपकरण, पार्टपूजा, कच्चा पदार्थ तथा ढुवानीका साधनहरूमा लाग्ने भन्सार महसुल वा मूल्य अभिवृद्धि कर प्रचलित कानून बमोजिम छुट दिन सक्नेछ ।

(५) सहकारी संस्थाले उत्पादन गरेको माल सामानमा लाग्ने अन्तःशुल्क वा मूल्य अभिवृद्धि कर प्रचलित कानून बमोजिम आंशिक वा पुरै छुट दिन सक्नेछ ।

(६) सहकारी संस्थाले उत्पादन गरेको वस्तु निकासी गर्दा त्यस्तो वस्तुमा लाग्ने निकासी कर छुट र उद्योगलाई दिए सरह प्रचलित कानून बमोजिम निकासी नगद अनुदान दिन सक्नेछ ।

(७) यस दफामा उल्लिखित छुटहरूका अतिरिक्त औद्योगिक व्यवसाय गर्ने सहकारी संस्थालाई प्रचलित कानून बमोजिम उद्योगले पाए सरहको र पूर्वाधार संरचनाको निर्माण तथा सञ्चालन वा विशेष उद्योग, व्यवसाय वा सेवा सञ्चालन गर्ने सहकारी संस्थालाई प्रचलित कानून बमोजिम त्यस्तो उद्योग, व्यवसाय वा सेवाले पाए सरहको छुट, सुविधा र संरक्षण समेत प्राप्त हुनेछ ।

(८) प्रदेश सरकार वा स्थानीय तहले विपन्न ग्रामीण महिला, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, मुक्त कर्मैया, मुक्त हलिया, भूमिहिन कृषक, बेरोजगार, श्रमिक र दलित तथा अल्पसंख्यक जनजाति समेतका सीमान्तकृत समूहको सहकारी खेतीपाती वा सदस्यको श्रम वा सीपमा आधारित स्वरोजगारीका उद्योग धन्दा प्रवर्द्धन गर्न प्रचलित कानून बमोजिम लाग्ने जुनसुकै कर आंशिक वा पुरै छुट दिन, बीउ

पुँजी, लागत सहभागिता अनुदान, सहूलियत पूर्ण ऋण लगायतको विशेष वित्तीय सुविधा तथा प्राविधिक टेवा प्रदान गर्न सक्नेछ ।

(९) यस दफा बमोजिमको छुट, सुविधा र सहूलियत प्राप्त सम्बन्धी प्रक्रिया तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

परिच्छेद-२१

विविध

९१. मताधिकारको प्रयोग: कुनै सदस्यले सहकारी संस्थाको जतिसुकै शेयर खरिद गरेको भए तापनि सम्बन्धित संस्थाको कार्य सञ्चालनमा एक सदस्य एक मतको आधारमा आफ्नो मताधिकारको प्रयोग गर्न सक्नेछ ।

९२. सामाजिक परीक्षण गराउन सक्ने: (१) सहकारी संस्थाले विनियममा उल्लिखित उद्देश्य प्राप्त गर्नका लागि समितिबाट भएका निर्णय र कार्य, सदस्यहरूले प्राप्त गरेका सेवा र सन्तुष्टीको स्तर, सेवा प्राप्तबाट सदस्यहरूको जीवनस्तरमा आएको आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक तथा वातावरणीय पक्षमा सकारात्मक परिवर्तन लगायतका विषयमा तोकिए बमोजिमको ढाँचामा सामाजिक परीक्षण गराउन सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम भएको सामाजिक परीक्षणको प्रतिवेदन छलफलका लागि समितिले साधारण सभा समक्ष पेश गर्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम पेश भएको सामाजिक परीक्षण प्रतिवेदन छलफल गरी साधारण सभाले आवश्यकता अनुसार समितिलाई निर्देशन दिन सक्नेछ ।

(४) यस दफा बमोजिमको सामाजिक परीक्षण प्रतिवेदनको एक प्रति सम्बन्धित सहकारी संस्थाले दर्ता अधिकारी समक्ष पेश गर्नुपर्नेछ ।

९३. आर्थिक सहयोग गर्न नहुने: सहकारी संस्थाको रकम सदस्य बाहेक अरु कसैलाई सामाजिक कार्य बाहेक अन्य कार्यका लागि आर्थिक सहयोग गर्न पाइने छैन ।
स्पष्टीकरण: यस दफाको प्रयोजनका लागि “सामाजिक कार्य” भन्नाले शिक्षा, स्वास्थ्य, वातावरण संरक्षण, मानवीय सहायता, सहकारिता प्रवर्द्धन सम्बन्धी कार्यलाई जनाउँछ ।
९४. अन्तर सहकारी कारोबार गर्नसक्ने: यस ऐनमा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भएतापनि सहकारी संस्थाहरूले एक आपसमा सहकारी मूल्य, मान्यता र सिद्धान्तको आधारमा रही अन्तर सहकारी कारोबार गर्न सक्नेछन् । यसरी कारोबार गर्दा एक सहकारीले अर्को सहकारीको सदस्यता लिनु पर्नेछ ।
९५. ठेक्कापट्टा दिन नहुने: सहकारी संस्थाले आफ्नो समितिको कुनै सञ्चालक वा लेखा सुपरिवेक्षण समितिको संयोजक वा सदस्य वा आफ्नो कर्मचारीलाई ठेक्कापट्टा दिन हुँदैन ।
९६. विवाद समाधान: सहकारी संस्थाका बीच कुनै विवाद उत्पन्न भएमा सो विवाद निरूपणका लागि तोकिए बमोजिम विवाद निरूपण समितिको गठन गर्न सकिनेछ ।
९७. विभागीय कारबाही हुने: यो ऐन र यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियममा उल्लिखित अधिकारको बदनियतपूर्ण प्रयोग गर्ने कर्मचारीलाई प्रचलित कानून बमोजिम विभागीय कारबाही हुनेछ ।
९८. सरकारी बाँकी सरह असूल उपर हुने: कुनै सहकारी संस्थाले प्राप्त गरेको सरकारी अनुदान वा कुनै सेवा सुविधा दुरूपयोग गरेको पाइएमा प्रचलित कानून बमोजिम सरकारी बाँकी सरह असूल उपर गरिनेछ ।
९९. प्रचलित कानून बमोजिम हुने: यस ऐनमा उल्लेख भएका व्यवस्थाका अतिरिक्त अन्य विषय प्रचलित कानून बमोजिम हुनेछन् ।

१००. कम्पनी सम्बन्धी प्रचलित ऐन लागू नहुने: यस ऐन अन्तर्गत दर्ता भएको सहकारी संस्थाको हकमा कम्पनी सम्बन्धी प्रचलित ऐन लागू हुने छैन ।
१०१. प्रचलित कानून बमोजिम कारबाही गर्न बाधा नपर्ने: यस ऐनमा लेखिएको कुनै कुराले कुनै व्यक्ति उपर प्रचलित कानून बमोजिम अदालतमा मुद्दा चलाउन बाधा पु-याएको मानिने छैन ।
१०२. सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण सम्बन्धी कानुनी व्यवस्थाको पालना गर्नु पर्ने: सहकारी संस्थाले सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण सम्बन्धी प्रचलित कानूनको व्यवस्थाका साथै तत्सम्बन्धमा नेपाल सरकारले जारी गरेको मापदण्ड र नेपाल राष्ट्र बैङ्कको वित्तीय जानकारी इकाईबाट जारी भएका निर्देशिकाहरूको पालना गर्नु पर्नेछ ।
१०३. साभेदारी गर्नसक्ने: सहकारीमार्फत आर्थिक समृद्धि प्राप्त गर्न प्रदेश सरकार र सहकारी संस्थाहरूले साभेदारीमा विकासका आयोजना सञ्चालन गर्न सक्नेछन् ।
१०४. “कर सम्बन्धी व्यवस्था: यस ऐनमा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि महानगरपालिका, उपमहानगर पालिका र नगरपालिका क्षेत्रभित्र सञ्चालित वित्तीय कारोबार गर्ने सहकारी संस्थाहरूलाई क्रमश दश प्रतिशत, सात प्रतिशत र पाँच प्रतिशत कर लाग्नेछ ।
तर गाउँपालिका क्षेत्रभित्र सञ्चालित वित्तीय कारोबार गर्ने सहकारी संस्थालाई भने कर लाग्ने छैन ।
१०५. कार्यक्रम सञ्चालन गर्न सक्ने: प्रदेश सरकारले सहकारी संस्थाको प्रबर्द्धन, प्रशिक्षण, सहकारी शिक्षा, व्यावसायिकता विकास र क्षमता विकास गर्नका लागि आवश्यक कार्यक्रम सञ्चालन गर्न सक्नेछ ।
१०६. नियम बनाउने अधिकार: यस ऐनको कार्यान्वयनका लागि प्रदेश सरकारले नियम बनाउन सक्नेछ ।

१०७. मापदण्ड, निर्देशिका वा कार्यविधि बनाई लागू गर्न सक्ने:

(१) यो ऐन वा यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियमका अधीनमा रही सहकारी संस्थाको दर्ता, सञ्चालन, निरीक्षण तथा अनुगमन लगायतका काम कारबाहीलाई व्यवस्थित र प्रभावकारी रूपमा सञ्चालन गर्न मन्त्रालयले आवश्यकता अनुसार मापदण्ड, निर्देशिका वा कार्यविधि बनाई लागू गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको मापदण्ड बनाउँदा आवश्यकता अनुसार दर्ता अधिकारी, नेपाल राष्ट्र बैङ्क, प्रदेश सहकारी संघ, प्रदेश विषयगत संघ र सम्बन्धित अन्य निकायको परामर्श लिन सकिनेछ ।

अनुसूची-१
(दफा ११को उपदफा (१) सँग सम्बन्धित)
दर्ता दरखास्तको निवेदन:

श्री दर्ता अधिकारीज्यू,
.....,

मिति

विषय : सहकारी संस्था दर्ता सम्बन्धमा ।

महोदय,

हामी देहायका व्यक्तिहरू देहायको सहकारी संस्था दर्ता गरी पाउन तपसील बमोजिमको विवरण तथा अन्य कागजात सहित प्रदेश सहकारी ऐन, २०७५ को दफा ११ को उपदफा (१) बमोजिम यो निवेदन पेश गरेका छौं । संस्थाले उद्देश्य अनुरूप तत्काल गर्ने कार्यहरूको योजना र प्रस्तावित संस्थाको विनियम दुई प्रति यसै साथ संलग्न राखी पेश गरेका छौं ।

संस्था सम्बन्धी विवरण :

(क) प्रस्तावित सहकारी संस्थाको नाम :

(ख) ठेगाना :

(ग) उद्देश्य :

(घ) मुख्य कार्य :

(ङ) कार्यक्षेत्र :

(च) दायित्व :

(छ) सदस्य संख्या :

(१) महिला : जना

(२) पुरुष : जना

(ज) प्राप्त शेयर पूँजीको रकम :

(झ) प्राप्त प्रवेश शुल्कको रकम :

अनुसूची (२)
(दफा १२ को उपदफा (१) सँग सम्बन्धित)
सहकारी संस्था दर्ता प्रमाण पत्रको नमूना

..... प्रदेश
दर्ता अधिकारीको कार्यालय
.....,

सहकारी संस्था दर्ता प्रमाण पत्र

दर्ता नं. :

दर्ता मिति :

..... प्रदेश सहकारी ऐन, २०७५ को दफा १२ को उपदफा (१)
बमोजिम लाई सीमित दायित्व भएको
सहकारी संस्था दर्ता गरी स्वीकृत विनियम सहित यो प्रमाण पत्र प्रदान
गरिएको छ ।

सहकारी संस्थाको वर्गीकरण :

दर्ता गर्ने अधिकारीको,

दस्तखत :

नाम :

दर्जा :

कार्यालयको छाप :

सभाबाट पारित मिति: २०७५/१२/२६

प्रमाणीकरण मिति: २०७६/०२/१४

प्रदेश नं. ५, खेलकूद विकास सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न वनेको विधेयक

प्रस्तावना: खेलकूदको माध्यमबाट युवा, विद्यार्थी तथा आम नागरिकको शारीरिक तथा मानसिक विकास गरी स्वस्थ, सक्षम र अनुशासित नागरिक तयार गर्न र खेलकूद सम्बन्धी कार्यक्रम गर्दै व्यवसायिक प्रतिस्पर्धी खेलाडीको विकास गरी प्रदेश, राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा हुने खेलकूद प्रतियोगितामा प्रदेशको सार्थक सहभागिता एवं खेलकूद र खेल पर्यटनका माध्यमबाट दिगो शान्ति र समृद्धि हासिल गर्न वाञ्छनीय भएकोले,
प्रदेश नं. ५ प्रदेश सभाले यो ऐन बनाएको छ ।

परिच्छेद १

प्रारम्भिक

१. संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ: (१) यस ऐनको नाम प्रदेश खेलकूद विकास ऐन, २०७६ रहेको छ ।

(२) यो ऐन तुरुन्त प्रारम्भ हुनेछ ।

२. परिभाषा: विषय वा प्रसंगले अर्को अर्थ नलागेमा यस ऐनमा:-

(क) “परिषद्” भन्नाले दफा ३ बमोजिम स्थापना भएको प्रदेश खेलकूद परिषद् सम्भन्नु पर्छ ।

(ख) “अध्यक्ष” भन्नाले परिषद्को अध्यक्ष सम्भन्नु पर्छ ।

(ग) “सदस्य” भन्नाले परिषद्को सदस्य सम्भन्नु पर्छ र सो शब्दले परिषद्को अध्यक्ष, सदस्य-सचिव र कोषाध्यक्षलाई समेत सम्भन्नु पर्छ ।

(घ) “सदस्य-सचिव” भन्नाले परिषद्को सदस्य-सचिव सम्भन्नु पर्छ ।

(ङ) “खेलकूद विकास समिति” भन्नाले दफा १३ बमोजिम गठित खेलकूद विकास समिति सम्भन्नु पर्छ ।

(च) “खेलकूद सम्बन्धी संस्था” भन्नाले दफा १५ बमोजिम दर्ता भएको संघ संस्था सम्भन्नु पर्छ ।

- (छ) “तोकिएको वा तोकिए बमोजिम” भन्नाले यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियममा तोकिएको वा तोकिए बमोजिम सम्भन्नु पर्छ ।
- (ज) “मन्त्रालय” भन्नाले प्रदेश नं. ५ मा खेलकूद सम्बन्धी कार्य हेर्ने मन्त्रालय सम्भन्नु पर्छ ।

परिच्छेद २

संस्थागत व्यवस्था

३. परिषद्को स्थापना: (१) खेलकूदको विकास गर्नका लागि प्रदेश खेलकूद परिषद्को नामले एक परिषद्को स्थापना हुनेछ ।
- (२) उपदफा (१) बमोजिम स्थापना हुने परिषद्मा देहायका सदस्यहरू रहनेछन्-
- (क) मन्त्री सामाजिक विकास मन्त्रालय -अध्यक्ष
- (ख) सचिव, सामाजिक विकास मन्त्रालय -सदस्य
- (ग) राष्ट्रिय, अन्तर्राष्ट्रिय तथा प्रदेशस्तरीय खेल जगतमा प्रतिष्ठा आर्जन गरेका प्रदेश भित्रका कम्तिमा एक जना महिला खेलाडी सहित पर्ने गरी प्रदेश सरकारबाट मनोनित बढीमा पाँच जना -सदस्य
- (घ) प्रत्येक जिल्लाबाट एक,एक जना पर्ने गरी प्रदेश सरकारले मनोनित गरेका बाह्र जना -सदस्य
- (ङ) प्रदेश स्तरका खेलकूद सम्बन्धी संघ, संस्थाहरूबाट सिफारिस भई आएका व्यक्तिहरू मध्येबाट कम्तिमा एक जना महिला पर्ने गरी अध्यक्षले मनोनित गरेका तीन जना -सदस्य
- (च) प्रदेश भित्रका विश्व विद्यालयका खेलकूद तथा विद्यार्थी कल्याण सम्बन्धी कार्य हेर्ने प्रमुखहरू मध्येबाट सम्बन्धित विश्व विद्यालयले सिफारिस गरेका एक एक जनामध्ये परिषदले मनोनित गरेका दुईजना -सदस्य

(छ) युवा तथा खेलकूद महाशाखा प्रमुख, सामाजिक विकास मन्त्रालय -सदस्य

(३) अध्यक्षले सदस्यहरु मध्येबाट परिषदका सदस्य सचिव र कोषाध्यक्षको नियुक्ति गर्नेछ ।

(४) परिषदले आवश्यक देखेमा कुनै स्वदेशी वा विदेशी विशेषज्ञ वा सल्लाहकारलाई परिषदको बैठकमा पर्यवेक्षकको रूपमा भाग लिन आमन्त्रण गर्न सक्नेछ ।

(५) परिषदको प्रधान कार्यालय प्रदेशको राजधानी रहेको स्थानमा रहनेछ । सो कार्यालय स्थापना नभएसम्म मन्त्रालयको सम्बन्धित महाशाखाले यस ऐन बमोजिम प्रधान कार्यालयले गर्नुपर्ने सबै कार्यहरु गर्नेछ ।

४. परिषदको संरक्षक: (१) मुख्यमन्त्री परिषदको संरक्षक हुनेछ ।

(२) अध्यक्षले परिषदको वार्षिक प्रतिवेदन मुख्यमन्त्री समक्ष पेश गर्नेछ ।

५. निर्देशन पालना गर्नुपर्ने: संरक्षकले दिएको निर्देशन पालना गर्नु परिषदको कर्तव्य हुनेछ ।

६. परिषद् स्वशासित संगठित संस्था हुने: (१) परिषद् अविच्छिन्न उत्तराधिकारवाला स्वशासित र संगठित संस्था हुनेछ ।

(२) परिषदको सबै काम कारवाहीको निमित्त आफ्नो छुट्टै छाप हुनेछ ।

(३) परिषदले व्यक्ति सरह चल अचल सम्पत्ति प्राप्त गर्न उपभोग गर्न, बेच-विखन गर्न वा अन्य किसिमले व्यवस्था गर्न सक्नेछ ।

(४) परिषदले व्यक्ति सरह नालिस उजूर गर्न र परिषद उपर पनि सो नामबाट नालिस उजूर लाग्न सक्नेछ ।

७. पदावधि: (१) मनोनित सदस्यहरुको पदावधि चार वर्षको हुनेछ र पदावधि समाप्त भएपछि निजहरु पुनः मनोनयन हुन सक्नेछन् ।

(२) पदावधि समाप्त नहुँदै कुनै सदस्यको पद रिक्त हुन आएमा बाँकी पदावधिका लागि दफा ३ को प्रकृया बमोजिम पदपूर्ति गरिनेछ ।

(३) सदस्यले राजीनामा गरेमा निज आफ्नो पदबाट मुक्त भएको मानिनेछ ।

(४) कुनै सदस्यले आफ्नो कर्तव्य पालन गरेको छैन भन्ने लागेमा परिषद्को सिफारिशमा प्रदेश सरकारले निज सदस्यलाई जुनसुकै बखत हटाउन सक्नेछ ।

(५) उपदफा (४) बमोजिमको कारवाही गर्दा सम्बन्धित सदस्यलाई सफाइको मौका दिइने छ ।

८. सदस्यको अयोग्यता: देहायको कुनै व्यक्ति सदस्यमा मनोनित हुन वा बहाल रहन सक्ने छैन:-

- (क) गैर नेपाली नागरिक,
- (ख) परिषद्मा कार्यरत वैतनिक कर्मचारी,
- (ग) साहूको ऋण तिर्न नसकी दामासाहीमा परेको,
- (घ) नैतिक पतन देखिने फौजदारी अभियोगमा अदालतबाट कसूरदार ठहरी सजाय पाएको,
- (ङ) मानसिक सन्तुलन गुमाएको ।
- (च) पदेन सदस्य बाहेक अन्य सदस्य तीस वर्ष उमेर पूरा नभएको ।

९. सदस्यता समाप्त हुने अवस्था: देहायको अवस्थामा सदस्यता समाप्त भएको मानिनेछ:-

- (क) दफा ८ बमोजिम सदस्यमा बहाल रहन अयोग्य भएमा,
- (ख) सदस्यले राजीनामा गरेमा,
- (ग) मृत्यु भएमा,
- (घ) परिषद्लाई कारण सहितको सूचना नदिई लगातार तीन पटक भन्दा बढी परिषद्को बैठकमा अनुपस्थित भएमा ।

१०. परिषद्को बैठक र निर्णय: (१) अध्यक्षबाट निर्देशन भए अनुसार सदस्य-सचिवले मिति, समय र स्थान तोकी परिषद्को बैठक बोलाउनु पर्नेछ ।

(२) परिषद्को बैठकको अध्यक्षता अध्यक्षले गर्नेछ, र निजको अनुपस्थितिमा मन्त्रालयको सचिवले बैठकको अध्यक्षता गर्नेछ ।

(३) परिषद्को कूल सदस्य संख्याको एकाउन्न प्रतिशत सदस्यहरु उपस्थित भएमा बैठकको लागि गणपूरक संख्या पुगेको मानिनेछ ।

(४) परिषद्को बैठक वर्षको कम्तीमा दुई पटक बस्नेछ ।

(५) जम्मा सदस्य संख्याको तीन खण्डको एक खण्ड सदस्यहरुले मनासिव माफिकको कारण देखाई बैठक बोलाइयोस् भनी अध्यक्ष समक्ष लिखित अनुरोध गरेमा अध्यक्षले यथाशीघ्र बैठक बोलाउनु पर्नेछ ।

(६) बैठकमा बहुमतको राय मान्य हुनेछ र मत बराबर भएमा अध्यक्षता गर्ने व्यक्तिले निर्णयात्मक मत दिन पाउनेछन् ।

(७) सदस्य-सचिवले बैठकको निर्णय पुस्तिका प्रमाणित गरी राख्नेछ ।

(८) यस दफामा लेखिएदेखि बाहेक बैठक सम्बन्धी अन्य कार्यविधि परिषद् आफैले निर्धारण गरे बमोजिम हुनेछ ।

११. परिषद्को काम, कर्तव्य र अधिकार: परिषद्को काम, कर्तव्य र अधिकार देहाय बमोजिम हुनेछ:-

- (क) खेलकूदको स्तरमा वृद्धि गर्न समय समयमा जिल्ला र प्रदेश स्तरमा खेलकूद प्रतियोगिताहरु संचालन गर्ने तथा राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय स्तरका खेलकूदका प्रतियोगिताहरुको आयोजना गर्ने,
- (ख) स्वदेश तथा विदेशमा आयोजना हुने खेलकूद सम्बन्धी प्रतियोगिता वा बैठकमा भाग लिन खेलाडी, परिषदका सदस्य तथा कर्मचारीलाई सिफारिस गर्ने,
- (ग) प्रदेश सरकारलाई खेलकूद सम्बन्धी विषयमा सुझाव सल्लाह दिने,
- (घ) खेलकूद सम्बन्धी संस्थालाई आर्थिक वा अन्य सहयोग प्रदान गर्ने वा त्यस्तो सहयोगको लागि प्रदेश सरकार समक्ष सिफारिस गर्ने,

- (ड) शिक्षण संस्थाहरुमा खेलकूद सम्बन्धी प्रशिक्षण, प्रतियोगिता संचालन गर्ने तथा खेलकूदको उपयोगिताका सम्बन्धमा प्रचार प्रसार गर्ने गराउने,
- (च) खेलकूद सम्बन्धी स्तर बढाउन पुस्तक, पर्चा, स्लाइड, चलचित्र वा भिडियो चलचित्र आदिको लेखक वा निर्मातालाई आर्थिक वा अन्य सहयोग प्रदान गरी प्रोत्साहित गर्ने,
- (छ) प्रदेशभित्र खेलकूदसंग सम्बन्धित पूर्वाधारहरुको निर्माण एवम् प्रयोगका लागि सहयोग र समन्वय गर्ने,
- (ज) खेलकूदको उत्तरोत्तर विकासको लागि आवश्यकता अनुसार प्रदेशभित्र रंगशाला तथा खेलकूद मैदानको निर्माण गरी तिनीहरुको संरक्षण तथा रेखदेख गर्ने,
- (झ) खेलकूदको विकासको लागि प्रदेश, जिल्ला तथा स्थानीयतहमा खेलकूद विकास समिति गठन गर्ने,
- (ञ) खेलकूद सम्बन्धी संघ संस्थालाई समय समयमा आवश्यक निर्देशन दिने,
- (ट) खेलाडीहरुको स्तरवृद्धि गर्न आवश्यकतानुसार स्वदेशी तथा विदेशी प्रशिक्षकहरुबाट तालिम दिलाउने व्यवस्था गर्ने र उपयुक्त खेलाडीको छनौट गरी आवश्यकतानुसार विदेशमा समेत तालिमका लागि सिफारिस गर्ने, तर विदेशी प्रशिक्षक भिकाउँदा परिषदले प्रदेश सरकारको पूर्व स्वीकृती लिनु पर्नेछ ।
- (ठ) खेलाडीहरुलाई आर्थिक सहायता तथा छात्रवृत्ति प्रदान गर्नका लागि प्रदेश सरकार समक्ष सिफारिस गर्ने,
- (ड) खेलाडीको स्वास्थ्यको संरक्षण गर्नको लागि आवश्यक स्वास्थ्य विमाको व्यवस्था गर्ने,
- (ढ) विभिन्न कारणबाट शारीरिक तथा मानसिक रुपमा अपाङ्गता भएका खेलाडीहरुको खेलकूदको विकास गर्न तालिम तथा प्रतियोगिता संचालन गर्ने र आवश्यकतानुसार त्यस्तो खेलकूदको महत्वको सम्बन्धमा प्रचार प्रसार गर्ने गराउने,

- (ण) खेलकूदको विकासको लागि खेलकूद सामग्रीहरु तथा अन्य आवश्यक व्यवस्था मिलाउने,
- (त) विषयगत खेलहरुको वार्षिक क्यालेन्डर बनाई लागू गर्ने,
- (थ) राष्ट्रियस्तरका क्रियाशील खेलाडीहरुलाई खेलकूदको कारणबाट अशक्त प्रमाणित भएमा प्रदेशभित्रका खेलाडीहरुलाई अशक्त वृत्तिका लागि प्रदेश सरकार समक्ष सिफारिस गर्ने ।

१२. समिति वा उपसमिति गठन गर्न सक्ने (१) परिषद्ले यो ऐन वा यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियम बमोजिम आफूले गर्नुपर्ने कुनै काम गर्नको निमित्त आवश्यकतानुसार समिति वा उपसमितिहरु गठन गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम गठित समिति वा उपसमितिहरुको काम, कर्तव्य, अधिकार र कार्यविधि परिषद्ले तोके बमोजिम हुनेछ ।

१३. खेलकूद विकास समिति: (१) खेलकूदको विकास र विस्तार गर्नको लागि परिषद्ले तोके बमोजिम प्रत्येक जिल्लामा जिल्ला खेलकूद विकास समिति, प्रत्येक स्थानीय तहमा स्थानीय कानून अनुसार खेलकूद विकास समिति गठन हुनेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम गठित खेलकूद विकास समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

परिच्छेद -३

खेलकूद सम्बन्धी संस्थाको दर्ता र संचालन

१४. खेलकूद सम्बन्धी संस्थाको दर्ता: (१) खेलकूद सम्बन्धी गतिविधि सञ्चालन गर्न प्रचलित कानून बमोजिम दर्ता भएको संस्थाले परिषद्मा समेत दफा १५ बमोजिम दर्ता गर्नु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम परिषद्मा दर्ता नभएको खेलकूद सम्बन्धी संस्थाले प्रदेशभित्र खेलकूद सम्बन्धी गतिविधि सञ्चालन गर्नसक्ने छैन ।

१५. नाम दर्ताको लागि दरखास्त दिनु पर्ने: (१) परिषद्को लगतमा नाम दर्ता गराउन चाहने खेलकूद सम्बन्धी संस्थाले देहायका कुराहरु खुलाई परिषद्मा नाम दर्ताको लागि दरखास्त दिनुपर्नेछ:-

- (क) संस्थाको नाम र ठेगाना,
- (ख) संचालन गरिने खेलकूदको किसिम,
- (ग) कार्यकारिणी समितिका सदस्यहरूको नाम, ठेगाना र पेशा ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम दरखास्त दिंदा खेलकूद सम्बन्धी संस्थाले आफ्नो विधानको एकप्रति प्रतिलिपि समेत दरखास्त साथ संलग्न गरेको हुनुपर्नेछ ।

१६. खेलकूद सम्बन्धी संस्थाको नाम दर्ता गर्न सक्ने (१) दफा १५ बमोजिम नाम दर्ता गराउनका लागि खेलकूद सम्बन्धी संस्थाको दरखास्त परेमा त्यस्तो दरखास्त प्राप्त भएको मितिले पन्ध्र दिनभित्र परिषद्ले आवश्यक जाँचबुझ गरी त्यस्तो खेलकूद सम्बन्धी संस्थालाई आफ्नो लगतमा नाम दर्ता गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम लगतमा नाम दर्ता गरेकोमा दर्ता गरिएको सूचना वा दर्ता गर्न नसकिने ठहरिएमा दर्ता गर्न नसकिने व्यहोराको सूचना परिषद्ले त्यस्तो खेलकूद सम्बन्धी संस्थालाई दिनु पर्नेछ ।

(३) संस्थाको नाम दर्ता गर्नका लागि विद्युतीय माध्यमबाट पनि सोको निवेदन दिन सकिनेछ ।

१७. हेरफेरको सूचना गर्नुपर्ने (१) यो ऐन बमोजिम परिषदको लगतमा नाम दर्ता भएको खेलकूद सम्बन्धी संस्थाले दफा १५ बमोजिम नाम दर्ताको लागि दिएको दरखास्तमा उल्लेख भएको व्यहोरा वा दरखास्त साथ संलग्न विधानको व्यहोरामा कुनै हेरफेर भएमा त्यसरी हेरफेर गर्नु परेको कारण सहितको सूचना पन्ध्र दिन भित्र परिषदलाई दिनुपर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम हेरफेरको सूचना प्राप्त भएपछि त्यस्तो हेरफेर गर्नु पर्ने कारण मनासिव देखेमा परिषद्ले त्यस्तो हेरफेरको व्यहोरा लगतमा जनाई लगत अद्यावधिक बनाई राख्नु पर्नेछ ।

१८. खेलकूद सम्बन्धी संस्थाले हिसाबको श्रेस्ता, राख्नु पर्ने (१) खेलकूद सम्बन्धी संघसंस्थाले आफ्नो आम्दानी खर्चको हिसाबको श्रेस्ता परिषद्ले तोकि दिएको ढाँचामा राख्नुपर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम खेलकूद सम्बन्धी संस्थाले राखेको श्रेस्ताको जाँचबुझ परिषद्ले जहिलेसुकै पनि गराउन सक्नेछ ।

(३) परिषद्ले उपदफा (२) बमोजिम खेलकूद सम्बन्धी संस्थाको श्रेस्ताको जाँचबुझ गर्दा गराउँदा आम्दानी खर्चको हिसाब किताब अनियमित भएको वा रकम हिनामिना भएको देखिएमा त्यसरी अनियमित भएको हिसाब किताब नियमित गर्न लगाउन र हिनामिना भएको रकम सम्बन्धित व्यक्तिबाट असूल उपर गर्न गराउन आवश्यक कारवाही चलाउनु पर्नेछ ।

१९. परिषद्ले निर्देशन दिन र लगतबाट नाम कट्टा गर्न सक्ने (१) परिषद्ले खेलकूद सम्बन्धी संस्थालाई खेलकूदको विकासको सम्बन्धमा समय समयमा आवश्यक निर्देशन दिन सक्नेछ र त्यस्तो निर्देशनको पालना गर्नु सम्बन्धित खेलकूद सम्बन्धी संस्थाको कर्तव्य हुनेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम परिषद्ले दिएको निर्देशनको पालन नगर्ने खेलकूद सम्बन्धी संस्था वा परिषद्ले तोकिएको ढाँचामा संस्थागत पारदर्शिता कायम राख्न आफ्नो आम्दानी खर्चको हिसाब किताबको श्रेस्ता नराख्ने वा रकम हिनामिना गर्ने र वर्षमा कम्तीमा एउटा खेलकूद सम्बन्धी क्रियाकलाप संचालन नगर्ने संस्थाको नाम परिषद्ले आफ्नो लगतबाट कट्टा गर्न सक्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम परिषद्ले आफ्नो लगतबाट कुनै खेलकूद सम्बन्धी संस्थाको नाम कट्टा गरेमा त्यसको सूचना सम्बन्धित खेलकूद सम्बन्धी संस्थालाई दिनुपर्नेछ ।

२०. परिषद्को स्वीकृती लिनु पर्ने: (१) खेलकूद सम्बन्धी संस्थाले संघीय, अन्तर्राष्ट्रिय खेलकूद प्रतियोगिता वा संघीय तथा अन्तर्राष्ट्रिय खेलकूद विषयको सभा वा सम्मेलनमा भाग लिन कुनै सदस्य वा खेलाडिलाई पठाउन वा प्रदेशमा हुने खेलकूद प्रतियोगिता वा संघीय तथा अन्तर्राष्ट्रिय खेलकूद विषयको सभा वा सम्मेलनमा अन्य देशको खेलाडी वा अधिकारीहरुलाई आमन्त्रण गर्न परिषद्को स्वीकृती लिनुपर्नेछ ।

परिच्छेद-४
परिषद्को कोष

२१. **परिषद्को कोष** (१) परिषद्को आफ्नो एउटा छुट्टै कोष हुनेछ र सो कोषमा देहायका रकमहरु रहनेछन्:

- (क) प्रदेश सरकारबाट प्राप्त रकम,
- (ख) खेलकूद सम्बन्धी प्रशिक्षण प्रदान गरे बापत लिने शुल्क,
- (ग) खेलकूद प्रदर्शन गरी आर्जन भएको रकम,
- घ) कुनै व्यक्ति वा संस्थाले चन्दा वा सहायता स्वरूप प्रदान गरेको रकम,
- (ङ) संघीय सरकार, अन्तर्राष्ट्रिय संघ संस्था, विदेशी सरकार वा एजेन्सीबाट प्राप्त रकम,
- (च) अन्य कुनै स्रोतबाट प्राप्त रकम ।

(२) उपदफा (१) को खण्ड (ङ) अन्तर्गत रकम प्राप्त गर्न परिषद्ले प्रदेश सरकारको पूर्व स्वीकृती लिनुपर्नेछ ।

(३) परिषद्को नामबाट गरिने सबै खर्च कोषबाट व्यहोरिनेछ ।

(४) परिषद्को कोषमा रहने रकम नेपाल राष्ट्र बैंक वा अन्य कुनै बैंकमा खाता खोली जम्मा गरिनेछ ।

(५) परिषद्को कोषको रकम खर्च तथा खाता संचालन गर्ने व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

२२. **सम्भौता गर्दा प्रदेश सरकारको स्वीकृती लिनु पर्ने** (१) परिषद्ले आफ्नो कार्य सञ्चालनको सिलसिलामा संघीय सरकार वा अन्तर्राष्ट्रिय संस्था वा विदेशी संस्था वा व्यक्तिसँग सम्भौता गर्दा प्रदेश सरकारको स्वीकृती लिनुपर्नेछ ।

२३. **लेखा र लेखा परीक्षण** (१) परिषद्को आय व्ययको लेखा परीक्षण महालेखा परिक्षकबाट हुनेछ ।

(२) परिषद्को आन्तरिक लेखा परीक्षण प्रदेश लेखा नियन्त्रकको कार्यालयबाट हुनेछ ।

(३) प्रदेश सरकारले चाहेमा परिषद्को आय व्ययको लेखा, तत्सम्बन्धी कागजात र अरु नगदी जिन्सी समेत जुनसुकै बखत जाँचन वा जाँचन लगाउन सक्नेछ ।

परिच्छेद-५

विविध

२४. सदस्यहरुको भत्ता: (१) सदस्यहरुले परिषद्को बैठकमा भाग लिए बापत तोकिए बमोजिम बैठक भत्ता पाउनेछन् ।
(२) सदस्यले परिषद्को काम विशेषले भ्रमण गर्नु परेमा तोकिए बमोजिमको भ्रमण तथा दैनिक भत्ता पाउनेछन् ।
२५. सदस्य-सचिवको पारिश्रमिक र भत्ता: (१) सदस्य-सचिवले परिषद्मा पूरा समय काम गरे बापत तोकिए बमोजिमको मासिक पारिश्रमिक पाउनेछ ।
(२) सदस्य-सचिवले भ्रमण गर्दा पाउने भ्रमण तथा दैनिक भत्ता तोकिए बमोजिम हुनेछ ।
२६. परिषद्को कर्मचारी: (१) परिषद्ले आफ्नो कोषबाट खर्च व्यहोर्ने गरी तोकिए बमोजिमका कर्मचारीहरु नियुक्ति गर्न सक्नेछ ।
(२) उपदफा (१) बमोजिम नियुक्त परिषद्का कर्मचारीहरुको पारिश्रमिक, सुविधा तथा सेवाका अन्य शर्त तोकिए बमोजिम हुनेछ ।
(३) उपदफा (१) बमोजिम कर्मचारी नियुक्ति नहुन्जेलसम्मका लागि मन्त्रालयको कर्मचारीहरुलाई तोकी काम लगाउन सक्नेछ ।
२७. कर्मचारीको संघ: परिषद्का तोकिएका श्रेणीका प्राविधिक, प्रशासनिक र श्रेणीविहिन कर्मचारीले प्रचलित कानून अनुसार तोकिए बमोजिम पेशागत संघ संस्था गठन गर्न सक्नेछन् ।
२८. अधिकार प्रत्यायोजन: परिषद्ले यो ऐन वा यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियम बमोजिम आफूलाई प्राप्त अधिकारहरुमध्ये सबै वा केही अधिकार आवश्यकतानुसार अध्यक्ष, सदस्य-सचिव, कोषाध्यक्ष, सदस्य वा परिषद्का कुनै कर्मचारी वा समिति वा उपसमितिलाई प्रत्यायोजन गर्न सक्नेछ ।

२९. प्रदेश सरकारले निर्देशन दिनसक्ने (१) प्रदेश सरकार र मन्त्रालयले खेलकूदको विकास गर्नको लागि परिषद्लाई आवश्यक निर्देशन दिनसक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम प्रदेश सरकार र मन्त्रालयले दिएको निर्देशनको पालना गर्नु परिषद्को कर्तव्य हुनेछ ।

३०. आचार संहिता पालना गर्नुपर्ने : दफा १४ बमोजिम दर्ता भएका संघसंस्थाहरु, खेलाडी, खेल प्रशिक्षक एवम् कर्मचारीहरुले तोकिए बमोजिम आचार संहिता पालना गर्नुपर्नेछ ।

३१. सजाय: (१) पदेन सदस्य बाहेकका सदस्यले यो ऐनको बर्खिलाप हुने काम गरेमा निजलाई सो पदबाट हटाई निजबाट कुनै हानी नोक्सानी भएको रहेछ भने त्यस्तो नोक्सानीको विगो भराउने गरी मन्त्रालयले आदेश गर्न सक्नेछ । साथै, नोक्सानी भराउने गरी तोकिएको रकम सरकारी बाँकी सरह असुल उपर गरिनेछ ।

(२) परिषद्को कुनै कर्मचारीले जानी जानी वा लापरवाही गरी वा बदनियतसाथ परिषद्लाई हानी नोक्सानी पुऱ्याएमा निजबाट विगो असुल गरी निजलाई दश हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना हुनेछ ।

(३) परिषद्को कुनै कर्मचारीले परिषद्को लेखापरीक्षण गर्ने कार्यमा खटिएका लेखापरीक्षकलाई निजको काम काजमा बाधा अवरोध गरेमा वा निजले मागेको आवश्यक लिखत वा सूचना नदिएमा वा परिषद्का अन्य काम कारवाहीमा बाधा पुऱ्याएमा त्यस्तो कर्मचारीलाई दश हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना हुनेछ ।

(४) उपदफा (२) र (३) मा लेखिए देखि बाहेक परिषद्को कुनै कर्मचारीले यो ऐन वा यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियमको बर्खिलाप हुने गरी कुनै काम कारवाही गरेमा निजलाई पाँच हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना हुनेछ ।

३२. नियम बनाउने अधिकार: यस ऐनको उद्देश्य पूर्तिको लागि परिषद्ले आवश्यक नियमहरु बनाई प्रदेश सरकारको स्वीकृती पश्चात लागू गर्न सक्नेछ ।

३३. प्रदेश सरकार सँग सम्पर्क: परिषद्ले प्रदेश सरकारसँग सम्पर्क राख्दा मन्त्रालय मार्फत राख्नेछ ।
३४. बचाउ: यो ऐन वन्नु पूर्व भए गरेका सम्पूर्ण काम कारवाही यसै ऐन बमोजिम भए गरेको मानिनेछ ।

सभाबाट पारित मिति: २०७६/०१/१९

प्रमाणीकरण मिति: २०७६/०२/१४

प्रदेश नं ५, प्रदेश स्वास्थ्य संस्था स्थापना, सञ्चालन, नवीकरण तथा स्तरोन्नति गर्न बनेको विधेयक

प्रस्तावना: प्रदेश भित्र बसोबास गर्ने व्यक्तिलाई सर्वशुलभ र गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवा प्रदान गर्न सरकारी, निजी, सामुदायिक, गैरसरकारी वा सहकारी स्तरमा स्वास्थ्य संस्थाको स्थापना, सेवा विस्तार, स्तरवृद्धि, स्वास्थ्य सेवा सञ्चालन गर्दा पालन गर्नुपर्ने मापदण्ड तथा स्वास्थ्य सेवा सञ्चालनका लागि अनुमति प्रदान गर्ने प्रकृत्यालाई सरल, सहज, व्यवस्थित तथा प्रभावकारी बनाई स्वास्थ्य सेवा सञ्चालन गर्न वाञ्छनीय भएकोले,

प्रदेश नं. ५, प्रदेश सभाले यो ऐन बनाएको छ ।

परिच्छेद-१

प्रारम्भिक

१. **संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ** : (१) यस ऐनको नाम “प्रदेश नं ५, प्रदेश स्वास्थ्य संस्था स्थापना, सञ्चालन, नवीकरण तथा स्तरोन्नति ऐन, २०७६” रहेको छ ।

(२) यो ऐन तुरन्त प्रारम्भ हुनेछ ।

२. **परिभाषा** : विषय वा प्रसङ्गले अर्को अर्थ नलागेमा यस ऐनमा :-

(क) “**अनुमति प्रदान गर्ने निकाय**” भन्नाले दफा ३ मा उल्लिखित अनुमति प्रदान गर्ने निकाय सम्झनुपर्छ ।

(ख) “**अस्पताल**” भन्नाले स्वास्थ्य सेवा प्रदान गर्ने उद्देश्यले प्रचलित कानून बमोजिम संस्थापित सरकारी अस्पताल, निजी अस्पताल, नर्सिङ्ग होम, सामुदायिक अस्पताल, गैरसरकारी अस्पताल वा सहकारी अस्पताल सम्झनुपर्छ र सो शब्दले शिक्षण अस्पताल समेतलाई जनाउँछ ।

- (ग) “आयुर्वेद संस्था” भन्नाले आयुर्वेद उपचार पद्धतिमा आधारित भई स्वास्थ्य सेवा प्रदान गर्ने स्वास्थ्य संस्था सम्झनुपर्छ र सो शब्दले आयुर्वेद तथा वैकल्पिक चिकित्सा पद्धतिबाट उपचार गर्ने गरी सञ्चालन गरिएको आयुर्वेद अस्पताल, नर्सिङ होम, पोलिक्लिनिक, पञ्चकर्म, योग, जीवनशैली व्यवस्थापन केन्द्र समेतलाई जनाउँछ।
- (घ) “वैकल्पिक चिकित्सा” भन्नाले प्राकृतिक, होमियोप्याथी, युनानी, एक्युपञ्चर, आम्ची समेतलाई जनाउँछ ।
- (ङ) “गौरसरकारी अस्पताल” भन्नाले मुनाफा रहित उद्देश्यले स्वास्थ्य सेवा प्रदान गर्ने प्रयोजनको लागि प्रचलित कानून बमोजिम दर्ता भै अनुमति प्रदान गर्ने निकायबाट स्वास्थ्य सेवा सञ्चालन गर्न अनुमति प्राप्त अस्पताल सम्झनुपर्छ।
- (च) “निजी अस्पताल वा नर्सिङहोम” भन्नाले स्वास्थ्य सेवा प्रदान गर्ने उद्देश्यले प्रचलित कानून बमोजिम स्थापना भई अनुमति प्रदान गर्ने निकायबाट स्वास्थ्य सेवा सञ्चालन गर्न अनुमति प्राप्त निजी अस्पताल वा नर्सिङहोम सम्झनुपर्छ ।
- (छ) “पोलीक्लिनिक” भन्नाले प्रचलित कानून बमोजिम दर्ता भई एकै स्थानबाट कम्तीमा पाँच वटा सेवा जस्तै बहिरङ्ग सेवा, प्रयोगशाला, रेडियो ईमेजिङ्ग, फिजीयोथेरापी, परिवार नियोजन, खोप सेवा आदि जस्ता बहुसेवा उपलब्ध गराउने संस्थालाई सम्झनुपर्छ ।
- (ज) “मन्त्रालय” भन्नाले प्रदेश सरकार, प्रदेश नं. ५ को स्वास्थ्य सम्बन्धी विषय हेर्ने मन्त्रालय सम्झनुपर्छ ।
- (झ) “शिक्षण अस्पताल” भन्नाले चिकित्सा विज्ञानको विषयमा कम्तीमा पनि स्नातक स्तरको अध्यापन गर्ने उद्देश्य लिई प्रचलित कानून बमोजिम स्थापना भई स्वास्थ्य सम्बन्धी सेवा समेत प्रदान गर्नका

लागि अनुमति प्रदान गर्ने निकायबाट अनुमति प्राप्त शिक्षण अस्पताल सम्झनुपर्छ ।

(ज) **“सरकारी अस्पताल”** भन्नाले प्रदेश सरकारको पूर्ण वा आंशिक स्वामित्व रहने गरी सार्वजनिक हितका लागि स्थापना भएको वा हुने स्वास्थ्य सेवा प्रदायक अस्पताल सम्झनुपर्छ ।

स्पष्टीकरण : यस खण्डको प्रयोजनको लागि “आंशिक स्वामित्व” भन्नाले प्रदेश सरकारको कम्तीमा एकाउन्न प्रतिशत लगानीलाई सम्झनुपर्छ ।

(ट) **“सहकारी अस्पताल”** भन्नाले सहकारीको सिद्धान्त बमोजिम सदस्य समेतलाई स्वास्थ्य सेवा दिने उद्देश्यले प्रचलित सहकारी सम्बन्धी कानून बमोजिम दर्ता भै अनुमति प्रदान गर्ने निकायबाट स्वास्थ्य सेवा सञ्चालन गर्न अनुमति प्राप्त अस्पताल सम्झनुपर्छ ।

(ठ) **“सामुदायिक अस्पताल”** भन्नाले सम्बन्धित सरकारी निकायमा संस्था दर्ता भई समुदायकै लगानी र व्यवस्थापनमा संचालन हुने गरी मुनाफारहित उद्देश्य लिई अनुमति प्रदान गर्ने निकायबाट स्वास्थ्य सेवा सञ्चालन गर्न अनुमति प्राप्त अस्पताल सम्झनु पर्छ ।

(ड) **“स्वास्थ्य क्लिनिक”** भन्नाले प्रचलित कानून बमोजिम दर्ता भई कुनै पनि व्यक्तिलाई स्वास्थ्य सम्बन्धी जाँच गर्ने, उपचार सम्बन्धी आवश्यक परामर्श एकै स्थानबाट पाँच वटा भन्दा कम सेवा जस्तै बहिरङ्ग सेवा, प्रयोगशाला, रेडियो ईमेजिङ्ग, फिजीयोथेरापी, परिवार नियोजन, खोप सेवा जस्ता सेवा उपलब्ध गराउने संस्थालाई सम्झनु पर्छ र सो शब्दले निजी क्लिनिक समेतलाई जनाउँदछ ।

(ढ) **“निर्देशनालय”** भन्नाले स्वास्थ्य सम्बन्धी कार्य हेर्ने प्रदेश सरकार अन्तर्गतको निर्देशनालय सम्झनुपर्छ ।

(ण) “स्वास्थ्य संस्था” भन्नाले प्रचलित कानून बमोजिम दर्ता भई अनुमति प्रदान गर्ने निकायबाट स्वास्थ्य सेवा सञ्चालन गर्न अनुमति प्राप्त अस्पताल, शिक्षण अस्पताल, अस्पताल तथा अनुसन्धान केन्द्र, पोलीक्लिनिक, स्वास्थ्य क्लिनिक, प्रयोगशाला, डायग्नोष्टिक सेन्टर जस्ता सेवाहरू सञ्चालन गर्ने संस्था सम्झनु पर्छ र सो शब्दले आयुर्वेद तथा वैकल्पिक चिकित्सा सेवा प्रवाह गर्ने संस्था समेतलाई जनाउँछ ।

परिच्छेद-२

स्वास्थ्य सेवा सञ्चालन अनुमति सम्बन्धी व्यवस्था

३. स्वास्थ्य सेवा संचालन गर्नु अगाडि अनुमति लिनुपर्ने: (१) यस ऐन बमोजिम अनुमति नलिई कसैले पनि स्वास्थ्य सेवा सञ्चालन गर्नु हुँदैन ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम स्वास्थ्य सेवा सञ्चालन गर्न चाहने व्यक्ति वा संस्थाले पन्ध्र शैयासम्म स्थानीय तहबाट, सोह्र शैयादेखि चौबीस शैयासम्म स्वास्थ्य निर्देशनालयबाट र पच्चीस शैयादेखि दुईसय पचास शैयासम्म मन्त्रालयबाट सञ्चालन अनुमति लिनुपर्नेछ ।

(३) प्रदेश सरकारले स्थापना र सञ्चालन गर्ने स्वास्थ्य संस्थाको हकमा तोकिए बमोजिम मापदण्ड तयार गरी सो अनुसार स्थापना गरिनेछ ।

(४) प्रदेश सरकारले आफ्नो मातहत संचालन हुने सरकारी अस्पतालहरूको व्यवस्थापनका लागि अस्पताल विकास समिति गठन गर्नेछ । समितिको गठन तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

(५) उपदफा (२) र (३) बमोजिम स्वास्थ्य संस्थाको सञ्चालन अनुमति दिँदा स्वास्थ्य संस्थाको सेवाको प्रकृति, जनसंख्या र दूरी लगायतको आधारमा मन्त्रालयले तोके बमोजिम हुनेछ ।

(६) डेन्टल सेवा, आँखा सेवा, आयुर्वेद सेवा, प्रयोगशाला सेवा, एकसरे सेवा, फिजियोथेरापी जस्ता सेवाहरू सञ्चालन गर्न चाहेमा तोकिएको मापदण्ड अनुसार निर्देशनालय समक्ष अनुमति लिनु पर्नेछ र सोको मापदण्ड तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

(७) कुनै पनि स्वास्थ्य सम्बन्धी शिक्षण संस्था सञ्चालन गर्नको लागि अनुमति लिन चाहने संस्थाले प्रचलित कानून बमोजिम स्थापना भएका काउन्सिलको सिफारिस सहित मन्त्रालयमा निवेदन दिनुपर्नेछ ।

(८) निजी अस्पताल वा नर्सिङ्गहोम, सामुदायिक अस्पताल, गैरसरकारी संस्था वा सहकारी संस्थाले शिक्षण संस्था स्थापना गर्नु पर्दा आफ्नै स्वास्थ्य संस्था हुनुपर्नेछ ।

(९) यस ऐन बमोजिम अनुमति लिएका स्वास्थ्य संस्थाले तोकिए बमोजिमका स्वास्थ्य सेवा सञ्चालन गर्न सक्नेछन् ।

(१०) स्वास्थ्य संस्थाले प्रदेश सरकारबाट सञ्चालित सेवा वा कार्यक्रम सञ्चालन गर्दा प्रदेश सरकारले तोकिएको नियमावली वा प्रोटोकल वा मापदण्ड वा निर्देशिका अनिवार्य रूपमा पालना गर्नुपर्नेछ ।

४. शुल्क सम्बन्धी व्यवस्था : स्वास्थ्य संस्था स्थापना, सेवा विस्तार वा स्तरोन्नति गर्न अनुमति प्राप्त भएमा तोकिए बमोजिमको अनुमति दस्तुर र नवीकरण दस्तुर अनुमति प्रदान गर्ने संस्थामा बुझाउनु पर्नेछ ।

५. पूर्वाधार निर्माण मनसाय पत्र (लेटर अफ इन्टेन्ट) को लागि निवेदन दिनु पर्ने: (१) यस ऐन बमोजिम स्वास्थ्य संस्थाको स्थापना, स्वास्थ्य सेवा विस्तार वा स्तरोन्नति गरी स्वास्थ्य सेवा सञ्चालन गर्न इच्छुक स्वास्थ्य

संस्थाले आवश्यक पूर्वाधार निर्माण गर्ने प्रयोजनका लागि तोकिए बमोजिमको ढाँचामा मनसाय पत्रको (लेटर अफ इन्टेन्ट) लागि निवेदन दिनु पर्नेछ ।

तर, पच्चीस भन्दा बढी शैया सञ्चालन गर्ने अस्पतालले प्रचलित वातावरण सम्बन्धी कानून बमोजिम स्वीकृत प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण (आइ.ई.ई.) वा वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन (ई.आई.ए) प्रतिवेदन समेत पेश गर्नुपर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम निवेदन प्राप्त हुन आएमा अनुमति प्रदान गर्ने निकायले निवेदन प्राप्त भएको मितिले एक महिनाभित्र परीक्षण गर्न र प्रतिवेदन दिनका लागि प्राविधिक समिति खटाउन सक्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम खटिएको प्राविधिक समितिले अध्ययन गरी प्रतिवेदन तीस दिनभित्र मन्त्रालय समक्ष पेश गर्नु पर्नेछ ।

(४) उपदफा (३) बमोजिमको प्रतिवेदन प्राप्त भएपछि सो प्रतिवेदनको आधारमा पूर्वाधार निर्माणका लागी अनुमति दिन उपयुक्त हुने देखिएमा प्रतिवेदन प्राप्त भएको मितिले पन्ध्र दिनभित्र मन्त्रालयले बढीमा तीन वर्षसम्मको समयावधि दिई पूर्वाधार निर्माणको लागि निवेदनलाई मनसाय पत्र प्रदान गर्न सक्नेछ ।

तर मनसायपत्र प्रदान नगर्नु पर्ने कारण भएर कारण सहित लिखित जानकारी मन्त्रालय/निर्देशनालयले सम्बन्धित पक्षलाई दिन सक्नेछ ।

(५) उपदफा (४) बमोजिमको अवधिभित्र मनासिव कारण परी पूर्वाधार निर्माण गर्न नसकेको भनी समयावधि थपको लागि सम्बन्धित अस्पताल वा स्वास्थ्य संस्थाले अनुरोध गरेमा मन्त्रालयले त्यस्तो स्वास्थ्य संस्थालाई बढीमा एक वर्षमा नबढ्ने गरी पूर्वाधार निर्माणको लागि समयावधि थप गर्न सक्नेछ ।

(६) उपदफा (५) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भएतापनि जुन थपसेवा विस्तार गर्नलाई मनसाय पत्र पेश भएको हो त्यस्तो प्रस्तावित भवन निर्माण सम्पन्न नभएसम्म पुरानो भवनमा तत् तत् सेवा संचालन गर्न पाइने छैन।

६. सञ्चालन अनुगमन सम्बन्धी व्यवस्था : (१) अनुमति दिनुभन्दा पहिले त्यस्तो स्वास्थ्य संस्थाको पूर्वाधार र मापदण्ड तोकिए बमोजिमको भए, नभएको प्राविधिक समितिले अनुगमन गरी सिफारिस गर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम अनुगमन गर्दा तोकिएको गुणस्तर वा पूर्वाधार सम्बन्धी मापदण्ड पुरा गरेको नपाईएमा त्यस्तो स्वास्थ्य संस्थालाई तत्काल सुधारका लागि तीन महिनासम्मको अवधि दिन सकिनेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम निरीक्षण तथा अनुगमनका क्रममा दिएको निर्देशन पालना नगर्ने स्वास्थ्य संस्थालाई मन्त्रालयले अनुमति दिनेछैन ।

(४) त्यस्तो संस्थालाई कारवाही गर्नु पूर्व आफ्नो सफाई पेश गर्ने मनासिव मौका दिइनेछ ।

७. पूर्वाधार सम्बन्धी मापदण्ड : अस्पतालले सेवा सञ्चालन गर्दा तोकिए बमोजिमको मापदण्ड पूरा गर्नु पर्नेछ ।

८. सञ्चालन अनुमति दिन सकिने : (१) दफा ११ र १२ बमोजिमको कार्य सम्पन्न भएपछि दफा १३ बमोजिमको पूर्वाधार सम्बन्धी मापदण्ड पूरा गरेका स्वास्थ्य संस्थाले स्वास्थ्य सेवा सञ्चालन गर्न आवश्यक कागजात संलग्न गरी मन्त्रालय समक्ष निवेदन दिनुपर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको निवेदन प्राप्त हुन आएमा मन्त्रालयले निवेदन प्राप्त भएको मितिले पन्ध्र दिनभित्र दफा ६ को उपदफा (१) बमोजिम प्राविधिक समितिलाई अनुगमन गर्न लगाउनेछ ।

(३) उपदफा(२) बमोजिमको अनुगमन समितिले पैंतालीस दिनभित्र स्थलगत निरीक्षण गरी स्वास्थ्य सेवा सञ्चालन गर्न अनुमति प्रदान गर्न उपयुक्त भए, नभएको राय सहितको प्रतिवेदन मन्त्रालयमा पेश गर्नुपर्नेछ ।

(४) उपदफा (३) बमोजिमको प्रतिवेदनको आधार र यस ऐनमा उल्लिखित अन्य मापदण्ड पूरा गरेको स्वास्थ्य संस्थालाई तीन वर्षसम्मको लागि स्वास्थ्य सेवा सञ्चालन गर्न तोकिएको ढाँचामा अनुमति दिन सक्नेछ ।

परिच्छेद-३

स्तरोन्नति, सेवा विस्तार तथा नवीकरण

९. थप सेवा विस्तार गर्न वा शाखा स्थापना गर्न अनुमति लिनु पर्ने: (१) स्वास्थ्य संस्थाले आफूले सेवा सञ्चालन गर्न अनुमति पाएको सेवाका अतिरिक्त थप सेवा विस्तार गर्न वा शाखा स्थापना गरी सेवा सञ्चालन गर्न चाहेमा तोकिए बमोजिमको प्रक्रिया पूरा गरी मन्त्रालयमा अनुमतिका लागि निवेदन दिनुपर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको अनुमतिका लागि रीतपूर्वकको निवेदन प्राप्त भएमा मन्त्रालयले तीस दिनभित्र अनुमति प्रदान गर्नुपर्नेछ ।

१०. सञ्चालनमा रहेका स्वास्थ्य संस्थाले अनुमति प्राप्त गर्न निवेदन दिनुपर्ने : (१) यो ऐन प्रारम्भ हुँदाका बखत सञ्चालनमा रहेका स्वास्थ्य संस्थाले यस ऐन

बमोजिम तोकिएको पूर्वाधार तथा मापदण्ड पूरा गर्ने प्रयोजनका लागि अनुमति लिनुपर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको सूचना बमोजिम निवेदन प्राप्त हुन आएमा मन्त्रालयले त्यस्तो स्वास्थ्य संस्थालाई यस ऐन बमोजिम तोकेको पूर्वाधार पूरा गर्नका लागि तीन वर्ष र मापदण्ड कायम गर्नका लागि एक वर्षका लागि समयावधि दिन सक्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम पूर्वाधार वा मापदण्ड पूरा गर्नुपर्ने समयावधि थप भएको स्वास्थ्य संस्थाले प्रत्येक छ महिनामा प्रगति प्रतिवेदन मन्त्रालय समक्ष पेश गर्नुपर्नेछ ।

(४) यस दफा बमोजिम अनुमतिका लागि निवेदन नदिने वा निवेदन दिएको भएतापनि निर्धारित अवधि भित्र पूर्वाधार तथा मापदण्ड पूरा नगर्ने स्वास्थ्य संस्थाको अनुमति मन्त्रालयले रद्द गर्न सक्नेछ ।

(५) उपदफा (१) बमोजिमको अनुमतिका लागि रीतपूर्वकको निवेदन प्राप्त भएका मितिले मन्त्रालयले तीस दिनभित्र अनुमति प्रदान गर्नुपर्नेछ ।

११. स्वास्थ्य संस्था बाहेक अन्यत्रबाट स्वास्थ्य सेवा प्रदान गर्न अनुमति लिनुपर्ने:

(१) कुनै पनि स्वास्थ्य संस्थाले तोकिएको भन्दा बाहेकका ठाउँबाट स्वास्थ्य सेवा प्रदान गर्न चाहेमा मन्त्रालय वा मन्त्रालयले तोकेको निकायबाट अनुमति प्राप्त गर्नुपर्नेछ ।

(२) स्वास्थ्य सेवा प्रदायक संस्थाहरूबाहेक अन्य सेवा प्रदायक संस्थाहरूले स्वास्थ्य सेवा दिन चाहेमा समेत मन्त्रालयबाट स्वीकृती लिनुपर्नेछ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिमको सेवा प्रदान गर्ने स्वास्थ्य संस्था सम्बन्धित निकाय र स्वास्थ्य सेवा प्रदायक सम्बन्धित परिषदमा अनिवार्य दर्ता भएको हुनुपर्नेछ ।

(४) आयुर्वेद, होमियोप्याथी, युनानी, प्राकृतिक चिकित्सा, अकुपञ्चर, फिजियोथेरापी, सोवारिगपा (आम्ची) चिकित्सा पद्धतिमा आधारित भई सेवा प्रवाह गर्ने संस्थाले समेत तोकिए बमोजिम अभिलेखीकरण गर्ने, व्यवसाय संचालन सहमति र सूचिकृत गर्नुपर्नेछ ।

१२. नवीकरण गराउनुपर्ने: (१) यस ऐन बमोजिम स्वास्थ्य सेवा सञ्चालन गर्न अनुमति प्राप्त स्वास्थ्य संस्थाले सेवा सन्चालन अनुमतिको अवधि समाप्त हुनु छ महिना अगावै मन्त्रालयमा नवीकरणका लागि निवेदन दिनुपर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम निवेदन प्राप्त भएमा मन्त्रालयले तोकिए बमोजिमको दस्तुर लिई तीन वर्षसम्मको लागि स्वास्थ्य संस्थालाई सेवा संचालनका लागि अनुमतिपत्र नवीकरण गर्न सक्नेछ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिमको अवधि भित्र मनासिव कारण परी निवेदन पेश गर्न नसकेको भनी कारण खुलाई नवीकरण गर्ने अवधि समाप्त भएपछिको छ महिना भित्र पेश गरेमा दोब्बर नवीकरण दस्तुर लिई मन्त्रालयले सेवा सञ्चालन अनुमति नवीकरण गरिदिन सक्नेछ ।

(४) उपदफा (२) वा (३) बमोजिमको अवधिभित्र नवीकरणका लागि निवेदन पेश नगर्ने स्वास्थ्य संस्थाको सञ्चालन अनुमति पत्र स्वतः खारेज हुनेछ ।

१३. दर्ता प्रमाणपत्र राख्नुपर्ने: अनुमति प्राप्त स्वास्थ्य संस्थाले आफूले पाएको अनुमति पत्र सबैले देखे गरी स्वास्थ्य संस्थामा राख्नुपर्नेछ ।

१४. स्वामित्व हस्तान्तरणः (१) कुनै पनि व्यक्ति वा संस्थाको नाममा दर्ता भएको स्वास्थ्य संस्था निजको स्वामित्व हस्तान्तरण नगरी अन्य व्यक्ति वा संस्थाले सञ्चालन गर्न पाउने छैन ।

(२) कसैले उपदफा (१) बमोजिमको स्वामित्व हस्तान्तरण गर्न चाहेमा तोकिए बमोजिमको प्रक्रिया पूरा गरी सञ्चालन गर्न सक्नेछ ।

१५. एकै पटक दुई स्वास्थ्य संस्थामा एकै व्यक्ति आवद्ध हुन नहुने : कुनै चिकित्सक वा स्वास्थ्यकर्मीले एक भन्दा बढी स्वास्थ्य संस्थामा पूर्णकालीन काम गर्न पाउने छैन ।

१६. स्वास्थ्य संस्था गाभिई सेवा सञ्चालन गर्न सक्ने: स्वास्थ्य सेवालार्ई गुणस्तरीय, प्रभावकारी तथा सुविधायुक्त बनाउन सञ्चालनमा रहेका एकभन्दा बढी स्वास्थ्य संस्थाहरू एक आपसमा गाभिई सेवा सञ्चालन गर्न चाहेमा तोकिए बमोजिमका शर्तहरू पूरा गरी अनुमतिका लागि त्यस्ता स्वास्थ्य संस्थाहरूले मन्त्रालयमा संयुक्त रूपमा निवेदन दिन सक्नेछन् ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम निवेदन प्राप्त भएमा तोकिए बमोजिम मन्त्रालयले अनुमति दिन सक्नेछ ।

परिच्छेद— ४

दायित्व र जिम्मेवारी

१७. स्वास्थ्य संस्था तथा स्वास्थ्य कर्मीको सुरक्षा: स्वास्थ्य संस्था तथा स्वास्थ्य कर्मीको सुरक्षा स्वास्थ्य संस्थाको समन्वयमा प्रदेश सरकारले गर्नेछ ।

१८. अनुगमन गर्नुपर्ने: मन्त्रालयले स्वास्थ्य संस्थाको तोकिए बमोजिमको गुणस्तर तथा मापदण्ड पूरा गरेको वा नगरेको सम्बन्धमा प्राविधिक समिति मार्फत नियमित अनुगमन गर्नु, गराउनु पर्नेछ ।

१९. प्राविधिक समितिको गठन : (१) स्वास्थ्य संस्थाको स्थापना, सञ्चालन, स्तरोन्नति, स्वास्थ्य सेवाको गुणस्तरीयता सुनिश्चित गर्न तोकिएको मापदण्ड अनुरूप सन्चालन भएका स्वास्थ्य संस्थालाई अनुगमन गरी मन्त्रालयलाई सिफारीस गर्ने उद्देश्यले प्राविधिक समिति गठन हुनेछ ।

(२) दफा (१) बमोजिम गठन हुने प्राविधिक समितिमा देहायका सदस्यहरू रहनेछन्:

- (क) प्रमुख, मन्त्रालय स्वास्थ्य सेवा महाशाखा-संयोजक
 - (ख) प्रमुख, मन्त्रालयको चिकित्सा शाखा -सदस्य
 - (ग) कानून अधिकृत, मन्त्रालय -सदस्य
 - (घ) परिषदमध्येबाट मन्त्रालयले तोकिएका कम्तीमा दुई जना -सदस्य
 - (ङ) आयुर्वेद चिकित्सक, मन्त्रालय -सदस्य
 - (च) नर्सिङ्ग अधिकृत, चिकित्सा शाखा मन्त्रालय -सदस्य सचिव
- (३) उपदफा (२) बमोजिम गठन हुने प्राविधिक समितिमा

आवश्यकता अनुसार सम्बन्धित विषयको विषय विज्ञ आमन्त्रण गर्न सक्नेछ ।

२०. प्राविधिक समितिको काम कर्तव्य र अधिकार : स्वास्थ्य प्राविधिक समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

२१. स्वास्थ्य संस्थाले सामाजिक दायित्व बहन गर्नुपर्ने : यस ऐन बमोजिम स्थापना हुने निजी, गैरसरकारी, सहकारी, सामुदायिक अस्पतालहरू, शिक्षण अस्पताल तथा नर्सिङ होमहरूले विपन्न, असहाय, वेवारिसे जेष्ठ नागरिक, अपांगता भएका व्यक्ति तथा एकल महिला विरामीहरूलाई कूल स्वीकृत शैया संख्याको दश प्रतिशत शैयामा निःशुल्क उपचार सेवा प्रदान गर्नुपर्ने छ ।

२२. आकस्मिक सेवाबाट वञ्चित गर्न नपाइने: आपत्कालीन अवस्था जस्तै दुर्घटना, विपद्, महामारी आदिको समयमा स्वास्थ्य संस्थाले विना शर्त विरामी वा घाईतेलाई स्वास्थ्य सेवा प्रदान गर्नुपर्नेछ र कसैलाई पनि शुल्ककै कारण वञ्चित गर्न पाइने छैन ।
२३. प्रतिवेदन पेश गर्नुपर्ने: स्वास्थ्य संस्थाले आफ्नो प्रगति विवरण सहित हरेक महिना तोकिएको निकायमा तोकिएको ढाँचामा प्रतिवेदन पेश गर्नुपर्नेछ ।
२४. नागरिक वडापत्र राख्नुपर्ने: स्वास्थ्य संस्थाले सेवा शुल्क सहितको नागरिक वडापत्र अनिवार्य रूपमा सवैले देख्न सक्ने गरी राख्नुपर्नेछ ।
२५. सरकारी कार्यक्रम संचालन गर्न मापदण्ड पुगेको हुनुपर्ने: यो ऐन प्रारम्भ हुँदा सञ्चालनमा रहेका तर तोकिएको मापदण्ड नपुगेका अस्पतालहरूले तोकिएको समयभित्र मापदण्ड पूरा गर्नुपर्नेछ । तोकिएको मापदण्ड पूरा नगर्दासम्म सरकारी कार्यक्रमहरू संचालन गर्न पाउने छैन ।

परिच्छेद ५

सजाय सम्बन्धी व्यवस्था

२६. सजाय: स्वीकृती नलिई संचालन भएका स्वास्थ्य संस्थाहरूलाई प्रदेश सरकारले कुनै पनि बखत वन्द गर्न सक्नेछ र यसरी संचालन गर्ने व्यक्ति वा निजी संस्था संचालक वा संचालक समिति वा सहकारी संस्थाका संचालकहरूलाई गैरकानूनी आर्जन गरेको रकम एकिन गरी सो वरावरको जरीवाना गरिनेछ । उक्त रकम सरकारी बाँकी सरह असूल उपर गरिनेछ ।

परिच्छेद ६
पुनरावेदन

२७. पुनरावेदन : कुनै पनि निजी स्वास्थ्य संस्था वा संचालकले यस ऐनको दफा २६ बमोजिम आफूलाई दिईएको सजाय विरुद्ध उच्च अदालतमा पुनरावेदन दिन सक्नेछ ।

परिच्छेद ७
विविध

२८. नियम बनाउने अधिकार : यस ऐनको उद्देश्य पूर्तिका लागि मन्त्रालयले आवश्यक नियम बनाई प्रदेश सरकारको स्वीकृती पश्चात् लागू गर्न सक्नेछ ।
२९. बचाउ : यो ऐन बन्नुपूर्व भए गरेका सम्पूर्ण काम कारवाही यसै ऐन बमोजिम भए गरेको मानिनेछ ।

सभाबाट पारित मिति: २०७६/०१/०८

प्रमाणीकरण मिति: २०७६/०२/१४

गाउँ सभा/नगर सभाको कार्य सञ्चालन सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न बनेको विधेयक

प्रस्तावना : नेपालको संविधान बमोजिम गाउँ सभा/नगर सभाको कार्य सञ्चालन, बैठकको कार्यविधि, सभामा रहने समितिहरूको गठन, सभाका सदस्यहरूको पद रिक्त हुने अवस्था समेतको सम्बन्धमा आवश्यक व्यवस्था गर्न वाञ्छनीय भएकोले,

प्रदेश नं ५ को प्रदेश सभाले यो ऐन बनाएको छ ।

परिच्छेद-१

प्रारम्भिक

१. **संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ** : (१) यस ऐनको नाम “गाउँ सभानगर/ सभा (कार्य सञ्चालन) कार्यविधि ऐन, २०७६” रहेकोछ ।
(२) यो ऐन तुरुन्त प्रारम्भ हुनेछ ।
२. **परिभाषा** : विषय वा प्रसङ्गले अर्को अर्थ नलागेमा यस ऐनमा,-
 - (क) “अध्यक्ष” भन्नाले गाउँसभा वा नगरसभाको अध्यक्ष सम्झनु पर्छ ।
 - (ख) “अधिवेशन” भन्नाले गाउँसभा वा नगरसभाको अधिवेशन सम्झनु पर्छ ।
 - (ग) “उपाध्यक्ष” भन्नाले गाउँसभा वा नगरसभाको उपाध्यक्ष सम्झनु पर्छ ।
 - (घ) “कार्यपालिका” भन्नाले गाउँ कार्यपालिका वा नगर कार्यपालिका सम्झनु पर्छ ।
 - (ङ) “प्रस्ताव” भन्नाले सभाको विचारार्थ पेश गरिएको कुनै प्रस्ताव वा सो प्रस्तावसंग सम्बन्धित संशोधन प्रस्ताव सम्झनु पर्छ ।

- (च) “प्रस्तुतकर्ता सदस्य” भन्नाले विधेयक वा प्रस्ताव प्रस्तुत कर्ता सदस्य सम्झनु पर्छ ।
- (छ) “बैठक” भन्नाले सभाको बैठक सम्झनु पर्छ ।
- (ज) “बैठक कक्ष” भन्नाले सभाको बैठक कक्ष सम्झनु पर्छ र सो शब्दले बैठक कक्षसँग जोडिएको दर्शक दीर्घा तथा बरण्डालाई समेत जनाउँछ ।
- (झ) “विधेयक” भन्नाले सभामा पेश भएको ऐनको मस्यौदा सम्झनु पर्छ ।
- (ञ) “सचिव” भन्नाले गाउँपालिका वा नगरपालिकाको प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत सम्झनु पर्छ र सो शब्दले निजको अनुपस्थितिमा सभाको सचिव भई काम गर्न अध्यक्षले तोकेको गाउँपालिका वा नगरपालिकाको अधिकृत कर्मचारीलाई समेत जनाउँछ ।
- (ट) “सदस्य” भन्नाले गाउँ सभा वा नगर सभाको सदस्य सम्झनु पर्छ ।
- (ठ) “सभा” भन्नाले गाउँ सभा वा नगर सभा सम्झनु पर्छ ।
- (ड) “संयोजक” भन्नाले समितिको संयोजक सम्झनु पर्छ ।
- (ढ) “समिति” भन्नाले दफा ७० बमोजिमको समिति सम्झनु पर्छ ।
- (ण) “स्थानीय तह” भन्नाले नेपालको संविधान बमोजिमका गाउँपालिका तथा नगरपालिका सम्झनु पर्छ ।

परिच्छेद-२

अधिवेशन आह्वान, अन्त्य तथा सदस्यहरूको उपस्थिति

३ . अधिवेशन आह्वान र अन्त्य: (१) स्थानीय तहको निर्वाचनको अन्तिम परिणाम घोषणा भएको मितिले एक महिनाभित्र अध्यक्षले पहिलो अधिवेशन आह्वान गर्नेछ । त्यसपछि यस ऐन बमोजिम अध्यक्षले समय समयमा अन्य अधिवेशन आह्वान गर्नेछ ।

तर, एउटा अधिवेशनको समाप्ति र अर्को अधिवेशनको प्रारम्भका बीचको अवधि छ महिना भन्दा बढी हुने छैन ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम अधिवेशन आह्वान गरेको सूचना पहिलो बैठक बस्नुभन्दा सात दिन अगाडि सचिवले सदस्यहरूलाई दिनु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिम आह्वान गरेको अधिवेशन अध्यक्षले अन्त्य गरेमा सो सम्बन्धी सूचना निजले बैठकमा पढेर सुनाउनु पर्नेछ ।

(४) बैठक स्थगित भएको अवस्थामा अधिवेशनको अन्त्य भएमा सो सम्बन्धी जानकारी सचिवले सदस्यहरूलाई दिनु पर्नेछ ।

(५) अध्यक्षले यस दफा बमोजिम अधिवेशन आह्वान र अन्त्य गरेको सूचना सदस्यहरूले थाहा पाउने गरी सचिवले आवश्यकता अनुसार सार्वजनिक सञ्चारका माध्यमबाट प्रचार प्रसार समेत गर्नु पर्नेछ ।

(६) अधिवेशन चालू नरहेको वा बैठक स्थगित वा अन्त्य भएको अवस्थामा बैठक बोलाउन वाञ्छनीय छ भनी विषय र कारण खुलाई सभाको सम्पूर्ण सदस्य सङ्ख्याको एक चौथाइ सदस्यहरूले लिखित अनुरोध गरेमा अध्यक्षले त्यस्तो बैठक बस्ने मिति र समय तोक्नु पर्नेछ ।

(७) कार्यपालिकाको केन्द्र रहेको स्थानमा अध्यक्षले तोके बमोजिम अधिवेशन बस्नेछ ।

४. सदस्यहरूको उपस्थिति : (१) बैठकमा आसन ग्रहण गर्नु अघि प्रत्येक सदस्यले बैठक कक्ष बाहिर राखिएको हाजिरी पुस्तिकामा उपस्थिति जनाउनु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको हाजिरी पुस्तिका विद्युतीय स्वरूपमा पनि हुन सक्नेछ ।

५. सभाको गणपुरक सङ्ख्या : यस ऐनमा अन्यथा लेखिएकोमा बाहेक बैठकमा सम्पूर्ण सदस्य सङ्ख्याको पचास प्रतिशतभन्दा बढी उपस्थित नभएसम्म कुनै प्रश्न वा प्रस्ताव निर्णयका लागि प्रस्तुत गरिने छैन ।

६. बैठकको निर्णय : (१) बैठकमा बहुमतको निर्णय मान्य हुनेछ र मत बराबर भएमा बैठकको अध्यक्षता गर्ने व्यक्तिले निर्णायक मत दिनेछ ।

(२) बैठकको निर्णय अध्यक्षता गर्ने व्यक्तिले प्रमाणित गर्नेछ ।

(३) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भएतापनि सभामा विचाराधीन कुनै विषयमा अध्यक्षको व्यक्तिगत स्वार्थ गाँसिएको भएमा त्यस्तो बैठकको अध्यक्षता उपाध्यक्षले गर्नेछ र कुनै विषयमा अध्यक्ष र उपाध्यक्ष दुवैको व्यक्तिगत स्वार्थ गाँसिएको भएमा त्यस्तो बैठकको अध्यक्षता बैठकमा उपस्थित जेष्ठ सदस्यले गर्नेछ ।

परिच्छेद-३

बैठकको प्रारम्भ र स्थगन

७. बैठकको प्रारम्भ र स्थगन : (१) यस ऐनको अधीनमा रही सभाको कार्यबोझलाई ध्यानमा राखी आवश्यकता अनुसार अध्यक्षले तोकेको दिन, समय र स्थानमा बैठक बस्नेछ ।

तर, बैठकका लागि निर्धारण गरेको समयबाट दुई घण्टा भित्र बैठक प्रारम्भ हुन नसकेमा अध्यक्षले सो बैठक स्थगन गरी अर्को बैठकको सूचना गर्नेछ ।

(२) कुनै कारणवश बैठक बस्न तोकिएको दिन, समय वा कार्यक्रममा परिवर्तन भएमा त्यसको कारण सहितको सूचना सभाको सूचना पाटीमा टाँसिनेछ र यस्तो जानकारी सदस्यलाई विद्युतीय सञ्चारको माध्यमबाट समेत दिन सकिनेछ । त्यसरी सूचना दिएकोमा सबै सदस्यहरूले सूचना पाएको मानिनेछ ।

(३) अध्यक्षले प्रत्येक बैठक प्रारम्भ भएको तथा स्थगनको घोषणा गर्नु पर्नेछ ।

(४) सभामा प्रतिनिधित्व गर्ने सबै राजनीतिक दलका प्रतिनिधिहरूले बैठक सञ्चालनमा सहयोग गर्नु पर्नेछ ।

८. सदस्यको स्थान रिक्त रहेको अवस्थामा सभाको कार्य सञ्चालन : सभाको कुनै सदस्यको स्थान रिक्त रहेको अवस्थामा पनि सभाले आफ्नो कार्य सञ्चालन गर्न सक्नेछ । सभाको कारवाहीमा भाग लिन नपाउने कुनै व्यक्तिले भाग लिएको कुरा पछि पत्ता लाग्यो भने पनि भइसकेको कार्य अमान्य हुने छैन ।

परिच्छेद-४

बैठकको कार्यविधि

९. दैनिक कार्यसूची : (१) अध्यक्षको निर्देशन अनुसार सचिवले बैठक बस्ने प्रत्येक दिनको कार्यसूची अनुसूची बमोजिमको ढाँचामा तयार गर्नु पर्नेछ र त्यसको एक प्रति अठ्चालीस घण्टा अगावै प्रत्येक सदस्यलाई उपलब्ध गराउनु पर्नेछ । तर विशेष परिस्थितिमा अध्यक्षको निर्देशन अनुसार बैठक

बस्ने आठ घण्टा अगावै कार्यसूची तयार गरी त्यसको एक-एक प्रति प्रत्येक सदस्यलाई उपलब्ध गराउन सकिनेछ ।

(२) यस ऐनमा अन्यथा लेखिएकोमा बाहेक अध्यक्षको अनुमति नलिई कुनै दिनको कार्य सूचीमा नपरेको कुनै विषयमाथि सो दिन विचार गर्न सकिने छैन ।

(३) अध्यक्षले अन्यथा आदेश दिएकोमा बाहेक सूचना दिनुपर्ने अवधि र अन्य आवश्यक प्रक्रिया पूरा नभएसम्म कुनै पनि विषय दैनिक कार्य सूचीमा राखिने छैन ।

१०. कार्य व्यवस्था परामर्श समिति : (१) बैठकमा पेश हुने विषयहरूको प्राथमिकता तथा समयावधिको निर्धारण लगायत बैठकलाई सुव्यवस्थित ढङ्गले सञ्चालन गर्ने सम्बन्धमा र अध्यक्षले आवश्यक ठहर्‍याएका अन्य विषयमा परामर्श दिन अध्यक्षको अध्यक्षतामा सम्भव भएसम्म सभामा प्रतिनिधित्व गर्ने सम्पूर्ण राजनीतिक दलका सदस्यहरू समावेश हुने गरी बढीमा सात जना सदस्य रहेको एक कार्य व्यवस्था परामर्श समिति गठन गर्न सकिनेछ ।

(२) उपाध्यक्ष कार्यव्यवस्था परामर्श समितिको पदेन उपाध्यक्ष हुनेछ ।

११. समयावधिको निर्धारण : (१) अध्यक्षले बैठकमा पेश हुने विषयमाथि छलफल गर्न समयावधि तोक्नु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम तोकिएको समयावधि समाप्त भएपछि यस ऐनमा अन्यथा लेखिएकोमा बाहेक अध्यक्षले अरू छलफल हुन नदिई सो विषयको टुङ्गो लगाउन आवश्यक सबै प्रश्नहरू निर्णयार्थ बैठकमा प्रस्तुत गर्नु पर्नेछ ।

१२. सूचना दिने तरिका : यस ऐनमा अन्यथा लेखिएकोमा बाहेक सदस्यले कुनै विषयको सूचना दिँदा दिनको एघार बजेदेखि दुई बजेसम्म सचिवलाई दिनु पर्नेछ । सो समय नघाई दिएको सूचना त्यसपछिको कार्य दिनमा दिएको मानिनेछ ।
१३. सूचनामा संशोधन : कुनै सूचनामा आपत्तिजनक, व्यङ्ग्यात्मक, अनावश्यक, अनुपयुक्त, असम्बद्ध शब्द वा वाक्यांश प्रयोग भएको लागेमा अध्यक्षले त्यस्तो सूचना वितरण हुनुभन्दा अघि आवश्यक र उपयुक्त संशोधन गर्न वा गराउन सक्नेछ ।
१४. कागजपत्रको वितरण : सचिवले आवश्यक कागजपत्र र सूचना सदस्यहरूलाई उपलब्ध गराउनेछ ।
१५. बैठकको प्रारम्भ : बैठक कक्षमा अध्यक्षको आगमन भई राष्ट्रिय धुन बजे पछि बैठक प्रारम्भ हुनेछ ।
१६. बैठकमा पालन गर्नु पर्ने कुराहरू : बैठकमा देहायका कुराहरू पालना गर्नु पर्नेछ :-
- (क) अध्यक्ष बैठक कक्षमा प्रवेश गर्दा सबैले सम्मान प्रकट गर्न उठ्नु पर्ने,
 - (ख) अध्यक्षले बैठकप्रति सम्मान प्रकट गरी आफ्नो आसन ग्रहण गर्नु पर्ने,
 - (ग) बैठक स्थगित भई अध्यक्ष सभाबाट बाहिर निस्के पछि मात्र अरु सदस्यहरूले बैठक कक्ष छाड्नु पर्ने,
 - (घ) बैठकमा भाग लिने सदस्यले बोल्दा अध्यक्षलाई सम्बोधन गरेर शिष्ट र सभ्य भाषामा बोल्नु पर्ने,
 - (ङ) अध्यक्षले अन्यथा आदेश दिएमा बाहेक उभिएर बोल्नु पर्ने,

- (च) कुनै सदस्यले बोलिरहेको समयमा अशान्ति गर्न वा बैठकको मर्यादा भङ्ग हुने वा अव्यवस्था उत्पन्न हुने कुनै काम गर्न नहुने,
- (छ) बैठक अवधिभर बैठक कक्षमा मोबाईल फोन बन्द गर्नु पर्ने,
- (ज) अध्यक्षको ध्यानाकर्षण गर्नको निमित्त उठ्नु पर्ने र अध्यक्षले निजको नाम बोलाएपछि वा इशारा गरेपछि मात्र बोल्नु पर्ने,
- (झ) अध्यक्षले बैठकलाई सम्बोधन गरिरहेको समयमा सदस्यले आफ्नो स्थान छाडेर हिँड्न नहुने ।

१७. बैठकमा छलफल गर्न नपाइने : बैठकमा देहायका विषयहरू माथि छलफल गर्न पाइने छैन :-

- (क) संविधान वा प्रचलित कानूनले निषेध गरेको विषय,
- (ख) दफा २३ मा उल्लिखित विषय,
- (ग) कानूनतः गोप्य रहने विषयहरू वा प्रकाशन गर्दा राष्ट्रिय हित विपरीत हुने विषय,
- (घ) प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपमा प्रचारको लागि कुनै व्यक्ति वा संस्थाको नाम आदि भएको विषय,
- (ङ) गैर सरकारी व्यक्तिको कुनै वक्तव्य सत्य हो वा होइन भन्ने विषय,
- (च) मित्रराष्ट्रसँगको सम्बन्धमा खलल पर्ने वा असर गर्ने विषय,
- (छ) सभाले तोकेका अन्य विषय ।

१८. बैठकमा बोल्ने र उत्तर दिने सम्बन्धमा देहाय बमोजिम हुनेछ:-

- (क) प्रस्ताव पेश गर्ने सदस्यले बोलिसकेपछि अध्यक्षले नाम बोलाएको वा इशारा गरेको क्रम बमोजिमका सदस्यले बोल्ने,
- (ख) यस ऐनमा अन्यथा लेखिएकोमा बाहेक अध्यक्षको अनुमति बिना कुनै सदस्यले एउटै प्रस्तावमा एक पटक भन्दा बढी बोल्न नपाउने,
- (ग) प्रस्ताव पेश गर्ने सदस्यले उत्तर दिनको लागि छलफलको अन्त्यमा पुनः बोल्न सक्ने,
- (घ) प्रस्तावको सम्बन्धमा छलफलमा पहिले भाग लिएको वा नलिएको जेसुकै भए तापनि प्रस्तावक सदस्यले उत्तर दिइसकेपछि अन्य सदस्यले पुनः बोल्न नपाउने,
- (ङ) प्रस्तावमा संशोधन पेश गर्ने सदस्यले अध्यक्षको अनुमति प्राप्त भएमा मात्र बोल्न पाउने,
- (च) प्रस्ताव पेश गर्ने सदस्यले उत्तर दिइसकेपछि छलफल समाप्त भएको मानिने ।

१९. सम्बद्ध कुरा मात्र बोल्नुपर्ने: (१) सदस्यले बोलेको कुरा सभाको विचाराधीन विषयसँग सम्बद्ध हुनु पर्नेछ ।

(२) कुनै सदस्यले असम्बद्ध कुरा बोलिरहेमा वा आफ्नो वा अरु कसैको तर्कलाई बारम्बार दोहोर्न्याइरहेमा अध्यक्षले निजको व्यवहारप्रति बैठकको ध्यान आकर्षित गर्दै निजलाई थप नबोल्न आदेश दिन सक्नेछ । त्यस्तो आदेश हुनासाथ त्यस्तो सदस्यले बोल्न बन्द गरी आफ्नो स्थानमा बस्नु पर्नेछ ।

२०. स्पष्टीकरण माग गर्न वा दिन सकिने : (१) कुनै विषयमा छलफल चलिरहेको समयमा सम्बन्धित विषयमा कुनै सदस्यले कुनै स्पष्टीकरण माग गर्न चाहेमा अध्यक्षमार्फत माग गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि अध्यक्षको अनुमति लिई कुनै सदस्यले सभाको जानकारीको लागि आफूसँग सम्बन्धित कुनै विषयमा स्पष्टीकरण दिन सक्नेछ ।

तर, त्यस्तो स्पष्टीकरण दिँदा कुनै विवादास्पद विषय उठाउन पाइने छैन र सो स्पष्टीकरणमाथि कुनै छलफल हुने छैन ।

२१. छलफल समाप्तको प्रस्ताव : (१) यस ऐनमा अन्यथा लेखिएकोमा बाहेक कुनै सदस्यले अध्यक्षको अनुमति लिई बैठकमा पेश भइसकेको प्रस्तावमाथिको छलफल समाप्त गरियोस् भन्ने प्रस्ताव कुनै पनि समयमा पेश गर्न सक्नेछ ।

(२) मूल प्रस्तावमा आवश्यक छलफल भइसकेको लागेमा अध्यक्षले छलफल समाप्त गरियोस् भन्ने प्रस्ताव सभाको निर्णयार्थ पेश गर्न सक्नेछ । त्यस्तो प्रस्ताव स्वीकृत भएमा अध्यक्षले मूल प्रस्तावमा थप छलफल हुन नदिई सभाको निर्णयार्थ पेश गर्नेछ ।

(३) छलफल समाप्त गरियोस् भन्ने प्रस्तावमाथि कुनै संशोधन पेश गर्न वा छलफल गर्न पाइने छैन ।

(४) कुनै छलफल अनावश्यक किसिमले लम्बिएको छ भन्ने लागेमा अध्यक्षले बैठकको राय बुझी छलफल अन्त्य हुने समय तोक्न सक्नेछ र त्यसरी समय तोकिएकोमा अध्यक्षले सो समयवाधिभित्र छलफल समाप्त भएको मानी मूल प्रस्तावमा सभाको निर्णय प्राप्त गर्न आवश्यक सबै प्रश्नहरू निर्णयार्थ बैठकमा पेश गर्न सक्नेछ ।

२२. नियमापत्ति : (१) बैठकसमक्ष तत्काल विचाराधीन रहेको कुनै विषयमा कुनै सदस्यलाई यस ऐनको कुनै व्यवस्था उल्लङ्घन भएको छ भन्ने लागेमा निजले जुन व्यवस्था उल्लङ्घन भएको हो सो खुलाई नियमापत्ति गर्न सक्नेछ ।

(२) नियमापत्ति गर्ने सदस्यले अध्यक्षबाट स्वीकृती सूचक अभिव्यक्ति वा इशारा पाएपछि बोलिरहेको सदस्यले बोल्न रोकिनु पर्नेछ ।

(३) नियमापत्ति गर्ने सदस्यले आफ्नो कुरा र आधार स्पष्ट गरी नियमापत्ति सम्बन्धी कुरा मात्र बोल्न पाउनेछ र नियमापत्ति उठाइसकेपछि निजले आफ्नो स्थान ग्रहण गर्नु पर्नेछ ।

(४) बैठकमा उठाइएको नियमापत्तिको सम्बन्धमा अध्यक्षको निर्णय अन्तिम हुनेछ ।

२३. बहसमा बन्देज : नेपालको कुनै अदालत वा संविधानको धारा २१७ बमोजिमको न्यायिक समितिमा विचाराधीन मुद्दा वा विवादका सम्बन्धमा न्याय निरूपणमा प्रतिकूल असर पार्ने विषय तथा न्यायाधीशको कर्तव्य पालनको सिलसिलामा गरेको न्यायिक कार्यको सम्बन्धमा सभामा कुनै छलफल गरिने छैन ।

२४. समसामयिक विषयमा छलफल : (१) सदस्यहरूले आवश्यक देखेका समसामयिक विषय प्रस्तुत गर्नका लागि अध्यक्षले सभाको कार्य बोझलाई विचार गरी विशेष समय तोक्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको समयमा प्रस्तुत विषयहरूको जवाफ कार्यपालिकाले तोकेको कार्यपालिकाको सदस्यले सात दिनभित्र अध्यक्ष मार्फत सभालाई उपलब्ध गराउनु पर्नेछ ।

परिच्छेद-५

निर्णय गर्ने तरिका

२५. प्रश्नको रूपमा पेश गर्ने : सभामा विचाराधिन रहेको प्रस्तावलाई अध्यक्षले सभाको निर्णयार्थ प्रस्तुत गर्दा प्रश्नको रूपमा पेश गर्नु पर्नेछ ।

२६. सभाको निर्णयार्थ प्रश्न पेश गर्ने विधि : (१) सभामा प्रस्तावमाथि छलफल समाप्त भएपछि सो प्रस्तावको पक्षमा हुने सदस्यहरूलाई “हुन्छ” र विपक्षमा हुने सदस्यहरूलाई “हुन्न” भन्ने शब्द सुनिने गरी उच्चारण गर्नु भनी अध्यक्षले सभाको निर्णयार्थ क्रमशः प्रश्नहरू पेश गर्नु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम प्रस्तावलाई निर्णयार्थ पेश गरेपछि अध्यक्षले “हुन्छ” वा “हुन्न” भन्ने सदस्यहरूमध्ये जुन पक्षको बहुमत भएको ठहर्‍याउँछ सो कुराको घोषणा गर्नेछ र अध्यक्षको विचारप्रति दफा २७ बमोजिम असहमति प्रकट नगरिएमा अध्यक्षको घोषणा सभाको निर्णय मानिनेछ ।

(३) अध्यक्षद्वारा कुनै प्रस्ताव निर्णयार्थ पेश गरिसकेपछि सो प्रस्तावमाथि छलफल गर्न वा संशोधन प्रस्तुत गर्न वा स्थगन प्रस्ताव पेश गर्न सकिने छैन ।

२७. मत विभाजन र सङ्कलन : (१) दफा २६ को उपदफा (२) बमोजिम अध्यक्षको विचारप्रति कम्तीमा पाँचजना सदस्यहरूले आ-आफ्नो स्थानमा उभिई असहमति प्रकट गरेमा अध्यक्षले “हुन्छ” वा “हुन्न” भन्ने सदस्यहरूलाई देहाय बमोजिमको कुनै तरिकाले विभाजन गरी मत सङ्कलन गर्नेछ :-

(क) प्रत्येक सदस्यलाई “हुन्छ” वा “हुन्न” भन्ने शब्द उच्चारण गर्न लगाई,

(ख) “हुन्छ” वा “हुन्न” भन्ने पूर्जा वितरण गरेर,

(ग) “हुन्छ” र “हुन्न” भन्ने दुवै थरी सदस्यहरूलाई भिन्नाभिन्नै ढोकाबाट उपकक्ष (लवी) मा प्रवेश गराएर वा

(घ) स्वचालित मत अभिलेखयन्त्र सञ्चालन गरेर ।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि विभाजनको माग अध्यक्षलाई अनावश्यक लागेमा विभाजनको आदेश दिनुभन्दा पहिले “हुन्छ” र “हुन्न” भन्ने सदस्यहरूलाई आ-आफ्नो स्थानमा क्रमशः उठ्न लगाई सङ्ख्या गणना गरी सभाको निर्णय गर्न सकिनेछ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिम “हुन्छ” र “हुन्न” भन्ने पूर्जाहरू वितरण गर्दा “हुन्छ” भन्ने पूर्जा “हरियो”, “हुन्न” भन्ने पूर्जा “रातो” रङ्गको हुनेछ र त्यस्तो पूर्जामा सदस्यले आफ्नो क्रमसङ्ख्या र नाम उल्लेख गरी सही समेत गर्नु पर्नेछ ।

(४) उपदफा (१) बमोजिम मत सङ्कलन गर्न स्वचालित मत अभिलेखयन्त्र प्रयोग भएकोमा:-

(क) कुनै सदस्य कुनै कारणवश सो यन्त्र सञ्चालन गर्न असमर्थ छ भन्ने अध्यक्षलाई लागेमा सभाको निर्णय सुनाउनु अघि निजसँग सोधेर मत गणना गर्न सक्नेछ,

(ख) कुनै सदस्यले स्वचालित मत अभिलेखयन्त्रको गलत बिन्दु थिचेको कारणले गलत मतदान हुन गएमा सभाको निर्णय सुनाउनु अघि अध्यक्षको ध्यान आकर्षित गरी आफ्नो मतदान सच्याउन सक्नेछ ।

(५) उपदफा (१) वा (२) बमोजिम सङ्कलित मतगणनाको परिणाम अध्यक्षले तत्काल सुनाउनु पर्नेछ र त्यस्तो परिणामप्रति कसैले पनि असहमति प्रकट गर्न सक्ने छैन ।

(६) अध्यक्षले कुनै प्रस्तावलाई खण्ड खण्ड गरी एकभन्दा बढी प्रश्नको रूपमा निर्णयार्थ राख्न सक्नेछ ।

(७) मत सङ्कलक तोक्ने र मत विभाजनको अन्य कार्यविधि निर्धारण गर्ने अधिकार अध्यक्षलाई हुनेछ ।

परिच्छेद-६

बैठकमा सुव्यवस्था

२८. चेतावनी युक्त आदेश: अध्यक्षले बैठकमा अभद्र व्यवहार गर्ने सदस्यलाई त्यस्तो व्यवहार नियन्त्रण गर्न चेतावनीयुक्त आदेश दिन सक्नेछ । सो आदेश पाएपछि निज सदस्यले त्यस्तो अभद्र व्यवहार तुरुन्त नियन्त्रण गर्नु पर्नेछ ।

२९. बैठक कक्षबाट निष्काशन : (१) दफा २८ बमोजिमको आदेश पालना नगर्ने सदस्यलाई अध्यक्षले बैठक कक्षबाट बाहिर जान आदेश दिन सक्नेछ । त्यस्तो आदेश पाएपछि निज सदस्य बैठक कक्षबाट तुरुन्त बाहिर जानु पर्नेछ र निज सो दिनको बाँकी अवधिको बैठकमा उपस्थित हुन सक्ने छैन ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको आदेश पाएपछि पनि निज सदस्य बैठक कक्षबाट बाहिर नगएमा अध्यक्षले निजलाई बैठक कक्षबाट बाहिर निकाल्न सम्बन्धित कर्मचारीलाई आदेश दिन सक्नेछ । त्यसरी निकालिएकोमा त्यस्तो सदस्यले त्यसपछिको तीन दिनसम्म सभा वा

समितिको कुनै बैठकमा भाग लिन सक्ने छैन । यसरी निकालिएकोमा सचिवले सो कुराको सूचना सबै समितिलाई दिनु पर्नेछ ।

३०. सदस्यको निलम्बन : (१) अध्यक्षको आसनको अवहेलना गर्ने वा सभाको कार्यमा जानी जानी बारम्बार बाधा दिने वा अभद्र व्यवहार गर्ने वा संविधान वा यस ऐनको जानीजानी उल्लङ्घन वा अवहेलना गर्ने सदस्यको नाम अध्यक्षले अवहेलनाकर्ताको रूपमा घोषणा गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम नाम घोषणा भएको सदस्यलाई बैठकबाट निलम्बन गरियोस् भनी कुनै सदस्यद्वारा प्रस्ताव पेश भएमा त्यस्तो प्रस्ताव अध्यक्षले निर्णयार्थ बैठकमा तुरुन्त प्रस्तुत गर्नुपर्नेछ र सो प्रस्ताव उपर कुनै संशोधन वा स्थगन प्रस्ताव पेश गर्न र छलफल गर्न सकिनेछैन ।

(३) उपदफा (२) बमोजिमको प्रस्ताव पारित भएमा त्यस्तो सदस्य निलम्बन भएको मानिनेछ र त्यसरी निलम्बित सदस्य त्यसपछिको पन्ध्र दिनसम्म सभा र समितिको कुनै बैठकमा उपस्थित हुन सक्नेछैन ।

(४) उपदफा (३) बमोजिम प्रस्ताव पारित भई निलम्बन भएको सदस्य बैठक कक्षबाट तुरुन्त बाहिर जानुपर्नेछ ।

(५) उपदफा (४) बमोजिम निलम्बन भएको सदस्य बैठक कक्षबाट तुरुन्त बाहिर नगएमा अध्यक्षले निजलाई बाहिर निकाल्न सम्बन्धित कर्मचारीलाई आदेश दिन सक्नेछ ।

(६) यस दफा बमोजिम कुनै सदस्य निलम्बित भएमा वा त्यस्तो निलम्बन फुकुवा भएमा सचिवले सो कुराको सूचना सबै समितिलाई दिनुपर्नेछ ।

(७) उपदफा (३) तथा दफा ३१ बमोजिम निलम्बन भएको सदस्यले पूर्व सूचना दिइसकेको प्रस्ताव निलम्बन भएको अवस्थामा

बैठकमा प्रस्तुत गर्नुपर्ने भएमा अध्यक्षले सो प्रस्ताव पेश गर्नका लागि अन्य कुनै सदस्यलाई अधिकार प्रदान गर्न सक्नेछ ।

३१. सुव्यवस्था कायम राख्ने अध्यक्षको विशेष अधिकार : (१) यस परिच्छेदमा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि कुनै सदस्यले बैठक कक्षमा शान्ति, सुव्यवस्था तथा अनुशासन भङ्ग गरेमा वा गर्न लागेमा वा कुनै किसिमले बैठक कक्षभित्र ध्वंसात्मक कार्य गरेमा वा बल प्रयोग गरेमा वा गर्न लागेमा वा कुनै भौतिक हानि नोक्सानी पुऱ्याएमा अध्यक्षले निजलाई बैठक कक्षबाट तत्काल निष्काशन गर्न सम्बन्धित कर्मचारीलाई आदेश दिन सक्नेछ । यसरी निष्काशन भएको सदस्यलाई अध्यक्षले बढीमा पन्ध्र दिनसम्मका लागि निलम्बन गरी क्षति भएको भौतिक सामग्रीको यथार्थ क्षतिपूर्ति निजबाट भराउने आदेश दिन सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम निलम्बित सदस्यले सो अवधिभर सभा वा कुनै समितिको बैठकमा उपस्थित हुन पाउने छैन ।

(३) यस दफा बमोजिम कुनै सदस्य निलम्बित भएको वा त्यस्तो निलम्बन फुकुवा भएको सूचना सचिवले सबै समितिलाई दिनु पर्नेछ ।

(४) यस ऐनमा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि कुनै सदस्यले बैठकमा आपत्तिजनक वा ध्वंसात्मक व्यवहार गरेको वा बैठक कक्षमा भौतिक हानि नोक्सानी पुऱ्याएको कुरा अध्यक्षलाई बैठक सम्पन्न भएपछि थाहा भएपनि अध्यक्षले त्यस्तो सदस्यलाई बढीमा पन्ध्र दिनसम्मको लागि निलम्बन गरी क्षति भएको भौतिक सामग्रीको यथार्थ क्षतिपूर्ति निजबाट भराउने आदेश दिन बाधा पर्ने छैन ।

तर, अध्यक्षले यसरी कारबाहीको आदेश दिनुभन्दा अगाडि सम्बन्धित सदस्यलाई आफ्नो सफाई पेश गर्ने मौका दिनु पर्नेछ ।

३२. कारबाही फिर्ता हुनसक्ने : यस परिच्छेदमा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि निष्काशित वा निलम्बित सदस्यले चित्तबुझ्दो सफाई पेश गरेमा वा माफी मागेमा अध्यक्षले बैठकको राय बुझी त्यस्तो सदस्यलाई माफी दिई कारबाही फिर्ता लिन सक्नेछ।
३३. बैठक स्थगित गर्ने अधिकार : बैठक कक्षभित्र अव्यवस्था भई वा हुने सम्भावना भई नियमित रूपले बैठक सञ्चालन गर्न बाधा पर्ने देखिएमा अध्यक्षले सो दिनको कुनै समयसम्म वा तोकेको अवधिसम्मको लागि बैठक स्थगित गर्न सक्नेछ । अध्यक्षले गरेको त्यस्तो स्थगनमाथि कुनै सदस्यले प्रश्न उठाउन सक्ने छैन ।

परिच्छेद-७

प्रस्ताव र तत्सम्बन्धी कार्यविधि

३४. प्रस्ताव मात्र छलफल गर्न सकिने : (१) संविधान र यस ऐनमा अन्यथा लेखिएकोमा बाहेक बैठकमा छलफल गर्ने विषय प्रस्तावको रूपमा पेश गर्नुपर्नेछ ।
- (२) बैठकमा पेश हुने प्रस्तावमा अध्यक्षको स्वीकृती प्राप्त भएको हुनु पर्नेछ ।
- (३) प्रस्ताव पेश गर्न चाहने सदस्यले सो कुराको लिखित सूचना सचिवलाई दिनुपर्नेछ ।
३५. प्रस्ताव सम्बन्धी शर्तहरू : (१) बैठकमा देहाय बमोजिमका विषय समावेश रहेको कुनै प्रस्ताव पेश गर्न सकिने छैन :-
- (क) दफा २३ ले बहसमा बन्देज गरेका विषयहरू वा संविधानको व्यवस्था विपरीत भएको,
- (ख) एकभन्दा बढी विषयहरू समावेश भएको,

- (ग) विषयवस्तु अस्पष्ट वा अनिश्चित भएको,
- (घ) अशिष्ट भाषा प्रयोग गरिएको, असम्बद्ध, आक्षेपयुक्त वा अरू कुनै अनुमानित वा आपत्तिजनक कुरा रहेको,
- (ङ) कुनै व्यक्तिले सार्वजनिक वा सरकारी हैसियतले बाहेक व्यक्तिगत हैसियतले गरेको काम कुरा सम्बन्धी आचरणको उल्लेख गरेको,
- (च) सभा वा यसका कुनै समितिको निर्णय वा त्यहाँ विचाराधिन रहेको विषयको आलोचना गरेको,
- (छ) प्रचलित कानून बमोजिम स्थापित न्यायिक वा अर्धन्यायिक निकाय वा अधिकारी वा प्रचलित कानून बमोजिम जाँचबुझ गर्न, सुझाव दिन वा प्रतिवेदन पेश गर्न गठित आयोग वा समितिमा विचाराधिन रहेको विषय उल्लेख भएको,
- (ज) चालू अधिवेशनमा पहिले भइसकेको छलफललाई दोहोर्‍याउने प्रयास गरिएको।

(२) उपदफा (१) को खण्ड (छ) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि अध्यक्षलाई सो खण्डमा उल्लिखित आयोग वा समितिको कार्यमा कुनै प्रतिकूल प्रभाव नपर्ने भन्ने लागेमा जाँचबुझको कार्यविधि र कार्य प्रगतिको विषयसम्ममा सीमित रही प्रस्ताव पेश गर्न अनुमति दिन सक्नेछ ।

३६. प्रस्ताव स्वीकार वा अस्वीकार गर्ने : कुनै प्रस्ताव स्वीकारयोग्य छ वा छैन भन्ने कुराको निर्णय अध्यक्षले गर्नु पर्नेछ र त्यसरी निर्णय गर्दा

अध्यक्षले कारण खुलाई प्रस्तावको कुनै अंश वा पूरै प्रस्ताव अस्वीकार गर्न सक्नेछ ।

३७. छलफलको दिन र समयावधि तोक्ने : (१) अध्यक्षले सभाको कार्यबोझलाई ध्यानमा राखी प्रस्तावमाथि छलफल गर्ने दिन र समयावधि तोक्न सक्नेछ ।

(२) छलफलका निमित्त निर्धारित समयावधि समाप्त भएपछि छलफल समाप्त हुनेछ र यस ऐनमा अन्यथा लेखिएकोमा बाहेक अध्यक्षले मूल विषयमाथि निर्णयका लागि आवश्यक सबै प्रश्नहरू बैठकमा पेश गर्नुपर्नेछ ।

(३) बैठकमा छलफल गर्नका निमित्त समय निर्धारित भइसकेको कुनै विषयमाथि त्यस्तो निर्धारित समय अगावै छलफल गर्नका लागि कुनै प्रस्ताव वा संशोधन ल्याउन पाइने छैन ।

३८. प्रस्ताव निष्क्रिय हुने : (१) बैठकमा प्रस्ताव पेश गर्ने अनुमति प्राप्त भइसकेपछि पनि पेश नगरिएको प्रस्ताव स्वतः निष्क्रिय हुनेछ ।

(२) यस ऐनमा अन्यथा लेखिएकोमा बाहेक सभाको चालू अधिवेशनमा कुनै प्रस्तावद्वारा छलफल गरिएको वा निर्णय भइसकेको मुलभूत रूपमा समान विषय कुनै अन्य प्रस्ताव वा संशोधनद्वारा पुनः उठाउन सकिने छैन ।

३९. प्रस्ताव फिर्ता लिन सकिने : (१) सभामा दर्ता भइसकेको प्रस्ताव अध्यक्षको अनुमति लिई प्रस्तावकले लिखित निवेदनद्वारा फिर्ता लिन सक्नेछ ।

तर, बैठकमा पेश भइसकेको प्रस्ताव बैठकको अनुमति बिना फिर्ता लिन सकिने छैन र प्रस्तावमाथि कुनै संशोधन पेश भएको छ भने त्यस्तो संशोधनको टुङ्गो नलागेसम्म प्रस्ताव फिर्ता लिन सकिने छैन ।

(२) एकभन्दा बढी सदस्यहरूले मूलभूत रूपमा समान विषयमा एकभन्दा बढी प्रस्तावहरू पेश गरेमा आपसी सहमति वा गोलाप्रथाद्वारा निर्धारित एउटा प्रस्तावमा मात्र छलफल गर्नु पर्नेछ ।

४०. जरूरी र सार्वजनिक महत्त्वको प्रस्ताव : (१) कुनै सदस्यले जरूरी र सार्वजनिक महत्त्वको विषयमाथि छलफल गर्न चाहेमा तत्सम्बन्धी प्रस्तावको सूचना बैठक शुरू हुनुभन्दा कम्तीमा दुई घण्टा अगावै सचिवलाई दिनु पर्नेछ र त्यस्तो प्रस्तावलाई कम्तीमा दुईजना सदस्यले समर्थन गरेको हुनु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको सूचना दिँदा उक्त प्रस्तावमाथि छलफल गर्नु पर्ने कारण स्पष्ट रूपमा उल्लेख गरेको हुनु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिमको प्रस्तावको विषय अध्यक्षले जरूरी र सार्वजनिक महत्त्वको ठहर्‍याएमा कार्यपालिकाले तोकेको कार्यपालिकाको सदस्यसँग परामर्श गरी उक्त प्रस्तावलाई स्वीकृती दिनेछ ।

(४) उपदफा (३) बमोजिम स्वीकृत प्रस्तावमाथि छलफलका लागि अध्यक्षले बढीमा दुई घण्टाको समय तोक्नु पर्नेछ र त्यस्तो प्रस्तावमाथि तीन दिनभित्र छलफल गर्नु पर्नेछ ।

(५) उपदफा (३) बमोजिम प्रस्ताव स्वीकृत भई अध्यक्षले प्रस्तावक सदस्यको नाम लिएपछि प्रस्तावक सदस्यले संक्षिप्त वक्तव्य दिनेछ । त्यसपछि अध्यक्षले छलफलमा भाग लिने सदस्यहरूलाई समय दिनेछ ।

(६) छलफलमा उठेका प्रश्नहरूको जवाफ कार्यपालिकाले तोकेको कार्यपालिकाको सदस्यले दिनु पर्नेछ ।

४१. सूचना बिना पनि प्रस्ताव पेश गर्न सकिने : (१) यस परिच्छेदमा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि अध्यक्षको अनुमति लिई देहायको कुनै प्रस्ताव

सूचना बिना पनि पेश गर्न सकिनेछ र त्यस्तो प्रस्तावद्वारा कुनै विवादास्पद विषय उठाउन पाइने छैन :-

- (क) धन्यवाद ज्ञापन गर्ने,
- (ख) बैठक स्थगित गर्ने,
- (ग) प्रस्ताव तथा संशोधन फिर्ता लिने,
- (घ) बधाई दिने वा शोक प्रकट गर्ने,
- (ङ) छलफल स्थगित गर्ने,
- (च) छलफलको अवधि बढाउने,
- (छ) बैठकको अवधि बढाउने, वा
- (ज) छलफल समाप्त गर्ने ।

(२) उपदफा (१) मा उल्लिखित प्रस्तावका सम्बन्धमा अध्यक्षको अनुमति प्राप्त भई बैठकमा प्रस्ताव पेश भएपछि अध्यक्षले उक्त प्रस्तावलाई बैठकको निर्णयार्थ पेश गर्नु पर्नेछ ।

४२. अन्य प्रस्ताव पेश गर्न नसकिने : दफा ४० र ४१ बमोजिमका प्रस्तावहरू बाहेक यस परिच्छेद अन्तर्गत अन्य कुनै प्रस्ताव पेश गर्न सकिने छैन ।

परिच्छेद-८

संशोधनहरू

४३. संशोधन सम्बन्धी शर्तहरू : कुनै प्रस्तावको सम्बन्धमा देहायका शर्तका अधीनमा रही संशोधन पेश गर्न सकिनेछ :-

- (क) मूल प्रस्तावको उद्देश्य वा सिद्धान्त विपरीत नभएको,
- (ख) मूल प्रस्तावको कुरासँग सम्बद्ध तथा त्यसको क्षेत्रभिन्नको भएको,

(ग) बैठकले पहिले गरिसकेको निर्णयसित नबाझिएको,

(घ) अस्पष्ट वा निरर्थक नभएको ।

४४. संशोधनको सूचना : (१) संशोधन पेश गर्न चाहने सदस्यले प्रस्तावमाथि विचार गरिने दिनको चौबीस घण्टा अगावै संशोधनको सूचना सचिवलाई दिनु पर्नेछ ।

तर, अध्यक्षको अनुमति लिएर प्रस्तावमाथि छलफल प्रारम्भ हुनुभन्दा अगाडि कुनै पनि समयमा संशोधनको सूचना पेश गर्न सकिनेछ ।

(२) संशोधनको सूचना प्राप्त भएपछि प्रत्येक संशोधनको एक-एक प्रति सबै सदस्यहरूलाई उपलब्ध गराउनु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिम सूचना नदिई संशोधन पेश गर्न सकिने छैन ।

४५. संशोधन स्वीकृत गर्ने वा नगर्ने अधिकार : (१) प्रस्तावमाथि पेश गरिने संशोधन स्वीकृत गर्ने वा नगर्ने अधिकार अध्यक्षलाई हुनेछ ।

(२) संशोधन स्वीकृत वा अस्वीकृत गर्ने प्रयोजनको लागि अध्यक्षले सम्बन्धित सदस्यलाई संशोधनको उद्देश्य स्पष्ट गर्न लगाउन सक्नेछ ।

४६. संशोधन पेश गर्ने : अध्यक्षले स्वीकृत गरेको संशोधन वा संशोधन सहितको प्रस्ताव वा मूल प्रस्तावलाई निर्णयार्थ पेश गर्नुभन्दा पहिले बैठकमा पढेर सुनाउनु पर्नेछ । यसरी निर्णयार्थ पेश गर्दा एकभन्दा बढी संशोधनहरू भएमा अध्यक्षले उपयुक्त ठहर्‍याएको कुनै एक संशोधन वा संशोधन सहितको प्रस्ताव वा मूल प्रस्तावलाई प्राथमिकता दिई पेश गर्न सक्नेछ ।

परिच्छेद-९

स्थगन प्रस्ताव

४७. स्थगन प्रस्तावको सूचना र अध्यक्षको अनुमति : (१) यस ऐनको अधीनमा रही जरूरी सार्वजनिक महत्त्वको कुनै खास विषयमाथि छलफल गर्न बैठकको कार्यक्रम स्थगित गरियोस् भन्ने प्रस्ताव अध्यक्षको अनुमतिले पेश गर्न सकिनेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको प्रस्तावमा उल्लेख भएका तथ्यको सम्बन्धमा अध्यक्षले थप जानकारी लिन आवश्यक ठानेमा प्रस्ताव स्वीकृत वा अस्वीकृत गर्नु अघि प्रस्तावक सदस्य वा कार्यपालिकाले तोकेको कार्यपालिकाको सदस्यबाट प्रस्तावको तथ्यको विषयमा जानकारी लिन सक्नेछ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिमको प्रस्ताव यस ऐनको व्यवस्था अनुकूल नभएमा वा उपदफा (२) बमोजिम अध्यक्षले अस्वीकृत गरेमा उक्त प्रस्ताव ऐनको व्यवस्था अनुकूल नभएको वा अस्वीकृत गरेको कारणको जानकारी अध्यक्षले प्रस्तावक सदस्यलाई दिन सक्नेछ ।

(४) जुन दिनको बैठक स्थगनका लागि प्रस्ताव पेश गर्न खोजिएको हो सो दिनको बैठक बस्ने समयभन्दा एक घण्टा अगावै सोको सूचना सचिवलाई दिनु पर्नेछ र त्यस्तो प्रस्ताव सहितको सूचनाको एक-एक प्रति अध्यक्ष र विषयसँग सम्बन्धित कार्यपालिकाले तोकेको कार्यपालिकाको सदस्यलाई पनि दिनु पर्नेछ । सो समयपछि प्राप्त भएको सूचनालाई भोलिपल्ट प्राप्त सूचना मानिनेछ ।

(५) उपदफा (४) बमोजिमको प्रस्तावसम्बन्धी सूचना एक बैठकमा एउटाभन्दा बढी दिन पाइने छैन ।

(६) एक जनाभन्दा बढी सदस्यले प्रस्तावको सूचनामा हस्ताक्षर गरेको भए पहिलो क्रमसङ्ख्यामा हस्ताक्षर गर्ने सदस्यले सूचना दिएको मानिनेछ ।

४८. स्थगन प्रस्ताव सम्बन्धी शर्तहरू : कुनै जरूरी र सार्वजनिक महत्त्वको विषयमाथि छलफल गर्न बैठक स्थगित गरियोस् भन्ने प्रस्ताव देहायका शर्तहरूको अधीनमा रही पेश गर्न सकिनेछ :-

(क) प्रस्तावको विषय तत्काल घटेको घटना र स्थानीय सरकारको उत्तरदायित्वभित्रको हुनु पर्ने,

(ख) दफा ३५ मा उल्लिखित शर्तहरू पूरा भएको हुनु पर्ने ।

४९. प्रस्तावमा छलफल गर्ने समय निर्धारण : स्थगन प्रस्तावमा छलफल गर्न अध्यक्षले बैठकको कार्यक्रमलाई समेत दृष्टिगत गरी सोही दिनको कुनै समय तोक्न सक्नेछ ।

५०. छलफलको समाप्ति : अध्यक्षलाई प्रस्तावमाथिको छलफल पर्याप्त भएको लागेमा उक्त प्रस्तावलाई बैठकको निर्णयार्थ पेश गर्नु पर्नेछ ।

५१. बोल्ने समयका लागि समय निर्धारण : कुनै प्रस्तावको सम्बन्धमा प्रस्तावक, समर्थक, कार्यपालिकाले तोकेको कार्यपालिकाको सदस्य र अन्य सदस्यहरूले बोल्ने समय अध्यक्षले तोके बमोजिम हुनेछ ।

परिच्छेद-१०

सङ्कल्प प्रस्ताव

५२. सङ्कल्प प्रस्तुत गर्न सकिने : (१) यस ऐनको अधीनमा रही सभामा सार्वजनिक महत्त्वको देहायको कुनै विषयमा सङ्कल्प प्रस्ताव पेश गर्न सकिनेछ :-

- (क) राय वा सिफारिस प्रकट गर्न,
- (ख) स्थानीय सरकारको कुनै कार्य वा नीतिको समर्थन वा विरोध प्रकट गर्न वा पुनर्विचारका लागि ध्यान आकर्षण गर्न, वा
- (ग) कुनै सन्देश वा निर्देशन दिन ।

(२) अध्यक्षले उपयुक्त र आवश्यक ठहर्‍याएको अन्य कुनै विषयमा सङ्कल्प प्रस्ताव पेश गर्न अनुमति दिन सक्नेछ ।

५३. सङ्कल्प प्रस्तावको सूचना : (१) सङ्कल्प प्रस्ताव प्रस्तुतकर्ता सदस्यले आफूले पेश गर्न चाहेको प्रस्तावको सूचना कम्तीमा सात दिन अगावै सचिवलाई दिनु पर्नेछ ।

तर, कार्यपालिकाको कुनै सदस्यले कम्तीमा तीन दिनको सूचना दिई सङ्कल्प प्रस्ताव पेश गर्न सक्नेछ ।

(२) कार्यपालिकाको सदस्य बाहेक अरू सदस्यले अध्यक्षको अनुमति नलिई एउटै अधिवेशनमा तीनभन्दा बढी सङ्कल्प प्रस्तावहरूको सूचना दिन पाउने छैन ।

५४. सङ्कल्प प्रस्ताव सम्बन्धी शर्त : यस परिच्छेदमा लेखिएका कुराहरूका अतिरिक्त प्रस्तावका सम्बन्धमा यस ऐनमा उल्लेख भएका सबै शर्तहरू सङ्कल्प प्रस्तावको हकमा समेत लागू हुनेछन् ।

५५. संकल्प प्रस्तावको स्वीकार: (१) कुनै सङ्कल्प प्रस्ताव स्वीकारयोग्य छ वा छैन भन्ने प्रश्नको निर्णय अध्यक्षले गर्नेछ । कुनै सङ्कल्प वा सङ्कल्पको कुनै अंश संविधान वा यस ऐनको विपरीत भएमा त्यस्तो संकल्प प्रस्ताव स्वीकार गरिने छैन ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम निर्णय गर्दा अध्यक्षले चाहेमा कार्य व्यवस्था परामर्श समितिको परामर्श लिन सक्नेछ ।

(३) अध्यक्षले उपयुक्त देखेमा सङ्कल्प प्रस्तावलाई यस ऐन बमोजिमको व्यवस्था अनुकूल बनाउनको निमित्त आवश्यक संशोधन गर्न सक्नेछ ।

(४) अध्यक्षबाट बैठकमा पेश गर्न स्वीकृत सङ्कल्प प्रस्तावको प्रति सो प्रस्ताव पेश हुने दुइ दिन अगावै संशोधन पेश गर्ने प्रयोजनका लागि सदस्यहरूलाई वितरण गर्नु पर्नेछ ।

५६. सङ्कल्प प्रस्ताव पेश हुने : एउटा बैठकमा एकजना सदस्यको एकभन्दा बढी सङ्कल्प प्रस्ताव कार्यसूचीमा राखिने छैन र एक बैठकमा दुईभन्दा बढी सङ्कल्प प्रस्तावहरू पेश गरिने छैनन् ।

५७. सङ्कल्प प्रस्ताव पेश गर्ने तरिका : (१) अध्यक्षले नाम लिएपछि सङ्कल्प प्रस्ताव प्रस्तुत गर्न चाहने सदस्यले बैठकमा आफ्नो सङ्कल्प प्रस्ताव पेश गर्न सक्नेछ र त्यसरी सङ्कल्प प्रस्ताव पेश गर्दा सो को व्यहोरा पढी वक्तव्य दिन सक्नेछ ।

तर, अध्यक्षको अनुमति लिएर कुनै सदस्यले अन्य कुनै सदस्यलाई आफ्नो सङ्कल्प प्रस्ताव पेश गर्न अधिकार प्रदान गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम अध्यक्षले सदस्यको नाम लिएपछि सो सदस्यले सङ्कल्प प्रस्ताव पेश नगर्ने इच्छा प्रकट गर्न सक्नेछ ।

(३) सम्बन्धित सदस्यले उपदफा (१) बमोजिम सङ्कल्प प्रस्ताव पेश नगरेमा निजले सो प्रस्ताव फिर्ता लिएको मानिनेछ ।

५८. छलफलको समयावधि : सङ्कल्प प्रस्ताव प्रस्तुत गर्ने र सो प्रस्ताव उपर छलफल गर्दा सदस्यले बोल्ने समयावधि अध्यक्षले निर्धारण गरे बमोजिम हुनेछ ।

५९. संशोधनसम्बन्धी शर्तहरू : (१) यस परिच्छेदअन्तर्गत पेश भएका सङ्कल्प प्रस्ताव माथि अध्यक्षको अनुमति लिई संशोधन पेश गर्न सकिनेछ ।

(२) दफा ४३ मा उल्लिखित शर्तहरू सङ्कल्प प्रस्तावको संशोधनका हकमा पनि लागू हुनेछन् ।

६०. सङ्कल्प प्रस्तावमा निर्णय : छलफल समाप्त भएपछि बैठकले सङ्कल्प प्रस्ताव उपर कुनै संशोधन पेश भएको रहेछ भने पहिले त्यसको निर्णय गरी सङ्कल्प प्रस्तावमा निर्णय गर्नु पर्नेछ ।

६१. स्वीकृत सङ्कल्प प्रस्ताव पठाइने : सचिवले बैठकद्वारा स्वीकृत गरिएको प्रत्येक सङ्कल्पको एक-एक प्रति कार्यपालिकालाई र कार्यपालिकाले तोकेको कार्यपालिकाको सदस्यलाई पठाउनु पर्नेछ । कार्यपालिकाले तोकेको कार्यपालिकाको सदस्यले स्वीकृत सङ्कल्प प्रस्ताव कार्यान्वयन गरी सोको जानकारी सभालाई गराउनु पर्नेछ ।

तर, कुनै मनासिब कारण परी सङ्कल्प प्रस्ताव कार्यान्वयन हुन नसकेकोमा त्यस्तो कारण सहितको जानकारी सभालाई गराउनु पर्नेछ ।

परिच्छेद-११

राजस्व र व्ययको अनुमान सम्बन्धी कार्यविधि

६२. राजस्व र व्ययको अनुमान : (१) कार्यपालिकाको उपाध्यक्ष वा उपप्रमुख वा कार्यपालिकाले तोकेको कार्यपालिकाको कुनै सदस्यले बैठकमा राजस्व र व्ययको वार्षिक अनुमान प्रस्तुत गर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम राजस्व र व्ययको वार्षिक अनुमान प्रस्तुत भएपछि बसेको बैठकमा कार्यपालिकाको उपाध्यक्ष वा उपप्रमुख वा कार्यपालिकाले तोकेको कार्यपालिकाको कुनै सदस्यले राजस्व र व्ययको वार्षिक अनुमानको एक प्रति टेबुल गर्नेछ ।

(३) राजस्व र व्ययको वार्षिक अनुमान टेबुल गरिएको दिन त्यसमा छलफल गरिने छैन ।

६३. राजस्व र व्ययको वार्षिक अनुमानमाथि छलफल : (१) राजस्व र व्ययको वार्षिक अनुमान पेश गर्ने कार्यपालिकाको उपाध्यक्ष वा उपप्रमुख वा कार्यपालिकाले तोकेको कार्यपालिकाको कुनै सदस्यले बैठकमा आर्थिक विधेयक प्रस्तुत गर्ने अनुमतिको लागि प्रस्ताव पेश गर्नु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम प्रस्ताव पेश गर्नु अघि अध्यक्षले कार्यपालिकाको उपाध्यक्ष वा उपप्रमुख वा कार्यपालिकाले तोकेको कार्यपालिकाको कुनै सदस्यसँग परामर्श गरी राजस्व र व्ययको वार्षिक अनुमानमाथि सामान्य छलफल गर्नको लागि दिन तथा समयावधि तोक्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम तोकिएको दिन र समयावधिभित्र राजस्व र व्ययको वार्षिक अनुमानमाथि सामान्य छलफल गरिनेछ ।

(४) उपदफा (३) बमोजिमको छलफलको प्रारम्भ कार्यपालिकाको उपाध्यक्ष वा उपप्रमुख वा कार्यपालिकाले तोकेको

कार्यपालिकाको कुनै सदस्यको वक्तव्यबाट हुनेछ र छलफलमा उठेका प्रश्नहरूको उत्तर उपाध्यक्ष वा उपप्रमुख वा कार्यपालिकाले तोकेको कार्यपालिकाको सदस्यले छलफलको अन्त्यमा दिनेछ ।

६४. व्ययको अनुमान : (१) प्रत्येक क्षेत्रको निमित्त प्रस्ताव गरिएको खर्चको रकम सामान्यतः छुट्टाछुट्टै शीर्षक अन्तर्गत राख्न पर्नेछ ।

तर, कार्यपालिकाको उपाध्यक्ष वा उपप्रमुख वा कार्यपालिकाले तोकेको कार्यपालिकाको कुनै सदस्यले दुई वा सोभन्दा बढी क्षेत्रहरूको निमित्त प्रस्ताव गरिएको खर्चको रकम एउटै शीर्षकमा समावेश गर्न वा खास क्षेत्रहरू अन्तर्गत सहज रूपमा वर्गीकरण गर्न नसकिने खर्चको रकमहरू एउटै शीर्षक अन्तर्गत राख्न सक्नेछ ।

(२) प्रत्येक शीर्षकमा पहिले सबै प्रस्तावित खर्च रकमको विवरण र त्यसपछि उपशीर्षकहरूमा विभाजित प्रत्येक खर्च रकमको विस्तृत विवरण उल्लेख गरेको हुनुपर्नेछ । त्यस्तो विवरणमाथि बैठकमा छलफल गर्न सकिनेछ ।

परिच्छेद-१२

विनियोजन तथा स्थानीय आर्थिक विधेयक सम्बन्धी कार्यविधि

६५. विनियोजन विधेयक सम्बन्धी कार्यविधि : (१) यस ऐनमा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि विनियोजन विधेयकको सम्बन्धमा यस परिच्छेदमा लेखिए बमोजिमको कार्यविधि पालना गर्नुपर्नेछ ।

(२) विनियोजन विधेयक प्रस्तुत गर्नुपूर्व बैठकमा बजेट तयारीका लागि विनियोजन विधेयकका सिद्धान्त र प्राथमिकता सम्बन्धमा (कर प्रस्ताव बाहेक) छलफल गरियोस् भनी कार्यपालिकाको उपाध्यक्ष वा

उपप्रमुख वा कार्यपालिकाले तोकेको कार्यपालिकाको कुनै सदस्यले प्रस्ताव राख्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम गरिने छलफलको कार्यविधि अध्यक्षले निर्धारण गरे बमोजिम हुनेछ ।

(४) उपदफा (२) बमोजिमको छलफल बैठकमा विनियोजन विधेयक प्रस्तुत हुनुभन्दा कम्तीमा सात दिन पूर्व नै सम्पन्न गरिसक्नु पर्नेछ ।

(५) बैठकमा राजस्व र व्ययको वार्षिक अनुमानमाथि छलफल समाप्त भएपछि उपदफा (२) बमोजिम भएको छलफलको आधारमा कार्यपालिकाको उपाध्यक्ष वा उपप्रमुख वा कार्यपालिकाले तोकेको कार्यपालिकाको कुनै सदस्यले विनियोजन विधेयक प्रस्तुत गर्नेछ ।

(६) विनियोजन विधेयकमाथि विचार गरियोस् भन्ने प्रस्ताव पेश भएपछि अध्यक्षले उपदफा (५) बमोजिम विनियोजन विधेयक पेश गर्ने कार्यपालिकाको उपाध्यक्ष वा उपप्रमुख वा कार्यपालिकाले तोकेको कार्यपालिकाको कुनै सदस्यसँग परामर्श गरी विधेयकका विभिन्न शीर्षकहरूमाथि छलफल र निर्णय गर्नको लागि दिन तथा समयावधि तोक्नेछ ।

(७) विनियोजन विधेयकमा निर्दिष्ट गरी राखिएको प्रत्येक शीर्षकमाथि छुट्टाछुट्टै वा समूहीकृत रूपमा छलफल गरिनेछ ।

(८) उपदफा (७) बमोजिमको छलफलको क्रममा कुनै शीर्षकमाथि उठेको प्रश्नको जवाफ छलफलको अन्त्यमा उपदफा (५) बमोजिम विनियोजन विधेयक पेश गर्ने कार्यपालिकाको उपाध्यक्ष वा उपप्रमुख वा कार्यपालिकाले तोकेको कार्यपालिकाको कुनै सदस्यले दिनेछ ।

(९) कुनै सदस्यले बैठकमा कुनै शीर्षकमा खर्च कटौतीको प्रस्ताव राख्न सक्नेछ ।

(१०) उपदफा (९) बमोजिम खर्च कटौतीको प्रस्ताव सम्बन्धी कार्यविधि अध्यक्षले तोके बमोजिम हुनेछ ।

(११) कुनै शीर्षकलाई निर्णयार्थ प्रस्तुत गर्नु अघि सो शीर्षकको सम्बन्धमा दलीय संरचनाको आधारमा प्रस्तुत गरिएका खर्च कटौतीका प्रस्तावहरूमध्ये एकै प्रकृतिको प्रस्ताव एकभन्दा बढी भएमा कुनै एकमा मात्र छलफल गरी निर्णय गरिनेछ ।

(१२) एउटै शीर्षकको खर्च रकमसँग सम्बन्धित छुट्टाछुट्टै प्रस्तावहरू प्रस्तुत गरिएमा वार्षिक अनुमानमा व्यवस्था गरिएको सम्बन्धित शीर्षकहरूको क्रम अनुसार छलफल गरिनेछ ।

(१३) उपदफा (६) बमोजिम तोकिएको दिन तथा समयावधिको अन्त्यमा छलफल गर्न बाँकी रहेका सबै शीर्षकहरूलाई छलफल बिना नै अध्यक्षले निर्णयार्थ बैठकमा प्रस्तुत गर्न सक्नेछ ।

६६. आर्थिक विधेयक: (१) दफा ६३ बमोजिम राजश्व र व्ययको वार्षिक अनुमान प्रस्तुत भएको लगत्तै पछि बसेको सभाको बैठकमा कार्यपालिकाको उपाध्यक्ष वा उपप्रमुख वा कार्यपालिकाले तोकेको कार्यपालिकाको कुनै सदस्यले स्थानीय सरकारको आर्थिक विधेयक प्रस्तुत गर्नेछ ।

(२) यस ऐनमा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि आर्थिक विधेयकका सम्बन्धमा यस दफामा तोकिए बमोजिमको कार्यविधि पालना गरिनेछ ।

(३) आर्थिक विधेयकमाथि विचार गरियोस् भन्ने प्रस्ताव पेश भई स्वीकृत भएपछि अध्यक्षले उपदफा (१) बमोजिम आर्थिक विधेयक पेश

गर्ने कार्यपालिकाको उपाध्यक्ष वा उपप्रमुख वा कार्यपालिकाले तोकेको कार्यपालिकाको कुनै सदस्यसँग परामर्श गरी सो विधेयकमा छलफल गर्ने दिन तथा समयावधि तोक्नेछ ।

(४) आर्थिक विधेयकका सम्बन्धमा यस दफामा उल्लेख गरिएदेखि बाहेक अध्यक्षले उपयुक्त ठहर्‍याएको कार्यविधि अपनाउन सकिनेछ ।

परिच्छेद-१३

सभाका समितिहरू

६७. समितिहरू : (१) स्थानीय सरकारलाई सभाप्रति उत्तरदायी र जवाफदेही बनाउन, स्थानीय सरकारबाट भए गरेका काम कारबाहीको अनुगमन र मूल्याङ्कन गरी आवश्यक निर्देशन वा राय सल्लाह समेत दिनका लागि सभामा देहाय बमोजिमका समितिहरू रहन सक्नेछन् :-

क्र.स.	समितिको नाम	कार्यक्षेत्र
(क)	लेखा समिति	स्थानीय तहको सार्वजनिक लेखा, वित्त र तत्सम्बन्धी विषय
(ख)	विधायन समिति	सभामा पेश भएका विधेयक उपरको समितिमा हुने छलफल, प्रत्यायोजित विधायनसम्बन्धी, सामाजिक न्याय, स्थानीय कानून सम्बन्धी विषय
(ग)	योजना तथा सुशासन समिति	स्थानीय तहको भौतिक पूर्वाधार, यातायात लगायतका विकास निर्माण तथा सुशासन सम्बन्धी विषय र विकास निर्माणमा रहेको

समस्याको समाधानको विषय

(२) उपदफा (१) बमोजिम गठित विषयगत समितिहरूले आफ्नो कार्यक्षेत्रभित्र पर्ने विषयमा छलफल गरी सो सम्बन्धी प्रतिवेदन पेश गर्नु पर्नेछ ।

६८. थप विषय तोक्न सक्ने : दफा ६७ मा नपरेका विषयहरू अध्यक्षले उपयुक्त सम्झेको समितिको कार्यक्षेत्रभित्र रहने गरी तोक्न सक्नेछ ।

६९. समितिको गठन (१) प्रत्येक समितिमा अध्यक्षले सभाको सहमति लिई संयोजक सहित बढीमा पाँच जना सदस्यहरू मनोनयन गर्नेछ ।

(२) समितिमा संयोजक तथा सदस्यहरूको मनोनयन गर्दा सभामा प्रतिनिधित्व गर्ने राजनीतिक दलको सदस्य सङ्ख्या, महिला, दलित, आदिवासी-जनजाति, मधेशी, थारु, मुस्लिम, खस-आर्य तथा अन्य समुदायको समानुपातिक प्रतिनिधित्वलाई ध्यान दिनु पर्नेछ ।

(३) कार्यपालिकाले तोकेको कार्यपालिकाको कुनै सदस्य समितिमा उपस्थित भई छलफलमा सहभागी हुन सक्नेछ ।

तर, त्यस्तो सदस्यलाई मतदानको अधिकार हुने छैन ।

७०. समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार : (१) आफ्नो कार्यक्षेत्रको परिधिभित्र रही प्रत्येक समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार देहाय बमोजिम हुनेछ :-

(क) कार्यपालिका वा सो अन्तर्गतका निकाय तथा कार्यालयहरूको नीति तथा कार्यक्रम, स्रोत परिचालन, व्यवस्थापन र अरू यस्तै क्रियाकलापको मूल्याङ्कन गरी सम्बन्धित निकायलाई आवश्यक निर्देशन दिने र समुचित

टिप्पणी, सिफारिस र निर्देशन सहितको वार्षिक प्रतिवेदन बैठकमा पेश गर्ने,

(ख) कार्यपालिका वा सो अन्तर्गतका निकाय तथा कार्यालयहरूको राजस्व र व्यय सम्बन्धी अनुमानको जाँच गरी वार्षिक अनुमान तयार गर्ने तरीका, वार्षिक अनुमानमा निहित नीतिको सट्टा अपनाउन सकिने वैकल्पिक नीति र वार्षिक अनुमानमा रहेको रकममा के कति क्फायत गर्न सकिन्छु भन्ने सम्बन्धमा सम्बन्धित निकायलाई आवश्यक निर्देशन दिने र आफ्नो राय सहितको वार्षिक प्रतिवेदन बैठकमा पेश गर्ने,

(ग) कार्यपालिकाका सदस्यहरूले स्थानीय सरकारको तर्फबाट बैठकमा समय-समयमा दिएका आश्वासनहरूलाई पूरा गर्न स्थानीय सरकारद्वारा के-कस्ता कदमहरू उठाइएका छन् सो सम्बन्धमा अध्ययन गरी सम्बन्धित निकायलाई आवश्यक निर्देशन दिने र बैठकमा प्रतिवेदन पेश गर्ने,

(घ) विषयसँग सम्बन्धित सरकारी निकायको सार्वजनिक सम्पत्तिको हिनामिना भए, नभएको अध्ययन, अनुगमन र मूल्याङ्कन गरी आवश्यक निर्देशन दिने र बैठकमा प्रतिवेदन पेश गर्ने,

- (ड) स्थानीय सरकारद्वारा प्रचलित कानून बमोजिम भए गरेका काम कारबाही बारे छलफल गरी सम्बन्धित निकायलाई आवश्यक निर्देशन दिने,
- (च) स्थानीय सरकारद्वारा समय-समयमा गठन हुने छानबिन समितिद्वारा प्रस्तुत प्रतिवेदन कार्यान्वयनको अनुगमन गरी सम्बन्धित निकायलाई आवश्यक राय, सल्लाह र निर्देशन दिने,
- (छ) कार्यपालिका वा सो अन्तर्गतका निकाय तथा कार्यालयहरूबाट सम्पादन भएका कामको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गरी सो सम्बन्धमा आवश्यक निर्देशन दिने,
- (ज) समितिको सिफारिसमा अध्यक्षबाट अनुमोदित बजेट र कार्यक्रमको अधीनमा रही आफ्नो कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने,
- (झ) माथि उल्लिखित खण्डहरू बमोजिम कार्य सम्पादन गर्दा कार्यपालिकाका प्रतिनिधिहरू र आवश्यक परे तत् तत् विषयका विशेषज्ञहरूसँग समेत विचारको आदान-प्रदान गर्ने र
- (ञ) बैठकले सुम्पेको अन्य काम गर्ने ।

(२) विधायन समितिले प्रचलित कानूनको प्रत्यायोजित अधिकार बारे अध्ययन, अनुगमन र निर्देशन सहितको प्रतिवेदन सभाको बैठकमा पेश गर्नु पर्नेछ ।

(३) समितिहरूले आफ्नो कार्य क्षेत्र अन्तर्गतको जिम्मेवारी सु-व्यवस्थित ढङ्गले बहन गर्ने सन्दर्भमा अध्यक्षको स्वीकृती लिई आवश्यक कार्यविधि, कार्ययोजना र कार्यतालिका बनाई लागू गर्न सक्नेछन् ।

(४) समितिको कार्य सम्पादनको सिलसिलामा समितिका सदस्यहरूले अध्यक्षको पूर्व स्वीकृती लिई आवश्यक स्थानको भ्रमण गर्न सक्नेछन् ।

(५) यस दफा बमोजिम समितिले बैठकमा प्रस्तुत गर्नुपर्ने वार्षिक प्रतिवेदनहरू वार्षिक अनुमान पेश हुनु अगावै र अरू प्रतिवेदनहरू जुनसुकै समयमा प्रस्तुत गर्न सकिनेछ ।

(६) समितिले कार्यपालिका वा सो अन्तर्गतका निकाय तथा कार्यालयहरूबाट सम्पादन भएका कामको त्रैमासिक प्रगति विवरण माग गर्ने र त्यस्ता विवरणको अध्ययन गरी सो सम्बन्धमा कुनै निर्देशन दिनु पर्ने भए कार्यपालिका मार्फत त्यस्तो निर्देशन दिन सक्नेछ ।

(७) यस दफा बमोजिम कार्यपालिका वा सो अन्तर्गतका निकाय तथा कार्यालयहरूसँग माग गरिने लिखित विवरण सम्बन्धित समितिका संयोजकको निर्देशनमा सचिवले माग गर्न सक्नेछ ।

(८) उपदफा (७) बमोजिम माग गरिएको विवरणको अध्ययनबाट कुनै निर्देशन दिन आवश्यक देखिएको अवस्थामा त्यस्तो निर्देशन कार्यान्वयन गर्नुपर्ने मनासिव समयावधि समेत उल्लेख गरी समितिले थप निर्देशन दिन सक्नेछ ।

(९) उपदफा (८) बमोजिम तोकिएको अवधिभित्रमा पनि त्यस्तो निर्देशनको कार्यान्वयन गर्न कार्यपालिकाले कुनै प्रयास नगरेमा सो सम्बन्धमा सभामा छलफल गर्ने गरी सम्बन्धित समितिले प्रस्ताव पेश गर्न सक्नेछ ।

७१. समितिको बैठक : (१) यस परिच्छेदमा अन्यथा व्यवस्था भएकोमा बाहेक दफा ६७ बमोजिमका समितिहरूको बैठक सम्बन्धित समितिको संयोजकले आवश्यकता अनुसार बोलाउन सक्नेछ ।

(२) समितिको बैठकको अध्यक्षता संयोजकले वा निजको अनुपस्थितिमा समितिका सदस्यहरूले आफूमध्येबाट छानेको व्यक्तिले गर्नेछ । सदस्यहरूले छानेको व्यक्तिले संयोजकत्व गरेकोमा सो कुराको जानकारी अध्यक्षलाई दिनु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम सदस्यहरूले छानेको व्यक्तिले समितिको बैठकको अध्यक्षता गर्दा समितिको संयोजकलाई भएको सबै अधिकार प्रयोग गर्न सक्नेछ ।

(४) समितिको बैठक सभास्थलभन्दा बाहिर बस्नु पर्ने भएमा संयोजकले अध्यक्षको लिखित अनुमति प्राप्त गर्नु पर्नेछ ।

(५) समितिको बैठक सम्बन्धी अन्य कार्यविधि सभाले तोके बमोजिम हुनेछ ।

७२. गणपूरक सङ्ख्या : (१) यस परिच्छेदमा अन्यथा व्यवस्था भएकोमा बाहेक समितिमा कम्तीमा तीनजना सदस्य उपस्थित भएमा सो समितिको गणपूरक सङ्ख्या पुगेको मानिनेछ ।

(२) समितिको बैठकमा गणपूरक सङ्ख्या नपुगेमा सो सङ्ख्या नपुगेसम्म समितिको संयोजकले बैठकको कार्य निलम्बन गर्न वा अर्को कुनै समय वा दिनसम्मको लागि स्थगित गर्न सक्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम समितिको बैठकमा गणपूरक सङ्ख्या नपुगी लगातार दुई पटक बैठक स्थगित गर्नु परेमा संयोजकले त्यसको जानकारी अध्यक्षलाई दिनु पर्नेछ ।

७३. समितिको निर्णय: (१) यस परिच्छेदमा अन्यथा व्यवस्था भएकोमा बाहेक समितिको बैठकमा उपस्थित समितिका सदस्यहरूको बहुमतको निर्णय समितिको निर्णय मानिनेछ र मत बराबर भएमा संयोजकले निर्णायक मत दिनुपर्नेछ ।

(२) समितिको बैठकको निर्णय संयोजकबाट प्रमाणित हुनेछ ।

७४. सम्बन्धित अधिकारी वा विशेषज्ञको प्रवेश : (१) समितिमा कुनै विषयमाथि छलफल हुँदा सो विषयको प्रकृति हेरी कार्यपालिकाले तोकेको कार्यपालिकाको सदस्यले आवश्यक देखेमा सो विषयका सम्बन्धमा स्पष्ट जानकारी दिन स्थानीय सरकार वा स्थानीय सरकारको कुनै निकाय वा सो निकायमा काममा खटिएको कुनै अधिकारी वा विशेषज्ञलाई संयोजकको अनुमति लिई समितिमा लिएर जान सक्नेछ । सो बमोजिम समितिमा उपस्थित भई आवश्यक कुराहरूको स्पष्ट जानकारी दिनु त्यस्तो अधिकारी वा विशेषज्ञको कर्तव्य हुनेछ ।

(२) समितिले आवश्यक ठानेमा विषयसंग सम्बन्धित सरोकारवाला पक्ष वा हित समूहका प्रतिनिधि तथा विशेषज्ञलाई समेत आमन्त्रण गरी सुझाव लिन सक्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम समितिमा उपस्थित भई आवश्यक कुराहरूको स्पष्ट जानकारी दिनु त्यस्तो सरोकारवाला पक्ष वा हित समूहका प्रतिनिधि तथा विशेषज्ञको कर्तव्य हुनेछ ।

७५. समितिको प्रतिवेदन : (१) समितिको प्रतिवेदन संयोजकले वा निजको अनुपस्थितिमा अध्यक्षले तोकेको सो समितिको अन्य कुनै सदस्यले बैठकमा पेश गर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम प्रतिवेदन पेश गर्न संयोजक वा सदस्यले चाहेमा प्रतिवेदनको सम्बन्धमा संक्षिप्त वक्तव्य दिन सक्नेछ ।

(३) बैठकमा पेश भएका प्रतिवेदनको कार्यान्वयन कार्यपालिकाले गर्नु पर्नेछ ।

(४) समितिले आफ्नो वार्षिक प्रतिवेदन कार्यान्वयन भए नभएको अनुगमन एवम् मूल्याङ्कन गरी सोको प्रतिवेदन बैठकमा पेश गर्न सक्नेछ ।

(५) उपदफा (४) बमोजिमको अनुगमन एवम् मूल्याङ्कन प्रतिवेदन र बैठकले सुम्पेको विषयका सम्बन्धमा समितिले बैठकमा पेश गरेको प्रतिवेदनमाथि छलफल गरियोस् भनी सम्बन्धित समितिको संयोजकले त्यस्तो प्रतिवेदन पेश भएको दुई दिनभित्र प्रस्तावको सूचना अध्यक्षलाई दिन सक्नेछ ।

(६) उपदफा (५) बमोजिमको सूचना प्राप्त भएमा दुई दिनपछिको कुनै बैठकमा छलफल गरियोस् भनी प्रस्ताव पेश गर्न अध्यक्षले सम्बन्धित समितिका संयोजकलाई अनुमति दिनेछ ।

(७) प्रस्ताव पेश गर्दा सम्बन्धित समितिका संयोजकले संक्षिप्त वक्तव्य दिन सक्नेछ । त्यसपछि अध्यक्षले छलफलको लागि समयावधि निर्धारण गर्नेछ ।

(८) छलफलमा उठेका प्रश्नहरूको जवाफ कार्यपालिकाले तोकेको कार्यपालिकाको सदस्यले दिएपछि छलफल समाप्त भएको मानिनेछ ।

७६. अनुपस्थितिको सूचना : (१) समितिको लगातार पाँचवटा बैठकमा अनुपस्थित हुने सदस्यले सोको कारण सहितको सूचना संयोजकलाई दिनु पर्नेछ र सोभन्दा बढी अवधिको भएमा सोसम्बन्धी सूचना अध्यक्षलाई दिई स्वीकृत गराउनु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम सूचना नदिई बैठकमा अनुपस्थित हुने वा पाँच पटक भन्दा बढी अनुपस्थित हुने सदस्यलाई संयोजकको सिफारिसमा अध्यक्षले समितिबाट हटाउन सक्नेछ र सो कुराको जानकारी बैठकलाई दिनु पर्नेछ ।

७७. राय लिन सक्ने : संयोजकले चाहेमा बैठकको विचाराधिन विषयमा सचिवको राय लिन सक्नेछ ।
७८. छलफल र निर्णयमा भाग लिन नहुने : कुनै समितिको विचाराधीन विषयसँग कुनै सदस्यको वैयक्तिक हित गाँसिएको भए सो विषयको छलफल र निर्णयमा त्यस्तो सदस्यले भाग लिनु हुँदैन ।
७९. समितिको कार्यक्षेत्रको निर्णय : समितिको कार्यक्षेत्र सम्बन्धमा विवाद उठेमा अध्यक्षको निर्णय अन्तिम हुनेछ ।
८०. समितिका संयोजकहरूको बैठक : समितिको प्रभावकारिता र कार्यको मूल्याङ्कन गर्न समय समयमा अध्यक्षको संयोजकत्वमा समितिका संयोजकहरूको बैठक बस्न सक्नेछ । त्यस्तो बैठकमा सचिवले समेत भाग लिन सक्नेछ ।

परिच्छेद-१४

अनुपस्थितिको सूचना र स्थान रिक्तता

८१. सूचना दिनुपर्ने: (१) कुनै सदस्य बैठकमा उपस्थित हुन नसक्ने अवस्था भएमा तत्सम्बन्धी अग्रिम सूचना अध्यक्षलाई दिनु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम कुनै सदस्यले अनुपस्थितिको सम्बन्धमा अध्यक्षलाई अग्रिम सूचना दिन नसक्ने कुनै मनासिब कारण भएमा उपस्थित भएको तीन दिनभित्र त्यस्तो सूचना अध्यक्षलाई दिनु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (१) वा (२) बमोजिम अनुपस्थितिको सूचना दिँदा सोको कारण र अवधि समेत खोल्नु पर्नेछ ।

(४) कुनै सदस्य लगातार दशवटा वा सोभन्दा बढी बैठकमा अनुपस्थित हुने भएमा अध्यक्षले त्यस्तो सूचना सभाको स्वीकृतीको निमित्त प्रस्तुत गर्नुपर्नेछ र लगातार दशवटाभन्दा कम बैठकमा अनुपस्थित हुने भएमा त्यस्तो सूचना अध्यक्षले स्वीकृत गर्नेछ ।

(५) उपदफा (४) बमोजिम सभाको निर्णयको जानकारी सचिवले सम्बन्धित सदस्यलाई यथाशीघ्र दिनु पर्नेछ ।

८२. स्थान रिक्तताको सूचना: (१) सभाको कुनै सदस्यको स्थान रिक्त भएमा अध्यक्षले सो कुराको जानकारी बैठकलाई दिनु पर्नेछ ।

(२) सभाको बैठक चालू नरहेको अवस्थामा अध्यक्षले त्यस्तो जानकारी सूचना पाटीमा प्रकाशन गर्नु, गराउनुपर्नेछ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिम स्थान रिक्त भएको सूचना सचिवले स्थानीय राजपत्रमा प्रकाशन गर्नुका साथै कार्यपालिकालाई जानकारी दिनु पर्नेछ ।

परिच्छेद-१५

सदस्यको आचरण

८३. आचार संहिता पालना गर्नुपर्ने : (१) सदस्यहरूले देहाय बमोजिम आचार संहिताको पालना गर्नुपर्नेछ :-

(क) सभाको लक्ष्य पूर्ति गर्ने तथा सो उद्देश्यका लागि संविधान तथा यस ऐनको पूर्ण पालना गर्ने,

(ख) सार्वजनिक नैतिकता र आचरण अनुकूलको व्यवहार गर्ने,

- (ग) सभाको बैठक वा आफू सदस्य भएको समितिमा उपस्थित भई यसका काम कारबाहीमा नियमित रूपमा भाग लिने तथा आफ्नो मताधिकारको प्रयोग गर्ने,
- (घ) आफ्नो कर्तव्य निस्वार्थ रूपमा इमान्दारीपूर्वक तथा वस्तुनिष्ठ भई उत्तरदायीपूर्ण रूपमा पालन गर्ने,
- (ङ) बैठकसँग सम्बन्धित हरेक काम कारबाहीमा सदस्यहरूले सार्वजनिक उद्देश्यलाई महत्त्व दिने,
- (च) बैठकका कुनै काम कारबाहीमा व्यक्तिगत आर्थिक फाइदा, शुल्क वा पारिश्रमिक लिई बोल्ने, मतदान गर्ने वा भाग लिने काम नगर्ने,
- (छ) सदस्यको हैसियतमा प्राप्त भएका गोप्य सूचना एवम् जानकारी बैठकको उद्देश्यका लागि मात्र प्रयोग गर्ने र निजी फाइदाका लागि यसलाई प्रयोग नगर्ने,
- (ज) सभा वा आफू सदस्य भएको समितिमा विचाराधिन रहेको कुनै विषयमा आफ्नो व्यक्तिगत वा निजी स्वार्थ गाँसिएको भएमा स्वेच्छाले सो कुराको स्पष्ट रूपमा बुझिने गरी बैठक वा समितिलाई जानकारी गराई सो विषयमा हुने छलफलबाट अलग रहने ।

(२) यस दफाअन्तर्गतका आचारसंहिता सदस्यहरूको सार्वजनिक जीवनको सबै पक्षमा लागू हुनेछन् ।

तर, सदस्यहरूको पूर्ण रूपमा व्यक्तिगत वा निजी जीवनसँग सम्बन्धित काम वा व्यवहारलाई यसले नियमित गरेको मानिने छैन ।

परिच्छेद-१६

विविध

८४. विशेषाधिकार : नेपालको संविधान र यस ऐनको अधीनमा रही सभालाई देहाय बमोजिमको विशेषाधिकार रहनेछ :-

(क) सभामा पूर्ण वाक स्वतन्त्रता रहने र सभामा व्यक्त गरेको कुनै कुरा वा दिएको कुनै मतलाई लिएर कुनै सदस्यलाई पक्राउ गरिने, थुनामा राखिने वा निज उपर कुनै अदालतमा कारबाही नचलाइने,

(ख) सभालाई आफ्नो काम कारबाही र निर्णय गर्ने पूर्ण अधिकार रहने र सभाको कुनै कारबाही नियमित छ वा छैन भनी निर्णय गर्ने अधिकार सभालाई मात्र हुने,

(ग) सभाले दिएको अधिकार अन्तर्गत कुनै लिखत, प्रतिवेदन, मतदान वा कारवाही प्रकाशित गरेको विषयलाई लिएर कुनै व्यक्ति उपर अदालतमा कारबाही नचलाइने ।

८५. अभिलेखहरूको सुरक्षा : (१) सभा र यसका समितिहरूको निर्णय तथा कारवाहीको अभिलेखहरू सचिव वा निजले तोकेको कर्मचारीले सुरक्षित राख्नु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम राखिने अभिलेखहरू सभास्थल वा कार्यपालिकाको कार्यालयबाट अन्यत्र लैजान हुँदैन ।

(३) उपदफा (२) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि प्रचलित कानून बमोजिम अधिकार प्राप्त निकाय वा अधिकारीको आदेश बमोजिम त्यस्तो अभिलेख वा सोको प्रतिलिपि उपलब्ध गराउन बाधा पर्नेछैन ।

८६. भाषा : (१) सभा वा यसका समितिहरूको काम कारवाही नेपाली भाषामा हुनेछ । तर, कुनै सदस्यले आफ्नो मातृभाषामा बोलेर छलफलमा सहभागी भएमा दोभाषे मार्फत निजको अभिव्यक्ती व्यक्त गर्ने व्यवस्था मिलाउन सकिनेछ ।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि बोलन नसक्ने अपाङ्गता भएका सदस्यको हकमा त्यस्तो सदस्यलाई साङ्केतिक भाषामा आफ्नो विचार प्रकट गर्न र त्यस्तो विचारलाई निजको सहयोगीले सँगै अनुवाद गरी बैठकमा सुनाउने व्यवस्था गर्नुपर्नेछ ।

(३) उपदफा (१) र (२) मा जुनसुकै कुरा लेखिए तापनि कुनै गाउँसभा वा नगरसभा वा त्यसको समितिका सदस्यहरूले नेपाली भाषा बाहेक स्थानीय जनताले बोल्ने भाषामा छलफल गर्दा सभाको काम कारवाही थप प्रभावकारी हुने रहेछ भने अध्यक्षले त्यस्तो भाषामा छलफल गर्नेगरी सभाको काम कारवाही संचालन गर्न सक्नेछ ।

तर, सभाको काम कारवाहीको अभिलेख नेपाली भाषामा राख्नुपर्नेछ ।

८७. सदस्यको पत्राउसम्बन्धी जानकारी : (१) प्रचलित कानून बमोजिम कुनै सदस्य पत्राउ गरिएको सूचना प्राप्त भएमा अध्यक्षले त्यसको जानकारी सभालाई तत्काल दिनुपर्नेछ ।

(२) बैठक चालू नरहेको अवस्थामा उपदफा (१) बमोजिमको सूचना प्राप्त भएमा अध्यक्षले सूचनापाटीमा सूचना टाँस गर्न लगाई अन्य सञ्चारका माध्यमबाट त्यसको प्रचार प्रसार समेत गर्न लगाउनु पर्नेछ र बैठक सञ्चालनमा आएपछि सभालाई जानकारी दिनु पर्नेछ ।

(३) प्रचलित कानून बमोजिम कुनै सदस्यलाई कुनै फौजदारी कसूरमा पक्राउ गरिएको जानकारी प्राप्त भएमा त्यस्तो सदस्यलाई प्रहरी हिरासतमा रहेको अवस्थामा सभाको सदस्यको हैसियतले कुनै कार्य गर्न वा कुनै अधिकार वा उन्मुक्ति प्राप्त हुने छैन ।

(४) कुनै सदस्य उपर प्रचलित कानून बमोजिम फौजदारी कसूरमा पूर्पक्षका लागि थुनामा रहेको अवधिभर त्यस्तो सदस्यलाई अध्यक्षले निलम्बन गर्नुपर्नेछ ।

८८. प्रवेश नियमित गर्ने अधिकार: (१) सभाको बैठक सामान्यतया खुला रहनेछ ।

(२) सभाको काम कारबाही अवलोकन गर्न आउने व्यक्तिहरूको सुविधालाई ध्यानमा राखी प्रवेश नियमित तथा नियन्त्रण गर्ने अधिकार अध्यक्षलाई हुनेछ । त्यसरी प्रवेश नियमित गर्न अध्यक्षले आवश्यकता अनुसार प्रवेशपत्रको व्यवस्था गर्न वा गर्न लगाउन सक्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम जारी गरिएको प्रवेशपत्र लिई बैठक भवनभित्र प्रवेश गर्ने व्यक्तिले त्यस्तो प्रवेशपत्रमा उल्लिखित शर्तहरूको पालन गर्नुपर्नेछ र कसैले ती शर्तहरू पालन नगरेमा त्यस्तो व्यक्तिलाई अध्यक्षको आदेशले बैठक भवनबाट बाहिर निकाल्न समेत सकिनेछ ।

८९. बैठकलाई सम्बोधन: (१) स्थानीय सरकारको अनुरोधमा नेपालको राष्ट्रपति, प्रधानमन्त्री, प्रतिनिधि सभाको सभामुख, राष्ट्रिय सभाको अध्यक्ष, प्रदेश प्रमुख, प्रदेश सरकारको मुख्यमन्त्री, सङ्घीय सरकारका मन्त्री,

प्रतिनिधि सभाका उपसभामुख, राष्ट्रिय सभाका उपाध्यक्ष, प्रदेश सभाको सभामुख, प्रदेश सरकारको मन्त्री, सङ्घीय संसदका सदस्य, प्रदेश सभाको उपसभामुख, प्रदेश सभाका सदस्य, जिल्ला समन्वय समितिको प्रमुख तथा उपप्रमुखले सभाको बैठकमा सम्बोधन गर्न सक्नेछन् ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम सभालाई सम्बोधन गर्ने पदाधिकारीले त्यस्तो बैठकको नियमित कारवाहीमा भाग लिन वा मतदान गर्न पाउने छैन ।

(३) उपदफा (१) बमोजिम सम्बोधनका लागि अपनाइने प्रक्रिया अध्यक्षले तोके बमोजिम हुनेछ ।

९०. सभाको कारवाहीको संक्षिप्त विवरण : सभाको कारवाहीको संक्षिप्त विवरण सदस्यहरूलाई वितरण गर्नु पर्नेछ ।

९१. सचिवको काम गर्न सक्ने : सचिव अनुपस्थित भएको अवस्थामा यस ऐनमा सचिवले गर्ने भनी तोकिएका कार्यहरू अध्यक्षले तोकेको कार्यपालिकाको वरिष्ठतम् अधिकृत कर्मचारीले गर्नेछ ।

९२. आन्तरिक काम कारवाही मानिने: यस ऐन बमोजिम सम्पादन गरिने काम कारवाही सभाको आन्तरिक काम कारवाही मानिनेछ । यस सम्बन्धमा कुनै अदालतमा प्रश्न उठाइने छैन ।

९३. नियम तथा आन्तरिक कार्यविधि बनाउने अधिकार: (१) सभाले यस ऐनको कार्यान्वयनको लागि आवश्यक नियम बनाउन सक्नेछ ।

(२) सभाले यस ऐन तथा यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियमको अधीनमा रही आन्तरिक कार्यविधि बनाउन सक्नेछ ।

(३) उपदफा (१) र (२) बमोजिम बनाउने नियम वा आन्तरिक कार्यविधि सभाको बहुमतद्वारा पारित भएपछि लागू हुनेछ ।

१४. बचाऊ: यो ऐन लागू हुनु अघि गाउँसभा र नगरसभाले गरेका काम कारवाही यसै ऐन बमोजिम भए गरेको मानिनेछ ।

अनुसूची

(दफा १० को उपदफा (१) सँग सम्बन्धित)

..... गाउँपालिका/ नगरपालिका

..... सभा

कार्यसूची र समयतालिका

बैठक सङ्ख्या

बैठक स्थान:

अध्यक्षता:

मिति	बैठक बस्ने समय	कार्यसूची	कार्यसूची प्रस्तुतकर्ता	कैफियत

छलफलको समय तालिका

मिति	बैठक बस्ने समय	कार्यसूची	प्रस्ताव प्रस्तुतकर्ताको नाम	छलफलमा बोल्ने सदस्यको नाम र तोकिएको समय	कैफियत

सभाबाट पारित मिति: २०७६/०१/२२

प्रमाणीकरण मिति: २०७६/०२/१४

प्रदेश नं ५ बालबालिकाको हक अधिकार संरक्षण सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न बनेको
विधेयक

प्रस्तावना: बालअधिकारको संरक्षण, सम्बर्द्धन एवम् प्रवर्द्धन गर्दै समग्र बालबालिकाको शारीरिक, मानसिक, बौद्धिक, संवेगात्मक एवम् भावनात्मक विकास गर्न कानूनी व्यवस्था गर्न वाञ्छनीय भएकोले,

प्रदेश नं ५, को प्रदेश सभाले यो ऐन बनाएको छ ।

परिच्छेद - १

प्रारम्भिक

१. संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ:(१) यस ऐनको नाम “प्रदेश नं ५ बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०७६” रहेको छ ।

(२) यो ऐन तुरुन्त प्रारम्भ हुनेछ ।

२. परिभाषा: विषय वा प्रसङ्गले अर्को अर्थ नलागेमा यस ऐनमा,

(क) “अनाथ बालबालिका ” भन्नाले अस्पताल वा अन्य कुनै सार्वजनिक स्थानमा अलपत्र अवस्थामा छाडिएका वा फेला परेका, बुवाआमाबाट अलगिएका वा बुवाआमा पत्ता नलागी बेवारिसे भएका बालबालिका, जबरजस्ती करणीबाट जन्मिएको शिशुलाई आफूले पालनपोषण गर्न नसक्ने भनी प्रचलित कानूनले तोकिएको स्थानमा निवेदन परी परिवारबाट अलगिएका बालबालिका, बुवा, आमा वा अभिभावकबाट दुर्व्यवहार, हिंसा वा बेवास्ता भएको कारणले बालबालिकाको उच्चतम हितको लागि परिवारबाट अलग गरिएका बालबालिका र विपद वा सशस्त्र द्वन्द्वका कारणले बुवा आमा दुवै गुमाएका बालबालिका सम्झनु पर्छ ।

(ख) “अल्पकालीन आवास गृह” भन्नाले बेवारिसे, अपलत्र अवस्थामा फेलापरेका बालबालिकाका लागि पारिवारिक पुनर्मिलन

नगराउँदासम्म वा आश्रयका लागि अर्को विकल्प निर्धारण नहुन्जेलसम्मका लागि बालबालिकाको संरक्षण गर्ने प्रयोजनको लागि स्थानीय तह वा स्थानीय तहको स्वीकृती लिई निजी क्षेत्रबाट सञ्चालित गृहलाई सम्झनु पर्छ ।

- (ग) “आवधिक गृह” भन्नाले बैकल्पिक हेरचाहको आवश्यकता भएका बालबालिकाको संरक्षण गर्ने प्रयोजनको लागि प्रदेश सरकारको वा स्थानीय तहको स्वीकृती लिई निजी क्षेत्रबाट सञ्चालित गृहलाई सम्झनु पर्छ ।
- (घ) “आवासीय बालगृह” भन्नाले दफा ३१ बमोजिम स्थापना भएको अल्पकालीन तथा दीर्घकालीन बाल गृह सम्झनु पर्छ ।
- (ङ) “कसुरजन्य कार्य” भन्नाले प्रचलित कानून बमोजिम हुने फौजदारी कसुर सम्झनु पर्छ ।
- (च) “दिशान्तर” भन्नाले बालबालिकाले आपराधिक दायित्वको स्वीकार गरे पश्चात त्यस्ता बालबालिकालाई दण्ड सजाय दिन भन्दा तिनीहरूलाई सुधारका लागि अपनाइने अन्य विकल्पलाई सम्झनु पर्छ ।
- (छ) “दीर्घकालीन आवास गृह” भन्नाले बेवारिसे, अपलत्र अवस्थामा फेलापरेका बालबालिकाका लागि बालबालिकाको संरक्षण गर्ने प्रयोजनका लागि प्रदेश सरकारले वा प्रदेश सरकारको स्वीकृती लिई निजी क्षेत्रबाट सञ्चालित गृहलाई सम्झनु पर्छ ।
- (ज) “न्यायिक निकाय” भन्नाले प्रचलित कानून अनुसार न्यायिक फैसला गर्न अख्तियार प्राप्त निकाय सम्झनुपर्छ ।
- (झ) “परिवार” भन्नाले बालबालिकाका बुवा, आमा, दाजु, भाइ वा अविवाहित दिदी, बहिनी, हजुरबुबा, हजुरआमा सम्झनु पर्छ र सो शब्दले एकासगोलमा बस्ने नजिकका अन्य नातेदारलाई समेत जनाउँछ ।

- (ज) “**प्रादेशिक बाल अधिकार समिति**” भन्नाले दफा ४० बमोजिम गठन भएको समिति सम्झनु पर्छ ।
- (ट) “**प्रारम्भिक बालविकास**” भन्नाले छ वर्ष मुनिका कुनै पनि बालबालिकालाई आफ्नो उमेर र विकास कोस्तर अनुसार खेलको माध्यम, वातावरणमा आधारित अनुभव र खोजमूलक ढङ्गले सिक्ने वातवरण तयार गर्न सञ्चालन गरिएका बालविकास केन्द्रलाई सम्झनु पर्छ ।
- (ठ) “**प्रोवेशन अधिकारी**” भन्नाले कसूरजन्य कार्यको आरोप लागेका बालबालिकाको निकट सम्पर्कमा रही निजसँग सम्बन्धित मुद्दाको अनुसन्धान, निगरानी कक्षको निरीक्षण, दिशान्तर, बाल अदालतको आदेशको कार्यान्वयन स्थितिबारे प्रतिवेदन तयार गर्न प्रदेश सरकारले तोकेको व्यक्तिलाई सम्झनु पर्छ ।
- (ड) “**बालकल्याण अधिकारी**” भन्नाले बालबालिकाको हक अधिकार स्थापित तथा बाल संरक्षणका कार्य गर्न प्रचलित कानून बमोजिम स्थानीय तहमा नियुक्त अधिकारीलाई सम्झनु पर्दछ ।
- (ढ) “**बालकल्याण गृह**” भन्नाले बैकल्पिक हेरचाहको आवश्यकता भएका बालबालिकाको संरक्षण गर्ने प्रयोजनका लागि प्रदेश सरकारबाट प्रचलित कानून बमोजिम स्थापित भएको बालगृहलाई सम्झनु पर्छ ।
- (ण) “**बालकोष**” भन्नाले दफा ४५ बमोजिम स्थापना भएको कोष सम्झनु पर्छ ।
- (त) “**बालबालिका**” भन्नाले अठार वर्ष उमेर पूरा नगरेका व्यक्ति सम्झनु पर्छ ।
- (थ) “**बाल सुधार गृह**” भन्नाले दफा ३७ बमोजिम स्थापना भएको बाल सुधार गृह सम्झनु पर्छ ।

- (द) “वैकल्पिक हेरचाहको आवश्यकता भएका बालबालिका” भन्नाले दफा ३० बमोजिम संरक्षणको आवश्यकता भएका बालबालिका सम्झनु पर्छ ।
- (ध) “मन्त्रालय” भन्नाले बालबालिका सम्बन्धी कार्य हेर्ने प्रदेश सरकारको मन्त्रालयलाई सम्झनु पर्छ ।
- (न) “स्थानीय तह” भन्नाले प्रदेश नं ५ भित्र रहेका महानगरपालिका वा उपमहानगरपालिका वा नगरपालिका वा गाउँपालिकाहरूलाई सम्झनु पर्छ ।

परिच्छेद -२

बालबालिकाको बाँचन पाउने अधिकार

३. बाँचन पाउने अधिकार: (१) प्रत्येक बालबालिकालाई सम्मानपूर्वक बाँचन पाउने अधिकार हुनेछ ।

(२) प्रदेश सरकार र स्थानीय तहले बालबालिकाको सुरक्षित जन्म, बाँचन पाउने अधिकार र बालबालिकाको विकासका लागि बालबालिकामाथि हुनसक्ने दुर्घटनाको रोकथाम, जोखिमको न्यूनीकरण लगायतका प्रतिरोधात्मक र सुरक्षा सेवाका लागि आवश्यक उपाय अवलम्बन गर्नेछन् ।

४. नाम र पहिचानको अधिकार: (१) प्रत्येक बालबालिकालाई जन्मनासाथ आफ्नो पहिचान सहित नामकरणको अधिकार हुनेछ भने बुवा, आमा वा संरक्षकले उनीहरूको नाम राखी प्रचलित कानून बमोजिम जन्म दर्ता गर्नुपर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै लेखिएको भएतापनि जवरजस्ती करणी वा प्रचलित कानून बमोजिम सजाय हुने हाडनाता करणीबाट र विवाह गर्नु अघि नै जन्मिएका, बुवा पत्ता नलागेका बालबालिकाको हकमा आमाले चाहेमा आमाको नाम मात्र उल्लेख गरी जन्मदर्ता गरिदिनु पर्नेछ ।

(३) प्रत्येक बालबालिकालाई आफ्नो नाम, राष्ट्रियता र पारिवारिक सम्बन्धको आधारमा पहिचानको अधिकार हुनेछ ।

परिच्छेद - ३

बालबालिकाको संरक्षणको अधिकार

५. उचित स्याहार, हेरचाह, पालनपोषणको अधिकार: (१) कुनै पनि बालबालिकालाई बुवा आमासँगै बस्ने, बालमैत्री वातावरणमा हुर्कने र बाबु आमाबाट उचित स्याहार, हेरचाह, पालनपोषण, संरक्षण तथा माया ममता प्राप्त गर्ने अधिकार हुनेछ ।

(२) कुनै पनि बालबालिकाको स्याहार, हेरचाह र पालन पोषणमा बाबु आमाको समान दायित्व हुनेछ ।

६. गोपनीयताको अधिकार: (१) प्रत्येक बालबालिकालाई निजको जीउ, आवास, चरित्र, लिखत, तथ्याङ्क, व्यक्तिगत सूचना, पत्राचार र सम्पत्तिमा गोपनीयताको अधिकार हुनेछ ।

(२) कसैले पनि बालबालिकाको चरित्रमा आघात पार्ने वा निजलाई लाज, ग्लानि वा अपहेलना हुने किसिमको निजको व्यक्तिगत सूचना, विवरण वा फोटो सृजना, सङ्कलन, प्रकाशन, मुद्रण, प्रदर्शन वा बिक्री वितरण गर्नु वा गराउनु हुँदैन ।

(३) प्रहरी कार्यालय, अदालत, संरक्षक, अभिभावक वा अन्य कसैले कसूरजन्य कार्यको आरोप लागेका वा पीडित बालबालिकाको नाम थर, ठेगाना, उमेर, लिङ्ग, पारिवारिक पृष्ठभूमि, आर्थिक स्थिति, कसूर तथा त्यस सम्बन्धमा कुनै कारवाही भएको भए सो लगायत बालबालिकाको पहिचान खुल्ने विवरण गोप्य राख्नु पर्नेछ । बालबालिकाको कुनै विवरण कानून बमोजिम बाहेक अन्यत्र प्रयोग गरिनु हुँदैन ।

तर, यस्तो विवरण कुनै अध्ययन वा शोध कार्यका लागि प्रकाशित गर्नु परेमा बालबालिका र निजको परिवारको नाम, थर, घर ठेगाना तथा अन्य पहिचान नखुल्ने गरी उमेर वा लिङ्ग मात्र उल्लेख गरी निज बालबालिका र परिवारको सहमति लिई प्रकाशन गर्न सकिनेछ ।

७ **न्यायको अधिकारः**(१) कसुरजन्य कार्यको सूचना प्राप्त भएमा अनुसन्धान अधिकारीले प्रचलित कानूनको अधिनमा रही सो कुराको जानकारी बालबालिकाको परिवारका सदस्य, संरक्षक वा नजिकको नातेदारलाई दिई अनुसन्धान गर्न वा नियन्त्रणमा लिन सक्नेछ ।

(२) बालबालिकालाई नियन्त्रणमा लिँदा उनीहरूको शारीरिक, बौद्धिक र मानसिक अवस्था र परिपक्वतालाई ख्याल गरी नियन्त्रणमा लिनु पर्नेछ र आवश्यक कानूनी वा परामर्श सेवा उपलब्ध गराउनु पर्नेछ ।

(३) कसुरजन्य कार्यको आरोपमा नियन्त्रणमा लिएका बालबालिकालाई अनुसन्धान अवधिभर बालमैत्री निगरानी कक्षमा राख्नु पर्छ ।

(४) सामान्यतया कुनै पनि बालबालिकालाई मुद्दाको पुर्पक्षको सिलसिलामा थुनामा राखिने छैन र जमानत मागिने छैन ।

तर, न्यायिक निकायबाट कसुरजन्य कार्यको आरोप लागेका बालबालिकालाई कारण खुलाई पुर्पक्षका लागि बाल सुधार गृहमा राख्न सकिनेछ ।

(५) कसुरजन्य कार्यमा आरोपित बालबालिकाको हकमा बाल अनुकूल न्यायको हक सहित प्रचलित कानून अनुसार हुनेछ ।

८. **भेदभाव विरुद्धको अधिकारः** कुनै पनि बालबालिकालाई वर्ग, जातजाति, लिङ्ग, भाषा, धर्म, राजनैतिक आस्था वा अन्य विचार, जातीय वा सामाजिक उत्पत्ति, सम्पत्ति, एच.आई.भी. संक्रमित, अशक्तता, वा जन्म जस्ता आधारमा उसका बुवाआमा, अभिभावक वा परिवारको आर्थिक वा सामाजिक हैसियतका

आधारमा आत्मसम्मानमा ठेस पुग्नेगरी फरक व्यवहार र बालबालिकामा गर्भमा रहेदेखि, जन्म र हुर्काइका अवस्थामा तथा स्याहार सुसार, शिक्षा, स्वास्थ्य र सुरक्षा लगायतका पक्षमा भेदभाव विरुद्धको अधिकार हुनेछ ।

परिच्छेद -४

बालबालिकाको विकासको अधिकार

९. प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको अधिकार: (१) छ वर्ष मुनिका कुनै पनि बालबालिकालाई आफ्नो उमेर र विकासको स्तर अनुसार खेलको माध्यम, वातावरणमा आधारित अनुभव र खोजमूलक ढङ्गले सिक्न पाउने तथा प्रारम्भिक बाल विकासको अधिकार हुनेछ ।

(२) प्रत्येक बालबालिकालाई प्रचलित कानून बमोजिम आधारभूत तहसम्मको शिक्षा अनिवार्य र निशुल्क तथा माध्यमिक तहसम्मको शिक्षा निःशुल्क रूपमा बालमैत्री वातावरणमा पाउने अधिकार हुनेछ ।

(३) प्रत्येक बालबालिकाले आफ्नो शारीरिक तथा मानसिक अशक्तताका आधारमा उपयुक्त अध्ययन सामग्री तथा शिक्षण विधिमाफत शिक्षा पाउने हक हुनेछ ।

(४) प्रत्येक बालबालिकालाई आधारभूत शिक्षा आफ्नो मातृभाषामा पाउने अधिकार हुनेछ ।

१०. पोषण एवम् स्वास्थ्यको अधिकार: (१) प्रत्येक बालबालिकालाई उचित पोषण, शुद्ध खानेपानी तथा स्तनपानको अधिकार हुनेछ ।

(२) प्रत्येक बालबालिकालाई प्रचलित कानून बमोजिम सामाजिक सुरक्षा प्राप्त गर्ने अधिकार हुनेछ ।

(३) प्रत्येक बालबालिकालाई स्वच्छ वातावरणमा बाँच्ने अधिकार हुनेछ ।

(४) गर्भवती महिला, स्तनपान गराउने आमा र बालबालिकालाई रोगबाट बच्न आवश्यक खोपहरू लिन पाउने र राष्ट्रिय मापदण्ड अनुरूपको शारीरिक तथा मानसिक स्वास्थ्य सेवा उपभोग गर्न पाउने, उमेर अनुसार शरीर, प्रजनन् तथा प्रजनन् स्वास्थ्य सम्बन्धी जानकारी पाउने अधिकार हुनेछ ।

(५) प्रत्येक बालबालिकालाई आधारभूत स्वास्थ्य सम्बन्धी उपचारको अधिकार हुनेछ ।

११. खेलकूद, मनोरञ्जन तथा सांस्कृतिक अधिकार: (१) प्रत्येक बालबालिकालाई निजको उमेर र रुचि अनुसारको खेल खेल्ने र खेलकूदमा सहभागी हुने अधिकार हुनेछ ।

(२) प्रत्येक अभिभावक तथा विद्यालयले पठनपाठन बाहेकको समयमा खेलकूदमा सहभागी हुन बालबालिकालाई प्रोत्साहन गर्ने र त्यसको लागि आवश्यक उपयुक्त खेलकूदस्थल र खेलकूद सामग्रीको व्यवस्था गर्नु पर्नेछ ।

(३) प्रत्येक बालबालिकालाई आफ्नो उमेर, रुचि र आवश्यकता अनुसार मनोरञ्जन गर्ने अधिकार हुनेछ ।

(४) आफ्नो हीतमा प्रतिकूल नहुने गरी प्रत्येक बालबालिकालाई आफ्नो धर्म, संस्कृति, चलन, रीतिरिवाज र आस्था अनुरूप सांस्कृतिक क्रियाकलापमा भाग लिने अधिकार हुनेछ ।

परिच्छेद -५

बालबालिकाको सहभागिताको अधिकार

१२. सूचना तथा सहभागिताको अधिकार: (१) प्रत्येक बाल बालिकालाई प्रचलित कानून बमोजिम आफ्नो तथा सार्वजनिक सूचनाको जानकारी पाउने अधिकार हुनेछ ।

तर सूचना दिँदा उनीहरूको बौद्धिक अवस्था अनुकूल हुने गरी सरल भाषामा सहज रूपमा दिनु पर्छ ।

(२) आफ्नो धारणा बनाउन सक्षम भएका बालबालिकालाई आफ्नो प्रत्यक्ष सरोकार रहेका र आफूलाई असर पार्ने विषयका निर्णयमा अर्थपूर्ण रूपमा सहभागी हुने अधिकार हुनेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम निर्णयमा सहभागी हुँदा बालबालिकाले व्यक्त गरेको विचारलाई निजको उमेर र परिपक्वता अनुसार उचित स्थान दिनु पर्नेछ ।

१३ **बाबु आमासँग भेटघाट र सम्पर्क गर्ने अधिकार:** (१) कुनै पनि बालबालिकालाई उसको सर्वोत्तम हितलाई ख्याल गरी बुवा वा आमाबाट भिन्न वा अलग गर्नु हुँदैन ।

तर, बालबालिकाको अहित गर्ने अभिभावकबाट बालबालिकालाई सुरक्षित राख्न न्यायिक निकायले आदेश दिन सक्नेछ ।

(२) बालबालिकाको अहित हुने भनी न्यायिक निकायले रोक लगाएको अवस्थामा बाहेक बुवा वा आमा वा दुवैसँग भिन्न वा अलग बसेको बालबालिकालाई बुवा आमासँग व्यक्तिगत सम्बन्ध कायम राख्न वा नियमित रूपमा प्रत्यक्ष सम्पर्क वा भेटघाट गर्ने, टेलिफोन गर्ने, पत्राचार गर्ने वा विद्युतीय सञ्चार माध्यमबाट सम्पर्क गर्ने अधिकार हुनेछ ।

(३) कुनै बालबालिकाको बुवा वा आमा कानून बमोजिम थुना वा कैदमा रहेको कारण त्यस्तो बालबालिका बुवा वा आमाबाट अलग भएमा सम्बन्धित अधिकारीले बाल बालिकाको माग बमोजिम त्यस्तो बालबालिकालाई निजको बुवा वा आमा रहे बसेको स्थानको बारेमा जानकारी दिनु पर्नेछ ।

(४) धर्मपुत्र वा धर्मपुत्री राख्ने व्यक्तिले धर्मपुत्र वा धर्मपुत्री हुने बालबालिकालाई निजको इच्छा अनुसार आफ्नो जन्मदिने बाबु आमासँग भेटघाट, सम्पर्क तथा पत्राचार गर्न दिनु पर्नेछ ।

१४. अभिव्यक्ति स्वतन्त्रता, संस्था खोल्न र शान्ति पूर्वक भेला हुने अधिकारः(१) प्रत्येक बालबालिकालाई प्रचलित कानून बमोजिम स्वतन्त्र रूपमा आफ्नो विचार राख्ने अधिकार हुनेछ ।

(२) प्रत्येक बालबालिकालाई बाल संरक्षण र बाल अधिकारको प्रचारप्रसार र प्रवर्द्धन लागि बाल क्लब वा संस्था खोल्ने अधिकार हुनेछ ।

(३) प्रत्येक बालबालिकालाई आफ्नो सर्वाङ्गीण विकास, बाल संरक्षण र बाल अधिकारको प्रचारप्रसार र प्रवर्द्धनका लागि शान्तिपूर्वक भेला हुने अधिकार हुनेछ ।

परिच्छेद - ६

बालबालिका प्रतिको दायित्व

१५. बालबालिकाको सर्वोत्तम हितलाई प्राथमिकता दिनु पर्नेः (१) बालबालिकासँग सम्बन्धित कार्य गर्ने प्रत्येक निकाय तथा संस्थाका अधिकारीले हरेक काम कुरा गर्दा बालबालिकाको सर्वोत्तम हितलाई प्राथमिकता दिनु पर्नेछ ।

(२) जीवन जोखिममा भएका बालबालिकालाई तत्काल सहयोग गर्नु सबैको दायित्व हुनेछ ।

(३) न्यायिक निकाय तथा अख्तियार प्राप्त व्यक्तिले बालबालिकाको दिगो वैकल्पिक हेरचाहसम्बन्धी व्यवस्था गर्दा, बालबालिकालाई बुवाआमा वा संरक्षकबाट अलग गर्नु पर्दा र बुवाआमाको सम्बन्ध विच्छेद भई छोराछोरीको हेरचाह तथा पालनपोषण कसले गर्ने भन्ने निर्णय गर्दा तोकिए बमोजिमको प्रक्रिया अवलम्बन गर्नु पर्नेछ ।

१६. परिवार वा संरक्षकको दायित्व: (१) बालबालिकाको हेरचाह, पालनपोषण र वृत्ति विकासमा बुवा र आमा दुवैको समान दायित्व हुनेछ ।

(२) बालबालिकालाई हेरचाह, पालनपोषण र संरक्षण गर्नु, शिक्षा, स्वास्थ्य उपचार लगायत व्यक्तित्व विकासका अवसर उपलब्ध गराउनु, माया ममतापूर्ण वातावरण सिर्जना गराउनु र सुनिश्चित भविष्यको लागि उचित मार्गदर्शन गर्नु प्रत्येक बुवाआमा, परिवारका अन्य सदस्य वा संरक्षकको दायित्व हुनेछ ।

(३) बुवाआमा, परिवारका अन्य सदस्य वा संरक्षकले विद्यालय जाने उमेरका प्रत्येक बालबालिकालाई विद्यालयमा भर्ना गराई शिक्षा आर्जनका लागि समुचित वातावरण उपलब्ध गराउनु पर्नेछ ।

(४) बुवाआमा, परिवारका अन्य सदस्य वा संरक्षकले बालबालिकाको शिक्षा, स्वास्थ्य तथा शारीरिक वा मानसिक विकासमा नकारात्मक असर पर्नेगरी काममा लगाउनु हुँदैन ।

(५) बुवाआमा, परिवारका अन्य सदस्य वा संरक्षकले ६ वर्ष उमेर नपुगेका बालबालिकालाई निवास वा अन्य स्थानमा एकलै छाड्न वा उमेर पुगेको व्यक्तिको साथमा नलगाई एकलै अन्यत्र पठाउन हुँदैन ।

१७. सञ्चार क्षेत्रको दायित्व: बाल अधिकारको उल्लङ्घन र बालबालिकाको हित प्रतिकूल नहुने गरी सूचना प्रकाशन वा प्रसारण गर्नु सञ्चार क्षेत्रको दायित्व हुनेछ ।

१८. प्रदेश सरकारको दायित्व: (१) वैकल्पिक हेरचाहको आवश्यकता भएका बालबालिकाको पालनपोषण, संरक्षण, स्वास्थ्य र शिक्षा लगायतका आधारभूत आवश्यकताको व्यवस्था गर्नु प्रदेश सरकारको दायित्व हुनेछ ।

(२) भौगोलिक विकटता, आर्थिक वा सामाजिक कारण, अपाङ्गता वा अन्य कुनै कारणले पछाडि परेका बालबालिकाका समग्र विकासको लागि प्रदेश सरकारले विशेष कार्यक्रम सञ्चालन गर्नेछ ।

(३) बालबालिकाको हक हितको संरक्षण र प्रबर्द्धन गर्न तथा बालबालिकाको अधिकारको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि प्रदेश सरकारले आवश्यक व्यवस्था मिलाउनेछ ।

(४) तोकिएका वर्ग, समुदाय तथा क्षेत्रका बालबालिकाका लागि आवश्यकतानुसार विशेष शिक्षा, दूर शिक्षा र व्यावसायिक शिक्षा लगायत शिक्षासम्बन्धी अन्य उपयुक्त व्यवस्था प्रदेश सरकारले मिलाउन सक्नेछ ।

(५) बालबालिकाको बाँचन पाउने तथा संरक्षणको अधिकारको रक्षा र उनीहरूको विकास तथा अर्थपूर्ण सहभागिताको प्रबर्द्धनका निमित्त प्रदेश सरकारले संघ र स्थानीय तहसँग समन्वय र सहकार्य गर्नेछ ।

१९. स्थानीय तहको दायित्व: बालबालिकाको हक अधिकारको संरक्षणका निमित्त स्थानीय तहको दायित्व देहाय बमोजिम हुनेछ:

- (क) बालबालिकाको तथ्याङ्क संकलन तथा अध्यावधिक गर्ने र वार्षिक रूपमा बालबालिकाको स्थितिपत्र प्रकाशन गर्ने,
- (ख) बालमैत्री नीति, योजना तथा कार्यक्रम तर्जुमा, कार्यान्वयन, त्यसको अनुगमन, मूल्याङ्कन गर्ने र बालमैत्री नगर वा गाउँपालिका निर्माण र कार्यान्वयन गर्ने,
- (ग) बालबालिकाको निमित्त आकस्मिक सहयोग तथा दिगो विकासका लागि स्रोत (आर्थिक, भौतिक तथा मानवीय) व्यवस्था मिलाउने । बालबालिकालाई आकस्मिक सहयोग, राहत तथा पुनर्थापनाका लागि कोष खडा गर्ने,
- (घ) बालबालिकाको क्षेत्रमा कार्यरत संघ संस्था, लगायतका निकायहरूको सूचीकरण गर्ने, सेवा मापन गर्ने तथा आवश्यक समन्वय, सहकार्य गरी बाल अधिकारको सम्बर्द्धनात्मक र संरक्षणात्मक कार्यहरू गर्ने गराउने,

- (ड.) बालअधिकारको संरक्षण र सम्बर्द्धनका निमित्त घटना ब्यवस्थापन प्रकृत्यालाई अवलम्बन गरी प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने,
- (च) बाल अधिकार हननका सम्बन्धमा आएका उजूरीहरुलाई सम्बन्धित निकायमा सिफारिस गरी पठाउने एवम् समन्वयकारी भूमिका निर्वाह गर्ने,
- (छ) बालबालिका सम्बन्धी समयानुकूल प्राथमिकताका विषयमा विशेष अभियान घोषणा गर्ने,
- (ज) वैकल्पिक हेरचाह र संरक्षणको आवश्यकता भएका बालबालिकाको संरक्षण गर्ने,
- (झ) बालबालिकाको हक अधिकारसँग सम्बन्धित तोकिएका अन्य कार्य गर्ने ।

परिच्छेद - ७

बाल संरक्षण, बैकल्पिक हेरचाह र पुनर्थापना

२०. दुर्व्यवहारबाट संरक्षण: (१) बालबालिकालाई कुनै किसिमको दुर्व्यवहारजन्य कार्य गर्नु हुँदैन ।
- (२) यौन तथा संवेदनशील अङ्गमा छुने वा यौन सम्बन्ध राख्ने यौन उद्योग वा प्रयास वा बलात्कार, अक्षील चित्र तथा अक्षील सामग्रीहरु प्रसारण समेत गर्नु हुँदैन ।
२१. यातना, हिंसा तथा शोषणबाट संरक्षण: (१) कसैले पनि बालबालिकालाई संरक्षण, शिक्षा वा अनुशासनका नाममा शारीरिक वा मानसिक दण्ड दिने वा अमर्यादित व्यवहार गर्ने, प्रत्यक्ष, विद्युतीय वा अन्य माध्यम प्रयोग गरी सताउने, कष्ट दिने (बुलिङ्ग), कार्य गर्नु हुँदैन ।
- (२) कसैले पनि बालबालिकालाई राजनैतिक प्रयोजनका लागि संगठित गर्ने वा हड्ताल, बन्द, चक्काजाम धर्ना वा जुलुसमा प्रयोग गर्नु हुँदैन ।

(३) कुनै पनि बालबालिकालाई गैरकानूनी थुना, कैद, काराबास वा नजरबन्दमा राख्ने, नेल, हतकडी लगाउने वा यातना दिने, क्रूर व्यवहार गर्ने, शारीरिक चोटपटक वा असर पुर्याउने, आतङ्कित पार्ने वा धम्क्याउने, तिरस्कार, उपेक्षा, बहिष्कार वा घृणा गर्ने, एकल्याउने वा मानसिक पीडा दिनु हुँदैन ।

(४) बालबालिकासँग सरोकार राख्ने बाहेकका अन्य र्याली, जुलुस, धार्मिक र्याली, सजावट वा स्वागत कार्यका लागि प्रयोग गर्नु हुँदैन ।

(५) कसैले पनि बालबालिकालाई जादु वा सर्कसमा लगाउने, कसूरजन्य कार्य गर्न तालीम दिने वा सिकाउने वा त्यस्तो कार्यमा लगाउने जस्ता कार्य गर्नु हुँदैन ।

२२. कुलत तथा लागू पदार्थबाट संरक्षण: (१) कसैले पनि बालबालिकालाई जुवा, तास जस्ता कुलतमा संलग्न गराउने, बालिगहरुका लागि खोलिएका डान्स बार, क्यासिनो जस्ता मनोरञ्जन स्थलमा प्रवेश वा प्रयोग गराउने वा बालिगहरुका लागि भनी तोकिएका चलचित्र, अन्य श्रव्यदृष्य सामग्री आदि देखाउने कार्य गर्नु हुँदैन ।

(२) बालबालिकालाई लागू औषध, धूम्रपान, मद्यपान वा मनोद्वेषक पदार्थको बिक्री वितरण, उपभोग वा ओसार पसार गर्ने वा गर्न लगाउने कार्य गर्नु हुँदैन ।

२३. अपाङ्गता भएका बालबालिकाको संरक्षण: अपाङ्गता भएका प्रत्येक बालबालिकालाई आफ्नो आत्मसम्मान सुनिश्चित गर्ने, आत्म निर्भरता प्रवर्धन गर्ने, समाजमा सक्रिय रूपले सहभागी हुने तथा सम्मानजनक रूपमा बाँच्न पाउने अधिकार सुनिश्चित गर्दै विशेष हेरचाह पाउने र समाजमा घुलमिल हुन तथा आफ्नो व्यक्तिगत विकासका लागि शिक्षा, तालीम, स्वास्थ्य स्याहार

सेवा, पुनःस्थापना सेवा, रोजगारीको तयारी तथा मनोरञ्जनका क्षेत्रमा विशेष संरक्षण प्रदान गरिनेछ ।

२४. आर्थिक शोषण तथा बालश्रमबाट संरक्षण: तोकिएको भन्दा कम उमेरका बालबालिकालाई श्रममा लगाउन, श्रमशोषण गर्न तथा निषेधित काममा लगाउन, आर्थिक लाभ वा गैरकानूनी रूपमा मुनाफा कमाउने हेतुले श्रमिकका रूपमा काममा लगाउन र कमाउने साधनका रूपमा दुरूपयोग गर्न पाईने छैन ।
२५. परम्परागत हानिकारक अभ्यासबाट संरक्षण: बालबालिकालाई भिक्षा माग्न लगाउने वा सन्यासी, भिक्षु, फकीर वा अन्य कुनै भेषधारण गर्न लगाउने, भाकल, धार्मिक वा अन्य कुनै अभिप्रायले कसैको नाउँमा चढाउने वा समर्पण गर्ने वा धर्म, परम्परा, संस्कृति, रीतिरिवाजको नाममा कुनै प्रकारको हिंसा, विभेद, हेला वा बहिष्कार गर्ने वा उपहासको पात्र बनाउनु हुँदैन ।
२६. बाल विवाहबाट संरक्षण: कुनै पनि बालबालिकाको विवाह गर्न वा गराउन पाईने छैन ।
२७. वेवास्ता, उपेक्षा र हेलेचेक्राईबाट संरक्षण: (१) कुनै पनि बालबालिकाको स्याहारसुसार र पालनपोषणमा बुवाआमा, अभिभावक वा स्याहारकर्ताका तर्फबाट कुनै वेवास्ता वा उपेक्षा गर्न पाईने छैन ।
(२) बालबालिकाको जीवनमा तत्कालै वा दीर्घकालमा समेत समस्या आउनसक्ने अवस्थामा बालबालिकाबाट हुनसक्ने सम्भावित जोखिमपूर्ण, गैरकानूनी वा गलत गर्नबाट रोक्नु वा जोगाउनु पर्छ । यसका साथै पूर्वसचेत गर्ने खालको उचित मार्गदर्शन दिनु, बालबालिकालाई जोगाउन सम्भावित जोखिमलाई आँकलन गरेर सतर्कतापूर्ण कार्य गर्नु पर्छ ।
२८. बेचबिखन तथा अपहरणबाट संरक्षण: कुनै पनि बालबालिकाको अङ्ग तस्करी, आर्थिक कारोबार वा आर्थिक फाइदाको प्रयोजनले गरिने धर्मपुत्र धर्मपुत्री

लिने वा दिने प्रक्रिया समेतका लागि बालबालिकालाई एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा लैजाने, बन्धक बनाउनुका साथै फिरौती वा अन्य लोभमा अपहरण गर्ने र बन्धक बनाउने कार्य गर्न पाईने छैन ।

२९. सामाजिक सुरक्षा: वैकल्पिक हेरचाहको आवश्यकता भएका बालबालिका लागि सामाजिक सुरक्षा सहित विशेष संरक्षणको व्यवस्था गरिनेछ ।

३०. वैकल्पिक हेरचाहको व्यवस्था: (१) तपसिल बमोजिमका बालबालिकालाई वैकल्पिक हेरचाहको आवश्यकता भएका बालबालिका मानिनेछ ।

(क) अनाथ बालबालिका,

(ख) अस्पताल वा अन्य कुनै सार्वजनिक स्थानमा अलपत्र अवस्थामा छाडिएका वा फेला परेका, बुवा आमाबाट अलगिएका वा बुवाआमा पत्ता नलागी बेवारिसे भएका बालबालिका,

(ग) बुवा आमालाई गम्भीर शारीरिक वा मानसिक अपाङ्गता वा अशक्तता भएको कारण उचित हेरचाह नपाएका बालबालिका,

(घ) कानूनी विवादमा परेका बालबालिकामध्ये दिशान्तरण प्रक्रिया अन्तर्गत वैकल्पिक हेरचाहको लागि सिफारिस भएका बालबालिका,

(ङ) थुनामा रहेका वा बन्दी बुवा वा आमासँग आश्रित भई कारागारमा रहेका बालबालिका,

(च) जबरजस्ती करणीबाट जन्मिएको शिशुलाई आफूले पालनपोषण गर्न नसक्ने भनी बालअधिकार समिति वा न्यायिक निकाय वा तोकिएको अधिकारी वा प्रचलित कानूनले तोकिएको स्थानमा निवेदन परेका बालबालिका,

- (छ) बुवा, आमा वा अभिभावकबाट दुर्व्यवहार, हिंसा वा बेवास्ता भएको कारणले बालबालिकाको उच्चतम हितका लागि परिवारबाट अलग गरिएको बालबालिका,
- (ज) जबरजस्ती वा बँधुवा प्रकृतिका वा जोखिमपूर्ण वा निकृष्ट प्रकृतिको वा प्रचलित कानून विपरीत श्रममा संलग्न भई जीवनयापन गरिरहेका, धुम्रपान, मद्यपान एवम् अन्य लागू औषधको कुलतमा फसेका, एच.आई.भी. सङ्क्रमित बालबालिका,
- (झ) गम्भीर शारीरिक वा मानसिक स्वास्थ्य समस्या वा गम्भीर अपाङ्गता भएका कारण जीवन जोखिममा रही बुवाआमा वा परिवारबाट उपचारको व्यवस्था हुन नसकेको वा सामान्य जीवनयापन गर्न कठिनाई भएको बालबालिका,
- (ञ) बालबालिका विरुद्धको हिंसा वा बालयौन दुर्व्यवहारबाट पीडित भएको वा त्यस्तो जोखिममा रहेको बालबालिका,
- (ट) विपद वा सशस्त्र द्वन्द्वका कारणले बुवाआमा दुवै वा आमा बुवामध्ये एक गुमाएको वा आफू नै शारीरिक वा मानसिक रूपमा घाइते भएको वा अपाङ्गता भएको बालबालिका ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमका बैकल्पिक हेरचाहको आवश्यकता भएको बालबालिकाको संरक्षणको आवश्यक व्यवस्था प्रदेश सरकारले मिलाउनु पर्नेछ ।

३१. आवासीय बालगृहको (बाल अधिकार संरक्षण केन्द्र) स्थापना तथा संचालन: (१) बैकल्पिक हेरचाहको आवश्यकता भएका बालबालिकाको संरक्षण गर्ने प्रयोजनका लागि प्रदेश सरकारले आवश्यकतानुसार अल्पकालीन तथा दीर्घकालीन आवासीय बाल गृह (बाल अधिकार संरक्षण केन्द्र) को स्थापना गर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) मा उल्लेखित प्रयोजनको लागि कुनै व्यक्ति वा संस्थाले तोकिए बमोजिम प्रदेश सरकारबाट स्वीकृती लिई आवासीय बालगृह स्थापना तथा संचालन गर्न सक्नेछ ।

तर, बालबालिका विरुद्धको हिंसा वा बालयौन दुर्व्यवहारको आरोप लागि आरोप प्रमाणित भएका वा नैतिक पतन देखिने फौजदारी कसूरमा सजाय पाएको व्यक्तिले आवासीय बाल गृह स्थापना गर्न सक्ने छैन ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम स्थापना भएको आवासीय बाल गृहलाई प्रदेश सरकारले आर्थिक तथा अन्य सहयोग प्रदान गर्न सक्नेछ ।

(४) बालगृहको स्थापना, वर्गीकरण, व्यवस्थापन, सञ्चालन मापदण्ड र अनुगमन सम्बन्धी व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

३२. आवासीय बालगृहमा राख्ने अवधि: बैकल्पिक स्याहारको आवश्यकता भएको बालबालिकाको उपयुक्त पुनःस्थापना नभएसम्म वा त्यस्तो बालबालिकाको उमेर अठार वर्ष नपुगेसम्म निजलाई आवासीय बाल गृहमा राखिनेछ ।
३३. पुनर्मिलनको व्यवस्था: आवासीय बालगृहमा रहेका बालबालिकाको बुबाआमा वा अभिभावक पहिचान भएमा र बालबालिकाको उच्चतम हित हुने देखिएमा स्थानीय तहसँगको समन्वय र सहकार्य मार्फत् पारिवारिक पुनर्मिलन गराउनु पर्नेछ । स्थानीय तहले बालबालिकाको पुनर्स्थापना आवश्यक सहयोग गर्नु पर्नेछ ।
३४. पुनर्स्थापना तथा सामाजिक एकीकरण सम्बन्धी व्यवस्था: आवासीय बालगृहमा रहेका बालबालिकाको पुनर्स्थापना तथा सामाजिक पुनर्एकीकरण गर्ने दायित्व सम्बन्धित बालगृह वा बाल सुधारगृहको हुनेछ ।
३५. संस्था प्रमुखको जिम्मेवारी: (१) बैकल्पिक हेरचाहको आवश्यकता भएको बालबालिकाको संरक्षणका साथै, हेरचाह तथा पालनपोषणको अन्तिम जिम्मेवारी संस्था प्रमुखको हुनेछ ।

स्पष्टीकरण: यस दफाको प्रयोजनका लागि “संस्था प्रमुख” भन्नाले त्यस्तो बैकल्पिक हेरचाह गर्ने संस्थाको प्रमुख, कार्यकारी अधिकृत वा सो हैसियतमा काम गर्ने अध्यक्ष, प्रबन्ध निर्देशक वा संस्थाको नियमानुसार तोकिएका अन्य कुनै अधिकृत सम्झनुपर्छ ।

(२) प्रचलित कानूनमा तोकिएको संरक्षकको दायित्व पूरा गर्ने व्यवस्था मिलाउनु संस्था प्रमुखको कर्तव्य हुनेछ ।

(३) संरक्षकको जिम्मेवारी पाएको संस्थाले तोकिएको शर्त र प्रक्रिया विपरीत कार्य गरेमा त्यस्तो संस्थालाई प्रचलित कानूनले तोकेको बाल कल्याण अधिकारीले कुन शर्त उल्लंघन गरेको हो सोसमेत खुलाई बालबालिकाको संरक्षण कार्य गर्न रोक लगाउन सक्नेछ ।

(४) उपदफा (३) बमोजिम रोक लगाइएको संस्थाले अपेक्षित सुधार गरेको कुरा अनुगमनबाट पुष्टि भएमा प्रचलित कानूनले तोकेको बाल कल्याण अधिकारीले उक्त संस्थालाई बाल संरक्षण कार्यमा लगाइएको रोक फुकुवा गर्नेछ ।

(५) बालकल्याण अधिकारीले उपदफा (३) र (४) अनुसार गरेको कार्यको जानकारी जिल्ला बालअधिकार समितिलाई दिनु पर्नेछ ।

३६. **बाल संरक्षण सम्बन्धी व्यवस्था:** (१) बालबालिकासँग प्रत्यक्ष काम गर्ने प्रत्येक सार्वजनिक निकाय तथा निजी क्षेत्र एवम् सामाजिक संस्थाहरूले बालबालिकाविरुद्धको हिंसा, शोषण वा बाल यौन दुर्व्यवहारको रोकथाम गर्न, बालबालिकाको संरक्षण सुनिश्चित गर्न र उजुरीको तत्काल कारबाही गर्नका निमित्त संस्थागत तहमा बाल संरक्षण नीति तयार गरी लागू गर्नु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम निर्माण गरिएको बालसंरक्षण नीति तयार गरी त्यसको पालना गर्नु प्रत्येक सार्वजनिक निकाय तथा निजी क्षेत्र एवम् सामाजिक संस्थाका प्रमुखको दायित्व हुनेछ ।

३७. बाल सुधार गृहको स्थापना र संचालन: (१) प्रदेश सरकारले कानूनी विवादमा परेका बालबालिकाको सुधार र संरक्षणका लागि आवश्यकता अनुसार बाल सुधार गृह स्थापना गरी संचालन गर्न सक्नेछ ।

(२) बाल सुधार गृहको स्थापना, सञ्चालन, अनुगमन तथा अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

३८. अनुगमन तथा प्रतिवेदन:(१) यस ऐन बमोजिम बालबालिकाको हेरचाह र पालनपोषण गर्न जिम्मा लिएका व्यक्ति, संरक्षक वा संस्थाले बालबालिका सम्बन्धी विवरण प्रत्येक आर्थिक वर्ष समाप्त भएको तीन महिनाभित्र सम्बन्धित स्थानीय बाल अधिकार समिति समक्ष पेश गर्नु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम प्राप्त विवरणको आधारमा स्थानीय बाल अधिकार समितिले प्रतिवेदन तयार गरी वार्षिक रूपमा जिल्ला बाल अधिकार समिति र प्रदेशस्तरको बाल अधिकार समिति समक्ष पेश गर्नु पर्नेछ ।

(३) बालबालिकालाई अस्थायी संरक्षण सेवा र वैकल्पिक हेरचाह गर्ने व्यक्ति, परिवार वा संस्था र उनीहरूले प्रदान गरेको सेवाको गुणस्तर सुनिश्चित गर्न नियमित अनुगमन र मूल्याङ्कन गर्ने गराउने तथा सेवाको सम्बन्धमा आवश्यक निर्देशन दिने अधिकार मन्त्रालयको हुनेछ ।

(४) जिल्ला बाल अधिकार समितिले जिल्ला भरका बालबालिकाको समग्र स्थिति र उपलब्ध सेवाको गुणस्तर तथा प्रभावकारिताका सम्बन्धमा आवधिक रूपमा निरीक्षण र अनुगमन गर्नेछ ।

३९. सजाय: कुनै संस्था, व्यक्ति वा निकायले परिच्छेद २,३,४ र ५ मा उल्लेखित बाल अधिकार उल्लङ्घन गरेमा, संरक्षक वा परिवारका कुनै सदस्यले आफ्नो दायित्व पूरा नगरेमा प्रचलित कानूनमा व्यवस्था भए अनुसार सजाय हुनेछ ।

परिच्छेद - ८

बाल कल्याण सम्बन्धी संस्थागत व्यवस्था

४०. प्रदेश बाल अधिकार समिति: (१) बालबालिकाको अधिकार तथा हक हितको संरक्षण र सम्बर्धन गर्ने सम्बन्धमा आवश्यक नीति निर्माण गरी प्रदेश सरकारलाई सिफारिस गर्ने काम समेतका लागि एक प्रदेश बाल अधिकार समिति रहनेछ ।

- (२) प्रदेश बालअधिकार समितिको गठन देहाय बमोजिम हुनेछः
- (क) मन्त्री, सामाजिक विकास मन्त्रालय –अध्यक्ष
- (ख) सचिव, मुख्य मन्त्री तथा मन्त्रीपरिषद्को कार्यालय
– सदस्य
- (ग) सचिव, आन्तरिक मामिला तथा कानून मन्त्रालय
– सदस्य
- (घ) सचिव, आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय
– सदस्य
- (ङ) सचिव, उद्योग, पर्यटन, वन तथा वातावरण मन्त्रालय
– सदस्य
- (च) सचिव, भूमि व्यवस्था, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय
– सदस्य
- (छ) सचिव, भौतिक पूर्वाधार विकास मन्त्रालय – सदस्य
- (ज) सचिव, सामाजिक विकास मन्त्रालय – सदस्य
- (झ) रजिष्ट्रार, उच्च अदालत – सदस्य
- (ञ) प्रदेश प्रहरी प्रमुख, प्रदेश प्रहरी कार्यालय – सदस्य
- (ट) बाल अधिकारको क्षेत्रमा कार्यरत गैरसरकारी संघ संस्था वा बालबालिकाको क्षेत्रमा योगदान पुर्याएका व्यक्ति वा

विशेषज्ञहरु मध्येबाट अध्यक्षले मनोनयन गरेका कम्तीमा एक जना महिला सहित तीन जना – सदस्य

(ज) बालगृह सञ्चालकहरु मध्येबाट एक जना प्रतिनिधि –सदस्य

(ठ) मन्त्रालयको सामाजिक विकास महाशाखा प्रमुख –सदस्य सचिव

(३) प्रदेश बाल अधिकार समितिले आवश्यकता अनुसार अन्य व्यक्तिहरुलाई बैठकमा आमन्त्रण गर्न सक्नेछ ।

(४) समितिमा मनोनित सदस्यहरुको पदावधि चार वर्षको हुनेछ र निजहरु पुनर्नियुक्तिका लागि ग्राह्य हुनेछन् ।

(५) समितिले आफ्नो कार्यलाई थप प्रभावकारी बनाउन आवश्यकता अनुसार उपसमिति समेत गठन गरी कार्य गर्न सक्नेछ ।

(६) समितिलाई आवश्यक पर्ने कर्मचारी प्रदेश सरकारले उपलब्ध गराउनेछ । यसरी कर्मचारी उपलब्ध नभएसम्म मन्त्रालयको सम्बन्धित महाशाखाले समितिलाई आवश्यक सहयोग गर्नुपर्नेछ ।

४१. समितिको बैठक: (१) समितिको बैठक कम्तीमा चार महिनामा एक पटक र अन्य अवस्थामा आवश्यकता अनुसार बस्नेछ ।

(२) अध्यक्षको निर्देशनमा समितिको बैठक सदस्य सचिवले बोलाउनेछ ।

(३) समितिमा तत्काल कायम रहेका सदस्य सङ्ख्याको पचास प्रतिशत भन्दा बढी सदस्य उपस्थित भएमा समितिको बैठकका लागि गणपूरक सङ्ख्या पुगेको मानिनेछ ।

(४) समितिको बैठकको निर्णय समितिको सदस्य सचिवद्वारा प्रमाणित गरिनेछ ।

(५) समितिको बैठक सम्बन्धी अन्य कार्यविधि समिति आफैले निर्धारण गरे बमोजिम हुनेछ ।

४२. प्रदेश बाल अधिकार समितिको काम कर्तव्य र अधिकार: (१)

बालबालिकाको अधिकारको सम्मान, संरक्षण र सम्बर्धन गर्ने उद्देश्यले समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार देहाय बमोजिम हुनेछ:

- (क) प्रदेश तथा स्थानीय तहको बालबालिका सम्बन्धी नीति तथा कार्यक्रमको विश्लेषण गरी आवश्यक सुझाव दिने,
- (ख) बालबालिकाका विषयमा प्रदेश सरकार र स्थानीय सरकारद्वारा सञ्चालित कार्यक्रमको अनुगमन, मूल्याङ्कन तथा समीक्षा गर्ने,
- (ग) बालबालिका सम्बन्धी समयानुकूल प्राथमिकता निर्धारण गरी विशेष र प्रादेशिक अभियान घोषणा गर्ने,
- (घ) नेपाल पक्ष रहेको बालबालिकाको हक अधिकारसँग सम्बन्धित सन्धि तथा दस्तावेजहरूको कार्यान्वयनका निमित्त नेपाल सरकार प्रदेश सरकार र स्थानीय सरकारसँग आवश्यक समन्वय गर्ने,
- (ङ.) कार्यान्वयन समितिलाई निर्देशन दिने र समितिको वार्षिक कार्यक्रम तथा बजेट अनुमोदन गर्ने,
- (च) समितिको दीर्घकालीन योजना स्वीकृत गर्ने तथा आन्तरिक कार्य सन्चालनका लागि आवश्यक कार्यविधि पारित गर्ने,
- (छ) बालबालिकाका क्षेत्रमा कार्यरत संघ संस्थाको सूचीकरण गर्ने सेवा मापन गर्ने अनुगमन गर्ने र वार्षिक रूपमा प्रदेश स्तरीय बाल अधिकारको स्थितिपत्र प्रकाशन गर्ने,
- (ज) बालबालिकाको हक अधिकारसँग सम्बन्धित प्रचलित कानून बमोजिम तोकिएका अन्य कार्य गर्ने,
- (झ) समितिको सेवा शर्त तथा अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

४३. जिल्ला बाल अधिकार समिति: (१) जिल्ला समन्वय समितिको प्रमुखको संयोजकत्वमा प्रत्येक जिल्लामा एक जिल्ला बाल अधिकार समिति गठन गरिनेछ ।

(२) जिल्ला बाल अधिकार समितिको गठन देहाय बमोजिम हुनेछ ।

- (क) प्रमुख, जिल्ला समन्वय समिति – अध्यक्ष
- (ख) प्रमुख जिल्ला अधिकारी, जिल्ला प्रशासन कार्यालय – सदस्य
- (ग) जिल्ला न्यायाधिवक्ता, जिल्ला सरकारी वकिल कार्यालय – सदस्य
- (घ) प्रमुख, जिल्ला प्रहरी कार्यालय – सदस्य
- (ङ) प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत (जिल्ला सदरमुकाम भएको स्थानीय तह) – सदस्य
- (च) प्रतिनिधि, जिल्ला बालन्याय समिति – सदस्य
- (ज) प्रमुख, जिल्ला अस्पताल – सदस्य
- (झ) प्रमुख, शिक्षा विकास तथा समन्वय इकाई – सदस्य
- (ञ) सामाजिक सेवामा कार्यरत व्यक्तिहरु, बालबालिकाको हक हित सम्बन्धी कार्यमा संलग्न सामाजिक कार्यकर्ता, चिकित्सक, बालमनोवैज्ञानिक, शिक्षकबाट समावेशीका आधारमा प्रतिनिधित्व हुने गरी समितिले मनोनित गरेका चार जना व्यक्ति - सदस्य
- (ट) बालक्लव सञ्जालबाट एक बालक र एक बालिका गरी दुई जना – सदस्य
- (ठ) जिल्ला समन्वय अधिकारी – सदस्य सचिव

(३) जिल्ला बालअधिकार समितिले आवश्यक देखेमा बालबालिकाका क्षेत्रमा काम गर्ने विशेषज्ञलाई बैठकमा भाग लिन आमन्त्रण गर्न सक्नेछ ।

(४) जिल्ला बालअधिकार समितिका मनोनित पदाधिकारीहरूको कार्यकाल चार वर्षको हुनेछ र निजहरू पुन नियुक्तिको लागि ग्राह्य हुने छन् ।

(५) प्रत्येक जिल्ला बालअधिकार समितिले जिल्लाभिन्न सञ्चालित बाल कल्याणकारी क्रियाकलापको विवरण प्रत्येक आर्थिक वर्ष समाप्त भएको तीन महिना भित्र प्रदेश बालअधिकार समिति समक्ष पेश गर्नुपर्नेछ ।

(६) यस ऐनमा लेखिए देखि बाहेक जिल्ला बाल अधिकार समितिको अन्य काम, कर्तव्य, अधिकार तथा कार्यविधि तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

४४. **स्थानीय तह बाल अधिकार समिति गठन:** प्रत्येक स्थानीय तह र वडा तहसम्म सामाजिक कार्यकर्ता, महिला सामाजिक कार्यकर्ता, चिकित्सक, बाल मनोबैज्ञानिक, शिक्षक, बाल क्लवको प्रतिनिधित्व रहने गरी स्थानीय तहबाट कानूनी ब्यवस्था गरी बाल अधिकार समितिहरू गठन गरिनेछ ।

४५. **बाल कोष:** (१) बालबालिकालाई तत्काल उद्धार, राहत र पुनर्स्थापना गर्ने कामका लागि प्रदेश सरकारले एक बाल कोष स्थापना गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको कोषमा देहाय बमोजिमका रकम रहनेछन्:-

- (क) नेपाल सरकार तथा प्रादेशिक सरकारबाट प्राप्त रकम,
- (ख) विदेशी सरकार, अन्तर्राष्ट्रिय संघ, संस्था वा व्यक्तिबाट नेपाल सरकारको पूर्व स्वीकृती बमोजिम प्राप्त हुने रकम,
- (ग) स्वदेशी व्यक्ति, संघ वा संस्थाबाट प्राप्त रकम,
- (घ) अन्य कुनै स्रोतबाट प्राप्त हुने रकम ।

(३) उपदफा (१) बमोजिमको कोषको व्यवस्थापन, सञ्चालन र प्रयोग सम्बन्धी व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

परिच्छेद -९

विविध

४६. बाल बालिकाको कर्तव्य: बुवाआमा, संरक्षक, र शिक्षकले बालबालिकाको सर्वोत्तम हितलाई विचार गरी दिएको सल्लाह, सुझाव, मार्गदर्शन र निर्देशन पालना गर्नु, सबैलाई सम्मान र आदर गर्नु आफूभन्दा सानालाई माया गर्नु, साथीहरू बीच माया सदभाव बढाउनु, मिलेर बस्नु र अनुशासन पालना गर्नु प्रत्येक बाल बालिकाको कर्तव्य हुनेछ ।

४७. अनुगमन तथा निरीक्षण: (१) प्रदेश बाल अधिकार समितिले प्रदेश भित्र स्थापना भएका सबै जिल्ला बालअधिकार समिति, बालकल्याण गृह, बालगृह, बालसुधार गृह, अनाथालय वा केन्द्रहरू र बालबालिकाका लागि सञ्चालनमा रहेका आवासीय तथा अन्य गृह समेत जहिले सुकै निरीक्षण गरी निर्देशन दिने तथा नियमन गराउनेछ ।

(२) जिल्ला बाल अधिकार समितिले आफ्ना क्षेत्र भित्रको आवासीय बाल गृह, बालसुधार गृह, अनाथालय, अन्य केन्द्रको वार्षिक दुई पटक अनुगमन गरी सो को प्रतिवेदन अध्यावधिक गर्ने र एक प्रति प्रदेश बाल अधिकार समितिमा पठाउन पर्नेछ । त्यसरी निरीक्षण गर्दा अन्य कुराका अतिरिक्त यो ऐन वा यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियम वा प्रचलित कानून विपरीत कुनै काम कारवाही भएको देखेमा सो समेत संलग्न गरी निरीक्षण प्रतिवेदनमा खुलाई प्रदेश बाल अधिकार समितिमा पठाउनु पर्नेछ ।

४८. प्रोवेशन अधिकारी: (१) प्रदेश बाल अधिकार समितिले आवश्यक संख्यामा प्रोवेशन अधिकारी नियुक्त गर्न सक्नेछ । प्रोवेशन अधिकारीले कसूरजन्य

कार्यको आरोप लागेका बालबालिकाको निकट सम्पर्कमा रही निजसँग सम्बन्धित मुद्दाको अनुसन्धान, निगरानी कक्षको निरीक्षण, दिशान्तर, बाल अदालतको आदेशको कार्यान्वयनको स्थितिबारे खुलाई जिल्ला बाल अधिकार समिति समक्ष त्रैमासिक रूपमा प्रतिवेदन पेश गर्नु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम प्रोवेशन अधिकारीबाट प्राप्त प्रतिवेदनका आधार जिल्ला बाल अधिकार समितिले देहाय बमोजिमको व्यवस्था मिलाउनु पर्नेछ ।

(क) जिल्लामा कसूरजन्य कार्यको आरोप लागेका बालबालिकाको निकट सम्पर्कमा रही निजसँग सम्बन्धित मुद्दाको अनुसन्धान अवधिभर निजलाई आवश्यक संरक्षण र मनोविमर्श सेवा उपलब्ध गराउने,

(ख) दिशान्तर प्रकृत्यामार्फत् विवादको समाधान गर्न आवश्यक पहल र प्रयास गर्ने,

(ग) निगरानी कक्षमा रहेका बालबालिका उपर मानवीय व्यवहार र उचित हेरचाह तथा संरक्षणको प्रबन्ध भए, नभएको निरीक्षण गर्ने र नभएको देखेमा गर्न लगाउने ।

४९. कानून व्यवसायीको व्यवस्था:(१) कुनै बालबालिकाको विरुद्ध लगाइएको कसूरजन्य कार्यको अभियोगमा निजको प्रतिरक्षा गर्ने कानून व्यवसायी नभएमा त्यस्ता बालबालिकाका लागि प्रदेश सरकारले आवश्यक कानून व्यवसायीको व्यवस्था गर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम कानून व्यवसायीको व्यवस्था नहुँदा सम्म कसूरजन्य कार्यको आरोप लागेको बालबालिकाको तर्फबाट अन्य कुनै इच्छुक कानून व्यवसायीबाट कानूनी सेवा उपलब्ध गराउने व्यवस्था मिलाउन सकिनेछ ।

५०. नियम, निर्देशिका र कार्यविधि बनाउने अधिकार: यस ऐनको उद्देश्य कार्यान्वयन गर्न प्रदेश सरकारले आवश्यक नियम, निर्देशिका र कार्यविधि बनाउन सक्नेछ ।
५१. यसै ऐन बमोजिम हुने: यस ऐनमा लेखिए जति कुरामा यसै ऐन बमोजिम र अन्य कुराका हकमा प्रचलित कानून बमोजिम हुनेछ ।
५२. बचाउ: यो ऐन लागू हुनु भन्दा पहिले प्रचलित कानून बमोजिम भएका कार्यहरू यसै ऐन बमोजिम भए गरेका मानिनेछन् ।
- सभाबाट पारित मिति: २०७६/०१/१९
प्रमाणीकरण मिति: २०७६/०२/२१

प्रदेश लोक सेवा आयोगको गठन, काम, कर्तव्य र अधिकार सम्बन्धमा व्यवस्था
गर्न बनेको विधेयक

प्रस्तावना: प्रदेश निजामती सेवा, प्रदेश प्रहरी सेवा, प्रदेश अन्य सरकारी सेवा र स्थानीय सरकारी सेवा तथा संगठित संस्थाको सेवाको पदमा उपयुक्त उम्मेदवारको छनौटमा स्वच्छता तथा निष्पक्षता कायम गरी योग्यता प्रणालीलाई प्रवर्द्धन गर्दै सार्वजनिक प्रशासनलाई समायानुकूल रूपान्तरित सक्षम, सुदृढ र सेवामुखी बनाउनका लागि प्रदेश लोक सेवा आयोगको गठन, काम, कर्तव्य र अधिकारका सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न वाञ्छनीय भएकोले,

प्रदेश नं. ५ को प्रदेश सभाले यो ऐन बनाएको छ ।

परिच्छेद-१

प्रारम्भिक

१. संक्षिप्त नाम, विस्तार र प्रारम्भ: (१) यस ऐनको नाम “प्रदेश लोक सेवा आयोग ऐन, “२०७६” रहेको छ ।
- (२) यो ऐन प्रदेश नं. ५ मा लागू हुनेछ ।
- (३) यो ऐन तुरून्त प्रारम्भ हुनेछ ।
२. परिभाषा: विषय वा प्रसंगले अर्को अर्थ नलागेमा यस ऐनमा,—
- (क) “अख्तियार वाला” भन्नाले प्रचलित कानून बमोजिम प्रदेश निजामती सेवा, प्रदेश अन्य सरकारी सेवा वा स्थानीय सरकारी सेवाको कुनै पदमा नियुक्ति गर्न सक्ने अधिकारी सम्झनुपर्छ ।
- (ख) “अध्यक्ष” भन्नाले प्रदेश लोक सेवा आयोगको अध्यक्ष सम्झनुपर्छ ।
- (ग) “आयोग” भन्नाले यस ऐनको दफा ३ बमोजिमको प्रदेश लोक सेवा आयोग सम्झनु पर्छ ।

- (घ) “तोकिएको” वा “तोकिए बमोजिम” भन्नाले यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियममा तोकिएको वा तोकिए बमोजिम सम्झनु पर्छ ।
- (ङ) “पदपूर्ति” भन्नाले प्रदेश निजामती सेवा, प्रदेश अन्य सरकारी सेवा र स्थानीय सरकारी सेवाको रिक्त पदमा खुला प्रतियोगिता तथा बहुवाद्द्वारा गरिने पदपूर्ति सम्झनुपर्छ ।
- (च) “प्रदेश निजामती सेवा” भन्नाले प्रदेश प्रहरी सेवा र प्रदेश अन्य सरकारी सेवा तथा प्रदेश निजामती सेवा होइन भनी प्रदेश कानून बमोजिम तोकिएको सेवा बाहेकको प्रदेश सरकारको सेवा सम्झनु पर्छ ।
- (छ) “प्रदेश प्रहरी सेवा” भन्नाले प्रदेश कानून बमोजिम गठित प्रदेश प्रहरी सेवालाई सम्झनुपर्छ ।
- (ज) “प्रदेश सभा” भन्नाले संविधानको धारा १७६ बमोजिमको प्रदेश सभा सम्झनुपर्छ ।
- (झ) “प्रदेश सरकार” भन्नाले प्रदेश नं. ५ को प्रदेश मन्त्रिपरिषद् सम्झनुपर्छ ।
- (ञ) “प्रदेश अन्य सरकारी सेवा” भन्नाले प्रदेश निजामती सेवा र प्रदेश प्रहरी सेवा बाहेकका प्रदेश कानून बमोजिम गठन भएका अन्य सरकारी सेवा सम्झनुपर्छ ।
- (ट) “लोक सेवा आयोग” भन्नाले संविधानको धारा २४२ बमोजिमको लोक सेवा आयोग सम्झनुपर्छ ।
- (ठ) “सदस्य” भन्नाले प्रदेश लोक सेवा आयोगको सदस्य सम्झनु पर्छ र सो शब्दले प्रदेश लोक सेवा आयोगको अध्यक्ष समेतलाई जनाउँछ ।
- (ड) “संविधान” भन्नाले नेपालको संविधान सम्झनुपर्छ ।

- (ढ) “संगठित संस्था” भन्नाले पचास प्रतिशत वा सो भन्दा बढी शेयर वा जायजेथा वा स्वामत्वि वा नियन्त्रण एकल वा संयुक्त रूपमा नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार वा स्थानीय तहको भएको प्रदेश स्थित संस्थान, कम्पनी, बैंक, समिति वा प्रदेश कानून बमोजिम स्थापित वा प्रदेश सरकार वा स्थानीय तहद्वारा गठित आयोग, संस्थान, प्राधिकरण, निगम, प्रतिष्ठान, बोर्ड, केन्द्र, परिषद् र यस्तै प्रकृतिका अन्य संगठित संस्था सम्झनु पर्छ ।
- (ण) “स्थानीय तह” भन्नाले गाउँपालिका वा नगरपालिका सम्झनुपर्छ ।
- (त) “स्थानीय सरकारी सेवा” भन्नाले संविधानको धारा २८५ को उपधारा (३) बमोजिम स्थानीय तहले कानूनद्वारा गठन गर्ने स्थानीय सेवा सम्झनुपर्छ ।

परिच्छेद-२

प्रदेश लोक सेवा आयोग

३. प्रदेश लोक सेवा आयोग:(१) प्रदेश नं. ५ मा प्रदेश लोक सेवा आयोग रहनेछ जसमा अध्यक्ष सहित बढीमा तीन जना सदस्य रहनेछन् ।

(२) अध्यक्ष र सदस्यको नियुक्तिका लागि देहाय बमोजिमको सिफारिश समिति रहनेछ :

(क) प्रदेश मुख्य मन्त्री -अध्यक्ष

(ख) प्रदेश सभाको सभामुख -सदस्य

(ग) प्रदेश सभाको विपक्षी दलको नेता -सदस्य

(३) उपदफा (२) बमोजिमको समितिको सिफारिशमा प्रदेश प्रमुखले अध्यक्ष र सदस्यको नियुक्ति गर्नेछ ।

(४) देहायको योग्यता भएको नेपाली नागरिक आयोगको अध्यक्ष वा सदस्यको पदमा नियुक्तिका लागि योग्य हुनेछः-

- (क) मान्यताप्राप्त विश्व विद्यालयबाट स्नातकोत्तर उपाधि प्राप्त गरेको,
- (ख) नियुक्ति हुँदाका बखत कुनै राजनीतिक दलको सदस्य नरहेको,
- (ग) अध्यक्षको हकमा पैतालीस वर्ष र सदस्यको हकमा पैतीस वर्ष उमेर पूरा भएको,
- (घ) उच्च नैतिक चरित्र भएको ।

(५) आयोगका सदस्यहरू मध्ये कम्तीमा एक जना सदस्य बीस वर्ष वा सोभन्दा बढी अवधिसम्म कुनै सरकारी सेवामा रहेका व्यक्तिहरू मध्येबाट र बाँकी सदस्यहरू विज्ञान, प्रविधि, कला, साहित्य, कानून, जनप्रशासन, समाजशास्त्र वा राष्ट्रिय जीवनका अन्य क्षेत्रमा शोध, अनुसन्धान, अध्यापन वा अन्य कुनै महत्वपूर्ण कार्य गरेका व्यक्तिहरू मध्येबाट नियुक्त हुनेछन् ।

(६) आयोगका सदस्यहरूको नियुक्तिको सिफारिस गर्दा आयोगमा कम्तीमा एक जना महिला पर्नेगरी सिफारिस गर्नुपर्नेछ ।

(७) आफ्नो कार्यभार सम्हाल्नु अघि प्रदेश प्रमुखको उपस्थितिमा अध्यक्षले उच्च अदालतको मुख्य न्यायाधीश समक्ष र सदस्यले अध्यक्ष समक्ष अनुसूची बमोजिमको ढाँचामा सपथ लिनुपर्नेछ ।

(८) अध्यक्ष र सदस्यको पदावधि नियुक्ति भएको मितिले छ वर्षको हुनेछ ।

तर, कुनै सदस्य अध्यक्षको पदमा नियुक्ति भएमा निजको पदावधि गणना गर्दा निज सदस्य भएको अवधिलाई समेत जोडी गणना गरिनेछ ।

(९) उपदफा (८) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भएतापनि देहायको अवस्थामा आयोगको अध्यक्ष वा सदस्यको पद रिक्त हुनेछ :-

(क) निजले प्रदेश प्रमुख समक्ष लिखित राजीनामा दिएमा,

(ख) निजको उमेर पैसठ्ठी वर्ष पूरा भएमा,

(ग) निज विरुद्ध संविधान र प्रचलित कानूनको गम्भीर उल्लंघन गरेको, कार्य क्षमताको अभाव वा खराब आचरण भएको वा इमानदारी पूर्वक आफ्नो पदीय कर्तव्यको पालना नगरेको वा आचार संहिताको गम्भीर उल्लंघन गरेको कारणले आफ्नो पदीय जिम्मेवारी पुरा गर्न नसकेको आधारमा प्रदेश सभामा तत्काल कायम रहेका सम्पूर्ण सदस्य संख्याको एक चौथाई सदस्यले पेश गरेको अभियोगको प्रस्ताव सो सभामा तत्काल कायम रहेका सम्पूर्ण सदस्य संख्याको कम्तीमा दुई तिहाई बहुमतले पारित गरेमा,

(घ) निज शारीरिक वा मानसिक अस्वस्थताको कारण सेवामा रही कार्य सम्पादन गर्न असमर्थ रहेको भनी प्रदेश सरकारले गठन गरेको मेडिकल बोर्डले दिएको प्रतिवेदनको आधारमा उपदफा (२) बमोजिमको समितिको सिफारिसमा प्रदेश प्रमुखले पदमुक्त गरेमा र

(ङ) निजको मृत्यु भएमा ।

(१०) उपदफा (९) को देहाय (ग) बमोजिमको अभियोगको प्रस्ताव सम्बन्धी अन्य व्यवस्था प्रदेश सभा नियमावलीमा उल्लेख भए बमोजिम हुनेछ ।

(११) आयोगका अध्यक्ष तथा सदस्य भइसकेको व्यक्ति अन्य सरकारी सेवामा नियुक्तिका लागि ग्राह्य हुने छैन ।

तर, संवैधानिक निकायको पदाधिकारीको पदमा नियुक्ति हुन, आयोगको सदस्य भएको व्यक्ति सोही आयोगको अध्यक्षमा नियुक्ति हुन वा कुनै राजनीतिक पदमा वा कुनै विषयको अनुसन्धान, जाँचबुझ वा छानवीन गर्ने वा कुनै विषयको अध्ययन वा अन्वेषण गरी राय, मन्तव्य वा सिफारिस पेश गर्ने कुनै पदमा नियुक्ति भई काम गर्न यस उपधारामा लेखिएको कुनै कुराले बाधा पुऱ्याएको मानिने छैन ।

४. सदस्यको पारिश्रमिक र सेवाका शर्तः(१) आयोगका अध्यक्ष र सदस्यको पारिश्रमिक र सेवाका शर्त प्रदेश कानून बमोजिम हुनेछ । आयोगका अध्यक्ष र सदस्य आफ्नो पदमा बहाल रहेसम्म निजहरूलाई मर्का पर्नेगरी पारिश्रमिक र सेवाका शर्त परिवर्तन गरिने छैन ।

तर चरम आर्थिक विश्रृंखलताका कारण संकटकाल घोषणा भएको अवस्थामा यो व्यवस्था लागू हुने छैन ।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भएतापनि सो उपदफा बमोजिमको कानून बनी लागु नभएसम्मका लागि प्रदेश सरकारले प्रदेश राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी निर्धारण गरे बमोजिमको पारिश्रमिक, सेवाको शर्त र सुविधा दिइनेछ ।

५. आयोगको कार्यालयको स्थापनाः (१) आयोगको कार्य सञ्चालन तथा व्यवस्थापनको लागि आयोगको एक कार्यालय रहेनेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको कार्यालयको मुकाम प्रदेश सरकारले प्रदेश राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

(३) आयोगको संगठन संरचना र कर्मचारीको दरवन्दी प्रदेश सरकारले स्वीकृत गरे बमोजिम हुनेछ ।

६. **आयोगको बैठक:** (१) संविधान, यो ऐन र अन्य प्रचलित कानून बमोजिम आयोगले गर्नुपर्ने सम्पूर्ण काम आयोगको निर्णय बमोजिम हुनेछ ।

(२) आयोगका अध्यक्षले बैठकको अध्यक्षता गर्नेछ । अध्यक्षको अनुपस्थितिमा उपस्थित सदस्यहरू मध्ये वरिष्ठ सदस्यले बैठकको अध्यक्षता गर्नेछ ।

(३) कम्तीमा दुई जना सदस्यहरू उपस्थित भएमा आयोगको बैठक बस्न सक्नेछ ।

(४) आयोगको बैठकमा सामान्यता बहुमतको निर्णय मान्य हुनेछ तर मत बराबर भएमा बैठकको अध्यक्षता गर्ने व्यक्तिले निर्णायक मत दिनेछ ।

(५) आयोगको निर्णय आयोगको सचिवालय प्रमाणित गर्नेछ ।

(६) आयोगको बैठक सम्बन्धी अन्य कार्यविधि आयोगले निर्धारण गरे बमोजिम हुनेछ ।

७. **आयोगको काम, कर्तव्य र अधिकार:** (१) प्रदेश निजामती सेवा र स्थानीय सरकारी सेवाको पदमा नियुक्तिका लागि उपयुक्त उम्मेदवार छनौट गर्न परीक्षा सञ्चालन गर्नु आयोगको कर्तव्य हुनेछ ।

(२) प्रदेश प्रहरी सेवा लगायत प्रदेश अन्य सरकारी सेवा र संगठित संस्थाको पदमा पदपूर्तिका लागि लिइने लिखित परीक्षा आयोगले सञ्चालन गर्नेछ ।

(३) प्रदेश निजामती सेवा, प्रदेश अन्य सरकारी सेवा र स्थानीय सरकारी सेवाका पदमा बढुवा गर्दा अपनाउनु पर्ने सामान्य सिद्धान्तको विषयमा आयोगको परामर्श लिनु पर्नेछ ।

(४) संगठित संस्थाको सेवाका कर्मचारीहरूको सेवाका शर्त सम्बन्धी कानून र त्यस्तो सेवाको पदमा बढुवा वा विभागीय कारवाही गर्दा अपनाउनु पर्ने सामान्य सिद्धान्तको विषयमा आयोगको परामर्श लिनु पर्नेछ ।

(५) निवृत्तिभरण पाउने पदमा आयोगको परामर्श बिना स्थायी नियुक्ति गरिने छैन ।

(६) देहायका विषयमा आयोगको परामर्श लिनु पर्नेछ:-

(क) प्रदेश निजामती सेवाको शर्त सम्बन्धी कानूनको विषयमा,

(ख) प्रदेश निजामती सेवा वा पदमा नियुक्ति, बढुवा र विभागीय कारवाही गर्दा अपनाउनु पर्ने सिद्धान्तको विषयमा,

(ग) प्रदेश सरकारी सेवाको पदमा ६ महिना भन्दा बढी समयका लागि नियुक्ती गर्दा उम्मेदवारको उपयुक्तताको विषयमा,

(घ) कुनै एक प्रकारको प्रदेश सरकारी सेवाको पदबाट अर्को प्रकारको प्रदेश सरकारी सेवाको पदमा वा अन्य सरकारी सेवाबाट प्रदेश निजामति सेवामा सरुवा वा बढुवा गर्दा वा कुनै प्रदेशको सेवाको पदबाट प्रदेश निजामती सेवाको पदमा सेवा परिवर्तन वा स्थानान्तरण गर्दा उम्मेदवारको उपयुक्तताको विषयमा,

(ङ) आयोगको परामर्श लिनु नपर्ने अवस्थाको पदमा बहाल रहेको कर्मचारीलाई आयोगको परामर्श लिनुपर्ने अवस्थाको पदमा स्थायी सरुवा वा बढुवा गर्ने विषयमा र

(च) प्रदेश सरकारी सेवाको र स्थानीय सरकारी सेवाका कर्मचारीलाई दिइने विभागीय सजायको विषयमा ।

(७) आयोगले आफ्नो काम, कर्तव्य र अधिकार मध्ये कुनै काम, कर्तव्य र अधिकार आयोगको अध्यक्ष वा कुनै सदस्य वा प्रदेश सरकारको

कर्मचारीलाई तोकिएको शर्तको अधीनमा रही प्रयोग तथा पालना गर्नेगरी प्रत्यायोजन गर्न सक्नेछ ।

(८) आयोगको अन्य काम, कर्तव्य र अधिकार तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

८. कार्य विभाजन: अध्यक्ष र सदस्यको कार्य विभाजन आयोगले निर्धारण गरे बमोजिम हुनेछ ।

९. कार्यवाहक भई काम गर्ने: कुनै कारणबश अध्यक्षको पद रिक्त भएमा वा निज सात दिनभन्दा बढी आयोगमा अनुपस्थित रहेको अवस्थामा आयोगको वरिष्ठतम सदस्यले आयोगको कार्यवाहक अध्यक्ष भई काम गर्नेछ ।

१०. कर्मचारी सम्बन्धी व्यवस्था: (१) आयोगको कार्य सञ्चालन तथा व्यवस्थापनका लागि आवश्यक पर्ने स्वीकृत दरबन्दी अनुसारको कर्मचारी प्रदेश सरकारले उपलब्ध गराउनेछ ।

(२) आयोगमा कार्यरत कर्मचारीलाई प्रचलित कानून बमोजिमको अवधि पूरा नहुँदै अन्य कार्यालयमा सरुवा गर्दा आयोगको सहमति लिनु पर्नेछ ।

(३) आयोगको दरबन्दी स्वीकृत नभएसम्म प्रदेश सरकारले आयोगमा आवश्यक कर्मचारी कामकाज गर्न खटाउनेछ ।

परिच्छेद-३

शैक्षिक योग्यता तथा पाठ्यक्रम

११. शैक्षिक योग्यता निर्धारण: (१) प्रदेश निजामती सेवा, प्रदेश प्रहरी सेवा, प्रदेश अन्य सरकारी सेवा, स्थानीय सरकारी सेवा र संगठित संस्थामा पूर्ति गरिने

पदको लागि आवश्यक पर्ने न्यूनतम शैक्षिक योग्यता सम्बन्धित सेवा, शर्त सम्बन्धी कानूनमा उल्लेख भए बमोजिम हुनेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम शैक्षिक योग्यता निर्धारण गर्नु अघि सम्बन्धित निकायले आयोगको परामर्श लिनु पर्नेछ ।

(३) प्रचलित कानूनमा जुनसुकै कुरा लेखिएको भएतापनि कुनै उम्मेदवारले कुनै विश्वविद्यालय वा शिक्षण संस्थाबाट प्राप्त गरेको शैक्षिक योग्यता सम्बन्धित सेवा, समूह वा उपसमूहको कुनै पदको लागि निर्धारण गरिएको शैक्षिक योग्यता सरह छ, छैन भन्ने सम्बन्धमा आयोगले निर्णय गरे बमोजिम हुनेछ ।

१२. **पाठ्यक्रम निर्माण:** (१) आयोगले लिने परीक्षाको पाठ्यक्रम, अंकभार, उत्तीर्णाङ्क, परीक्षण विधि नतिजा प्रकाशन र तत् सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम लिने परीक्षाको पाठ्यक्रम, अंकभार, उत्तीर्णाङ्क र तत् सम्बन्धी अन्य व्यवस्था निर्धारण गर्दा आयोगले सम्बन्धित मन्त्रालय, सचिवालय, स्थानीय तह र सम्बन्धित विषयको शैक्षिक संस्था तथा विशेषज्ञसँग परामर्श लिन सक्नेछ ।

(३) उपदफा (१) र (२) बमोजिम पाठ्यक्रम निर्माणका लागि आयोगले पाठ्यक्रम निर्धारण समिति गठन गर्न सक्नेछ ।

(४) यस दफा बमोजिम पाठ्यक्रम निर्माण गर्दा आवश्यकता अनुसार सम्बन्धित पदको कार्य विवरण र शैक्षिक योग्यता समेतलाई आधार लिई पाठ्यक्रम लागु हुने मिति, प्रत्येक विषयको पूर्णाङ्क, उत्तीर्णाङ्क, परीक्षा प्रणाली, परीक्षाको माध्यम (भाषा), प्रश्नको अंकभार र समय समेतका विषयहरू समावेश गरिनेछ ।

परिच्छेद-४

उम्मेदवार छनौट सम्बन्धी व्यवस्था

१३. उम्मेदवार छनौट गर्ने तरिका: (१) प्रदेश निजामती सेवा, प्रदेश अन्य सरकारी सेवा, स्थानीय सरकारी सेवा र संगठित संस्थाको पदमा कर्मचारी नियुक्तिका लागि उपयुक्त उम्मेदवार छनौट गर्दा लिखित परीक्षाका अतिरिक्त देहायको कुनै एक वा एकभन्दा बढी तरिका अपनाउन सक्नेछः-

(क) प्रयोगात्मक परीक्षा,

(ख) सीप परिक्षण,

(ग) अन्तर्वार्ता र

(घ) आयोगले समय समयमा तोकेका अन्य तरिका ।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिए तापनि प्रदेश प्रहरी सेवाको पदपूर्तिका लागि लिइने लिखित परीक्षा आयोगले संचालन गर्नेछ ।

(३) आयोगले संचालन गर्ने लिखित परीक्षाको माध्यम भाषा संघीय सरकारी काम काजको भाषा हुनेछ ।

(४) उपदफा (३) मा लेखिएको भाषाका अतिरिक्त अङ्ग्रेजी वा प्रदेश कानून बमोजिम निर्धारण गरिएको सरकारी कामकाजको भाषा समेत परीक्षाको माध्यम भाषा हुन सक्नेछ ।

१४. पदपूर्तिको माग: (१) प्रदेश निजामती सेवा र स्थानीय सरकारी सेवाको रिक्त पदपूर्तिका लागि सम्बन्धित निकायले आयोगले निर्धारण गरे बमोजिमको माग फाराममा रिक्त पदको सेवा, समूह, उपसमूह, पदसंख्या, कार्य विवरण र न्यूनतम योग्यता समेत उल्लेख गरी आयोगमा पठाउनु पर्नेछ ।

(२) पदपूर्तिको माग सम्बन्धी अन्य व्यवस्था आयोगले निर्धारण गरे बमोजिम हुनेछ ।

१५. पद संख्या निर्धारण: (१) प्रदेश निजामती सेवा र स्थानीय सरकारी सेवाको रिक्त पदपूर्ति गर्दा त्यस्तो सेवाको शर्त सम्बन्धी कानूनमा पदपूर्तिका लागि उल्लेख भएको प्रतिशत बमोजिम पद संख्या निर्धारण गरी प्रतियोगिता वा बढुवाद्वारा पूर्ति गरिने पदसंख्या निर्धारण गर्नु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको कानून नबनेसम्म त्यस्तो पद संख्या प्रचलित कानूनको सिद्धान्त र मापदण्ड बमोजिम आयोगले निर्धारण गर्न सक्नेछ ।

१६. विज्ञापन प्रकाशन गर्ने: (१) आयोगले रिक्त पदपूर्ति गर्नको लागि कार्य तालिका बनाई विज्ञापन प्रकाशन गर्नु पर्नेछ ।

(२) दफा १५ बमोजिम पद संख्या निर्धारण भएपछि आयोगले प्रतियोगिता तथा बढुवाद्वारा पदपूर्ति गर्न छुट्टाछुट्टै विज्ञापन प्रकाशन गर्नु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम प्रकाशित विज्ञापन अनुसार लिइने परीक्षाको तरीका, परीक्षा दस्तुर, दरखास्तको ढाँचा र परीक्षा सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

(४) उपदफा (३) बमोजिम विज्ञापन प्रकाशन गर्दा आयोगले कम्तीमा प्रदेश स्तरका दैनिक समाचारपत्र, आयोगको वेभ साइट वा आवश्यकता अनुसार सञ्चारका अन्य माध्यम मार्फत विज्ञापन प्रकाशन गर्नु गराउनु पर्नेछ ।

१७. दरखास्त फाराम उपर छानविन गर्ने: (१) दफा १६ बमोजिम प्रकाशित विज्ञापन अनुसार आयोगमा प्राप्त दरखास्त फाराम विज्ञापनमा उल्लेख भए

बमोजिम रित पुगे नपुगेको रुजु गर्दा रीत पूर्वकको देखिएमा सो दरखास्त स्वीकृत गर्नु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम दरखास्त फाराम उपर छानविन गर्दा म्यादभित्र प्राप्त नभएको वा न्यूनतम योग्यता नपुगेको वा विज्ञापनमा उल्लिखित विवरण नखुलाएको वा नमिलेको, परीक्षा दस्तुर नबुझाएको वा अन्य रीत नपुगेको पाइएमा त्यस्तो दरखास्त फाराम उपर कुनै कारवाही गरिने छैन ।

(३) कुनै पनि उम्मेदवारको दरखास्त फाराम शर्त राखी स्वीकृत गरिने छैन ।

१८. दरखास्त अस्वीकृत गर्न सक्ने:(१) दफा १६ बमोजिम आयोगले प्रकाशन गरेको विज्ञापन बमोजिम कुनै उम्मेदवारले पेश गरेको दरखास्त तोकिएको ढाँचा बमोजिम नभएको, रित नपुगेको वा निजको योग्यता आयोगले निर्धारण गरे बमोजिमको नदेखिएमा त्यस्तो व्यक्तिको दरखास्त फाराम आयोगले जुनसुकै वखत अस्वीकृत गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम दरखास्त अस्वीकृत भएमा सो को कारण सहितको जानकारी आयोगले उम्मेदवारलाई दिनुपर्नेछ र आयोगको वेभ साइटमा समेत प्रकाशन गर्नु पर्नेछ ।

१९. विज्ञापन वा परीक्षा रद्द गर्न सक्ने: (१) आयोगले प्रकाशन गरेको विज्ञापन बमोजिमको पदपूर्ति गर्नु नपर्ने वा पद आवश्यक नभएको भनी परीक्षा सञ्चालन हुनु अगाडि सम्बन्धित निकायले त्यस्तो विज्ञापन रद्द गर्न कारण सहित लिखित अनुरोध गरेमा आयोगले त्यस्तो विज्ञापन रद्द गर्न वा गराउन सक्नेछ ।

(२) परीक्षा सञ्चालन गरेको केन्द्रमा कुनै किसिमको अनियमितता भएमा वा कुनै बाधा अवरोध उत्पन्न भई आंशिक वा पूर्णरूपले परीक्षा सञ्चालन हुन नसकेमा आयोगले त्यसको कारण खुलाई उक्त दिनको परीक्षा वा सम्बन्धित विज्ञापनको परीक्षा आंशिक वा पूर्ण रूपमा रद्द गर्न सक्नेछ ।

२०. परीक्षा दस्तुर फिर्ता पाउने: दफा १८ बमोजिम दरखास्त अस्वीकृत भएमा वा दफा १९ बमोजिम विज्ञापन रद्द भएमा त्यस्तो विज्ञापनको लागि आयोगले लिएको परीक्षा दस्तुर सम्बन्धित व्यक्तिको बैंक खातामा जम्मा गरिदिनु पर्ने छ ।

२१. प्रश्न पत्र निर्माण: (१) आयोगले सञ्चालन गर्ने परीक्षाको लागि आवश्यक पर्ने प्रश्न पत्रको निर्माण, परिमार्जन र भण्डारण आयोगले निर्धारण गरेको मापदण्ड बमोजिम हुनेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम प्रश्न निर्माण वा परिमार्जन गर्ने विषय विज्ञको योग्यता, निजले पालना गर्नुपर्ने शर्त एवम् अन्य व्यवस्था आयोगले निर्धारण गरे बमोजिम हुनेछ ।

(३) आयोगले परीक्षाको लागि प्रश्नको निर्माण वा परिमार्जन गर्दा सम्बन्धित विषयका दक्ष वा विशेषज्ञद्वारा गराउनु पर्नेछ ।

२२. विभिन्न चरणमा परीक्षा लिन सकिने: (१) आयोगले परीक्षा लिने विभिन्न सेवाका पदमध्ये आयोगले तोकेको कुनै सेवा, समूह तथा उपसमूहको कुनै पदको लागि संयुक्त वा छुट्टाछुट्टै वा विभिन्न चरणमा परीक्षा लिन सक्नेछ ।

(२) आयोगले प्रदेश प्रहरी सेवा, अन्य सरकारी सेवा र संगठित संस्थाको सेवाको पदमा पदपूर्ति गर्न लिइने लिखित परीक्षा संचालन गरी सोको नतिजा प्रकाशन गर्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम लिने लिखित परीक्षामा उम्मेदवार संख्याको आधारमा आयोगले पूर्व योग्यता परीक्षा लिन सक्नेछ ।

(४) उपदफा (१)(२) र (३) बमोजिम परीक्षा लिने सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

२३. उत्तर पुस्तिकाको ढाँचा र सङ्केत नम्बर:(१) आयोगले लिने लिखित वा प्रयोगात्मक परीक्षा सम्पन्न भएपछि तोकिए बमोजिम उत्तर पुस्तिकामा सङ्केत नम्बर राख्नु पर्नेछ ।

(२) विद्युतीय प्रणालीबाट उत्तरपुस्तिका परीक्षण गर्ने प्रयोजनका लागि उत्तर पुस्तिकामा बारकोडको प्रयोग गर्न सकिनेछ र त्यसरी बारकोडको प्रयोग भएमा छुट्टै संकेत नं. राख्नु पर्ने छैन ।

(३) आयोगले संचालन गर्ने लिखित परीक्षाको उत्तर पुस्तिकाको ढाँचा आयोगले निर्धारण गरे बमोजिम हुनेछ ।

२४. उत्तर पुस्तिका परीक्षण: (१) दफा २३ बमोजिम उत्तर पुस्तिकामा सङ्केत नम्बर राखी सकेपछि विषय विज्ञद्वारा उत्तर पुस्तिकाको परीक्षण गराउनु पर्नेछ ।

(२) उत्तर पुस्तिकाको परीक्षण गर्ने विषय विज्ञको योग्यता, पालना गर्नु पर्ने शर्त वा उत्तर पुस्तिका परीक्षण गर्ने स्थान सम्बन्धी अन्य व्यवस्था आयोगले निर्धारण गरे बमोजिम हुनेछ ।

(३) दफा २३ बमोजिम तोकिएको ढाँचा विपरीतको उत्तर पुस्तिका परीक्षण गरिने छैन ।

(४) दफा २३ बमोजिम विषय विज्ञबाट परीक्षण भई प्राप्त भएका उत्तर पुस्तिका रुजु गर्नु पर्नेछ ।

(५) आयोगले आवश्यक देखेमा सम्बन्धित विषयको विशेषज्ञबाट परीक्षण भई प्राप्त भएका उत्तर पुस्तिका मध्ये सबै वा केही उत्तर पुस्तिका सम्परीक्षण गराउन सक्नेछ ।

(६) उपदफा (५) बमोजिम उत्तरपुस्तिका सम्परीक्षण गर्दा विषय विज्ञले पालना गर्नु पर्ने शर्तहरू पालना भएको नपाइएमा त्यस्ता उत्तर पुस्तिकाको पुनः परीक्षण गराउनु पर्नेछ ।

(७) उपदफा (६) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि लिखित परीक्षाको नतिजा प्रकाशन भएपछि उत्तर पुस्तिकाको पुनः परीक्षण गरिने छैन ।

२५. सीप परीक्षण र प्रयोगात्मक परीक्षाको मूल्याङ्कन: (१) आयोगले आवश्यकतानुसार सीप परीक्षण र प्रयोगात्मक परीक्षाको मूल्याङ्कनका लागि आयोगका सदस्यको अध्यक्षतामा सम्बन्धित विषयको विज्ञ र अन्य एकजना व्यक्ति सदस्य रहेको मूल्याङ्कन समिति गठन गर्न सक्नेछ ।

तर सहायक स्तरको पदका लागि लिइने सीप परीक्षण र प्रयोगात्मक परीक्षाको मूल्यांकन गर्न आयोगका अधिकृत स्तरका कर्मचारीको अध्यक्षतामा समिति गठन गर्न बाधा पर्नेछैन ।

(२) सीप परीक्षण र प्रयोगात्मक परीक्षाको मूल्याङ्कन सम्बन्धी तरिका र विधि आयोगले निर्धारण गरे बमोजिम हुनेछ ।

२६. लिखित वा प्रयोगात्मक परीक्षाको नतिजा: (१) आयोगले लिखित वा प्रयोगात्मक परीक्षाको नतिजा प्रकाशन गर्दा त्यस्तो परीक्षामा उत्तीर्ण भएका उम्मेदवार मध्ये रिक्त पदको अनुपातमा तोकिए बमोजिमको संख्यामा सबैभन्दा बढी अङ्क प्राप्त गर्ने उम्मेदवारको वर्णानुक्रम अनुसार नाम, थर र रोल नम्बर समेत उल्लेख गरी नतिजा प्रकाशन गर्नु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम नतिजा प्रकाशन गर्दा अन्तर्वार्ता तथा विभिन्न चरणमा लिइने अन्य परीक्षाको कार्यक्रम र मिति समेत उल्लेख गर्नु पर्नेछ ।

(३) लिखित परीक्षाको नतिजा प्रकाशन भएको मितिले कम्तीमा पन्ध्र दिन पछि र बढीमा तीन महिना भित्र सिफारिस गरिसक्ने गरी अन्तर्वार्ता कार्यक्रम तोक्नु पर्नेछ ।

२७. **पुनर्योग:** (१) आयोगले सञ्चालन गरेको लिखित परीक्षाको नतिजा प्रकाशन भएपछि कुनै उम्मेदवारले आफ्नो लिखित परीक्षाको कुनै एक वा एक भन्दा बढी पत्रको पुनर्योग गरी पाउँ भनी पुनर्योग गर्नु पर्ने पत्र उल्लेख गरी सो पदका लागि तोकिएको परीक्षा दस्तुरको आधा दस्तुर संलग्न गरी लिखित परीक्षाको नतिजा प्रकाशन भएको सात दिनभित्र आयोगमा निवेदन दिन सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम निवेदन परेमा त्यस्तो लिखित परीक्षाको नतिजा प्रकाशनमा संलग्न बाहेक अन्य कर्मचारीबाट प्रासाङ्गको पुनर्योग गरी सोको नतिजा १५ दिनभित्र सार्वजनिक गर्नु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम पुनर्योग गर्दा निवेदकको नाम लिखित परीक्षाको नतिजामा समावेश गर्नुपर्ने देखिएमा लिखित परीक्षाको नतिजामा समावेश गरी संशोधित सूचना प्रकाशन गर्नु पर्नेछ ।

२८. **अन्तर्वार्ता समिति गठन:** (१) आयोगले पदपूर्तिका लागि उम्मेदवारको छनौट गर्न तोकिए बमोजिम अन्तर्वार्ता समिति गठन गर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम अन्तर्वार्ता समिति गठन गर्दा अध्यक्ष वा निजले तोकेको सदस्यको अध्यक्षतामा गठन गर्नुपर्नेछ ।

तर सहायक स्तरको पद पूर्ति गर्न आयोगको अधिकृत स्तरको कर्मचारीको अध्यक्षतामा अन्तर्वार्ता समिति गठन गर्न बाधा पर्नेछैन ।

(३) यस दफा बमोजिमको अन्तर्वार्ता समितिमा सम्बन्धित क्षेत्रको एक जना विषय विज्ञ रहने गरी गठन गर्नुपर्नेछ ।

(४) अन्तर्वार्ता सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

२९. अन्तिम नतिजा प्रकाशन गर्ने: (१) आयोगले पदपूर्तिका लागि लिइने उम्मेदवारको छनौटसम्बन्धी परीक्षामा सम्पूर्ण प्रक्रिया सम्पन्न भएपछि सबैभन्दा बढी अङ्क प्राप्त गर्ने उम्मेदवारको रोल नम्बर, नाम, थर, बाबु, आमाको नाम, थर, ठेगाना र सिफारिस गरिएको निकाय समेत उल्लेख गरी योग्यता क्रम अनुसार खुला र समावेशी तर्फ समेतको अन्तिम नतिजा प्रकाशन गर्नुपर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम नतिजा प्रकाशन गर्दा तोकिए बमोजिमको संख्यामा वैकल्पिक उम्मेदवारको सूची र अन्तर्वार्तामा छनौट हुन नसकेका न्यूनतम उत्तीर्णाङ्क प्राप्त गरेका उम्मेदवार मध्ये तोकिएको संख्यामा अस्थायी उम्मेदवारको सूची प्रकाशन गर्नुपर्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिमको वैकल्पिक सूची सोही पदको अर्को परीक्षा नभएसम्म र अस्थायी सूची सोही पदको अर्को अस्थायी सूची प्रकाशन नभएसम्म कायम रहनेछ ।

३०. एकमुष्ट योग्यता क्रमको सूची प्रकाशन गर्ने: दफा २९ बमोजिम योग्यता क्रमको सूची प्रकाशन गर्दा एउटै परीक्षाको माध्यमबाट सिफारिस हुने आन्तरिक, खुला तथा समावेशी समूहका उम्मेदवारले प्राप्त गरेको कूल अंकको आधारमा सेवा, समूह, उप-समूहको एकमुष्ट योग्यता क्रम सूची समेत तयार गरी प्रकाशन गर्नु पर्नेछ ।

३१. नियुक्तिको सिफारिश: (१) दफा २९ बमोजिम नतिजा प्रकाशन गर्दा आयोगले लिएको समान स्तरको एक भन्दा बढी पदको परीक्षामा उत्तीर्ण हुने उम्मेदवारलाई दोहोरो नपर्ने गरी विज्ञापनको क्रम अनुसार सिफारिश गर्नु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम सिफारिश गर्दा योग्यताक्रम अनुसार नियुक्तिका लागि अख्तियारवाला समक्ष सिफारिश गर्नु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिम सिफारिश गर्ने प्रयोजनका लागि लिखित परीक्षामा छनोट भएका उम्मेदवारलाई अन्तर्वार्ता हुनु भन्दा अगाडि तोकिए बमोजिम सिफारिश हुने कार्यालय रोजन लगाउनु पर्नेछ ।

(४) यस दफा बमोजिम प्रतियोगिताको आधारमा हुने बढुवाको योग्यता क्रम सूची प्रकाशन गर्नु अगाडि कुनै उम्मेदवार उपर बढुवाको उम्मेदवार हुन नपाउने गरी विभागीय सजाय भएको आधिकारिक जानकारी हुन आएमा त्यस्तो उम्मेदवारको नाम हटाई योग्यता क्रम सूची प्रकाशन गर्नु पर्नेछ ।

(५) योग्यता क्रमको सूची प्रकाशन सम्बन्धी अन्य व्यवस्था आयोगले निर्धारण गरे बमोजिम हुनेछ ।

(६) आयोगले नियुक्तिका लागि अख्तियारवाला समक्ष सिफारिस पठाउँदा सम्बन्धित उम्मेदवारले बुझाएको एक प्रति दरखास्त फाराम र सोसाथ पेश भएका प्रमाण-पत्रका एक/एक प्रति प्रमाणित प्रतिलिपि समेत पठाउनु पर्नेछ ।

३२. वैकल्पिक उम्मेदवार सिफारिस (१) दफा ३१ बमोजिम सिफारिश गरिएको उम्मेदवारमध्ये कुनै उम्मेदवारको नियुक्तिको सिफारिश दफा ४५ बमोजिम वदर भएमा वा अन्य कुनै कारणले उक्त पद आयोगले सिफारिश गरेको

मितिले एक वर्ष भित्र रिक्त भएमा आयोगले योग्यता क्रम अनुसार वैकल्पिक उम्मेदवारलाई नियुक्तिको लागि सिफारिश गर्नु पर्नेछ ।

(२) आयोगले अस्थायी नियुक्तिका लागि सिफारिश गर्दा वैकल्पिक सूचीमा समावेश भई स्थायी नियुक्ति हुन नसकेका उम्मेदवारलाई पहिलो योग्यता क्रमको सूचीमा समावेश गर्नु पर्नेछ ।

(३) यस दफा बमोजिम वैकल्पिक उम्मेदवारलाई नियुक्त गर्नुपर्ने अवस्था परेमा अख्तियारवालाले पद रिक्त भएको मितिले सात दिनभित्र आयोगलाई जानकारी दिनु पर्नेछ ।

(४) उपदफा (३) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि पद रिक्त भएको सात दिन भित्र जानकारी दिन नसकेको मनासिव कारण सहित अख्तियारवालाबाट लेखी आएमा आयोगले वैकल्पिक सूचीमा रहेका उम्मेदवारलाई योग्यता क्रम अनुसार नियुक्तिका लागि सिफारिस गर्न सक्नेछ ।

तर, आयोगले नियुक्तिका लागि सिफारिस गरेको एक वर्ष पछिलेखी आएमा वैकल्पिक उम्मेदवारलाई नियुक्तिका लागि सिफारिस गरिने छैन ।

(५) उम्मेदवारको नियुक्तिको सिफारिश सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

३३. अस्थायी नियुक्तिका लागि सिफारिस गर्ने: (१) सेवा, समूह तथा उप-समूहसँग सम्बन्धित प्रचलित कानून बमोजिम अस्थायी नियुक्तिका लागि आयोगमा माग भई आएमा आयोगले वैकल्पिक उम्मेदवारको सूचीमा नाम समावेश भई स्थायी नियुक्ति हुन नसकेका र अस्थायी उम्मेदवारको सूचीमा रहेका उम्मेदवारहरू मध्येबाट योग्यता क्रमको आधारमा सिफारिस गर्नेछ ।

(२) बैकल्पिक तथा अस्थायी सूचीमा समावेश भएका उम्मेदवारको सङ्ख्या भन्दा अस्थायी नियुक्तिको लागि माग भएको सङ्ख्या बढी भएमा आयोगले सोभन्दा अधिल्लो विज्ञापनमा बैकल्पिक तथा अस्थायी सूचीमा रहेको उम्मेदवारलाई समेत अस्थायी नियुक्तिका लागि सिफारिस गर्न सक्नेछ ।

(३) यस दफा बमोजिम अस्थायी नियुक्तिको लागि सिफारिस गर्दा उक्त पदमा स्थायी पदपूर्ति नभएसम्मका लागि बढीमा छ महिनासम्मको लागि सिफारिस गर्नुपर्नेछ ।

परिच्छेद-५

परामर्श सम्बन्धी व्यवस्था

३४. परामर्श दिने: (१) दफा ७ बमोजिम आयोगसँग परामर्श माग गरिएको विषयमा आयोगले तोकिए बमोजिमको समयमा परामर्श दिनेछ ।

(२) आयोगले परामर्श दिने सम्बन्धी कार्यविधि तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

३५. आयोगको परामर्श कार्यान्वयन: (१) आयोगले दिएको परामर्श कार्यान्वयन गर्ने गराउने दायित्व परामर्श माग गर्ने अधिकारीको हुनेछ ।

(२) कुनै विशेष कारण वा परिस्थिति परी आयोगले दिएको परामर्श कार्यान्वयन गर्न सकिने अवस्था नभएमा त्यसको मनासिव कारण खोली परामर्श माग गर्ने अधिकारीले पुनर्विचारको लागि आयोग समक्ष लेखी पठाउनु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम पुनर्विचारको लागि लेखी आएमा आयोगलाई आफूले दिएको परामर्श पुनर्विचार गर्नुपर्ने पर्याप्त आधार, कारण र

औचित्य रहेको भन्ने लागेमा आयोगले तत्सम्बन्धमा पुनः परामर्श दिन सक्नेछ ।

(४) विभागीय सजाय सम्बन्धमा आयोगबाट प्राप्त परामर्श आयोगले तोकेको अवधिभित्र कार्यान्वयन गरी आयोगलाई जानकारी दिनुपर्नेछ ।

३६. स्थायी नियुक्ति वदर हुने : प्रचलित कानूनमा अन्यथा व्यवस्था भएकोमा बाहेक आयोगको परामर्श बिना भएको स्थायी नियुक्ति स्वतः वदर हुनेछ ।

परिच्छेद-६

कसुर र सजाय

३७. कामबाट हटाउने: (१) यस ऐन बमोजिमको परीक्षा सञ्चालनमा संलग्न कर्मचारी वा व्यक्तिले परीक्षा केन्द्रमा कुनै अनियमित काम कारवाही गरेमा त्यस्तो कर्मचारी वा व्यक्तिलाई तत्काल कामबाट हटाउनुपर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम कामबाट हटाइएको कर्मचारी वा व्यक्तिलाई आयोगले अभिलेख राखी भविष्यमा आयोगबाट सञ्चालन हुने कुनै पनि परीक्षा सम्बन्धी काममा संलग्न हुन नपाउने गरी रोक लगाउन सक्नेछ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिम कामबाट हटाइएको कर्मचारी वा व्यक्तिको विवरण आयोगले आफ्नो वेब साईटमा प्रकाशन गर्नेछ ।

३८. रोक लगाउन सक्ने: (१) कुनै उम्मेदवारले कुनै परीक्षा केन्द्रमा होहल्ला गरी परीक्षा सञ्चालनमा बाधा अवरोध पुर्याएमा वा तोकिएको परीक्षा सम्बन्धी शर्त र मर्यादाको उल्लङ्घन गरेमा त्यस्तो उम्मेदवारलाई केन्द्राध्यक्षले तत्काल परीक्षा केन्द्रबाट निष्काशन गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम निष्काशन गरिएको व्यक्तिलाई आयोगले आयोगद्वारा लिइने परीक्षामा एक वर्षसम्म उम्मेदवार हुन नपाउने गरी रोक लगाउन सक्नेछ ।

(३) परीक्षा केन्द्रमा चिट चोर्ने वा चोराउने, अर्काको नक्कल गर्ने वा गराउने, विद्युतीय उपकरणको प्रयोग गरी परीक्षामा अनियमित काम गर्ने वा आयोगले तोकेको शर्तको उल्लंघन गर्ने उम्मेदवारलाई आयोगले आयोगद्वारा लिइने परीक्षामा दुई वर्षसम्म उम्मेदवार हुन नपाउने गरी रोक लगाउन सक्नेछ ।

(४) कुनै परीक्षार्थीले आफ्नो उत्तर पुस्तिका नबुझाई आफू साथ लिई गएमा वा आयोगले फिर्ता गर्नु पर्ने भनी तोकेका प्रश्न पत्र फिर्ता नबुझाएमा वा कसैले त्यस्तो प्रश्नको प्रतिलिपि बनाई वा विद्युतीय उपकरणबाट सार्वजनिक गरेमा आयोगले त्यस्तो व्यक्तिलाई आयोगद्वारा लिइने परीक्षामा तीन वर्षसम्म उम्मेदवार हुन नपाउने गरी रोक लगाउन सक्नेछ ।

(५) आयोगले परीक्षा सञ्चालन गरिरहेको परीक्षा केन्द्रमा आयोगले तोकेको परीक्षा समयमा सम्बन्धित पदाधिकारीको स्वीकृति बिना कसैले प्रवेश गरेमा वा प्रवेश गर्न प्रयत्न गरेमा आयोगले त्यस्तो व्यक्तिलाई आयोगद्वारा लिइने परीक्षामा चार वर्षसम्म उम्मेदवार हुन नपाउने गरी रोक लगाउन सक्नेछ ।

(६) कसैले आयोगले परीक्षा सञ्चालन गर्ने परीक्षा केन्द्र नियन्त्रणमा लिएमा वा लिन प्रयत्न गरेमा, अर्काको नामबाट परीक्षा दिएमा वा दिन लगाएमा वा परीक्षा सञ्चालनमा बाधा अवरोध पुऱ्याएमा वा पुर्याउने प्रयत्न गरेमा आयोगले त्यस्तो व्यक्तिलाई आयोगद्वारा लिइने परीक्षामा पाँच वर्षसम्म उम्मेदवार हुन नपाउने गरी रोक लगाउन सक्नेछ ।

३९. कसूर र सजाय (१) कसैले आयोगले परीक्षा सञ्चालन गर्ने परीक्षा केन्द्र नियन्त्रणमा लिएमा वा लिन प्रयत्न गरेमा, अर्काको नामबाट परीक्षा दिएमा वा दिन लगाएमा, आयोगले तोकेको परीक्षा समयमा सम्बन्धित पदाधिकारीको स्वीकृति बिना प्रवेश गरेमा वा प्रवेश गर्ने प्रयत्न गरेमा वा परीक्षा सञ्चालनमा बाधा अवरोध पुऱ्याएमा वा पुर्याउने प्रयत्न गरेमा यस ऐन बमोजिम कसूर गरेको मानिनेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम कसूर गर्ने वा गर्न लगाउने व्यक्तिलाई प्रचलित कानून बमोजिम सजाय हुनेछ ।

४०. प्रचलित कार्यविधि बमोजिम हुने: दफा ३९ बमोजिमको मुद्दाको कारवाही र किनारा प्रचलित कार्यविधि कानून बमोजिम हुनेछ ।

परिच्छेद-७

विविध

४१. अनुगमन तथा निरीक्षण: (१) आयोगले देहायका विषयमा अनुगमन तथा निरीक्षण गर्न वा गराउन सक्नेछ :-

(क) प्रदेश सरकारका विभिन्न मन्त्रालय, सचिवालय, निर्देशनालय, कार्यालयले नियुक्ति, बढुवा र विभागीय कारवाही गर्दा संविधान तथा प्रचलित कानून र आयोगले दिएको परामर्श पालना गरेको वा नगरेको,

(ख) प्रदेश प्रहरी र अन्य सरकारी सेवाका पदमा बढुवा गर्दा अपनाउनु पर्ने सामान्य सिद्धान्तको विषयमा आयोगले दिएको परामर्श पालना भए नभएको,

(ग) सङ्गठित संस्थाको कर्मचारीको सेवाका शर्त सम्बन्धी कानून बनाउँदा, तथा त्यस्तो सेवाका पदमा बढुवा गर्दा र कर्मचारीलाई विभागीय कारवाही गर्दा अपनाउनु पर्ने सामान्य सिद्धान्तको विषयमा आयोगले दिएको परामर्श पालना भए नभएको,

(२) उपदफा (१) बमोजिम आयोगले अनुगमन तथा निरीक्षण गर्ने वा गराउने प्रयोजनको लागि आयोग वा प्रदेश सरकारका अधिकृत स्तरका कर्मचारीलाई खटाउन सक्नेछ।

(३) अनुगमन तथा निरीक्षण सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

४२. काम कारवाही सच्याउन वा बदर गर्न सक्ने: (१) संविधान, यो ऐन र अन्य प्रचलित कानून बमोजिम आयोगको परामर्श लिनु पर्ने विषयमा आयोगको परामर्श नलिई कुनै कारवाही भए गरेमा आयोगले त्यस्तो काम कारवाही बदर गर्न सक्नेछ।

(२) दफा ४१ बमोजिम अनुगमन वा निरीक्षण गर्दा वा गराउँदा संविधान, यो ऐन, अन्य प्रचलित कानून तथा आयोगले निर्धारण गरे बमोजिमको कार्यविधि र शर्त पूरा नगरी कुनै कर्मचारीलाई नियुक्ति, बढुवा वा विभागीय कारवाही गरेको पाइएमा त्यस्तो नियुक्ति, बढुवा वा विभागीय कारवाही सच्याउन वा बदर गर्न आदेश दिन सक्नेछ।

(३) आयोगले प्रकाशन गरेको विज्ञापन बमोजिमको परीक्षामा वा आयोगले सञ्चालन गरेको परीक्षामा उम्मेदवार हुन कुनै व्यक्तिले पेश गरेको कुनै विवरण झुट्टा वा गलत देखिन आएमा आयोगले त्यस्तो उम्मेदवारको दरखास्त, परीक्षा, अन्तर्वार्ता वा नियुक्तिको सिफारिस बदर गर्नेछ र निजले

नियुक्ति पाइसकेको भए प्रचलित कानून बमोजिम आवश्यक कारवाही चलाउन सम्बन्धित निकायमा लेखी पठाउने छ ।

(४) आयोगद्वारा प्रत्यायोजित अधिकार बमोजिम नियुक्त हुने पदमा यो ऐन वा यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियम वा कार्यविधि वा आयोगले तोकेको शर्त पूरा नगरी व्यक्तिलाई नियुक्ति गरेको पाइएमा आयोगले त्यस्तो नियुक्तिलाई जुनसुकै बखत बदर गर्न सक्नेछ ।

४३. **वार्षिक प्रतिवेदन:** (१) आयोगले आफूले गरेको काम कारवाहीको वार्षिक प्रतिवेदन आर्थिक वर्ष समाप्त भएको मितिले दुई महिनाभित्र प्रदेश प्रमुख समक्ष पेश गर्नु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम पेश गरिने प्रतिवेदनमा देहायका कुराहरु उल्लेख गर्नु पर्नेछ:-

- (क) उम्मेदवार छनौट गर्न लिएको परीक्षा र परीक्षामा संलग्न भएका तथा उत्तीर्ण भएका परीक्षार्थीको सङ्ख्यात्मक विवरण,
- (ख) विभिन्न निकायलाई आयोगले दिएको परामर्श र त्यस्तो परामर्श कार्यान्वयनको अवस्था,
- (ग) प्रदेश निजामती सेवाका कर्मचारीलाई विभागीय कारवाही र सजाय गर्दा दिएको परामर्श र त्यस्तो परामर्श कार्यान्वयनको अवस्था,
- (घ) विभिन्न सेवाको पदमा नियुक्ति, बढुवा र विभागीय कारवाही गर्दा अपनाउनु पर्ने सामान्य सिद्धान्तको विषयमा दिएको परामर्श त्यस्तो परामर्श कार्यान्वयनको अवस्था,

(ड) प्रदेश निजामती सेवा तथा अन्य सरकारी सेवा र सङ्गठित संस्थाको सेवामा सुधार गर्नुपर्ने विषय लगायत आयोगले आवश्यक देखेका अन्य विषय ।

४४. सुझाव दिन सक्ने: (१) आयोगको काम कारवाहीको सिलसिलामा वा आयोगले गरेको अध्ययन वा अनुसन्धानको आधारमा प्रदेश निजामती सेवा, प्रदेश अन्य सरकारी सेवा, स्थानीय सरकारी सेवा वा सङ्गठित संस्थाको सेवाका कर्मचारीको सेवाको शर्त सम्बन्धी कानूनमा सुधार गर्न आवश्यक देखिएमा आयोगले सम्बन्धित निकायलाई सुझाव दिन सक्नेछ ।

(२) आयोगले प्रदेश निजामती सेवा, प्रदेश अन्य सरकारी सेवा, स्थानीय सरकारी सेवा वा सङ्गठित संस्थाको सेवासँग सम्बन्धित निकायको व्यवस्थापनलाई स्वच्छ, निष्पक्ष, सक्षम, कार्यमूलक र प्रभावकारी बनाउन उक्त निकायलाई समय समयमा आवश्यक सुझाव दिन सक्नेछ ।

४५. विभागीय सजायका लागि लेखी पठाउन सक्ने: (१) दफा ३७ को उपदफा (१) बमोजिम कामबाट हटाइएको कर्मचारीलाई आयोगले विभागीय कारवाहीको लागि सम्बन्धित निकायमा लेखी पठाउन सक्नेछ ।

(२) दफा ३८ बमोजिमको कसूर निजामती सेवा, नेपाल प्रहरी, अन्य सङ्घीय सरकारी सेवा वा सङ्गठित संस्थाका कर्मचारीले गरेमा त्यस्तो कर्मचारीलाई विभागीय कारवाहीका लागि आयोगले सम्बन्धित निकायमा लेखी पठाउन सक्नेछ ।

(३) उपदफा (१) र (२) बमोजिम विभागीय कारवाहीका लागि लेखी आएमा अख्तियारवालाले तीन महिना भित्र सम्बन्धित कर्मचारीलाई निजको सेवा शर्त सम्बन्धी कानून बमोजिम विभागीय कारवाही गरी सोको जानकारी आयोगलाई दिनु पर्नेछ ।

४६. नियुक्ति रद्द हुने: कसैले आफ्नो सट्टा अन्य कुनै व्यक्तिलाई परीक्षा दिन लगाएमा निजले परीक्षा दिएको सम्बन्धित विज्ञापनको सम्पूर्ण विषयको परीक्षा निजको हकमा स्वतः रद्द हुनेछ र त्यसरी दिएको परीक्षाको आधारमा सिफारिस भई कुनै व्यक्तिले नियुक्ति पाएको भएमा त्यस्तो नियुक्ति जुनसुकै बखत बदर हुनेछ ।

४७. विषय विज्ञको सेवा लिन सक्ने: (१) आयोगले सम्पादन गर्नुपर्ने कामका लागि सम्बन्धित विषयको विषय विज्ञको वा विशिष्टीकृत निकायको सेवा लिन सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम सेवा लिने प्रयोजनको लागि विषय विज्ञको वा विशिष्टीकृत निकायको मनोनयन वा छनौट अध्यक्षले गर्नेछ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिम सेवा लिए बापत सम्बन्धित विषय विज्ञको वा विशिष्टीकृत निकायलाई आयोगले निर्धारण गरे बमोजिमको पारिश्रमिक, सुविधा तथा सेवा शुल्क दिइनेछ ।

४८. खर्च गर्न सक्ने: प्रदेश सरकारले आयोगको लागि बजेट मार्फत छुट्याएको रकम प्रचलित कानून बमोजिम आयोगले खर्च गर्न सक्नेछ ।

४९. दस्तुर वा शुल्क: (१) प्रदेश सेवा, स्थानीय सेवा र संगठित संस्थाको सेवामा खुला प्रतियोगिता, अन्तरसेवा प्रतियोगिता वा बहुवाद्द्वारा पदपूर्ति गर्दा लिइने परीक्षाको दस्तुर आयोगले निर्धारण गरे बमोजिम हुनेछ ।

(२) यस ऐनमा अन्यत्र उल्लेख गरिएको अतिरिक्त आयोगको काम कारवाहीका सम्बन्धमा आयोगले आवश्यक दस्तुर वा शुल्क तोक्न सक्नेछ ।

५०. **समन्वय र सहयोग:** आयोगले समान उद्देश्यले स्थापना भएका राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय संस्थासँग समन्वय वा आपसी सम्बन्ध र सहयोग लिन सक्नेछ ।
५१. **आयोगको प्रतिनिधि:** प्रदेश प्रहरी, प्रदेश अन्य सरकारी सेवा र सङ्गठित संस्थाको सेवामा पदपूर्तिको लागि गठन हुने सेवा आयोग वा समितिमा आयोगको प्रतिनिधि रहनेछ ।
५२. **लिखतको गोपनीयता:** (१) प्रचलित कानूनमा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि आयोगले सञ्चालन गर्ने परीक्षासँग सम्बन्धित लिखत तथा कागजात गोप्य रहनेछ । अदालतको आदेश भएकोमा बाहेक त्यस्ता कागजात सार्वजनिक गर्न आयोग बाध्य हुनेछैन ।
- (२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि आयोगले निर्धारण गरे बमोजिमका परीक्षा सम्बन्धी कागजात वा विवरण सम्बन्धित व्यक्तिलाई दिन वा सार्वजनिक गर्न वा धुल्याउन सकिनेछ ।
५३. **अधिकार प्रत्यायोजन:** (१) आयोगले यस ऐनको दफा (७) बमोजिमको आफ्नो काम, कर्तव्य र अधिकार मध्ये कुनै काम, कर्तव्य र अधिकार अध्यक्ष, कुनै सदस्य वा प्रदेश सरकारको कर्मचारीलाई वा अन्य कुनै कर्मचारीलाई प्रत्यायोजन गर्नुपर्ने भएमा त्यस्तो अधिकारको प्रयोग र पालना गर्नुपर्ने शर्त निर्धारण गरी तोकिए बमोजिम प्रत्यायोजन गर्नु पर्नेछ ।
- (२) उपदफा (१) बमोजिम प्रत्यायोजन गरिएको अधिकार आयोगले जुनसुकै बखत फिर्ता लिन सक्नेछ ।
५४. **उजुरी:** (१) आयोगद्वारा प्रत्यायोजित अधिकार बमोजिम काम गर्ने अधिकारीले गरेको काम कारवाहीमा चित्त नबुझ्ने व्यक्तिले सो काम

कारवाही भए गरेको मितिले पैतीस दिनभित्र आधार र कारण खोली आयोग समक्ष उजूरी गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम उजूरी पर्न आएमा आयोगले तत्सम्बन्धमा आवश्यक जाँचबुझ गरी उपयुक्त निर्णय गर्नेछ ।

५५. आयोग र लोक सेवा आयोगको सम्बन्ध: (१) आयोग र लोक सेवा आयोग बीच समन्वयात्मक सम्बन्ध रहनेछ । (२)

आयोगको काम कारवाहीलाई प्रभावकारी बनाउन लोक सेवा आयोग र आयोगका अध्यक्ष र सदस्यबीच समय समयमा गरिने छलफलमा आयोगको सहभागिता हुनेछ ।

५६. लोक सेवा आयोगलाई अनुरोध गर्न सक्ने : प्रदेश लोक सेवा आयोग गठन भएपछि आयोगले सञ्चालन गर्ने कुनै परीक्षा सञ्चालन गरिदिन आयोगको सिफारिसमा प्रदेश सरकारले नेपाल सरकार मार्फत लोक सेवा आयोगलाई अनुरोध गर्न सक्नेछ ।

५७. प्रदेश सरकारसँग सम्पर्क: आयोगले प्रदेश सरकारसँग सम्पर्क राख्दा मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय मार्फत राख्नु पर्नेछ ।

५८. प्रतिकूल असर पर्ने: यस ऐनमा लेखिएको कुनै कुराले न्याय सेवा आयोगको काम, कर्तव्य र अधिकार क्षेत्रभित्र पर्ने विषयमा कुनै असर पर्ने छैन ।

५९. अनुसन्धानात्मक र प्रवर्द्धनात्मक कार्य गर्न सक्ने: आयोगले प्रदेश सेवा स्थानीय सेवालार्ई सक्षम र प्रभावकारी बनाउन तथा निजामती सेवा प्रति आकर्षण बढाउन समय समयमा अनुसन्धानात्मक र प्रवर्द्धनात्मक कार्यहरू गर्न सक्नेछ ।

६०. सहयोग लिन सक्ने : आयोगले पाठ्यक्रम तर्जुमा, प्रश्नपत्र निर्माण वा परीक्षा सम्बन्धी कुनै पनि विषयका सम्बन्धमा लोक सेवा आयोगको सहयोग लिन सक्नेछ ।
६१. नियम बनाउने अधिकार : यो ऐन कार्यान्वयन गर्न आयोगले आवश्यक नियमहरू बनाउन सक्नेछ ।
६२. निर्देशिका वा कार्यविधि वा मापदण्ड बनाउन सक्ने: यो ऐन तथा यस ऐनअन्तर्गत बनेको नियमको अधीनमा रही आयोगले आफूले सम्पादन गर्नुपर्ने काम सुचारू रूपले सञ्चालन गर्न वा गराउनको लागि आवश्यकता अनुसार निर्देशिका, कार्यविधि वा मापदण्ड बनाउन सक्नेछ ।
६३. प्रचलित कानून बमोजिम हुने: यस ऐनमा लेखिएका कुरामा यसै ऐन बमोजिम र अन्य कुरामा प्रचलित कानून बमोजिम हुनेछ ।

अनुसूची

(दफा ३ को उपदफा (७) सँग सम्बन्धित)

शपथ

म.....मुलुक र जनताप्रति पूर्ण वफादार रही सत्य निष्ठापूर्वक प्रतिज्ञा गर्दछु/ईश्वरको नाममा सपथ लिन्छु कि नेपालको राजकीय सत्ता र सार्वभौम सत्ता नेपाली जनतामा निहित रहेको नेपालको संविधान प्रति पूर्ण वफादार रहँदै मुलुक र जनताको सोझो चिताइ, कसैको डर नमानी, पक्षपात नगरी, पूर्वाग्रह वा खराब भावना नलिई इमान्दारिताका साथ गर्नेछु र आफ्नो कर्तव्यको पालनाको सिलसिलामा आफूलाई जानकारीमा आएको गोप्य राख्नु पर्ने कुरा म पदमा वाहाल रहँदा वा नरहँदा जुनसुकै अवस्थामा पनि कानूनको पालना गर्दा बाहेक अरु अवस्थामा कुनै किसिमबाट पनि प्रकट वा संकेत गर्ने छैन ।

मिति :

.....

हस्ताक्षर

सभाबाट पारित मिति: २०७५/१२/२४

प्रमाणीकरण मिति: २०७६/०२/२१

प्रदेश नं. ५, औद्योगिक व्यवसाय सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न बनेको विधेयक

प्रस्तावना: प्रदेशको औद्योगिक वातावरणलाई लगानीमैत्री बनाई उत्पादकत्व र रोजगारीका अवसरमा अभिवृद्धि गर्न, प्रदेशमा उपलब्ध प्राकृतिक, भौतिक तथा मानवीय स्रोतको सन्तुलित तथा अधिकतम उपयोग गरी उद्यमशीलता तथा लगानी प्रवर्द्धन एवम् दिगो औद्योगिक विकासको माध्यमबाट उत्पादनशील, प्रतिस्पर्धी र दिगो अर्थतन्त्र निर्माण गर्न वाञ्छनीय भएकोले,

प्रदेश नं. ५, प्रदेश सभाले यो ऐन बनाएको छ ।

परिच्छेद - १

प्रारम्भिक

१. **संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ:** (१) यस ऐनको नाम "प्रदेश नं. ५, औद्योगिक व्यवसाय ऐन, २०७५" रहेको छ।

(२) यो ऐन तुरुन्त प्रारम्भ हुनेछ ।

२. **परिभाषा:** विषय वा प्रसङ्गले अर्को अर्थ नलागेमा यस ऐनमा :-

(क) "उद्योग" भन्नाले दफा १५ बमोजिमको उद्योग सम्झनु पर्छ ।

(ख) "उद्योग दर्ता गर्ने निकाय" भन्नाले प्रदेशको उद्योग हेर्ने मन्त्रालयले तोकेको महाशाखा वा निकाय सम्झनु पर्छ र सो शब्दले उद्योग दर्ता गर्ने प्रयोजनको लागि प्रदेश सरकारले प्रदेश राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी तोकेको निकायलाई समेत जनाउँछ ।

(ग) "कार्यालय" भन्नाले यस ऐन बमोजिमको कामका लागि तोकेको निकाय सम्झनु पर्छ ।

(घ) "घरेलु उद्योग" भन्नाले दफा १५ को उपदफा (१) को खण्ड (ख) बमोजिमको उद्योग सम्झनुपर्छ ।

(ङ) "ठूला उद्योग" भन्नाले दफा १५ को उपदफा (१) को खण्ड (ङ) बमोजिमको उद्योग सम्झनुपर्छ ।

- (च) “तोकिएको” वा “तोकिए बमोजिम” भन्नाले यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियममा तोकिएको वा तोकिए बमोजिम सम्झनु पर्छ ।
- (छ) “निर्देशनालय” भन्नाले मन्त्रालय मातहतमा रहने उद्योग, वाणिज्य तथा उपभोक्ता हित संरक्षण निर्देशनालयमा सम्झनु पर्छ ।
- (ज) “निर्यातमूलक उद्योग” भन्नाले उर्जामूलक बाहेक आफ्नो उत्पादनको कम्तीमा साठी प्रतिशत निर्यात गर्ने उद्योग सम्झनु पर्छ ।
- (झ) “बौद्धिक सम्पत्ति” भन्नाले पेटेन्ट, डिजाइन, ट्रेडमार्क, सेवा मार्क, भौगोलिक संकेत चिन्ह, व्यापारिक गोपनीयता लगायत सोसँग सम्बन्धित अन्य बौद्धिक सम्पत्ति सम्झनु पर्छ र सो शब्दले प्रचलित कानूनले प्रतिलिपि अधिकारको रूपमा परिभाषित गरेको विषयलाई समेत जनाउँछ ।
- (ञ) “विद्युतीय माध्यम” भन्नाले उद्योग दर्ताका समयमा उद्यमीले उल्लेख गरेको आधिकारिक इमेल ठेगानाबाट उद्योग दर्ता गर्ने निकायको आधिकारिक इमेल ठेगानामा पठाइएको सूचना वा अभिलेख सम्झनु पर्छ ।
- (ट) “मझौला उद्योग” भन्नाले दफा १४ को उपदफा(१)को खण्ड (ख) बमोजिमको उद्योग सम्झनु पर्छ ।
- (ठ) “मन्त्रालय” भन्नाले प्रदेशको उद्योग हेर्ने मन्त्रालय सम्झनु पर्छ ।
- (ड) “प्राथमिकता प्राप्त उद्योग” भन्नाले दफा १७ बमोजिमको उद्योग सम्झनु पर्छ ।
- (ढ) “समिति” भन्नाले दफा १८ बमोजिम गठित प्रदेश स्तरीय उद्योग तथा लगानी प्रबर्द्धन समिति सम्झनु पर्छ ।
- (ण) “साना उद्योग” भन्नाले दफा १५ को उपदफा (१) को खण्ड (ग) बमोजिमको उद्योग सम्झनु पर्छ ।

- (त) “लघु उद्यम” भन्नाले दफा १५ को उपदफा (१) को खण्ड (क) बमोजिमको उद्योग सम्झनु पर्छ ।
- (थ) “वातावरणीय मूल्याङ्कन” भन्नाले प्रचलित कानून बमोजिम गरिने वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन वा प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण वा वातावरणीय प्रभाव सम्बन्धी सुक्ष्म वा बृहत् प्रकृतिका अध्ययन सम्झनु पर्छ ।
- (द) “वातावरणीय मूल्याङ्कन प्रतिवेदन” भन्नाले खण्ड (थ) बमोजिम वातावरणीय परीक्षण गरी तयार गरिएको प्रतिवेदन सम्झनु पर्छ ।
- (ध) “स्थीर पूँजी” भन्नाले दफा १६ बमोजिमको सम्पत्ति सम्झनुपर्छ ।

परिच्छेद - २

उद्योग दर्ता तथा नविकरण नियमन सम्बन्धी व्यवस्था

३. उद्योग दर्ता तथा नविकरण गराउनु पर्ने: (१) कसैले यस ऐन बमोजिम दर्ता नगराई प्रदेशमा उद्योगको स्थापना वा सञ्चालन गर्न वा गराउन हुँदैन ।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि यो ऐन प्रारम्भ हुँदाका बखत प्रचलित कानून बमोजिम स्थापना भई संचालनमा रहेका तर हाल प्रदेशको क्षेत्राधिकार भित्र रहेका उद्योग यस ऐन बमोजिम स्वतः दर्ता भएको मानिनेछ । यस्ता उद्योगले यस प्रदेशको उद्योग दर्ता गर्ने निकायमा अभिलेखीकरण गरी प्रदेश सरकारले तोके बमोजिम प्रमाण पत्र अध्यावधिक गर्नु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि लघु उद्यम र घरेलु उद्योगको हकमा त्यस्तो उद्योग सञ्चालन भएको मितिले छ महिनाभित्र उद्योग दर्ता गर्नु पर्नेछ ।

(४) प्रचलित कानून बमोजिम दर्ता भएका उद्योगहरूले प्रत्येक तीन वर्षमा नियमानुसार लाग्ने शुल्क बुझाई नविकरण गराउनु पर्नेछ

(५) उपदफा (४) बमोजिम नविकरण गराउने अवधि सकिएको मितिले तीन महिनाभित्र गराउन सकिनेछ ।

तर प्रचलित कानून बमोजिम दर्ता भइ संचालनमा रहेका नियमित कर चुक्ता गरेका र तोकिएको अवधिभित्र नविकरण गराउन छुट भएका उद्योगहरूको हकमा प्रत्येक वर्षको लागि बुझाउनु पर्ने नविकरण दस्तुरको दोब्बर दस्तुर लिई नविकरण गर्न सकिनेछ ।

४. उद्योग दर्ता गर्न निवेदन दिनुपर्ने: (१) यस ऐन बमोजिम उद्योग स्थापना गर्न तोकिए बमोजिम उद्योग दर्ता गर्ने निकाय समक्ष निवेदन दिनुपर्नेछ ।

(२) उद्योग दर्ताको निवेदन तथा स्वीकृती सम्बन्धी कागजातहरू प्रमाणीकरण गर्दा विद्युतीय हस्ताक्षर समेत मान्य हुनेछ र यस्ता कागजातहरू विद्युतीय माध्यमबाट समेत आदान प्रदान गर्न सकिनेछ ।

५. उद्योग दर्ताको प्रमाणपत्र दिनुपर्ने: (१) दफा ४ बमोजिम उद्योग दर्ताका लागि परेको निवेदन जाँचबुझ गर्दा आवश्यक विवरण तथा कागजात पूरा भएको र यो ऐन वा यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियमावली बमोजिमको प्रक्रिया पूरा भएको देखिएमा निवेदन परेको पन्ध्र दिनभित्र उद्योग दर्ता गर्ने निकायले निवेदनमा माग भए बमोजिमको उद्योग दर्ता गरी तोकिए बमोजिमको ढाँचामा निवेदकलाई उद्योग दर्ताको प्रमाणपत्र दिनु पर्नेछ ।

(२) उद्योग दर्ता गरेपछि उद्योग सञ्चालन गर्नपूर्व वातावरण सम्बन्धी प्रचलित कानूनले निर्दिष्ट गरे बमोजिम वातावरणीय परिक्षण प्रक्रिया पूरा गर्नु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिम निवेदन जाँचबुझ गर्दा थप विवरण वा कागजात माग्नु पर्ने देखिएमा उद्योग दर्ता गर्ने निकायले सम्बन्धित

निवेदकलाई त्यस्तो थप विवरण वा कागजात सात दिनभित्र पेश गर्न लगाउन सक्नेछ ।

(४) उपदफा (१) बमोजिम उद्योग दर्ताको प्रमाणपत्र दिँदा अन्य कुराका अतिरिक्त देहायका विवरणहरू समेत त्यस्तो प्रमाणपत्रमा खुलाउनु पर्नेछ :-

- (क) उद्योग दर्ताको प्रमाणपत्र जारी भएको मिति, उद्योगको उत्पादन क्षमता,
- (ख) उद्योगले व्यावसायिक उत्पादन वा कारोबार प्रारम्भ गर्नुपर्ने अवधि,
- (ग) उद्योगको प्रकृति अनुसार तोकिए बमोजिमका शर्तहरू ।

(५) उपदफा (३) बमोजिम माग गरेको विवरण वा कागजात निवेदकले पेश नगरेमा वा यो ऐन वा यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियमावली बमोजिमको प्रक्रिया पूरा भएको नदेखिएमा उद्योग दर्ता गर्ने निकायले कारण खुलाई उद्योग दर्ताको निवेदन अस्वीकृत गर्न सक्नेछ र सोको जानकारी सम्बन्धित निवेदकलाई दिनु पर्नेछ ।

(६) यस दफा बमोजिम दर्ता भएको उद्योगले उद्योग दर्ता गर्ने निकायले समय समयमा दिएको निर्देशन तथा दर्ता प्रमाणपत्रमा उल्लिखित शर्तहरूको पालना गर्नु पर्नेछ ।

(७) यस ऐन बमोजिम उद्योग दर्ता गर्न सो उद्योग स्थानीय तहको भू-उपयोग योजना अनुसार उद्योगका लागि स्थानीय तहले तोकेको भू-क्षेत्रमा स्थापना गर्नु पर्नेछ । भू-उपयोग योजना नभएका क्षेत्रमा स्थानीय तहले तोकिएको स्थानमा उद्योग स्थापना गर्नु पर्नेछ ।

(८) उप दफा (७) मा जुनसुकै विषय लेखिएको भए तापनि प्राविधिक दृष्टिकोणले अलग राख्नु पर्ने उद्योगको हकमा स्थानीय तहले तोकेको अन्य क्षेत्रमा उद्योग सन्चालन गर्न बाधा पुग्ने छैन ।

६. वातावरणमा प्रतिकूल असरको निराकरण गर्नुपर्ने: उद्योग सञ्चालनका क्रममा वातावरणमा परेको वा पर्न सक्ने प्रतिकूल वातावरणीय असरको निराकरण गर्ने जिम्मेवारी सम्बन्धित उद्योगको हुनेछ । वातावरण परीक्षणबाट सो उद्योग प्रचलित वातावरण कानून तथा वातावरण मापदण्ड विपरित देखिएमा दर्ता गर्ने निकायले सो उद्योगको दर्ता खारेज गर्न सक्नेछ । तर, यसरी खारेज गर्नु अघि वातावरण कानून तथा मापदण्ड पूरा गर्ने मनासिव माफिकको समय दिनु पर्नेछ ।

७. व्यावसायिक उत्पादन वा कारोबार प्रारम्भ गरेको जानकारी दिनुपर्ने : (१) यस ऐन बमोजिम दर्ता भएको उद्योगले उद्योग दर्ता प्रमाणपत्रमा उल्लेख भएको अवधिभित्र उद्योग सञ्चालन वा आफ्नो व्यावसायिक उत्पादन वा कारोबार प्रारम्भ गर्नु पर्नेछ र सोको जानकारी उद्योग दर्ता गर्ने निकायलाई गराउनु पर्नेछ ।

(२) कुनै उद्योगले उपदफा (१) बमोजिम उद्योग सञ्चालन वा आफ्नो व्यावसायिक उत्पादन वा कारोबार प्रारम्भ गर्न नसकेमा सोको कारण खुलाई उद्योग दर्ता प्रमाणपत्रमा उल्लिखित अवधि समाप्त हुनुभन्दा अगाडि त्यस्तो अवधि बढाउनका लागि उद्योग दर्ता गर्ने निकाय समक्ष तोकिए बमोजिम निवेदन दिन सक्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम निवेदन प्राप्त हुन आएमा र निवेदनमा उल्लिखित कारण मनासिव देखिएमा उद्योग दर्ता गर्ने निकायले त्यस्तो उद्योगको सञ्चालन वा व्यावसायिक उत्पादन वा कारोबार प्रारम्भ गर्ने अवधि तोकिए बमोजिम बढाउन सक्नेछ ।

(४) उपदफा (३) बमोजिम अवधि बढाइएमा सम्बन्धित उद्योगले सो अवधिभित्र उद्योगको सञ्चालन वा आफ्नो व्यावसायिक उत्पादन वा कारोबार प्रारम्भ गर्नु पर्नेछ ।

(५) उपदफा (२) बमोजिम अवधि बढाउन निवेदन नदिएमा वा उपदफा (१) बमोजिमको अवधि वा उपदफा (३) बमोजिम बढाइएको अवधिभित्र पनि त्यस्तो उद्योगले उद्योग सञ्चालन वा आफ्नो व्यावसायिक उत्पादन वा कारोबार प्रारम्भ नगरेमा त्यस्तो उद्योगको दर्ता प्रमाणपत्र उद्योग दर्ता गर्ने निकायले रद्द गर्न सक्नेछ ।

(६) उपदफा (५) बमोजिम उद्योगको दर्ता प्रमाणपत्र रद्द भएमा उद्योग दर्ता गर्ने निकायको अभिलेखमा रहेको त्यस्तो उद्योगको दर्ता प्रमाणपत्रमा कारण खुलाई रद्द भएको व्यहोरा जनाउनु पर्नेछ र सोको अभिलेख अद्यावधिक गर्नु पर्नेछ ।

८. उजूरी गर्न सक्ने: (१) उद्योग दर्ता गर्ने निकायले दफा ५ को उपदफा (५) बमोजिम उद्योग दर्ता गर्न अस्वीकृत गरेमा सो उपर चित्त नबुझ्ने निवेदकले त्यसको जानकारी पाएको तीस दिनभित्र मन्त्रालय समक्ष उजूरी गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम उजूरी परेमा मन्त्रालयले उजूरी उपर आवश्यक जाँचबुझ गरी उजूरी परेको मितिले तीस दिनभित्र सो सम्बन्धमा आवश्यक निर्णय गर्नेछ ।

९. अनुगमन गर्ने: (१) उद्योग दर्ता गर्ने निकाय वा कार्यालयले उद्योगले पालना गर्नु पर्ने मापदण्ड तथा उद्योग दर्ता प्रमाणपत्रमा उल्लिखित शर्तको पालना गरे नगरेको सम्बन्धमा उद्योगको नियमित अनुगमन गर्नेछ ।

(२) उद्योग दर्ता गर्ने निकाय वा कार्यालयले उपदफा (१) बमोजिमको अनुगमनको सिलसिलामा सम्बन्धित उद्योगबाट कुनै जानकारी वा विवरण माग गर्न सक्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम कुनै जानकारी वा विवरण माग गरेमा त्यस्तो जानकारी वा विवरण उपलब्ध गराउनु सम्बन्धित उद्योगको कर्तव्य हुनेछ ।

(४) उपदफा (३) बमोजिम प्राप्त भएको जानकारी वा विवरणबाट त्यस्तो उद्योग सञ्चालनमा कुनै किसिमको समस्या भएको देखिएमा सम्बन्धित उद्योगसँग परामर्श गरी उद्योग दर्ता गर्ने निकाय वा कार्यालयले त्यस्तो उद्योगलाई आवश्यक सहयोग उपलब्ध गराउन सक्नेछ ।

१०. उद्योग स्थानान्तरणका लागि स्वीकृती लिनुपर्ने: (१) प्रदेशको कुनै एक ठाउँमा सञ्चालन गर्नेगरी दर्ता भएको उद्योग कुनै कारणले प्रदेशभित्र अन्यत्र स्थानान्तरण गर्नुपर्ने भएमा सोको कारण खुलाई उद्योग दर्ता गर्ने निकाय समक्ष उद्योग स्थानान्तरणका लागि तोकिए बमोजिमको ढाँचामा निवेदन दिनु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम निवेदन प्राप्त हुन आएमा प्रचलित कानून बमोजिम वातावरणीय मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने भएमा सो समेत सम्पन्न गरी उद्योग दर्ता गर्ने निकायले तोकिए बमोजिम उद्योग स्थानान्तरणको स्वीकृती दिन सक्नेछ ।

(३) उप दफा (१) बमोजिम प्रदेश भित्रको कुनै एक स्थानबाट अर्को स्थानमा उद्योग स्थानान्तरण गर्नु परेमा सम्बन्धित स्थानीय तहको सहमति लिनु पर्नेछ ।

११. विवरण उपलब्ध गराउनु पर्ने : (१) प्रत्येक उद्योगले व्यावसायिक उत्पादन वा कारोबार प्रारम्भ गरेपछि तोकिए बमोजिमको विवरण प्रत्येक आर्थिक वर्ष समाप्त भएको मितिले छ महिनाभित्र उद्योग दर्ता गर्ने निकाय समक्ष पेश गर्नु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम पेश गर्नुपर्ने विवरण तोकिए बमोजिम विद्युतीय माध्यमबाट समेत पेश गर्न सकिनेछ ।

१२. उद्योग बन्द गरेमा जानकारी दिनुपर्ने: यस ऐन बमोजिम दर्ता भएको उद्योग उद्योगीले कुनै कारणले बन्द गरेमा वा उद्योगको व्यावसायिक उत्पादन वा

कारोबार स्थगन गरेमा त्यसरी बन्द वा स्थगन गरेको मितिले सात दिनभित्र त्यसको जानकारी उद्योग दर्ता गर्ने निकायलाई तोकिए बमोजिम दिनु पर्नेछ ।

१३. उद्योगको दर्ता खारेज गर्न निवेदन दिन सकिने: (१) कुनै कारणले उद्योग सञ्चालन गर्न नसकिने भएमा त्यस्तो उद्योगको दर्ता खारेजीको लागि उद्योग दर्ता गर्ने निकाय समक्ष तोकिए बमोजिम निवेदन दिन सकिनेछ । तर, प्रचलित कानून बमोजिम दामासाहीमा परेको अवस्थामा सोही कानून बमोजिम हुनेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम निवेदन प्राप्त हुन आएमा उद्योग दर्ता गर्ने निकायले सम्बन्धित उद्योगले आफ्नो दायित्व फरफारक गरेको र उद्योगको दर्ता खारेज गर्न उपयुक्त हुने देखिएमा तोकिए बमोजिम उद्योग दर्ता खारेज गरी सोको जानकारी निवेदकलाई दिनु पर्नेछ ।

१४. अनुमति लिनु पर्ने उद्योग: (१) अनुसूची १ बमोजिमका उद्योगले उद्योग दर्ता गर्नु पूर्व उद्योग दर्ता गर्ने निकाय मार्फत दफा १८ बमोजिमको समितिबाट अनुमति लिनुपर्नेछ ।

(२) यस ऐनमा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि विदेशी लगानी वा विदेशी साझेदारीमा स्थापना गर्न चाहने उद्योगले प्रचलित कानून बमोजिमको प्रकृत्या पुरा गर्नु पर्नेछ ।

(३) समितिले यस दफा बमोजिम उद्योग दर्ता गर्न अनुमति दिने वा नदिने सम्बन्धमा प्रकृत्या पुरा भएको मितिले सात दिनभित्र निर्णय गरी सक्नु पर्नेछ ।

(४) उपदफा (३) बमोजिम समितिबाट अनुमति दिने निर्णय भएकोमा त्यस्तो निर्णयको जानकारी प्राप्त गरेको मितिले तीन दिनभित्र उद्योग दर्ता गर्ने निकायले तोकिएको ढाँचामा अनुमितपत्र दिनु पर्नेछ ।

अनुमति नदिने निर्णय भएकोमा सोही व्यहोराको जानकारी निवेदकलाई दिनुपर्नेछ ।

(५) अनुमति प्राप्त गरेपछि अनुमति पत्रमा उल्लेख भएको समयभित्र उद्योग दर्ता गर्नका लागि निवेदन दिनुपर्नेछ ।

परिच्छेद- ३

उद्योगको वर्गीकरण तथा स्थिर पूँजी

१५. उद्योगको वर्गीकरण: (१) यस ऐनको प्रयोजनको लागि उद्योगहरूको वर्गीकरण देहाय बमोजिम गरिएको छ :-

(क) लघु उद्यम: देहायको अवस्था भएको उद्योगलाई लघुउद्यम मानिनेछ ।

- (१) घर जग्गा बाहेक बढीमा पाँच लाख रुपैयाँसम्म स्थिर पूँजी रहेको,
- (२) उद्यमी स्वयं उद्योगको सञ्चालन र व्यवस्थापनमा संलग्न रहेको,
- (३) उद्यमी सहित बढीमा नौ जनासम्म कामदार रहेको,
- (४) बार्षिक कारोबार पचास लाख रुपैयाँ भन्दा कम रहेको,
- (५) इन्जिन उपकरण वा मेसिनको प्रयोग गरेको भएमा इन्जिन उपकरण वा मेसिनमा खपत हुने विद्युतीय उर्जा इन्धन वा अन्य तेल इन्जिन क्षमता बीस किलोवाट वा सो भन्दा कम रहेको ।

तर यस खण्डमा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि अनुसूची १ बमोजिम अनुमति लिनुपर्ने उद्योगलाई लघु उद्यम मानिने छैन ।

(ख) घरेलु उद्योग: देहायको अवस्था भएको उद्योगलाई
घरेलु उद्योग मानिनेछ ।

- (१) परम्परागत सीप र प्रविधिमा आधारित,
- (२) श्रममूलक र खास सीप वा स्थानीय कच्चा पदार्थ एवं स्थानीय प्रविधि कला तथा संस्कृतिमा आधारित,
- (३) इन्जिन उपकरण वा मेसिनको प्रयोग गरेको भएमा बढीमा दश किलोवाटसम्मको क्षमताको विद्युतीय उर्जा प्रयोग गरेको र
- (४) अनुसूची २ मा उल्लेख भए बमोजिमका उद्योगहरू ।

(ग) साना उद्योग: लघु उद्यम र घरेलु उद्योग बाहेकको रु एक करोड भन्दा बढी दश करोड रुपैयाँसम्म स्थीर पूँजी भएको उद्योग ।

(घ) मझौला उद्योग: दश करोड रुपैयाँ भन्दा बढी पचास करोड रुपैयाँसम्म स्थीर पूँजी भएको उद्योग ।

(ङ) ठूला उद्योग: पचास करोड रुपैयाँ भन्दा बढी स्थीर पूँजी भएको उद्योग ।

(२) उपदफा (१) मा उल्लिखित उद्योगलाई त्यस्ता उद्योगबाट उत्पादन हुने वस्तु वा सेवाको प्रकृतिको आधारमा देहाय बमोजिम वर्गीकरण गरिनेछ :-

- (क) ऊर्जा मूलक उद्योग : ऊर्जा उत्पादन गर्ने व्यवसायमा संलग्न अनुसूची-१ मा उल्लिखित उद्योगहरू ।
- (ख) उत्पादन मूलक उद्योग: कच्चा पदार्थ, सहायक कच्चा पदार्थ वा अर्ध प्रशोधित कच्चा पदार्थको प्रयोग वा प्रशोधन गरी मालवस्तु उत्पादन गर्ने उद्योगहरू ।

- (ग) कृषि तथा वन पैदावारमा आधारित उद्योग: कृषि वा वन पैदावारमा आधारित कच्चा पदार्थबाट कुनै वस्तु उत्पादन गर्ने वा कृषि वा वन पैदावारसँग सम्बन्धित अनुसूची-२ मा उल्लिखित उद्योगहरू ।
- (घ) खनिज उद्योग: खनिज उत्खनन् वा प्रशोधन गरी कुनै धातु वा धातु बाहेकका खनिज पदार्थ उत्पादन गर्ने उद्योगहरू ।
- (ङ) निर्माण उद्योग: भौतिक पूर्वाधार निर्माण गरी सञ्चालन गर्ने अनुसूची-५ मा उल्लेख गरिएका उद्योगहरू ।
- (च) पर्यटन उद्योग: पर्यटन सेवासँग सम्बन्धित अनुसूची-६ मा उल्लिखित उद्योगहरू ।
- (छ) सूचना, प्रसारण तथा सञ्चार प्रविधिमा आधारित उद्योग: सूचना सङ्कलन, प्रशोधन र प्रसारणका लागि प्रविधि प्रयोग गरी सूचना, सञ्चार वा सूचना प्रविधिको सेवा उपलब्ध गराउने अनुसूची-७ मा उल्लिखित उद्योगहरू ।
- (ज) सेवामूलक उद्योग: सेवा उत्पादन वा प्रदान गर्ने अनुसूची-८ मा उल्लिखित उद्योगहरू ।

(३) कुनै उद्योगले उपदफा (१) मा उल्लेख भए बमोजिमको पूँजी, क्षमता वा उद्देश्य परिवर्तन वा हेरफेर गर्न चाहेमा उद्योग दर्ता गर्ने निकाय समक्ष तोकिए बमोजिम निवेदन दिन सक्नेछ ।

(४) उपदफा (३) बमोजिम निवेदन प्राप्त भएमा उद्योग दर्ता गर्ने निकायले त्यस्तो उद्योगको पूँजी, क्षमता वा उद्देश्य परिवर्तन वा हेरफेर गर्न सक्नेछ ।

(५) उपदफा (४) बमोजिम उद्योगको पूँजी, क्षमता वा उद्देश्य परिवर्तन वा हेरफेर भएमा त्यस्तो उद्योग पूँजी, क्षमता वा उद्देश्य परिवर्तन वा हेरफेर भई कायम भए अनुसार उपदफा (१) बमोजिमको जुन वर्गमा पर्ने हो सोही वर्गमा वर्गीकृत भएको मानिनेछ ।

१६. उद्योगको स्थिर पूँजी: (१) यस ऐनको प्रयोजनको लागि उद्योगको स्थिर पूँजीको मूल्याङ्कन गर्दा देहायको सम्पत्तिलाई आधार मानी मूल्याङ्कन गरिनेछ:-

- (क) जमिन तथा जमिनमुनि (अण्डर ग्राउण्ड), अन्तरिक्ष, जल, वा जलमुनि निर्माण वा सुधार भएका भौतिक संरचना,
- (ख) जमिनमा निर्माण भएका भौतिक संरचना (जस्तै: ढल निकास, आन्तरिक सडक, खाने पानीका संरचना, पानी आपूर्ति गर्ने प्रणाली)
- (ग) उद्योगको कार्यालय, कारखाना, भवन वा गोदाम घर,
- (घ) कर्मचारी वा कामदारका लागि निर्माण भएको आवास भवन,
- (ङ) विद्युत आपूर्ति तथा सोसँग सम्बन्धित उपकरण र प्रणाली,
- (च) मेसिनरी, उपकरण, औजार तथा तिनका जगोडा पार्टपूजा,
- (छ) परिवहनका साधन,
- (ज) कार्यालय सामग्री तथा उपकरण,
- (झ) फिक्स्चर तथा फर्निचर,
- (ञ) सञ्चार सामग्री तथा सोसँग सम्बन्धित उपकरण र प्रणाली ।

(२) उपदफा (१) मा उल्लिखित सम्पत्तिका अतिरिक्त उद्योग स्थापना हुनुभन्दा अघि वा निर्माणको विभिन्न चरणमा भएको देहायका खर्चलाई पनि उद्योगको स्थिर पूँजीको रूपमा मूल्याङ्कन गरिनेछ:-

- (क) पूँजीकृत गरिने प्राविधिक तथा सुपरिवेक्षण खर्च,
- (ख) पूर्व लगानी तथा पूर्व सञ्चालन खर्च,
- (ग) पूँजीकृत हुने ब्याज खर्च ।

१७. प्राथमिकता प्राप्त उद्योग: अनुसूची-९ मा उल्लिखित उद्योगहरूलाई प्राथमिकता प्राप्त उद्योग मानिनेछ ।

परिच्छेद-४

उद्योग तथा लगानी प्रवर्द्धन समिति सम्बन्धी व्यवस्था

१८. उद्योग तथा लगानी प्रवर्द्धन समितिको गठन: (१) प्रदेशमा उद्योग विकास र औद्योगिकीकरणका लागि आवश्यक सज्जीकरण, समीक्षा, तथा नीतिगत पृष्ठपोषण आदिका लागि देहाय बमोजिमको एक उद्योग तथा लगानी प्रवर्द्धन समिति गठन गरिएको छ :-

(क) उद्योग, पर्यटन, वन तथा वातावरण मन्त्री	-अध्यक्ष
(ख) प्रदेशका प्रमुख सचिव	-सदस्य
(ग) सचिव, आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय	-सदस्य
(घ) सचिव, भूमि व्यवस्था, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय	-सदस्य
(ङ) सचिव, आन्तरिक मामिला तथा कानून मन्त्रालय	-सदस्य
(च) प्रदेश अध्यक्ष, नेपाल उद्योग वाणिज्य महासंघ	-सदस्य
(छ) सचिव, वन हेर्ने मन्त्रालय	-सदस्य
(ज) प्रदेश अध्यक्ष, नेपाल उद्योग परिसंघ	-सदस्य
(झ) प्रदेश अध्यक्ष, नेपाल राष्ट्रिय उद्योग व्यापार संगठन	-सदस्य
(ञ) अध्यक्ष, नेपाल घरेलु तथा साना उद्योग महासंघ	-सदस्य
(ट) सचिव, उद्योग हेर्ने मन्त्रालय	-सदस्य-सचिव

(२) समितिले आवश्यक देखेमा विषयसँग सम्बन्धित प्रदेश सरकारको कुनै सचिव वा कुनै अधिकृत कर्मचारी वा कुनै विशेषज्ञ वा सल्लाहकारलाई समितिको बैठकमा भाग लिन आमन्त्रण गर्न सक्नेछ ।

(३) समिति सचिवालयलाई अवश्यक सेवा उद्योग हेर्ने मन्त्रालयले तोकेको सम्बन्धित महाशाखाले पुर्याउनेछ ।

(४) समितिको बैठक सम्बन्धी कार्यविधि समितिले निर्धारण गरे बमोजिम हुनेछ ।

(५) समितिले गरेका निर्णयहरू तथा सम्पादन गरेका कामहरूको विवरण सहितको अभिलेख सचिवालयले अद्यावधिक गर्नु पर्नेछ ।

१९. समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार: यस ऐनमा उल्लिखित अन्य काम, कर्तव्य र अधिकारका अतिरिक्त समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार देहाय बमोजिम हुनेछ :-

- (क) औद्योगिक प्रवर्द्धन, लगानीको संरक्षण, अभिवृद्धि तथा औद्योगिकीकरण सम्बन्धी नीतिगत निर्णयका लागि सिफारिश गर्ने,
- (ख) उद्योग सम्बन्धी कानूनको कार्यान्वयनमा कुनै बाधा, अड्काउ वा द्विविधा उत्पन्न भएमा त्यसको समाधानको लागि सहजीकरण गर्ने,
- (ग) प्रदेशको समग्र औद्योगिकीकरण सम्बन्धी नीतिगत, कानूनी, संस्थागत र प्रक्रियागत संरचना एवम् कार्य प्रणालीको नियमित समीक्षा गरी त्यसमा आवश्यक सुधार गर्न प्रदेश सरकार समक्ष सिफारिस गर्ने,
- (घ) औद्योगिक प्रदूषण नियन्त्रण सम्बन्धी नीतिगत निर्णयका लागि प्रदेश सरकार समक्ष सिफारिश गर्ने,
- (ङ) प्रादेशिक औद्योगिक विकास तथा उद्यमशीलता विकासको स्थितिको समग्र मूल्याङ्कन तथा समीक्षा गरी आवश्यक कदम चाल्न प्रदेश सरकार समक्ष सुझाव तथा सिफारिस गर्ने,
- (च) यस ऐन तथा प्रचलित कानून बमोजिम उद्योगले पाउने सेवा, सुविधा तथा सहूलियत उद्योगहरूलाई दिलाउन कुनै कठिनाई आइपरेमा सोको निराकरण गर्न सहजीकरण गर्ने,
- (छ) उद्योगको स्तर र वर्गीकरण तथा प्रकृतिमा थपघट वा परिवर्तन गर्नुपर्ने भएमा प्रदेश सरकार समक्ष सिफारिस गर्ने,
- (ज) औद्योगिक लगानी अभिवृद्धि गर्न तथा प्रोत्साहन दिन आवश्यकता अनुसार अध्ययन, अनुसन्धान तथा सर्वेक्षण गर्ने सम्बन्धमा प्रदेश सरकार समक्ष सिफारिस तथा सुझाव पेश गर्ने,

- (झ) सार्वजनिक, निजी र सहकारी क्षेत्रको प्रभावकारी, समन्वयात्मक र सामञ्जस्य पूर्ण सहकार्यमा प्रतिस्पर्धात्मक औद्योगिक वातावरण निर्माण गर्न आवश्यक सहजीकरण गर्ने,
- (ञ) प्रदेशमा औद्योगिकरणको गतिलाई तीब्रता दिन आवश्यक समन्वय गर्ने,
- (ट) सहजीकरण, समीक्षा तथा समन्वय सम्बन्धी अन्य कार्यहरू गर्ने ।

परिच्छेद - ५

उद्योगलाई प्रदान गरिने सहलियत सम्बन्धी व्यवस्था

२०. थप सुविधा तथा सहलियत: (१) उद्योगलाई प्रदान गरिने सुविधा तथा सहलियत प्रचलित कानून अनुसार हुनेछ ।

(२) उपदफा (१) मा उल्लिखित सुविधा तथा सहलियतका अलावा प्रदेशबाट उद्योगहरूले पाउने थप सुविधा तथा सहलियत देहाय बमोजिम हुनेछन् :-

(क) यस ऐनको परिधिभित्र रही निर्यातमूलक उद्योग, संघीय वा प्रादेशिक वा निजी औद्योगिक क्षेत्रमा स्थापना हुने तोकिए बमोजिमका उद्योगलाई प्रदेश सरकारले प्रदेश राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी थप सुविधा तथा सहलियत उपलब्ध गराउन सक्नेछ ।

(ख) प्राथमिकता प्राप्त उद्योग वा स्वदेशी कच्चा पदार्थ, श्रम र सीपको अधिकतम् उपयोग वा नेपालभित्रै प्रविधि वा वस्तुको आविष्कार गरी स्थापना भएका उद्योगहरूको लागि प्रदेश सरकारले प्रदेश राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी थप सुविधा तथा सहलियत दिन सक्नेछ ।

२१. रुग्ण उद्योग सम्बन्धी व्यवस्था: (१) रुग्ण उद्योगको पहिचान र बर्गीकरण सम्बन्धी व्यवस्था प्रचलित कानून बमोजिम हुनेछ ।

(२) उफदफा (१) बमोजिम पहिचान र बर्गीकरण भएका उद्योगलाई प्रचलित कानून र तोकिए बमोजिमका सुविधा प्रदेश सरकारले उपलब्ध गराउन सक्नेछ ।

२२. जग्गा सम्बन्धी व्यवस्था: यस ऐन वा प्रचलित कानून बमोजिम दर्ता भएका उद्योगका लागि आवश्यक जग्गा सम्बन्धित उद्यमीले प्रचलित कानून बमोजिम आफैले खरिद गर्न वा लिजमा लिन सक्नेछ । उद्योग दर्ता गर्ने निकायले जग्गा खरिद गर्न वा जग्गा लिजमा उपलब्ध गराइदिने सम्बन्धमा आवश्यक समन्वय र सहजीकरण गर्न सक्नेछ ।

२३. औद्योगिक सुरक्षा सम्बन्धी व्यवस्था:

प्रचलित कानून बमोजिम स्थापना भएका तोकिए बमोजिमका उद्योगका लागि आवश्यकता अनुसार प्रदेश सरकारले तोकिए बमोजिम औद्योगिक सुरक्षा उपलब्ध गराउनेछ ।

२४. छुट, सुविधा वा सहूलियतको सदुपयोग: यस ऐन बमोजिम उद्योगले प्राप्त गर्ने छुट, सुविधा वा सहूलियत जुन प्रयोजनका लागि दिइएको हो सोही प्रयोजनका लागि मात्र प्रयोग गर्नु पर्नेछ ।

परिच्छेद-६

सजाय र पुनरावेदन सम्बन्धी व्यवस्था

२५. सजाय: (१) कसैले यस ऐन बमोजिम उद्योग दर्ता गराई वा नगराई उद्योग स्थापना वा सञ्चालन गरे वा नगरेको सम्बन्धमा उद्योग दर्ता गर्ने निकायले तोकिए बमोजिम आवश्यक अनुगमन, छानबिन वा निरीक्षण गर्दा यस ऐन बमोजिम उद्योग दर्ता नगराई उद्योग स्थापना वा सञ्चालन गरेको पाइएमा त्यस्तो उद्योग स्थापना वा सञ्चालन गर्ने व्यक्ति तथा सोसँग सम्बन्धित विवरण सहितको प्रतिवेदन तयार गरी कारबाहीका लागि मन्त्रालयमा

पठाउनु पर्नेछ र सोको जानकारी प्रदेशस्थित आन्तरिक मामिला तथा कानून मन्त्रालयलाई समेत दिनु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम प्रतिवेदन प्राप्त हुन आएमा मन्त्रालयले त्यस्तो व्यक्तिलाई यस ऐन बमोजिम उद्योग दर्ता गराई सञ्चालनमा ल्याउन र सोको प्रमाण पेश गर्न बढीमा तीन महिनाको समय दिन सक्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिमको समयावधि भित्र उद्योग दर्ता नगर्ने व्यक्तिलाई उद्योग दर्ता गर्ने कार्यालयको सिफारिशमा मन्त्रालयले देहायको कारबाही गर्न सक्नेछ:-

(क) त्यस्तो व्यक्तिले स्थापना वा सञ्चालन गरेको उद्योग बन्द गर्न आदेश दिने ।

(ख) उद्योगको स्तर यकिन गरी लघु उद्यम स्तरको भए दशहजार देखी पच्चीस हजार रुपैयाँसम्म घरेलु तथा साना उद्योग तथा साना उद्योग स्तर भए पच्चीस हजार देखि पचास हजार रुपैयाँ सम्म र मझौला र ठुला उद्योगस्तरको भए एक लाख देखि दुई लाख रुपैयाँसम्म जरिवाना गर्ने ।

(ग) लघु र घरेलु उद्योगको हकमा स्थापना गरेको छ महिना भित्र दर्ता गराउने व्यवस्था भएकोले त्यस्ता उद्योगको हकमा सो अवधिसम्मका लागि यो उपदफा लागु हुने छैन ।

(४) दफा (११) बमोजिमको तोकिएको विवरण तोकिएको अवधिभित्र उपलब्ध नगराएमा उद्योग दर्ता गर्ने निकायले प्रत्येक आर्थिक वर्षको लागि देहायका उद्योगलाई देहाय बमोजिमको जरिवाना गर्न सक्नेछ :-

(क) लघु उद्यमलाई पाँच हजार रुपैयाँको दरले,

(ख) घरेलु उद्योगलाई दश हजार रुपैयाँको दरले,

- (ग) साना उद्योगलाई बीस हजार रुपैयाँको दरले,
 (घ) मझौला उद्योगलाई चालीस हजार रुपैयाँको दरले,
 (ङ) ठूला उद्योगलाई पचहत्तर हजार रुपैयाँको दरले ।
 (५) देहायको कार्य गरेमा उद्योग दर्ता गर्ने निकायको सिफारिसमा मन्त्रालयले देहाय बमोजिमको सजाय गर्न सक्नेछ ।
- (क) दफा २४ विपरित कार्य गर्ने उद्योगलाई यस ऐन बमोजिमको छुट सुविधा वा सहूलियत प्राप्त गरिसकेको भए प्राप्त गरेको छुट सुविधा वा सहूलियतको रकम असूल गर्ने वा सो बराबरको रकम जरिवाना गर्ने वा दुवै सजाय गर्ने,
- (ख) दफा ३५ बमोजिम व्यावसायिक सामाजिक जिम्मेवारी बहन नगरेमा त्यस्तो उद्योगको कूल मुनाफाको कम्तीमा १.५ प्रतिशतले हुन आउने रकम जरिवाना गर्ने,
- (ग) दफा ५ को उफदफा (५) बमोजिमको विवरण पेश नगरेमा उफदफा (६) बमोजिम दिएको निर्देशन तथा उद्योग दर्ता प्रमाण-पत्रमा उल्लेखित शर्तहरूको पालना नगरेमा देहायका उद्योगलाई मन्त्रालयले देहाय बमोजिमको जरिवाना गर्न सक्नेछः
- (१) लघु उद्यमको हकमा पच्चीस हजार देखि पचास हजार रुपैयाँसम्म,
 (२) घरेलु तथा साना उद्योगको हकमा तीन लाखदेखि पाँच लाख रुपैयाँसम्म,
 (३) मझौला उद्योगको हकमा सात लाख देखि दश लाख रुपैयाँसम्म,
 (४) ठूला उद्योगको हकमा पच्चीस लाख देखि तीस लाख रुपैयाँसम्म,

- (घ) यो ऐन वा यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियमावलीको प्रावधान उल्लंघन गरेमा साना उद्योग भए पन्ध्र हजार देखि तीस हजार रुपैयासम्म मझौला भए तीस हजार देखि पचास हजार रुपैयाँसम्म र ठूला उद्योग भए पचास हजारदेखि एक लाख रुपैयाँसम्म जरिवाना गर्ने ।
- (ङ) औद्योगिक पार्क, औद्योगिक क्लष्टर वा औद्योगिक क्षेत्रभित्रको उद्योग स्थापना तथा सजालनका लागि लिजमा लिएको जग्गामा उद्योग स्थापना वाहेक अन्य प्रयोजनमा प्रयोग गरेमा मन्त्रालयले दश लाख देखि बीस लाख रुपैयाँसम्म जरिवाना गर्नेछ र कुनै भवन वा पूर्वाधार बनाएको भएमा सो समेत जफत हुनेछ ।

२६. अदालतको अधिकार हुने: (१) यस परिच्छेद बमोजिम सजाय गर्नुभन्दा अघि तोकिएको अधिकारीले सम्बन्धित उद्योग वा व्यक्तिलाइ आफ्नो सफाइ तथा सबुत पेश गर्न पन्ध्र दिनको समय दिनु पर्नेछ ।

(२) यस परिच्छेद बमोजिम सजायको निर्णय गर्नका लागि तोकिएको अधिकारीलाई सरोकारवाला व्यक्तिहरु र निजहरुका साक्षीहरुलाई झिकाउने, बुझ्ने, म्याद तारेख दिने र निजहरुबाट लिखत गराउने समेत प्रचलित कानून बमोजिम अदालतले पाए सरहको अधिकार हुनेछ ।

२७. पुनरावेदन सम्बन्धी व्यवस्था: (१) दफा २५ बमोजिमको सजायको आदेश उपर चित्त नबुझेमा सजायको जानकारी पाएको मितिले पैँतीस दिनभित्र त्यस्तो उद्योग वा व्यक्तिले सम्बन्धित उच्च अदालतमा पुनरावेदन दिन सक्नेछ ।

(२) यस परिच्छेद बमोजिम सजायको निर्णय गर्नका लागि तोकिएको अधिकारीलाई सरोकारवाला व्यक्तिहरु र निजहरुका साक्षीहरुलाई झिकाउने बुझ्ने म्याद तारेख दिने र निजहरुबाट लिखत

गराउने समेत प्रचलित कानून बमोजिम अदालतले पाए सरहको अधिकार हुनेछ ।

परिच्छेद ७

विविध

२८. **औद्योगिक जनशक्ति:** (१) उद्योगलाई आवश्यक पर्ने जनशक्ति नेपाली नागरिकबाटै पूर्ति गर्नु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि कम्तीमा प्रदेश स्तरको सार्वजनिक पत्रपत्रिकामा विज्ञापन प्रकाशन गर्दा पनि उद्योगको लागि चाहिने कुनै खास सीप वा दक्षता भएको जनशक्ति नेपाली नागरिक मध्येबाट उपलब्ध हुन नसकेमा वा उच्च व्यवस्थापन तहको पदमा उपदफा (३) बमोजिम दर्ता गर्ने निकायको सिफारिसमा श्रम स्वीकृती लिई बढीमा पाँच वर्षसम्मको लागि त्यस्तो उद्योगले विदेशी नागरिक नियुक्त गर्न सक्नेछ ।

(३) उपदफा (२) को प्रयोजनका लागि दर्ता गर्ने निकायले सिफारिस गर्दा त्यस्तो उद्योगले माग गरे बमोजिमको सीप वा दक्षता भएको जनशक्ति नेपाली नागरिकबाट पूर्ति गर्न प्रयास गरे वा नगरेको, त्यस्तो सीप वा दक्षता भएको जनशक्ति उद्योगलाई आवश्यक भए वा नभएको र त्यस्तो जनशक्ति नेपालमा उपलब्ध हुन सक्ने वा नसक्ने सम्बन्धमा यकिन गरी त्यस्तो जनशक्ति सम्बन्धित उद्योगलाई आवश्यक भएको र नेपालमा उपलब्ध हुन नसक्ने अवस्था रहेको देखिएमा श्रम स्वीकृतिका लागि सिफारिस गर्नुपर्नेछ ।

(४) उपदफा (२) बमोजिम नियुक्त गरिएको विदेशी नागरिक विशिष्ट प्रकारको प्राविधिक भई त्यस्तो जनशक्ति नेपाल भित्र उपलब्ध हुन नसक्ने भएमा उपदफा (३) बमोजिम स्वीकृती लिई त्यस्तो जनशक्तिलाई थप दुई वर्षसम्मको लागि पुनः नियुक्त गर्न सकिनेछ ।

(५) उपदफा (२) बमोजिम कुनै उद्योगमा विदेशी नागरिक नियुक्त भएमा निजको देशमा परिवर्त्य विदेशी मुद्रा प्रचलनमा रहेको भए विदेशी नागरिकले प्राप्त गरेको तलब, भत्ता, पारिश्रमिक रकमको बढीमा पचहत्तर प्रतिशतसम्म परिवर्त्य विदेशी मुद्रामा लैजान पाउनेछ ।

(६) सुदृढ औद्योगिक सम्बन्धलाई उत्पादकत्व वृद्धिको प्रबल आधार मानी काम नगर्दाको अवधिको पारिश्रमिक दिनु पर्ने छैन । यस सम्बन्धमा श्रम वा प्रचलित कानूनले निर्दिष्ट गरे बमोजिम हुनेछ ।

(७) उद्योगमा कार्यरत कामदार तथा कर्मचारीले उद्योगको सञ्चालन तथा त्यसको उत्पादनमा बाधा अवरोध पुग्ने गरी बन्द हडताल जस्ता कुनै पनि काम कारबाही गर्न पाउने छैनन् । तर कामदार तथा कर्मचारीले आफ्ना जायज मागहरु शान्तिपूर्ण ढंगले व्यवस्थापन समक्ष राख्न र आपसी समझदारीमा समाधान गर्न यो उपदफाले बाधा पुर्याएको मानिने छैन ।

(८) उपदफा (७) बमोजिम विवाद समाधान हुन नसकेमा विवाद समाधान गर्ने प्रयोजनका लागि प्रचलित कानून बमोजिम गठन भएको ट्राइब्युनलमा त्यस्ता विवाद पेश गर्न सकिनेछ । त्यस्तो ट्राइब्युनलबाट भएको निर्णय अन्तिम हुनेछ र दुवै पक्षलाई मान्य हुनेछ ।

२९. **औद्योगिक क्षेत्र घोषणा गर्न सक्ने:** (१) प्रदेश सरकारले प्रदेश राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी औद्योगिक विकासको लागी पर्याप्त सम्भावना र अवसर उपलब्ध रहेको प्रदेशको कुनै भाग वा स्थानलाई तोकिए बमोजिमका मापदण्डको अधिनमा रही औद्योगिक करिडोर औद्योगिक पार्क, औद्योगिक क्लष्टर तथा औद्योगिक क्षेत्र घोषणा गरी आवश्यक पूर्वाधार विकासका साथै तोकिए बमोजिमको सेवा सुविधा तथा सहूलियत उपलब्ध गराउन सक्नेछ ।

३०. स्थानीय औद्योगिक क्षेत्र/ग्राम: (१) स्थानीय तहले भू-उपयोग योजनाको आधारमा आफ्नो कुनै क्षेत्रलाई औद्योगिक क्षेत्र/ग्राम भनि भू-वर्गीकरण गरेमा सोही क्षेत्रमा मात्र यो ऐन अन्तर्गतका उद्योग स्थापना गर्न सकिनेछ । तर सेवा उद्योग वा प्राविधिक दृष्टिकोणले अलग राख्नु पर्ने खास प्रकृतिका उद्योगको हकमा स्थानीय तहले तोकेका अन्य क्षेत्रमा उद्योग स्थापना गर्न बाधा पुग्ने छैन ।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भएतापनि नेपाल सरकारबाट स्वीकृत बस्ती विकास तथा भवन निर्माण सम्बन्धी मापदण्डको प्रतिकूल हुने वा खानी तथा भू-गर्भ विभागले भू-जोखिमका आधारमा निषेध गरेको क्षेत्रमा उद्योग स्थापना गर्न सकिने छैन ।

३१. विशेष आर्थिक क्षेत्र सम्बन्धी व्यवस्था: औद्योगिक क्रियाकलापलाई सघन रूपमा संचालन गर्नका लागि विशेष आर्थिक क्षेत्र वा विशेष व्यापारिक क्षेत्र वा पर्यटकीय क्षेत्र वा अन्य कुनै क्षेत्र रहने गरी प्रदेश सरकारले प्रदेश राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी प्रदेश भित्रको कुनै स्थान वा क्षेत्रलाई तोक्न सक्नेछ ।

३२. कोषको स्थापना र सञ्चालन: (१) औद्योगिक विकास प्रबर्द्धन विस्तार र संरक्षणका लागि निजी तथा सहकारी क्षेत्र समेतको सहभागितामा प्रदेश सरकारले आवश्यकता अनुसारका कोषहरू स्थापना तथा सञ्चालन गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम स्थापना हुने कोषमा जम्मा हुने रकम र त्यस्तो कोषको व्यवस्थापन र सञ्चालन सम्बन्धी व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

३३. स्थानीय उद्योग प्रबर्द्धन समितिको गठन: (१) स्थानीय तहमा उद्योग प्रबर्द्धन सम्बन्धी कार्यलाई प्रभावकारी बनाउन स्थानीय तहका प्रमुखको

अध्यक्षतामा सम्बन्धित निकाय र सरोकारवालाको समेत प्रतिनिधित्व हुने गरी उद्योग प्रबर्द्धन समिति गठन गरिनेछ ।

(२) स्थानीय उद्योग प्रबर्द्धन समितिको गठन तथा काम कर्तव्य र अधिकार तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

३४. **करार गरी उत्पादन गर्न सक्ने:** (१) प्रचलित कानून बमोजिम दर्ता भएको कुनै उद्योग वा कम्पनी वा फर्म वा प्रतिष्ठानले आपसमा करार (कन्ट्र्याक्ट) वा उपकरण (सब-कन्ट्र्याक्ट) गरी वस्तु वा सेवाको उत्पादन गर्न सक्नेछन् ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम कुनै निर्यातमूलक उद्योग वा निर्यात प्रबर्द्धन गृहका लागि तोकिए बमोजिमको मापदण्ड पूरा गरी करार (कन्ट्र्याक्ट म्यानुफ्याक्चरिङ्ग) वा उपकरण (सब- कन्ट्र्याक्ट म्यानुफ्याक्चरिङ्ग) का आधारमा निश्चित परिमाणमा वस्तु वा सेवाको उत्पादन गरिदिनेमा त्यस्तो उद्योग वा कम्पनी वा फर्म वा प्रतिष्ठानलाई तोकिए बमोजिमको छुट, सुविधा र सहूलियत उपलब्ध गराउन सकिनेछ ।

३५. **व्यावसायिक सामाजिक जिम्मेवारी:** (१) मझौला वा ठूला उद्योग वा वार्षिक पन्ध्र करोड रुपैयाँ भन्दा बढी कारोबार गर्ने घरेलु वा साना उद्योगले वार्षिक कूल मुनाफाको कम्तीमा एक प्रतिशत रकम व्यावसायिक सामाजिक जिम्मेवारी बहन गर्ने प्रयोजनार्थ प्रत्येक आर्थिक वर्षका लागि छुट्याउनु पर्नेछ । सो बमोजिम छुट्याइएको रकम वार्षिक योजना तथा कार्यक्रम बनाई तोकिए बमोजिमका क्षेत्रमा खर्च गर्नु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) को प्रयोजनको लागि प्रत्येक उद्योगले प्रत्येक आर्थिक वर्षमा भएको कारोबारको रकम र सो आर्थिक वर्षका लागि पेश गरिएको व्यावसायिक सामाजिक जिम्मेवारी बहन अन्तर्गतको योजना तथा कार्यक्रमको प्रगति विवरण सो आर्थिक वर्ष व्यतित भएको तीन महिनाभित्र सम्बन्धित उद्योग दर्ता गर्ने निकाय समक्ष पेश गर्नु पर्नेछ । सो

विवरणसाथ चालू आर्थिक वर्षको व्यावसायिक सामाजिक जिम्मेवारी बहनको योजना तथा कार्यक्रम समेत संलग्न गरिएको पर्नेछ ।

३६. औद्योगिक करिडोर, औद्योगिक पार्क तथा औद्योगिक क्लष्टर घोषणा गर्न

सक्ने: औद्योगिक विकासको लागि पर्याप्त सम्भावना र अवसर उपलब्ध रहेको प्रदेशको कुनै भाग वा स्थानलाई तोकिए बमोजिमका मापदण्डका अधिनमा रही प्रदेश सरकारले प्रदेश राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी प्रादेशिक औद्योगिक करिडोर, प्रादेशिक औद्योगिक पार्क तथा प्रादेशिक औद्योगिक क्लष्टर घोषणा गरी तोकिए बमोजिमको सेवा, सुविधा तथा सहूलियत उपलब्ध गराउन सक्नेछ ।

३७. आवासीय भवन, अन्य भवन बनाउन वा बस्ति बसाउन नसकिने: (१) यो

ऐन प्रारम्भ भएपछि स्थापना हुने प्रादेशिक औद्योगिक क्षेत्र, प्रादेशिक औद्योगिक कोरिडोर, प्रादेशिक औद्योगिक पार्क तथा प्रादेशिक औद्योगिक क्लष्टर अन्तर्गत प्रदेश सरकारले प्रदेश राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी तोकेको क्षेत्र र दूरीभित्र कुनै पनि किसिमको आवासीय भवन वा अन्य भवन बनाउन वा बस्ति बसाउन सकिने छैन । त्यसैगरी प्रचलित कानूनले आवास क्षेत्र एवम् विशेष प्रयोजनको लागि भनी तोकिएको क्षेत्रमा उद्योग स्थापना गर्न पाइने छैन ।

(२) स्थानीय तहले भू-उपयोग योजनाको आधारमा आफ्नो कुनै क्षेत्रलाई औद्योगिक क्षेत्र भनी भू-वर्गीकरण गरेमा सोही क्षेत्रमा मात्र यो ऐन अन्तरगतका उद्योग स्थापना गर्न सकिनेछ । तर, सेवा उद्योग वा प्राविधिक दृष्टिकोणले अलग राख्नुपर्ने खास प्रकृतिका उद्योगको हकमा स्थानीय तहले तोकेका अन्य क्षेत्रमा उद्योग स्थापना गर्न बाधा पुग्ने छैन ।

(३) उपदफा (२) मा जनुसुकै कुरा लेखिएता पनि नेपाल सरकारबाट स्वीकृत बस्ती विकास तथा भवन निर्माण सम्बन्धी मापदण्डको

प्रतिकूल हुने वा प्रचलित कानून बमोजिम भू-जोखिमका आधारमा निषेध गरिएका क्षेत्रमा उद्योग स्थापना गर्न सकिने छैन ।

३८. एकल बिन्दु सेवा केन्द्रको स्थापना: (१) यस ऐन तथा प्रचलित अन्य कानून बमोजिम उद्योग वा लगानीकर्तालाई प्राप्त हुने छुट, सुविधा वा सहूलियत र उद्योगको लागि आवश्यक पर्ने पूर्वाधार सम्बन्धी सेवा समयमै सरल र सहज रूपमा एकै थलोबाट उपलब्ध गराउने सम्बन्धमा प्रदेश सरकारले प्रदेश राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी एकल बिन्दु सेवा केन्द्रको स्थापना गरी सञ्चालनमा ल्याउन सक्नेछ ।

(२) एकल बिन्दु सेवा केन्द्रको स्थापना तथा सञ्चालन सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

३९. अधिकार प्रत्यायोजन: (१) यो ऐन वा यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियमावली बमोजिम प्रदेश सरकारलाई प्राप्त भएको अधिकार मध्ये कुनै वा सबै अधिकार प्रदेश सरकारले आवश्यकता अनुसार स्थानीय तहका उद्योगसँग सम्बन्धित कार्यालय, प्रदेश सरकारका कार्यालयलाई प्रत्यायोजन गर्न सक्नेछ ।

(२) यो ऐन वा यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियमावली बमोजिम सम्बन्धित निकायलाई प्राप्त भएको अधिकार मध्ये सबै वा कुनै अधिकार आवश्यकता अनुसार कुनै कार्यालय वा नेपाल सरकार वा प्रदेश सरकारको राजपत्राङ्कित स्तरको कर्मचारीलाई प्रत्यायोजन गर्न सकिनेछ ।

४०. बाधा अड्काउ फुकाउने अधिकार: यस ऐनको कार्यान्वयन गर्दा कुनै बाधा अड्काउ परेमा प्रदेश सरकारले प्रदेश राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी त्यस्तो बाधा अड्काउ फुकाउन सक्नेछ ।

४१. अनुसूचीमा हेरफेर वा थपघट गर्न सक्ने: प्रदेश सरकारले प्रदेश राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी अनुसूचीमा आवश्यकता अनुसार हेरफेर, थपघट वा परिमार्जन गर्न सक्नेछ ।

४२. यसै ऐन बमोजिम हुने: प्रचलित कानूनमा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि यस ऐनमा लेखिए जति कुरामा यसै ऐन बमोजिम हुनेछ ।
४३. नियम बनाउने अधिकार: यस ऐनलाई कार्यान्वयन गर्न प्रदेश सरकारले आवश्यक नियम बनाउन सक्नेछ ।
४४. निर्देशिका, कार्यविधि वा मापदण्ड बनाई लागू गर्न सक्ने: प्रदेश सरकारले उद्योगको दर्ता, नियमन सम्बन्धी काम कारवाहीलाई सरल बनाउन आवश्यकता अनुसार निर्देशिका, कार्यविधि वा मापदण्ड बनाई लागू गर्न सक्नेछ ।
४५. खारेज हुने: यस ऐनको कुनै व्यवस्था प्रचलित कानूनसँग बाझिएमा बाझिएको हदसम्म स्वतः खारेज हुने छ ।
४६. बचाउ: यस अघि प्रचलित कानून बमोजिम भए गरेका काम कारवाही यसै ऐन बमोजिम भए गरेको मानिने छ ।

अनुसूची १
(दफा १४ सँग सम्बन्धित)

अनुमति लिनु पर्ने उद्योग

१. चुरोट, बिडी, खैनी, सिङ्गार तथा सुती मुख्य कच्चा पदार्थ हुने वस्तु उत्पादन गर्ने उद्योग,
२. मदिराजन्य वस्तु उत्पादन गर्ने उद्योग,
३. ढुङ्गा गिट्टी, बालुवा उत्खनन्, प्रशोधन गर्ने मझौला तथा ठूला उद्योग,
४. रेडियो सञ्चार उपकरण उत्पादन गर्ने उद्योग,
५. बहुमूल्य खनिज उत्खनन्, पेट्रोलियम पदार्थ उत्खनन् जस्ता उद्योग,
६. व्यवसायिक प्रयोजनका लागि उत्पादन गर्ने घरायसी हतियारहरु जस्तै: खुकुरी, कर्द, चुप्पी, चुलेसी, स्याङ्गी, बञ्चरो आदि,
७. प्रचलित कानून बमोजिम अनुमति लिनुपर्ने अन्य उद्योग ।

अनुसूची-२

(दफा १५ को उपदफा (१) को खण्ड (ख) सँग सम्बन्धित)

घरेलु उद्योग

१. ह्याण्डलूम, पेडल लूम, सेमीअटोमेटिक-टिक लूम, कपडा वार्षिङ्ग, परम्परागत प्रविधिबाट गरिने रङ्गाई, छपाई, सिलाई तयारी) र (पोशाक बाहेकबुनाई,
- २ . ऊन र रेशममा आधारित हाते बुनाईका राडी, पाखी, गलैँचा, पश्मिना, पोशाक, हाते कागज र सोमा आधारित वस्तु,
- ३ . परम्परागत कलामा आधारित वस्तु,
- ४ . परम्परागत मूर्तिकला,
- ५ . तामा, पित्तल, ढलौट, कासर जर्मन सिल्भर जस्ता धातुबाट हस्त निर्मित भाडा वर्तन तथा हस्तकलाका सामान,
६. फलामबाट बनेका हस्त निर्मित भाँडा वर्तन तथा घरायसी प्रयोगका चक्रु, चुलेसी, खुकुरी, हँसिया, कुटो, कोदालो जस्ता परम्परागत औजारहरु,
७. सुन, चाँदीबाट हस्त निर्मित गरगहना, वस्तु, भाँडा वर्तनहरु बहुमूल्य, अर्ध-बहुमूल्य तथा साधारण पत्थर जडान भएका समेत,
८. स्वदेशमा उपलब्ध किमति, अर्ध किमति तथा साधारण पत्थर कटाई उद्योग, ग्रामीण ट्यानिङ्ग/छालाबाट हस्त निर्मित वस्तुहरु,
९. जुट, सवाइ घास, चोया, बाबियो, सुती धागो, अल्लो आदि प्राकृतिक रेशामा आधारित उद्योग
- १० पत्थरकला (ढुङ्गा कुँदी बनाइएका सामानहरु)
- ११ . पौभा, थाङ्गा चित्र र अन्य परम्परागत चित्रकला,

१२. मुकुण्डो तथा परम्परागत संस्कृति दर्शाउने पुतली र खेलौना (मास्त)
१३. परम्परागत संस्कृति, बाजागाजा र कला दर्शाउने विभिन्न प्रकारका हस्तकलाका वस्तु,
१४. काठ, हाड, सिङ तथा माटो, चट्टान र खनिजका कलात्मक वस्तुहरू, सेरामिक्स तथा माटोका भाँडाकुडा,
१५. हातले छापने ईटा उद्योग ।

अनुसूची-३

(दफा १५ को उपदफा (२) को खण्ड (क) सँग सम्बन्धित)

ऊर्जामूलक उद्योग

१. जलस्रोत, वायू, सौर्यशक्ति, कोइला, प्राकृतिक तेल र इन्धन वा ग्यास, वायोमास वा अन्य स्रोतहरूबाट ऊर्जा उत्पादन गर्ने उद्योग, त्यस्तो उर्जा उत्पादन गर्न प्रयोग गरिने मेसिन/उपकरण निर्माण गर्ने उद्योग,
२. प्रादेशिक विद्युत प्रसारण लाइन,
३. प्रादेशिक विद्युत वितरण प्रणाली ।

अनुसूची-४

(दफा १५ को उपदफा (२) को खण्ड (ग) सँग सम्बन्धित)

कृषि तथा वन पैदावारमा आधारित उद्योग

१. व्यावसायिक फलफूल खेती वा फलफूल प्रशोधन,
२. खाद्यान्न तथा फलफूलबाट अदिवासी जनजातीहरूले परम्परागत रूपमा उत्पादन गर्ने मदिराजन्य खाद्य वस्तु समेतका अन्य खाद्यान्न प्रशोधन,
३. व्यावसायिक पशुपालन, पंक्षीपालन (अष्ट्रिच समेत), पशुपंक्षी प्रजनन र मासु उत्पादन तथा प्रशोधन,
४. दूध उद्योग (दूधका परिकार उत्पादन समेत),
५. मत्स्यपालन, माछाभुरा उत्पादन, प्रशोधन एवं प्याकेजिङ्ग,
६. रेशम खेती तथा रेशम प्रशोधन,
७. चिया बगान, चिया प्रशोधन,
८. कफी खेती, कफी प्रशोधन,
९. जडिबुटी खेती, जडिबुटी प्रशोधन,
१०. तरकारी बीउ बिजन उत्पादन,
११. तरकारी खेती, तरकारी प्रशोधन,
१२. हरित गृह स्थापना र सञ्चालन,
१३. मौरीपालन (मौरी प्रजनन, मह उत्पादन र प्रशोधन),
१४. पुष्प खेती, पुष्प प्रशोधन (माला बनाउने, सजावट गर्ने, गुच्छा बनाउने र बीउ बिजन उत्पादन समेत),
१५. नर्सरी व्यवसाय,
१६. रबर खेती, रबरको प्रारम्भिक प्रशोधन र सञ्चालन,
१७. शीत भण्डार, कृषि बजार

१८. सामुदायिक, कबुलियति, साझेदारी र निजी वनको स्थापना र व्यवस्थापन,
१९. नगदेबालीको व्यावसायिक खेती तथा प्रशोधन (जस्तै: ऊखु, कपास, सनपाट, सजिवन, स्वीट सरघम, स्टेभिया रेवौडिएन, सुर्ती, जुट, अलैंची, अदुवा, केशर, तेलहन र यस्तै मसलावाली, दलहन आदि),
२०. वेत, बाँस खेती र वेत बाँसजन्य उत्पादनहरू,
२१. वनस्पति उद्यान स्थापना र व्यवस्थापन,
२२. वनस्पति प्रजनन व्यवसाय (टिस्सु कल्चर समेत),
२३. बीउबिजन प्रशोधन,
२४. अन्य गैर काष्ठजन्य वन पैदावारमा आधारित ।

अनुसूची-५

(दफा १५ को उपदफा (२) को खण्ड (ड) सँग सम्बन्धित)

निर्माण उद्योग

१. सडक, पुल, सुरङ्ग,
२. रोपवे, रेलवे, ट्राम, ट्रलिबस, केबुल कार, मोनोरेल र स्लाईडिङ्गकार,
३. औद्योगिक संरचना एवं पूर्वाधार कम्प्लेक्स,
४. सभा सम्मेलन केन्द्र,
५. ढल तथा ढल निकास,
६. खानेपानी आपूर्ति तथा वितरण,
७. सिँचाइ पूर्वाधार,
८. खेलकूद गृह, रङ्गशाला,
९. सवारी पार्किङ्ग स्थल, पार्किङ्ग गृह,
१०. कार्गो कम्प्लेक्स,
११. दूषित पानी प्रशोधन केन्द्र,
१२. घर तथा आवास भवन,
१३. फिल्म सिटि निर्माण, फिल्म स्टुडियो निर्माण,
१४. व्यापारिक कम्प्लेक्स ।

अनुसूची-६

(दफा १५ को उपदफा (२) को खण्ड (च) सँग सम्बन्धित)

पर्यटन उद्योग

१. पर्यटक आवास, मोटेल, होटेल, रिजोर्ट तथा रेष्टुराँ,
२. ट्राभल एजेन्सी, टुर अप्रेटर, हिलिङ्ग सेन्टर, क्यासिनो, अन्लाईन गेमिङ्ग, मसाज, स्पा,
३. साहसिक पर्यटन : स्किङ्ग, ग्लाइडिङ्ग, वाटर स्पोर्टिङ्ग, हट एयर व्यालुनिङ्ग, क्यानोनिङ्ग, प्यारासेलिङ्ग, घोडचढी, हात्तीचढी, बन्जी जम्पिङ्ग, गल्फ कोर्स, पोलो, पोनी ट्रेकिङ्ग पद यात्रा,
४. ग्रामीण पर्यटन, होम-स्टे तथा पर्यावरणीय पर्यटन,
५. साँस्कृतिक, धार्मिक, सभा सम्मेलन तथा खेलकूद, पर्यटन,
६. मनोरञ्जन पार्क,
७. वन्यजन्तु आरक्ष ।

अनुसूची-७

(दफा १५ को उपदफा (२) को खण्ड (छ) सँग सम्बन्धित)

सूचना, प्रसारण तथा सञ्चार प्रविधिमा आधारित उद्योग

खण्ड (क)

सूचना प्रविधि उद्योग

- (१) टेक्नोलोजी पार्क,
- (२) आई.टि. पार्क,
- (३) वायोटेक पार्क,
- (४) सफ्टवेयर विकास,
- (५) कम्प्यूटर तथा सम्बन्धित सेवाहरु,
- (६) तथ्याङ्क प्रशोधन,
- (७) साइबर क्याफे,
- (८) डिजिटल म्यापिङ्ग,
- (९) विजिनेस प्रोसेस आउटसोर्सिङ्ग (वि.पि.ओ.),
- (१०) डाटा माइनिङ्ग, क्लाउड कम्प्यूटिङ्ग ।

खण्ड (ख)

सूचना, प्रसारण प्रविधिमा आधारित उद्योग

- (१) एफ.एम. रेडियो, डिजिटल रेडियो सेवा,
- (२) डिजिटल भू-सतही टेलिभिजन, स्याटलाइट टेलिभिजन, केबुल टेलिभिजन,
- (३) आइपिटिभी, अनलाइन सेवा,

- (४) डिजिटल केबुल टि.भी. नेटवर्क, डाइरेक्ट-टू-होम स्याटलाइट सेवा,
एम.एम.डि.एस. नेटवर्क,
- (५) रेकर्डिङ्ग स्टुडियो, प्रसारण स्टुडियो,
- (६) प्रिन्ट मिडिया उद्योग, अडियो भिजुअल सामग्री उत्पादन उद्योग,
विज्ञापन निर्माण उद्योग,
- (७) सिनेमा उत्पादन, सिनेमाहल, मल्टिप्लेक्स सिनेमा हल, फिल्म सिटी
निर्माण, फिल्म स्टूडियो निर्माण ।

अनुसूची-८

(दफा १५ को उपदफा (२) को खण्ड (ज) सँग सम्बन्धित)

सेवामूलक उद्योग

१. यान्त्रिक कार्यशाला (वर्कशप),
२. छापाखाना तथा छपाई सम्बन्धी सेवा,
३. पेशागत अनुसन्धान तथा विकास, व्यवस्थापन, ईन्जिनियरिङ्ग तथा डिजाइन, कानूनी, लेखा, लेखापरीक्षण, शिक्षण प्रशिक्षण, शैक्षिक तथा प्राविधिक परामर्श सेवाहरू,
४. जिनिङ्ग तथा बेलिङ्ग व्यवसाय,
५. प्रदर्शनी सेवा,
६. सांस्कृतिक तथा मनोरञ्जनात्मक व्यवसाय,
७. निर्माण व्यवसाय,
८. सार्वजनिक यातायात व्यवसाय,
९. फोटोग्राफी,
१०. अस्पताल,
११. नर्सिङ्ग होम,
१२. शिक्षण एवं प्रशिक्षण संस्था,
१३. पुस्तकालय, अभिलेखालय तथा संग्रहालय सेवा,
१४. प्रयोगशाला,
१५. खेलकूद सेवा,
१६. शीत भण्डार सञ्चालन (गैह कृषिजन्य),
१७. हाउस वायरिङ्ग इलेक्ट्रीकल फिटिङ्ग र मर्मत,
१८. फोहोरमैला संकलन तथा सरसफाई, फोहोरमैला पुनःप्रशोधन,
१९. घर जग्गा खरिद गरी भूमि विकास गरी बिक्री गर्ने व्यवसाय,

२०. निर्माण सम्बन्धी भारी उपकरण (हेभी इक्वीपमेण्ट) भाडा, मर्मत तथा सञ्चालन,
२१. पशु चिकित्सा सेवा,
२२. व्याट्री रिचार्जिङ्ग,
२३. स्वास्थ्य परीक्षण (एक्स-रे, सिटी स्क्यान, एम.आर.आइ, अल्ट्रासाउण्ड जस्ता सेवाहरू) तथा स्वास्थ्य परीक्षण प्रयोगशाला,
२४. निर्माण भइसकेका पूर्वाधारहरूको सञ्चालन गर्ने (जस्तै: सभा सम्मेलन भवन, खानेपानी आपूर्ति, इन्धन तथा इन्धनजन्य ग्यास आपूर्ति सम्बन्धी पाइप लाइन, गोदामघर तथा भण्डारण, बसपार्क, रङ्गशाला, स्पोर्ट्सकम्प्लेक्स, रोपवे, सडक, सिँचाइ, विद्युत प्रसारण, विद्युत गृह, रेलवे सेवा, कार्गो कम्प्लेक्स, इनल्याण्ड क्लियरेन्स डिपो (आई.सि.डि.) आदि सेवा सञ्चालन गर्ने) व्यवसायहरू,
२५. खाद्यान्न कुटानी, पिसानी, पेलानी र प्याकिङ्ग गर्ने कार्य,
२६. कपडा तथा धागो रङ्गाई, साइजिङ्ग र कपडा छुपाई (कपडा बुन्ने उद्योगले आफ्नो प्रयोजनको लागि गरेकोमा बाहेक),
२७. कार्गो व्यवसाय,
२८. प्याकेजिङ्ग, रिफिलिङ्ग सेवा (एल.पी.जी. ग्यास रिफिलिङ्ग र सवारी ग्यास रिफिलिङ्ग गर्ने स्टेशन समेत),
२९. कुरियर सेवा,
३०. ड्राइक्लिनिङ्ग व्यवसाय,
३१. व्यूटी पार्लर,
३२. आन्तरिक सजावट (इण्टेरियर डेकोरेसन),
३३. सुरक्षा सेवा प्रदान गर्ने व्यवसाय,
३४. प्रकाशन सेवा,

३५. विज्ञापन सेवा,
३६. विज्ञापन सामग्री तयार गर्ने सेवा,
३७. समाचार सम्प्रेषण सेवा,
३८. टेलिभिजनबाट प्रसारण गर्न बनाइएका कार्यक्रम र डकुमेन्ट्री टेलीफिल्म उत्पादन तथा प्रसारण,
३९. स्वायल टेट्टिङ्ग सेवा,
४०. स्वास्थ्य (हेल्थ) क्लव,
४१. पानी ढुवानी तथा वितरण सेवा,
४२. जुलोजिकल पार्क सञ्चालन,
४३. जियोलोजिकल पार्क सञ्चालन,
४४. व्यवसाय सम्वर्द्धन सेवा (विजिनेस इन्क्यूवेसन सर्भिस),
४५. व्यापारिक कम्प्लेक्स सञ्चालन,
४६. वायोटेक पार्क,
४७. सिनेमा हल,
४८. मल्टिप्लेक्स थियटर,
४९. सिलाई बुनाई,
५०. अनुसन्धान तथा विकास सेवा ।

अनुसूची-९
(दफा १७ सँग सम्बन्धित)

प्राथमिकता प्राप्त उद्योग

१. उर्जामूलक उद्योगहरू,
२. कृषि तथा वन पैदावारमा आधारित उद्योग,
३. निर्माण उद्योग,
४. निर्यातमूलक उद्योग,
५. पूर्वाधार सहितको साहसिक पर्यटन, ग्रामीण पर्यटन, पर्यावरणीय पर्यटन, गल्फ कोर्स, पोलो, पोनी ट्रेकिङ, पदयात्रा पर्यटन, वाटर रयाफिटिङ, सभा सम्मेलन पर्यटन, खेलकूद पर्यटन, धार्मिक पर्यटन, सांस्कृतिक पर्यटन, मनोरञ्जन पार्क निर्माण तथा सञ्चालन, वन्यजन्तु आरक्षण,
६. सर्पदंश उपचार सम्बन्धी उद्योग,
७. स्वदेशी चुनढुङ्गा प्रयोग गरी क्लिङ्कर तथा सिमेन्ट उत्पादन गर्ने उद्योग, पल्प तथा कागज, चिनी, रासायनिक मल (मिश्रण बाहेक), प्राङ्गारिक मल, धूलो दूध, औषधि उत्पादन, फोहोरमैला तथा खेर गएको वस्तुको प्रशोधन, इन्धन बचत गर्ने उपकरण उत्पादन गर्ने उद्योग, प्रदूषण कम गर्ने उपकरण उत्पादन गर्ने उद्योग र अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूले प्रयोग गर्ने साधन तथा उपकरण उत्पादन गर्ने उद्योग, कृषि यन्त्र उपकरण तथा औद्योगिक मेसिनरी बनाउने उद्योग, विद्युतबाट चल्ने सवारी साधनहरू उत्पादन गर्ने उद्योग,
८. तराई क्षेत्रका उपमहानगरपालिका तथा नगरपालिका क्षेत्र बाहिर स्थापना हुने अस्पताल, नर्सिङहोम, पशु अस्पताल एवं चिकित्सालय,

स्वास्थ्य परीक्षण सेवा, स्वास्थ्य प्रयोगशाला, जैविक अनुसन्धानशाला
र शिक्षण एवं प्रशिक्षण संस्थाहरु,

सभाबाट पारित मिति: २०७६/०१/२२

प्रमाणीकरण मिति: २०७६/०२/२१